

Condicions de vida i desigualtats a Catalunya, 2001-2005

Volum II

Habitatge, salut,
parella, joventut,
gent gran i
dependència

FUNDACIÓ JAUME BOFILL

**Condicions de vida i desigualtats
a Catalunya, 2001-2005. Volum II**
**Habitatge, salut, parella, joventut,
gent gran i dependència**

*MARC AJENJO, JORDI BOSCH, JOAN COSTA, SERGI FÀBREGUES,
JOAN GIL, ÒSCAR MASCARILLA, PAU MIRET, JULIO PÉREZ, MARIA PUJOL,
CRISTINA SÁNCHEZ I PAU SERRACANT*

Condicions de vida i desigualtats a Catalunya, 2001-2005

Volum II

Habitatge, salut, parella, joventut,
gent gran i dependència

*MARC AJENJO, JORDI BOSCH, JOAN COSTA,
SERGI FÀBREGUES, JOAN GIL, ÒSCAR MASCARILLA,
PAU MIRET, JULIO PÉREZ, MARIA PUJOL,
CRISTINA SÁNCHEZ I PAU SERRACANT*

Editorial
Mediterrània

FUNDACIÓ
Fundació
JAUME
Jaume
BOFILL
Bofill

polítiques | 65

La col·lecció *Polítiques* és la principal col·lecció de la Fundació Jaume Bofill. S'hi publiquen aquelles investigacions que han estat encarregades i que es consideren més rellevants pel seu interès social i polític. Les opinions que s'hi expressen corresponen als autors.

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprografia i el tractament informàtic, resta rigorosament prohibida sense l'autorització dels propietaris del *copyright*, i estarà sotmesa a les sancions establertes a la llei.

Primera edició: juny de 2008

© Fundació Jaume Bofill, 2008
Provença, 324
08037 Barcelona
fbofill@fbofill.cat
<http://www.fbofill.cat>

© d'aquesta edició: Editorial Mediterrània, S. L.
Guillem Tell, 15, entl. 1a
08006 Barcelona
Tel. 93 218 34 58 – Fax 93 237 22 10
editorial@editorialmediterrania.cat
www.editorialmediterrania.cat

Disseny de la col·lecció: Martí Abril
Disseny de la coberta: Amador Garrell
Fotografia de la coberta: Lluís Salvadó
Maquetació: Jordi Vives

ISBN de l'Obra Completa: 978-84-8334-922-9
ISBN del Volum II: 978-84-8334-924-3
DL: B-27.641-2008

Impressió: Romanyà Valls, Capellades (Anoia)
Imprès a Catalunya – *Printed in Catalonia*

Índex

Volum II

5. L'HABITATGE A CATALUNYA	11
<i>Jordi Bosch Meda</i>	
Introducció	13
Les llars catalanes	15
Les condicions residencials de la població catalana	18
L'impacte de l'evolució del mercat residencial en la societat catalana	31
Conclusions	40
 6. LES DESIGUALTATS SOCIALS I LA SALUT	43
<i>Cristina Sánchez Miret</i>	
Les desigualtats socials i la salut	45
L'estat de salut	47
Problemes de salut	52
L'evolució personal de la salut	53
El tipus de cobertura sanitària	56
El cost dels productes de salut	59
La cura dels altres	63
Conclusions	68
Bibliografia	69
 7. CONVIVÈNCIA EN PARELLA I FORMACIÓ D'UNIONS A CATALUNYA:	
HOMOGÀMIA I ENDOGÀMIA CONJUGAL	71
<i>Pau Miret Gamundi</i>	
Introducció	73
Els conceptes d'homogàmia i d'endogàmia matrimonials	73
Anàlisi transversal: homogàmia i endogàmia a Catalunya, 2001-2005	76
Anàlisi longitudinal: formació de parelles a Catalunya, 2001-2005	116
Conclusions	121
Metodologia	123
Bibliografia	130

8. JOVENTUT I INDIVIDUALITZACIÓ. UNA COMPARATIVA INTERGENERACIONAL DE LES DESIGUALTATS PER GÈNERE I ORIGEN SOCIAL	133
<i>Pau Serracant i Melendres, Sergi Fàbregues i Feijóo, i Maria Pujol i Jover</i>	
Introducció	135
Objectius de la recerca	137
Metodologia	139
Resultats	141
Conclusions	167
Bibliografia	173
Annex estadístic	175
 9. LA GENT GRAN A CATALUNYA	181
<i>Julio Pérez Díaz, Pau Miret Gamundi, i Marc Ajenjo Cosp</i>	
Introducció	183
L'envelliment demogràfic; descripció, explicació i abast	190
Característiques i comportaments de la gent gran	226
Conclusions	277
Bibliografia	279
 10. VELLESA I DEPENDÈNCIA A CATALUNYA: EL PAPER DE L'HABITATGE EN EL SEU FINANÇAMENT	285
<i>Joan Costa i Font, Joan Gil i Trasfí, i Oscar Mascarilla i Miró</i>	
Introducció	287
El finançament de la vellesa i l'atenció de la dependència a Catalunya	289
Vellesta i dependència a Catalunya: una radiografia complementària mitjançant l'anàlisi de les dades del PaD, tercera onada	306
Determinants de la predisposició a vendre l'habitatge en cas de necessitat	317
La hipoteca inversa a Catalunya: evidència empírica	322
Conclusions	332
Bibliografia	335
Annex. Qüestionari de preferència revelada (Caixa Terrassa)	339

Volum I

PRESENTACIÓ

Jordi Sànchez i Picanyol

1. DINÀMICA DE LA POBRESA A CATALUNYA. QUI ENTRA, QUI SURT I QUI ES QUEDA A LA POBRESA?

Sara Ayllón Gatnau i Xavier Ramos Morilla

2. DESIGUALTATS EN EL TREBALL

Maria Caprile i Jordi Potrony Hernando

3. GÈNERE I CONCILIACIÓ DE LA VIDA PERSONAL, FAMILIAR I LABORAL

Cristina Sánchez Miret i Laura Vall-llosera Casanovas

4. ELS USOS DEL TEMPS A CATALUNYA

Sara Moreno Colom

5 L'habitatge a Catalunya

Jordi Bosch Meda

RESUM

La característica principal del mercat immobiliari català en els darrers anys ha estat l'augment dels preus de l'habitatge i del ritme de construcció, que, alhora, han comportat la crisi creixent d'accessibilitat econòmica, el creixement de l'endeutament familiar i l'increment de la mobilitat residencial.

Els efectes d'aquest augment de l'exclusió residencial han quedat reflectits en els resultats del PaD en l'increment del període d'amortització mitjà del crèdit hipotecari, en la proporció més elevada de llars endeutades i també en el cost més elevat de l'habitatge, especialment intens per a les llars que viuen en un habitatge en règim de lloguer. Tanmateix, aquests factors afecten sobretot els joves en el seu procés d'emancipació i les persones d'entre trenta-cinc i quaranta-nou anys.

Quant a les condicions, l'estat i l'equipament del parc d'habitatges català, queda palès que encara necessita inversions, principalment en la millora de les condicions d'accessibilitat amb la instal·lació d'ascensors, i en menor proporció, per resoldre-hi deficiències constructives no estructurals.

INTRODUCCIÓ

Un dels obstacles que, de manera constant, solen aparèixer quan es tracta d'analitzar la desigualtat en la nostra societat és la manca d'informació estadística rellevant i estructurada que ens permeti aproximar-nos a la naturalesa, l'abast i l'evolució del problema que s'estudia. Amb la voluntat d'esmenar aquest dèficit i d'aportar, alhora, informació nova sobre les desigualtats a Catalunya, la Fundació Jaume Bofill va engegar a finals dels noranta l'anomenat Panel de Desigualtats socials a Catalunya (PaD).

Les desigualtats socials tenen diferents expressions i orígens, i es poden analitzar des de multitud de variables, com ara el consum, els ingressos, la situació laboral i, lògicament, també des de l'habitatge. De fet, cada cop més l'habitatge constitueix un dels eixos més visibles i accentuats de la desigualtat a Catalunya, atesa la crisi creixent d'accessibilitat econòmica que pateix un segment progressivament més gran de la demanda des de l'inici, a mitjan anys noranta, d'un període d'expansió del mercat residencial que ha comportat un increment dels preus sense precedents.

Un dels potencials més grans que ens ofereix l'enquesta PaD és la possibilitat d'obtenir una visió longitudinal dels problemes al llarg del temps, i de manera transversal, de conèixer com en cada moment es relacionen els processos de desigualtat amb altres variables socioeconòmiques.

En matèria d'habitatge, a més de complementar les principals dades estadístiques actualment disponibles sobre les condicions residencials de la població catalana (fonamentalment el cens de l'any 2001, les enquestes sobre l'habitatge a Catalunya promogudes per la Secretaria d'Habitatge i l'Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona), el PaD ens dóna, d'una banda, una lectura longitudinal de l'evolució de les condicions residencials de les llars catalanes. La riquesa que es deriva d'aquesta àmplia anàlisi, que no es limita exclusivament a descriure els trets més rellevants de les condicions residencials, és l'aportació principal d'aquest estudi i, de ben segur, la base sobre la qual s'ha d'entendre l'evolució dels processos més recents i preocupants d'exclusió residencial a casa nostra.

Cal tenir present que les dinàmiques residencials són, des d'una perspectiva global, processos més aviat lents, atesos diferents motius característics del sector residencial, entre els quals cal destacar l'escàs impacte a curt termini de l'oferta d'obra nova i la rehabilitació sobre el total del parc d'habitatges, tot i l'elevat ritme de construcció dels darrers anys. Per tant, cal advertir que la lectura longitudinal del PaD en l'interval comprès entre la primera onada (anys 2001-2002) i la quarta onada (any 2005) és un període de temps que, en matèria d'habitatge, s'ha de considerar força breu perquè pugui donar lloc a canvis significatius en les condicions residencials, per la qual cosa, l'interès principal dels resultats obtinguts de manera longitudinal rau a conèixer la tendència que mostra el comportament de les principals variables residencials en aquest període davant els processos més rellevants que ha experimentat el mercat immobiliari català, i que bàsicament han estat l'augment de preus dels habitatges i l'augment del ritme de construcció, que s'ha traduït en la crisi creixent d'accessibilitat econòmica, l'augment de l'endeutament familiar i l'increment de la mobilitat residencial.

El document s'estructura en quatre parts diferenciades. En l'apartat primer s'exposen els principals trets demogràfics que caracteritzen les llars catalanes. En el segon es desenvolupa el gruix de la recerca de les condicions residencials de les llars catalanes i el seu grau de satisfacció amb l'habitatge a partir dels resultats del PaD. Aquesta anàlisi de la desigualtat residencial es fa a partir del règim de tinença, la superfície de l'habitatge, la tipologia i les deficiències del parc. L'apartat tercer mostra l'impacte de l'evolució del mercat immobiliari en els darrers anys en les llars catalanes. I el darrer

sintetitza les conclusions obtingudes anteriorment, i interrelaciona cadascun dels eixos de la recerca.

Finalment, pel que fa a la metodologia, cal assenyalar que en l'explotació de les dades del PaD hem aplicat les variables de ponderació construïdes a partir dels valors de l'estructura de la població corresponent al cens de 2001 i mitjançant el sistema d'introducció de pesos per quotes creuades que té en compte cinc factors: l'edat, el sexe, la província, l'origen geogràfic i la grandària del municipi.

LES LLARS CATALANES

Abans d'entrar a analitzar les condicions residencials de les llars catalanes n'estudiarem les característiques des de quatre variables: l'ocupació mitjana, la grandària, el tipus de llar i l'edat mitjana del nucli.

L'ocupació mitjana

L'ocupació mitjana de les llars catalanes que ens mostra el PaD quasi bé no ha variat en el període 2001-2005 i se situa en les 2,5 persones per habitatge. Per trams d'edat (vegeu la taula 1), les llars de les persones grans, els més grans de 64 anys, atesa l'evo-

Taula 1.
Nombre de persones, per llar i grup d'edat

	1a onada	2a onada	3a onada	4a onada
16-34 anys	2,49	2,36	2,29	2,30
35-49 anys	3,23	3,25	3,24	3,17
50-64 anys	2,76	2,81	2,76	2,83
65 anys en endavant	1,76	1,73	1,76	1,79
Total	2,59	2,59	2,57	2,57

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

lució del nucli familiar amb el pas del temps (emancipació dels fills i pèrdua més freqüent del cònjuge en edats avançades), són les que mostren l'ocupació menor, amb 1,7 persones per llar. Els joves també mostren ocupacions inferiors a la mitjana, entre 2,3 i 2,4 persones per llar; mentre que en l'altre extrem, l'interval de població d'entre 35 i 49 anys agrupa les llars amb més nombre d'ocupants, amb valors al voltant de les 3,2 persones per llar. L'explicació rau en el fet que és en aquesta franja d'edat en què es tenen els fills i aquests encara no s'han emancipat.

La grandària

La distribució del pes de les llars catalanes segons el nombre de persones (taula 2) tampoc no ha experimentat variacions significatives en les quatre onades: un 22% de les llars estan formades per una única persona, un 29% per dues persones, un 22% són llars de tres membres i un 19% estan formades per quatre individus. Igualment, les proporcions de cadascun dels tipus de llars gairebé no han canviat en les quatre onades. Aquesta continuïtat en el resultat s'explica, d'una banda, per la mateixa metodologia de la tècnica de Panel, que s'aproxima a la realitat a partir d'un mateix conjunt de llars, i d'altra banda, per la lentitud dels processos que incideixen en la variació de l'ocupació mitjana de la llar, processos que bàsicament són l'envelliment de la població (que tendeix a reduir el nombre mitjà de membres), l'evolució de la natalitat, els processos

Taula 2.

Nombre de persones que viuen a la llar (% sobre el total de cada onada)

	1a onada	2a onada	3a onada	4a onada
1 persona	22,2	22,1	22,9	22,7
2 persones	29,5	29,3	29,5	29,2
3 persones	22,8	22,8	22,5	22,7
4 persones	19,6	19,9	19,1	19,7
5 persones	5,0	5,1	5,0	4,8
6 persones i més	0,9	0,9	0,9	0,9
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

d'emancipació i l'expansió de diferents tipologies de llars unipersonals, principalment persones grans, però també persones separades i divorciades.

El tipus de llar

Pel que fa al tipus de llar, també manté una distribució força constant en totes les onades (taula 3). La parella amb fills i/o altres persones a la llar és el tipus predominant del Panel, amb un pes aproximadament del 40% sobre el total de llars; les unipersonals representen el 22%; la parella sense fills, el 21%, i les monoparentals no arriben al 8%.

Taula 3.
Tipus de llars (% sobre el total de cada onada)

	1a onada	2a onada	3a onada	4a onada
Unipersonal	22,2	22,1	22,9	22,7
Parella sense fills	21,4	21,3	21,5	21,6
Monoparental	7,9	7,9	7,9	7,6
Parella amb fills i/o altres persones a la llar	41,1	41,0	39,7	41,2
Altres	7,5	7,7	7,9	6,9
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Per edats

Quant a la distribució de les llars segons l'edat de la persona de referència, novament les variacions en les quatre onades són mínimes (taula 4). Les llars joves representen entre un 18 i un 21% del total, les més nombroses són les que tenen una mitjana d'entre 35 i 49 anys, amb una proporció del 30%, i les més grans, tant si tenen entre 50 i 64 anys, com si en tenen més de 65, suposen, respectivament, una quarta part de tot el Panel.

Taula 4.

Llars segons edat de la persona de referència (% sobre el total de cada onada)

	1a onada	2a onada	3a onada	4a onada
16-34 anys	21,8	18,9	19,5	18,1
35-49 anys	29,4	30,5	30,8	31,9
50-64 anys	23,7	25,7	24,7	25,2
65 anys en endavant	25,1	25,0	24,9	24,8
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

LES CONDICIONS RESIDENCIALS DE LA POBLACIÓ CATALANA

Aspectes generals del parc d'habitatges de Catalunya

A grans trets, el parc d'habitatges català es caracteritza per un ampli predomini del règim de tinença en propietat fruit, entre altres motius, de la política d'habitatge i fiscal duta a terme des de mitjan segle xx dirigida a afavorir aquest règim en detriment del lloguer; per l'existència encara de greus mancances d'equipament i de rehabilitació en una petita porció del parc que es relaciona molt sovint amb el règim de lloguer i amb edificacions anteriors al 1930 o fetes en la dècada dels cinquanta i seixanta; per la gran preeminència de la tipologia d'habitatge plurifamiliar, tot i l'expansió en els darrers anys de models de creixement lligats a l'habitatge unifamiliar, i per l'important dèficit de condicions d'accessibilitat en molts edificis, atesa fonamentalment l'absència d'ascensor. Vegem a continuació com han evolucionat aquests aspectes entre els anys 2001 i 2005.

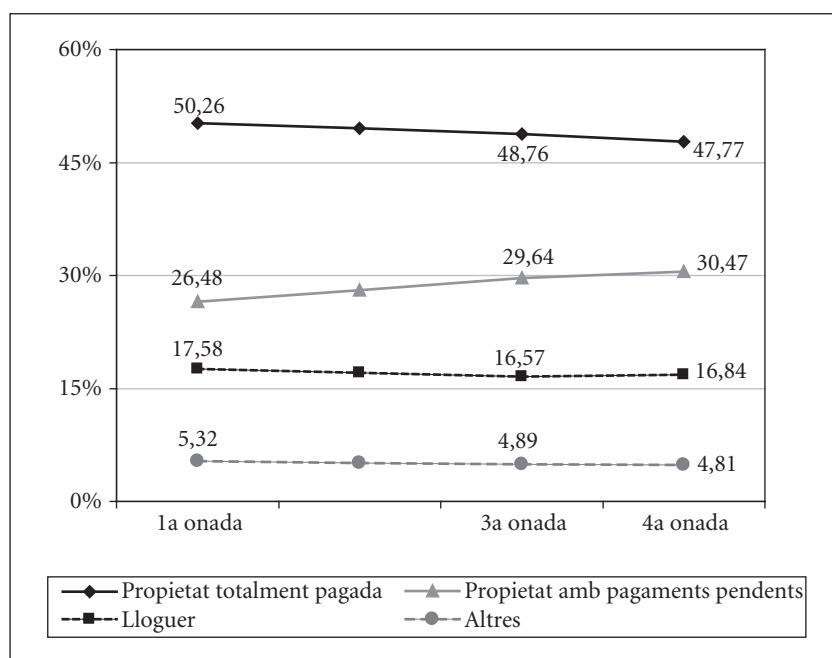
Segons règim de tinença

La característica principal de l'evolució del règim de tinença en el període 2001-2005 és l'increment progressiu del pes dels propietaris amb pagaments pendents

(gràfic 1). Concretament, aquest augment ha estat de quatre punts, de manera que ha passat d'un 26,5% en els resultats de la primera onada (any 2001) a un 30,5% en la quarta onada (any 2005). Sense cap dubte, aquest aspecte és un dels més visibles de l'expansió immobiliària que ha marcat l'evolució residencial en els darrers anys, i que ha comportat un augment considerable del crèdit hipotecari i, per tant, del deute familiar.

Gràfic 1.

Règim de tinença (% sobre el total de cada onada)

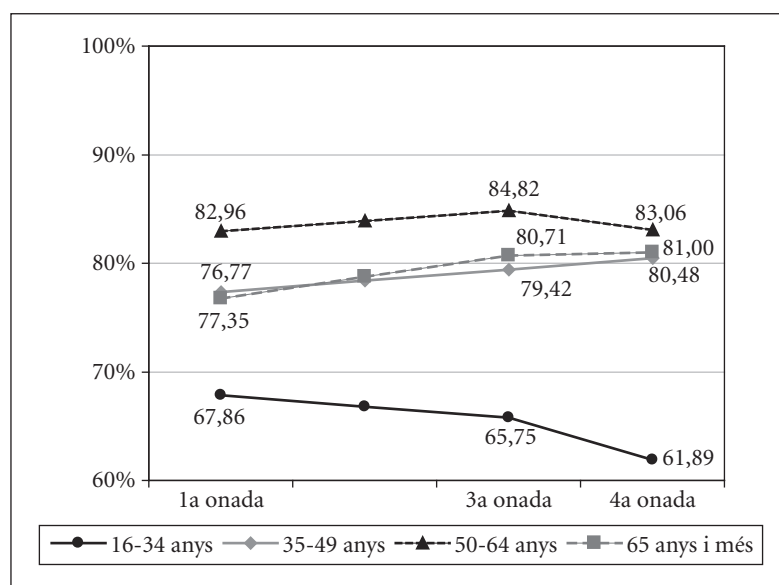
Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Igualment resulta interessant estudiar el comportament dels règims de tinença segons l'interval del grup d'edat considerat (gràfic 2). La propietat, tant amb pagaments pendents com sense, és especialment elevada en les persones d'entre 50 i 64 anys, amb valors

al voltant del 83-84%; en les persones més grans de 64 anys i en les que tenen entre 35 i 49 anys també és majoritària, amb un percentatge del 76-81%; mentre que entre els més joves, les persones de 16 a 34 anys, la propietat sense pagaments pendents baixa fins al 62-67%, atesa la precarietat econòmica i laboral que solen patir, i les dificultats que tenen per accedir a un crèdit hipotecari.

Gràfic 2.

Règim de tinença en propietat, per grups d'edat (% sobre el total de cada grup d'edat)

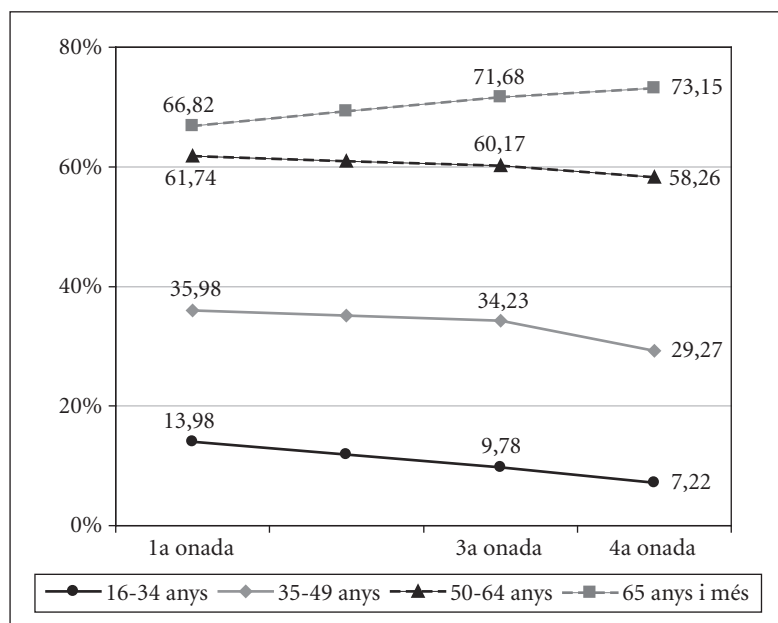
Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Si ens centrem en la propietat sense pagaments pendents (gràfic 3), les diferències encara són més grans i, de fet, reflecteixen directament com amb el pas del temps els pagaments pendents disminueixen progressivament. Entre els més joves, la propietat completament pagada ha anat baixant del 13,9 (primera onada) al 7% (quarta onada), atès, com veurem, l'augment del lloguer i de la compra d'un habitatge per mitjà d'un

crèdit hipotecari. Després trobem el grup d'entre 35 i 49 anys, amb percentatges entre el 35,9 (primera onada) i el 29% (quarta onada). De fet, aquest grup és el que amb més força s'ha hipotecat en l'interval considerat. I finalment, com era d'esperar, són els més grans, entre 50 i 64 anys i els més grans de 64 anys els que en major proporció no tenen pagaments pendents, amb percentatges que oscil·len al voltant del 60 i el 70%, respectivament.

Gràfic 3.

Propietat totalment pagada, per grups d'edat (% sobre el total de cada grup d'edat)

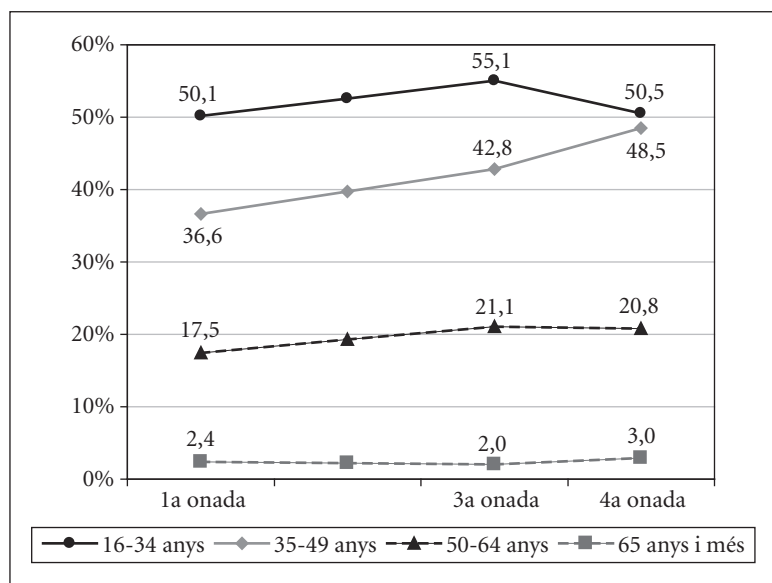
Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Evidentment, la distribució per grups d'edat de les llars amb pagaments pendents de l'habitatge (gràfic 4) mostra un comportament invers, és a dir, decreix amb l'edat. Així, només entre un 2-3% de les persones grans paga encara quotes de la seva hipoteca, i

entre un 17-20% de les persones d'entre 50 i 64 anys. En canvi, els més endeutats són els joves, ja que més de la meitat de les persones de menys de 35 anys té pagaments pendents. Així mateix, en el grup que té entre 35 i 49 anys, la proporció de pagaments pendents ha pujat dotze punts entre el 2001 i el 2005, fins a situar-se prop del 50% d'aquest grup.

Gràfic 4.

Propietat amb pagaments pendents, per grups d'edat (% sobre el total de cada grup d'edat)

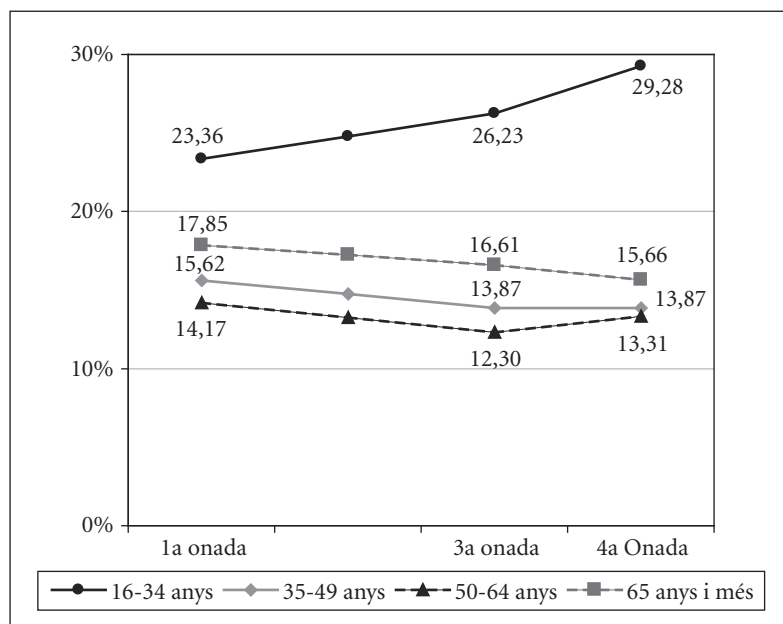

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Pel que fa al lloguer (gràfic 5), val a dir que és força baix en tots els grups d'edat, i en tots ha disminuït en el període 2001-2005 (fruit d'aquesta tendència a la compra del mercat residencial espanyol i català), excepte entre els més joves, en els quals el pes del lloguer s'ha incrementat uns sis punts, fins a arribar prop del 30% l'any 2005.

Gràfic 5.

Règim de tinença en lloguer, per grups d'edat (% sobre el total de cada grup d'edat)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Des d'una perspectiva socioeconòmica, en l'actualitat el lloguer és una opció majoritàriament dirigida als grups menys solvents. Si estudiem el règim de lloguer amb altres variables de l'edifici i l'habitatge, sovint es relaciona amb problemes residencials, com ara els edificis que tenen un estat de conservació inferior, un equipament menor, els manca ascensor o són més antics; per la qual cosa, fonamentalment, és un règim de tinença característic de les classes més baixes i amb menys recursos econòmics.

Una mostra d'aquesta relació entre condicions residencials inadequades, lloguer i demanda d'habitatge menys solvent és el diferencial d'ingressos de la llar segons el règim de tinença de l'habitatge. En creuar les variables de règim de tinença i ingressos de la

llar (taula 5) trobem que les llars que viuen en un habitatge de lloguer tenen ingressos molt inferiors a la mitjana de les llars que són propietàries del seu habitatge.

Taula 5.

Ingressos mensuals nets de la llar, segons tinença (euros)

	1a onada	3a onada	4a onada
Propietat	1.518,08	2.064,42	2.514,14
Cessió	1.278,37	1.805,02	2.000,78
Lloguer	911,76	1.288,25	1.600,57

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Si, a més, tenim en compte la revalorització dels immobles en els darrers anys, fruit de l'augment dels preus, cal concloure que la millora econòmica i l'expansió del mercat residencial han accentuat les desigualtats socials entre les persones que són propietàries del seu habitatge i les que viuen de lloguer, que han vist com l'accés a un habitatge en propietat és cada cop més difícil i, alhora, com els seus ingressos continuen molt per sota de la mitjana.

Segons superfície de l'habitatge

Pel que fa a la superfície mitjana dels habitatges, el mercat ha tendit a reduir la superfície mitjana dels habitatges nous com a estratègia per facilitar l'accessibilitat econòmica a un habitatge (tot i comportar un encariment del preu unitari del metre quadrat) a canvi de sacrificar-ne la superfície. Principalment, aquesta reducció de la superfície mitjana s'ha produït pel creixement dels habitatges d'entre 60 i 90 metres quadrats, en detriment del segment d'entre noranta i cent vint metres quadrats (taula 6).

Tanmateix, com era d'esperar, els habitatges més grans en bona part corresponen a les llars amb més membres, és a dir, les llars formades per una parella amb fills i/o altres persones a la llar (taula 7). De fet, en l'evolució de la superfície entre els anys

Taula 6.
Superfície dels habitatges on viuen les llars (% sobre el total de cada onada)

	1a onada	2a onada	3a onada	4a onada
Menys de 60 m²	17,7	19,7	14,5	16,2
De 60 a 90 m²	44,8	47,7	45,6	56,6
De 90 a 120 m²	23,5	16,5	21,4	14,3
Més de 120 m²	14,1	16,1	18,5	13,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

2001 i 2005, aquest és el tipus de llar que més ha millorat pel que fa a la superfície de l'habitatge.

Taula 7.
Superfície de l'habitatge, per tipus de llar (m²)

	1a onada	2a onada	3a onada	4a onada
Unipersonal	80,79	92,69	85,30	88,78
Parella sense fills	94,59	94,52	100,65	84,72
Monoparental	89,82	89,08	94,58	101,00
Parella amb fills i/o altres persones a la llar	98,04	109,78	113,14	115,09
Altres	99,62	69,95	139,00	76,36

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

En l'anàlisi per edats (taula 8) constatem que els intervals més característics de formar llars més grans, és a dir, les persones d'entre 35 a 49 i de 50 a 64 anys, són els grups de població amb habitatges més grans, mentre que els dels joves són, en cadascuna de les onades, els més petits. A l'igual que els joves, les llars unipersonals també viuen en habitatges comparativament més petits que la resta de la població.

Taula 8.Superfície de l'habitatge, per trams d'edat (m²)

	1a onada	2a onada	3a onada	4a onada
16-34 anys	84,18	86,37	85,71	80,45
35-49 anys	96,93	102,20	108,00	113,14
50-64 anys	97,69	94,38	133,83	102,16
65 anys i més	92,21	121,02	131,87	85,53
Total	93,14	98,95	105,78	92,61

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Segons tipus d'habitatge

La majoria de les llars catalanes, entre el 72 i el 82%, viu en edificis d'habitatges plurifamiliars (tipologia pis), mentre que l'opció de l'habitatge unifamiliar tot just representa entre el 14 i el 28% dels habitatges principals (taula 9).

Taula 9.

Tipus d'habitatge (% sobre el total de cada onada)

	2a onada	3a onada	4a onada
Casa unifamiliar aïllada	8,3%	4,1%	6,7%
Casa unifamiliar entremetgera	15,7%	6,4%	7,6%
Casa aparellada	3,9%	3,0%	2,7%
Pis	72,1%	86,6%	82,3%
No sap / Altres	0,0%	0,0%	0,8%
Total	100,0%	100,0%	100,0%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Per edats, els joves són els que mostren més tendència a viure en pisos, ja que aquesta és la tipologia del 90% de les llars joves del PaD (taula 10).

Taula 10.
Població que viu en pisos, per trams d'edat (% sobre el total de cada onada)

	2a onada	3a onada	4a onada
16-34 anys	86,4%	87,8%	90,9%
35-49 anys	67,2%	78,8%	69,6%
50-64 anys	69,9%	100,0%	67,9%
65 anys i més	69,4%	89,2%	58,7%
Total	72,1%	86,6%	82,3%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Segons necessitats de rehabilitació de l'habitatge

Podem classificar els problemes del parc d'habitatges en quatre grans grups: les instal·lacions i equipaments bàsics, la mancança dels quals deriven en situacions d'infrahabitatge; les deficiències constructives, que tenen el seu origen en la baixa qualitat constructiva i/o en la conservació deficient, i que en la majoria del casos es podrien esmenar amb la realització d'obres de rehabilitació o reforma, i els problemes associats a qüestions de disseny de l'immoble i que, segons el cas, o bé no tenen solució (com la manca de llum o de superfície) o bé trobar-hi solució pot ser força complex (per exemple, la instal·lació d'ascensors o la millora de l'accessibilitat als

Taula 11.
Població que en els darrers dotze mesos ha fet alguna reforma, rehabilitació o ampliació de l'habitatge principal (% sobre el total de cada onada)

	2a onada	3a onada	4a onada
Sí	20,2%	7,9%	21,3%
No	79,7%	92,0%	78,7%
Total	100,0%	100,0%	100,0%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

espais comuns). Val a dir que les dades d'aquest apartat corresponen als resultats del PaD de la tercera i quarta onada, i que, de manera generalitzada, s'observa una lleu millora entre ambdues onades en la quasi totalitat d'aspectes. Evidentment, aquesta millora respon a les obres de reforma, rehabilitació o ampliació de l'habitatge que van fer al voltant del 20% dels enquestats de la segona i quarta onada, i el 7,9% de la tercera (taula 11).

ELS PROBLEMES D'INSTAL·LACIONS I EQUIPAMENT

En percentatge, les instal·lacions més deficientes són les d'aigua, amb una incidència entre el 4,8 i el 3,3% dels enquestats, seguides per les d'electricitat, amb un 3,2 i un 2%; mentre que els problemes en les instal·lacions de gas són menors, i tot just afecten poc més de l'1% de les llars (taula 12).

Taula 12.

Problemes d'instal·lacions i equipament (% sobre el total de cada onada)

	3a onada	4a onada
Males instal·lacions d'aigua	4,8%	3,3%
Males instal·lacions de gas	1,4%	1,1%
Males instal·lacions de llum	3,2%	2,0%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

LES SITUACIONS D'INFRAHABITATGE

Pel que fa a les situacions d'infrahabitatge per manca d'instal·lacions o equipaments bàsics (taula 13), els problemes de la manca d'aigua corrent, de wàter, de connexió al clavegueram, d'electricitat o de dutxa són, en termes relatius, problemes gairebé residuals en el parc d'habitatges, amb una incidència inferior a l'1%.

Taula 13.
Situacions d'infrahabitatge (% sobre el total de cada onada)

	3a onada	4a onada
Manca d'aigua corrent	0,2%	0,1%
Manca de wàter	0,5%	0,1%
Manca de bany o dutxa	1,0%	0,6%
Manca de connexió al clavegueram	0,9%	0,4%
Manca de corrent elèctric	0,6%	0,0%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

LES DEFICIÈNCIES CONSTRUCTIVES

Per la seva part, els habitatges amb deficiències constructives són força més nombrosos (taula 14). Els problemes d'humitats afecten entre el 8 i el 13,8% de les llars; els problemes de fred per un aïllament tèrmic deficient, entre un 7,1 i un 10% de les llars; l'existència d'esquerdes a les parets és una realitat per al 5-10% de les llars, i en una menor proporció, els problemes estructurals com l'aluminosi, la carcoma o altres patologies similars tenen una incidència que oscil·la entre l'1,2 i l'1,6% de les llars.

Taula 14.
Deficiències constructives (% sobre el total de cada onada)

	3a onada	4a onada
Problemes d'humitat	13,8%	8,3%
Fred per mal aïllament	10,5%	7,1%
Esquerdes a les parets	10,5%	4,7%
Aluminosi, carcoma o altres problemes d'estructura de l'habitatge	1,2%	1,6%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

ELS PROBLEMES DE DISSENY I ACCESSIBILITAT

El problema més estès que pateixen les llars catalanes en qüestió de disseny i accessibilitat és la manca d'ascensor (taula 15). Aquest aspecte afecta aproximadament un

14-19% de les llars. La manca d'espai també té una rellevància significativa, ja que ho addueix entre un 7,2 i un 11,3% de les llars, i en menor proporció trobem l'existència de barreres arquitectòniques (4,2-6,6%) o la manca de llum solar (3,8-6,2%). En canvi, la manca de ventilació és una deficiència més residual, i només ho esmenta entre un 0,7 i un 1,6% de les llars.

Taula 15.

Problemes de disseny i d'accessibilitat de l'habitatge (% sobre el total de cada onada)

	3a onada	4a onada
Escassetat d'espai	11,3%	7,2%
Manca de llum solar	6,2%	3,8%
Manca de ventilació	1,6%	0,7%
Manca d'ascensor	19,0%	14,0%
Escales i graons	6,6%	4,2%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Grau de satisfacció de les llars catalanes respecte del seu habitatge

Tot i els problemes detectats, un 90% de la població assenyala que viu en una casa que qualifica de confortable (taula 16). Per trams d'edat no s'aprecien diferències en aquesta valoració positiva.

Taula 16.

Població que afirma tenir una casa confortable, per trams d'edats (% sobre el total de cada onada)

	1a onada	4a onada
16-34 anys	90,1%	89,1%
35-49 anys	92,4%	91,2%
50-64 anys	88,4%	89,5%
65 anys i més	91,1%	91,3%
Total	90,6%	90,5%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002, i quarta onada, 2005.

No obstant això, davant la pregunta si viu a l'habitatge on voldria (taula 17), aproximadament un terç dels enquestats responen negativament, i si ens referim al barri (taula 18), entre un 17 i un 19% afirma que desitjaria viure en un altre.

Taula 17.

Viu al pis/casa on voldria viure? (% sobre el total de cada onada)

	1a onada	2a onada
Sí	65,3%	63,0%
No	33,4%	34,7%
No pertinent	0,0%	0,1%
No sap	0,7%	0,1%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002, i segona onada, 2003.

Taula 18.

Viu al barri/lloc on voldria viure? (% sobre el total de cada onada)

	1a onada	2a onada
Sí	78,5%	79,7%
No	19,9%	17,2%
No pertinent	0,0%	0,2%
No sap	1,0%	0,8%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002, i segona onada.

L'IMPACTE DE L'EVOLUCIÓ DEL MERCAT RESIDENCIAL EN LA SOCIETAT CATALANA

Qüestions prèvies: aproximació socioeconòmica a l'evolució del mercat residencial

Per poder entendre l'evolució de les desigualtats socials a Catalunya en matèria d'habitatge en el període 2001-2005, és imprescindible comprendre el caràcter cíclic del mercat immobiliari i les característiques més significatives que defineixen cada fase, i que, en certa mesura, condicionen els mecanismes i processos d'exclusió del segment

de demanda més desfavorit. Respecte d'això, cal tenir present que les desigualtats socials en matèria d'habitatge tenen principalment l'origen en la manca de recursos econòmics suficients per accedir a un habitatge adequat o per millorar les condicions del seu habitatge amb les obres de rehabilitació escaients.

L'economia es caracteritza per un comportament més o menys cíclic, que alterna períodes d'expansió i creixement amb èpoques de recessió. En general, l'activitat constructora i el sector residencial, en particular, tenen una trajectòria harmònica amb els indicadors generals, és a dir, tenen un comportament procíclic vers els indicadors macroeconòmics.

El període comprés entre els anys 2001 i 2005 constitueix probablement l'interval de temps de més creixement del període d'expansió vigent, que, segons sembla pels darrers indicadors, està arribant lentament a la seva fi.

En una visió temporalment més àmplia, amb l'arribada dels anys noranta, l'anterior fase expansiva iniciada a mitjan anys vuitanta es va començar a debilitar progressivament, i de fet l'any 1992 constitueix un punt d'inflexió del cicle immobiliari a partir del qual, com sempre sol passar en aquestes fases d'estancament, l'activitat constructora va disminuir de manera preocupant, el temps de comercialització dels habitatges va assolir màxims i els preus es van estancar, o fins i tot, en pessetes corrents, van disminuir lleugerament. Durant els sis anys següents, aquests indicadors gairebé no van variar, i només la lenta recuperació de l'economia i la millora progressiva de la capacitat de finançament atesa la reducció del preu del diner (taula 19) feien obrir perspectives optimistes de cara al futur. Al voltant de 1996, l'activitat constructora residencial va recuperar un cert dinamisme que, indubtablement, va afavorir l'inici d'un nou període de creixement que, en qüestió d'evolució dels preus i de demanda d'habitatges, no va ser del tot visible fins l'any 1998. A partir d'aquell any, el ritme de construcció d'habitatges, de vendes i, per descomptat, d'increment de preus es va accelerar fonamentalment impulsat per unes condicions creditícies excepcionalment favorables per als compradors: tipus d'interès en mínims històrics (fins i tot per sota de la inflació) i períodes d'amortització cada cop més llargs (taula 19). Òbviament, aquestes facilitats van contribuir en gran mesura a l'espiral de preus característica d'aquests anys (amb les consegüents expectatives de revalorització, que van accentuar encara més aquesta

dinàmica inflacionista), de manera que les millores en l'accessibilitat econòmica que comportava l'evolució d'aquests factors s'han vist erosionades amb escreix per una inflació encara molt més superior i que ha desembocat en una crisi creixent d'accessibilitat econòmica, paradoxalment en el període de temps amb més facilitats de finançament de la història més recent d'Espanya i de Catalunya.

Taula 19.

Evolució dels tipus d'interès hipotecari, volum hipotecari, terminis d'amortització. Catalunya (2001-2005)

	2001	2002	2003	2004	2005
Tipus MIBOR (a un any)	4,08	3,49	2,34	2,28	2,34
Tipus EURIBOR (a un any)	4,08	3,49	2,34	2,27	2,33
Tipus de referència actiu de caixes d'estalvis CECA	6,65	5,88	5,04	4,71	4,48
Tipus mitjà per habitatge lliure:					
- Total entitats	5,76	4,80	3,71	3,36	3,28
- Bancs	5,60	4,69	3,63	3,27	3,18
- Caixes d'estalvis	5,93	4,90	3,79	3,44	3,37
Tipus habitatge protegit (TAE)	5,38	5,3/4,4	3,96	3,16	2,95
Nombre d'habitatges hipotecats a Catalunya	127.207	142.863	162.176	211.116	226.371
Import en M€ Catalunya	10.955	13.870	17.868	26.586	32.916
Termini mitjà d'amortització	23	24	25	25	25

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Butlletí Estadístic del Banc d'Espanya, l'Institut Nacional d'Estadística, l'Associació Hipotecària Espanyola i l'Informe sobre el sector de l'habitatge a Catalunya. Any 2006. DGH, Generalitat de Catalunya.

Si traduïm aquest període d'expansió del mercat i de crisi d'accessibilitat en xifres, tenim, pel que fa a les condicions de finançament, que l'euribor, per exemple, entre el 2001 i el 2005 va descendir del 4,08 al 2,33%, i que el termini mitjà d'amortització va créixer en dos anys, fins a arribar als vint-i-cinc anys de mitjana de l'any 2005.

Com dèiem, els períodes expansius es caracteritzen per una intensa activitat constructora, i el període 2001-2005 no ha estat una excepció: el 2001 es van acabar a Catalunya 65.556 habitatges, i el 2005 aquesta xifra va augmentar fins a arribar als 74.706 habitatges (taula 20).

Taula 20.**Evolució dels habitatges iniciats i acabats. Catalunya (2001-2005)**

	2001	2002	2003	2004	2005
Habitatges iniciats HPO	5.737	6.349	5.125	6.037	6.610
Habitatges % HPO / Total	8,46	8,52	5,78	6,26	6,13
Habitatges iniciats, total	67.794	74.498	88.649	96.481	107.834
Habitatges iniciats, total	100,00	109,89	130,76	142,31	159,06
Habitatges acabats, HPO	5.384	4.543	4.586	5.462	4.692
Habitatges acabats, total	65.556	65.538	68.798	71.101	74.706
Habitatges acabats, total	100,00	99,97	104,95	108,46	113,96

Nota: Dades d'habitatges iniciats segons qualificacions provisionals i d'habitatges acabats segons qualificacions definitives.

Font: Elaboració pròpia amb les dades de la Secretaria d'Habitatge de la Generalitat de Catalunya.

Lògicament, un efecte clar de la combinació d'aquestes variables ha estat l'increment del nombre i el volum d'endeutament de les llars catalanes. De fet, el nombre d'habitatges hipotecats a Catalunya ha crescut sostingudament dels 127.207 de l'any 2001 als més de 226.000 del 2005, i en paral·lel, l'import s'ha triplicat, de manera que ha passat dels 10.955 milions d'euros del 2001 als quasi bé 33.000 milions del 2005 (taula 19).

Igualment, en termes d'accessibilitat econòmica, malgrat la millora de les condicions creditícies, entre el 2001 i el 2005, a Catalunya l'accessibilitat ha empitjorat de manera important, principalment a Barcelona i Àrea Metropolitana, on els preus han crescut amb més intensitat.

Paradoxalment aquesta crisi d'accessibilitat a l'habitatge s'ha produït simultàniament en un context de creixement econòmic i de baix atur, com mostren els indicadors principals (taula 21), per la qual cosa, malauradament si s'inverteix el cicle econòmic, tot i que aquest fet afavoreixi que es freni l'escalada de preus dels habitatges, les perspectives no són gens bones per a les llars amb una situació socioeconòmica feble, amb alts nivells d'endeutament o que simplement encara viuen en un habitatge inadequat (sovint de lloguer) per manca de recursos.

Per aquests motius, considerem que l'aspecte més important d'aquest període en matèria d'habitatge és la greu crisi d'accessibilitat econòmica a un habitatge digne que pateix bona part de la demanda, i la precària situació econòmica en què es poden trobar moltes llars que han accedit a la propietat en aquests anys si continua l'augment dels tipus d'interès combinat amb un canvi de cicle econòmic que en paral·lel comporti un augment de l'atur.

Taula 21.

Evolució dels indicadors econòmics. Catalunya (2001-2005)

	2001	2002	2003	2004	2005
PIB (Catalunya, variació anual)	3,2	2,5	2,9	3,2	3,3
PIB (Espanya, variació anual)	3,6	2,7	3	3,2	3,5
Taxa d'atur de Catalunya	8,6	10,1	10,1	9,7	6,9
Taxa d'atur d'Espanya	10,6	11,5	11,5	10,9	9,2
IPC (Catalunya, variació anual)	3,5	3,7	3,5	3,5	3,9
IPC (Espanya, variació anual)	3,6	3,5	3,0	3,0	3,4

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades l'Institut Nacional d'Estadística i l'Idescat.

El mercat de compravenda

Com dèiem, un dels factors que ha impulsat l'expansió del mercat immobiliari ha estat la reducció dels tipus d'interès, les facilitats més grans d'accés al crèdit hipotecari i l'allargament dels períodes d'amortització. De mitjana, hi ha hagut un increment de tres anys en els períodes d'amortització entre la primera i la quarta onada, de manera que s'ha passat dels 18,9 anys del 2001 als 21,6 anys del 2005. No obstant això, com era d'esperar, aquest increment és més gran en les hipoteques noves, és a dir, principalment en les hipoteques subscrites pels joves. En aquest grup, amb edats per sota dels 35 anys, la durada dels crèdits hipotecaris va créixer més de 5 punts, fins a situar-se l'any 2005 en un termini mitjà de 26 anys, gairebé cinc anys per sobre de la mitjana (taula 22). En l'altre extrem, atesa la quasi absència de noves hipoteques entre els més grans, els seus terminis d'amortització no varien entre les quatre onades. A més, són les de menor durada de tots els grups d'edat, amb només 14 anys, fruit del fet que la major part

d'aquestes hipoteques es van subscriure ja fa temps, en un període de més restriccions del crèdit hipotecari i de terminis regulats sensiblement inferiors als actuals.

Taula 22.

Període d'amortització de l'hipoteca en anys, per trams d'edat

	1a onada	3a onada	4a onada
16-34 anys	21,0	24,0	26,2
35-49 anys	18,5	19,8	21,0
50-64 anys	14,9	16,6	17,2
65 anys i més	14,9	13,7	14,8
Total	18,9	20,5	21,6

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

La confluència d'aquests fenòmens queda palesa en el PaD en l'augment del pes de les llars que han procedit a comprar, construir o rehabilitar el seu habitatge mitjançant un préstec o una hipoteca (taula 23). Aquest creixement, estretament relacionat amb l'evolució de la llar, ha estat especialment intens entre els joves, ja que és aquest segment de demanda el que sol disposar de menys recursos (ja siguin econòmics, fruit de l'estalvi, o en forma d'un habitatge en propietat que serveixi per finançar part de la compra) i, per tant, és el col·lectiu que en més proporció necessita finançament aliè. Només per fer-nos una idea del creixement del crèdit entre els joves, en el període 2001-2005, el percentatge de joves que pagaven un préstec o hipoteca per la compra o rehabilitació del seu habitatge va passar del 52,5 al 84%; increment molt per sobre de la mitjana. També ha estat molt important el creixement de les persones d'entre 35 i 49 anys que pagava préstec o hipoteca per la compra o rehabilitació del seu habitatge. En canvi, les persones grans, com era previsible, són les que tenen les taxes inferiors (per sota del 5%) de pagaments pendents per la compra o rehabilitació del seu habitatge.

Ateses les limitacions econòmiques de molts joves, sovint aquest accés a l'habitatge es fa amb l'ajut de la família (taula 24). Respecte d'això, s'observa en l'evolució de les quatre onades un lleu increment del suport intergeneracional per a l'accés a l'habitatge.

Taula 23.

Paguen préstec o hipoteca per compra o rehabilitació de l'habitatge (% sobre el total de cada onada)

	1a onada	3a onada	4a onada
16-34 anys	52,5%	55,6%	84,3%
35-49 anys	37,7%	46,5%	63,7%
50-64 anys	19,7%	25,3%	27,7%
65 anys i més	2,9%	3,1%	4,5%
Total	27,8%	32,2%	41,5%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

La forma més usual és la donació de diners, ajut que beneficia entre un 10% (primera onada) i un 15% (quarta onada) de les llars. L'altra possibilitat, el préstec de diners, representa la forma d'ajut per a un 5,6% (en la primera onada) i un 8,6% (en la quarta onada) de les llars. Aquest creixement dels ajuts probablement respon a les dificultats més grans dels joves per accedir al primer habitatge.

Taula 24.

Ajut familiar per la compra d'habitatge (% sobre el total de cada onada)

	1a onada	3a onada	4a onada
Préstec de diners	5,6%	8,0%	8,6%
Donació de diners	10,0%	9,7%	15,5%
Préstec i donació de diners	0,9%	0,0%	0,0%
No, cap	82,4%	82,3%	75,9%
No sap	0,9%	0,0%	0,0%
Total	100,0%	100,0%	100,0%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Quant als imports, el cost mitjà mensual d'aquest préstec o hipoteca va passar dels 426 euros mensuals de l'any 2001, als 472 euros l'any 2005.

Taula 25.

Quant es paga al mes pel préstec o hipoteca (en euros)

	1a onada	3a onada	4a onada
Total	426,37€	457,99€	472,90€

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

El mercat de lloguer

Per la seva banda, el mercat de lloguer també ha experimentat una evolució inflacionista en el període comprés entre la primera i la quarta onada (taula 26). Les llars del Panel en aquest règim l'any 2001 tenien quotes mensuals de 218 euros, i el 2005 aquest import mitjà havia crescut fins als 315 euros, fruit, principalment, de la revisió a l'alça dels nous contractes (taula 27).

Taula 26.

Evolució dels preus de lloguer contractual mitjà. Catalunya (2001-2005)

	2001	2002	2003	2004	2005
Lloguer mitjà contractual (euros/mes) Catalunya:					
Barcelona	517.6€	578.9€	639.3€	699.7€	779.2€
Area Metropolitana de Barcelona	459.8€	525.7€	569.1€	624.9€	714.5€
Reste de Catalunya	291.1€	319.3€	354.8€	403.9€	466.8€
Total de Catalunya	458.6€	512.2€	564.1€	620.0€	694.5€

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Per trams d'edat (taula 27), aquest encariment del lloguer l'han patit sobretot els més joves, els quals, a més de ser els que en cada onada més han de pagar pel lloguer, han vist créixer el cost de l'habitatge un 53% entre el 2001 i el 2005, fins al punt que l'import mitjà de l'any 2005 ha arribat als 435,64 euros mensuals. D'altra banda, sistemàticament, en cada onada trobem que són les persones d'entre 35 i 49 anys les que més

paguen pel lloguer del seu habitatge, després dels joves. Aquest increment en l'esmentat període ha estat, en termes relatius, només d'un 36%, circumstància que ha comportat que les mensualitats entre aquest grup arribin a quasi bé els 350 euros mensuals l'any 2005. En les persones d'entre 50 i 64 anys, l'augment dels preus ha estat d'un 43%, però en conjunt el cost ha estat comparativament inferior, de manera que ha arribat als 210 euros mensuals l'any 2005, atès que moltes d'aquestes persones viuen en habitatges de renda antiga. Pel mateix motiu, les persones grans només pagaven de mitjana uns 200 euros mensuals l'any 2005, xifra que representa un increment del 30%.

Taula 27.

Quant es paga de lloguer al mes? (euros)

	1a onada	3a onada	4a onada
16-34 anys	284,50€	377,45€	435,64€
35-49 anys	255,26€	324,44€	349,53€
50-64 anys	146,69€	168,63€	210,53€
65 anys i més	153,74€	164,54€	199,12€
Total	218,57€	273,17€	315,77€

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

El mercat de segones residències

El cicle expansiu del sector immobiliari i la forta activitat constructora associada dels darrers anys no solament s'ha dirigit a la promoció d'habitatges principals, sinó que també s'ha centrat en el mercat de les segones residències. De fet, hi ha hagut un increment de la proporció de llars que tenen una segona residència en propietat (taula 28). L'any 2001, el 14,5% dels enquestats afirmava tenir-la, mentre que el 2005, ho feien un 17%.

Taula 28.

Tinença de segona residència en propietat (% sobre el total de cada onada)

	1a onada	4a onada
16-34 anys	4,1%	8,0%
35-49 anys	10,0%	11,2%
50-64 anys	24,3%	24,8%
65 anys i més	19,7%	23,3%
Total	14,5%	17,0%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002 i quarta onada, 2005.

CONCLUSIONS

En matèria d'habitatge, el període 2001-2005, que comprèn les quatre primeres onades del PaD, s'ha caracteritzat per la continuïtat del cicle expansiu del sector immobiliari que es va iniciar en la segona meitat dels noranta, i ha comportat, més enllà d'una intensa activitat constructora, un fort increment dels preus, i per consegüent, l'endeutament més gran de les llars que han accedit a un habitatge i la crisi creixent d'accessibilitat econòmica.

Els efectes d'aquest augment de l'exclusió residencial ha quedat reflectit en els resultats del PaD entre la primera i la quarta onada en l'increment de quasi bé tres anys del període d'amortització mitjà del crèdit hipotecari que tenen les llars catalanes, en la puja de catorze punts del percentatge de llars endeutades, fins al punt que la població que està pagant un préstec o hipoteca per la compra o rehabilitació del seu habitatge arriba a representar un 41% (fet que representa la reducció del pes de la població amb un habitatge en propietat sense pagaments pendents), i també en el cost mensual més elevat de l'habitatge, especialment intens per a les llars que viuen en un habitatge en règim de lloguer. Tanmateix, aquests factors han afectat sobretot els joves, els menors de 35 anys, en el seu procés d'emancipació, i les persones d'entre 35 i 49 anys, col·lectiu que, bàsicament, quan cerca un nou habitatge ho fa per millorar les condicions de l'anterior.

Per la seva banda, atès que el mercat s'ha centrat en el segment de compravenda, el règim de lloguer continua tenint un pes residual en el conjunt del parc residencial, i únicament ha crescut entre els joves, ateses les dificultats que els comporta tenir les condicions econòmiques, financeres i laborals que exigeix la compra.

Pel que fa al principal habitatge tipus de les llars catalanes, gairebé no ha variat en aquest període de temps: es tracta d'un pis en règim de propietat d'entre seixanta i noranta metres quadrats de superfície.

Quant a les condicions, l'estat i l'equipament d'aquests habitatges, en conjunt s'observa la millora de totes les variables entre els anys 2001 i 2005. No obstant això, el parc residencial català encara necessita inversions, principalment en la millora de les condicions d'accessibilitat amb la instal·lació d'ascensors, i en menor proporció, per resoldre les deficiències constructives no estructurals. Igualment, per la seva gravetat, malgrat que afecten un percentatge reduït de la població, són preocupants els problemes en matèria d'instal·lacions i els casos d'infrahabitatge.

Nogensmenys, el grau de satisfacció de la societat catalana amb el seu habitatge és manté força elevat, ja que un 90% dels enquestats afirma viure en una casa confortable.

De cara al futur, segons l'evolució econòmica, en concret de l'atur, els salaris, els tipus d'interès i els preus de l'habitatge, l'exclusió residencial podria accentuar-se no solament per raons d'accessibilitat econòmica, sinó també per l'elevat cost econòmic que comporta l'habitatge per a moltes llars, i que podria derivar en un augment dels problemes de solvència econòmica. En aquesta situació de risc es trobarien principalment les llars formades per joves i les encapçalades per persones d'entre trenta-cinc i quaranta-nou anys que han accedit a un habitatge nou darrerament.

6 Les desigualtats socials i la salut

Cristina Sánchez Miret

RESUM

En aquest capítol es descriuen els resultats de l'anàlisi realitzada des de la perspectiva de la desigualtat de les preguntes relacionades amb la salut que recull el PaD. La salut no és un dels temes principals de l'enquesta, però les poques preguntes de què disposem mostren les desigualtats que es produeixen entre els diferents grups socials; especialment, entre classes socials i entre sexes. L'anàlisi recull els resultats més significatius de les tres primeres edicions de l'enquesta (2001-2002, 2003 i 2004) sobre l'estat de salut, els problemes de salut, l'evolució de la salut dels enquestats, la cobertura sanitària, les despeses relacionades amb la salut i la cura dels altres.

LES DESIGUALTATS SOCIALS I LA SALUT

L'anàlisi sobre la salut de la població catalana que presentem en aquest capítol no pretén ser un treball exhaustiu sobre la salut pública en general i tots els temes que hi estan relacionats, temes que són, a més a més, titular habitual dels mitjans de comunicació i sobre els quals existeixen força bons estudis. El que ens plantejem aquí és en una reflexió diferent, ens aproximem al tema de la salut des de la perspectiva de les desigualtats socials, eix central d'anàlisi de la disciplina sociològica.

La desigualtat social no és un fenomen modern, com tampoc no ho és la relació que té amb la salut, però, malgrat això, cal continuar mostrant quin és el vincle que s'estableix entre tots dos conceptes. D'una banda, perquè la mateixa noció de desigualtat es continua qüestionant, i de l'altra, perquè els trets distintius de la desigualtat social varien en el temps amb l'evolució de la societat concreta en què es produeixen.

En l'actualitat, el concepte de desigualtat té dos bons competidors, el de diferència i el de diversitat. Però aquests conceptes no són sinònims en el camp de la sociologia. Desigualtat són aquelles diferències o diversitats que es produeixen entre individus per causes socials i que tenen també conseqüències socials; és a dir, generen un nombre més o menys gran d'oportunitats socials.

En cada societat els col·lectius amb més oportunitats socials, els més privilegiats, gaudeixen de poder polític, econòmic, social i/o cultural, i això els proporciona millors condicions i més qualitat de vida. Aquests privilegis actuen de manera negativa sobre els grups més desfavorits, i també actuen negativament en el desenvolupament del conjunt de la societat.

La salut no és només una qüestió particular, individual o genètica, està fortament determinada pel tipus de societat en què vivim i per la posició social que ocupem en aquesta societat. Que tinguem més o menys salut o que puguem passar d'una manera o d'una altra la malaltia també depèn de qui som en aquesta societat. És a dir, de si som homes o dones, joves o vells, de si no tenim feina o sí que en tenim, de quin tipus de feina és, del nivell econòmic de què gaudim... de la classe social a la qual pertanyem.

En aquest capítol farem una incursió en les desigualtats socials en l'àmbit de la salut a Catalunya a partir de les dades del Panel de Desigualtats Socials a Catalunya (PaD). El projecte, que es porta a terme a Catalunya des de l'any 2001, és una enquesta longitudinal a dues mil famílies, a les quals s'entrevista cada any. Actualment està tenint lloc la sisena edició del treball de camp. Les entrevistes es fan individualment a tots els membres de la llar majors de setze anys —fet que suposa una mostra de més de cinc mil entrevistats— i tracten temes diversos d'interès social: treball, educació, habitatge, ingressos..., tots enfocats a conèixer el nivell de vida, el grau de benestar i els problemes més importants de la població de Catalunya.

La salut no és un dels temes principals de l'enquesta, però les poques preguntes de què disposem mostren les desigualtats que es produeixen entre els diferents grups socials, especialment entre classes socials i entre sexes. L'anàlisi que exposem a continuació recull els resultats més rellevants de les tres primeres edicions de l'enquesta¹ (2001-2002, 2003 i 2004).

1. Algunes preguntes apareixen en les tres edicions, i d'altres són particulars d'alguna en concret, per la qual cosa no disposem de la mateixa informació per a tots els anys.

L’ESTAT DE SALUT

Una variable clàssica dels estudis de salut és demanar quina consideració mereix la pròpia salut.² Malgrat que aquest indicador no és una dada objectiva sobre l’estat de salut, sí que ens situa en les diferències de percepció dels diversos grups socials.

Els resultats del PaD ens mostren que a Catalunya la població està més aviat satisfeta amb la seva salut. La resposta és positiva —al voltant del 70% considera que la seva salut és “bona” o “molt bona”—, i aquesta consideració es manté en les tres edicions de l’enquesta de les quals tenim dades disponibles (2001-2002, 2003 i 2004).

Malgrat aquest patró de continuïtat, cal assenyalar que encara que les diferències entre l’any 2001 i el 2004 són mínimes, mostren una lleugera tendència a l’empitjorament en la percepció de salut per part de les persones entrevistades. Aquest empitjorament se centra en una incidència menor de la categoria de resposta “la meva salut és molt bona”, que passa del 17,8% el 2001-2002 al 15,7% el 2003 i al 13,9% el 2004. Són les respostes “bona” o “regular” les que augmenten aquests tres anys, però no les respostes “la meva salut és dolenta” o “molt dolenta”, que són les minoritàries en les tres edicions.

Taula 1.
Percepció que té la mostra enquestada del seu estat de salut

	2001-2002	2003	2004
Molt bona	17,8%	15,7%	13,9%
Bona	54,3%	55,5%	56,7%
Regular	21,5%	22,7%	23,7%
Dolenta	4,5%	4,6%	4,2%
Molt dolenta	1,8%	1,5%	1,4%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003, i tercera onada, 2004.

.....
2. Vegeu la nota 1.

Aquest retrat de la salut autopercebuda de la població es mostra amb perfils diferents per sexes. Les dones són les que consideren que el seu estat de salut és pitjor, de fet es caracteritzen, en comparació amb els homes, per les respostes negatives en totes les edicions de l'enquesta. L'any 2001-2002, el 24% de les dones entrevistades va considerar que la seva salut era "regular", el 6% que era "dolenta" i el 3% que era "molt dolenta". En canvi, els homes es caracteritzen en comparació amb les dones per una resposta superior en les categories positives: l'any 2001-2002, el 23% considerava que tenia una salut "molt bona". La variació més apreciable entre les dades de la primera edició (2001-2002) i la tercera (2004) es produeix entre els homes, que tot i continuar mostrant un percentatge alt de salut "molt bona", només trien aquesta resposta en el 16,26% dels casos, el que suposa set punts de diferència percentual.

Taula 2.
Percepció de l'estat de salut, per sexe

	2001-2002		2004	
	Home	Dona	Home	Dona
Molt bona	20,6%	15,6%	16,26%	12,10%
Bona	56,1%	52,9%	60,04%	54,09%
Regular	18,7%	23,9%	20,74%	26,09%
Dolenta	3,4%	5,4%	2,31%	5,65%
Molt dolenta	1,2%	2,3%	0,65%	2,07%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003, i tercera onada, 2004.

Per edat, el patró genèric que es reproduceix és que amb l'edat, l'estat de salut que es percep tenir empitjora; i en els diferents grups d'edat les diferències entre els sexes es mantenen en el mateix sentit.

Si ens mirem les mateixes dades des del punt de vista de l'origen geogràfic també apareixen algunes diferències a destacar, però s'ha de tenir present que en la majoria de casos el que està incidint en aquests canvis de percepció per origen són diferències de composició per sexe i edat dels grups. Per exemple, el col·lectiu amb millor auto-percepció de salut en relació amb el lloc de naixement és el dels nascuts en un altre

Taula 3.
Percepció de l'estat de salut, per sexe i edat

	Homes 16-34 anys	Dones 16-34 anys	Homes 35-49 anys	Dones 35-49 anys	Homes 50-64 anys	Dones 50-64 anys	Homes 65 o +	Dones 65 o +
Molt bona	30,3%	23,7%	25,1%	15,4%	18,1%	10,9%	11,6%	9,3%
Bona	58,8%	60,8%	61,2%	63,4%	47,2%	46,8%	43,7%	26,1%
Regular	9,7%	13,3%	8,9%	17,4%	26%	32,3%	32,2%	38,6%
Dolenta	0,9%	1,4%	2,7%	1,8%	6,3%	7,9%	8,5%	16,4%
Molt dolenta	0%	0,1%	0,9%	1,8%	1,9%	1,7%	3,8%	9%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

país, especialment per l'alta resposta en la categoria “molt bona”. Hem de considerar, però, que aquest és un grup que presenta un perfil d'edat més jove que el de la resta de població, i que, a més a més d'altres factors com la motivació i la necessitat de tenir bona salut, aquest és un aspecte que explica part de la variabilitat.

Taula 4.
Percepció de l'estat de salut, per lloc de naixement

	Catalunya	Espanya	Un altre país
Molt bona	14,37%	10,12%	22,56%
Bona	59,78%	44,15%	55,64%
Regular	21,42%	34,03%	21,05%
Dolenta	3,40%	8,38%	0,00%
Molt dolenta	1,04%	3,32%	0,75%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

Pel que fa a l'ocupació, els ocupats diuen que tenen millor salut que els aturats, encara que la diferència és només de matís. Els inactius són els més pessimistes pel que fa al seu estat de salut; és també el grup amb un perfil d'edat més alt.

Taula 5.**Percepció de l'estat de salut, segons la situació laboral**

	Ocupat/da	Aturat/da	Inactiu/va
Molt bona	15,64%	13,33%	11,44%
Bona	64,34%	65,71%	44,53%
Regular	17,91%	14,29%	33,25%
Dolenta	1,60%	6,67%	7,79%
Molt dolenta	0,50%	0,00%	2,99%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

Quant al nivell educatiu de la població, com més alt és, millor és l'estat de salut que es percep tenir. Cal tenir en compte, però, que no hi ha una relació directa entre aquestes dues variables, i en la relació influeixen tant l'edat —les generacions més grans tenen un nivell educatiu menor— com la classe social. A més nivell d'estudis més probabilitat de disposar d'una bona posició social, encara que aquesta no estigui assegurada per l'educació.

Taula 6.**Percepció de l'estat de salut, per nivell d'estudis**

	No sap llegir ni escriure	Sense estudis	Estudis primaris	Estudis secundaris	Estudis universitaris
Molt bona	7,89%	7,96%	10,77%	17,09%	20,03%
Bona	31,58%	36,77%	54,74%	65,06%	64,77%
Regular	36,84%	42,58%	27,28%	15,77%	14,02%
Dolenta	15,79%	9,46%	5,47%	1,42%	1,00%
Molt dolenta	7,89%	3,23%	1,73%	0,66%	0,17%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

La percepció de tenir bona salut està directament relacionada amb el nivell de benestar de què es disposa. És la classe mitjana assalariada³ —la que té un percentatge més alt de

.....
3. Les dades són de la primera edició, perquè per a la tercera edició encara no està elaborada la variable de classe social.

titulats universitaris— la que en comparació amb la resta de classes percep que té un estat de salut millor: apareixen com a significatives, si les comparem amb la resta de grups, les categories de resposta “molt bona” (24%) i “bona” (62%). En canvi, per a la classe treballadora la situació és molt diferent. Tot i que la categoria de resposta majoritària continua sent la de “bona” (48%), ja no representa ni la meitat del grup, i apareixen com a significatives les categories de “dolenta” (26%) i “molt dolenta” (8%).

Taula 7.

Percepció de l'estat de salut, per classe social

	Classe mitjana propietària	Classe mitjana assalariada	Classe treballadora
Molt bona	19,1%	23,6%	15,4%
Bona	54,0%	61,5%	48,3%
Regular	22,5%	11,7%	25,9%
Dolenta	3,3%	1,8%	7,6%
Molt dolenta	0,9%	0,9%	2,6%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

L'estat de salut percebut i la satisfacció respecte a la salut són dues maneres diferents d'aproximar-nos a la valoració de l'estat de salut feta pels mateixos entrevistats. En la primera es busca l'avaluació de l'estat de salut, i en la segona, la manera com és viscut aquest estat de salut per la persona entrevistada. En la resposta a la primera edició del treball de camp sobre com valora cadascú la seva salut en una escala de 0 a 10 —en què 10 representa la satisfacció total amb la salut personal—, la nota mitjana que van donar els catalans a la seva salut va ser d'un 7,47, d'acord amb la valoració positiva que mostraven les respostes a la percepció de l'estat de salut. Els dos indicadors segueixen la mateixa tendència de resposta, però també posen en evidència que són interpretats de manera diferent pels entrevistats, ja que el de satisfacció accentua més les característiques respecte a la salut dels diferents col·lectius socials. Per exemple, les dones mostren pitjor consideració de salut que els homes en els dos tipus de pregunta, però en el de satisfacció les diferències entre homes i dones són encara més grans que en el de la pregunta d'estat de salut percebut.

PROBLEMES DE SALUT

Una informació complementària a l'estat de salut percebut que també recull el PaD és l'existència de problemes de salut de diversa consideració que pateix la població. Aquesta pregunta es formula en la tercera edició de l'enquesta, és a dir, l'any 2004, i fa referència als dotze mesos anteriors a la realització del treball de camp. La resposta és afirmativa en el 22% dels casos. O el que és el mateix, la majoria de la població no ha patit problemes de salut en aquest temps. Les diferències, encara que en aquest cas no són gaire grans, es repeteixen entre homes i dones. Mentre només el 18% dels homes diu haver tingut problemes de salut, en les dones la xifra s'eleva al 25%, és a dir, una de cada quatre dones entrevistades.

Taula 8.

Problemes de salut patits per la mostra en els últims 12 mesos, per sexe

	Homes	Dones	Total
Sí	18,2%	24,7%	21,7%
No	81,8%	75,1%	78,1%
No ho sap	0,0%	0,1%	0,1%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

La majoria de la població que contesta afirmativament als problemes de salut (70%) diu que continua patint-ne —aquests problemes persisteixen— i es tornen a repetir els percentatges d'incidència més alts en les dones (76%). Així mateix, a mesura que augmenta

Taula 9.

Persistència en el moment de l'enquestació dels problemes de salut patits en els últims 12 mesos, per sexe

	Homes	Dones	Total
Sí	59,8%	75,8%	69,8%
No	39,5%	24,5%	29,9%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

l'edat dels entrevistats, també es repeteix un índex més alt de respostes afirmatives tant a la pregunta de problemes de salut com a la persistència d'aquests problemes.

L'EVOLUCIÓ PERSONAL DE LA SALUT

En el primer apartat d'aquest capítol hem comparat en general les respostes sobre l'estat de salut de la població al llarg de les tres edicions de les quals tenim dades. El PaD també permet un altre tipus d'anàlisi, el longitudinal des de la perspectiva individual, per veure les trajectòries de l'estat de salut de la població entrevistada.⁴

Els resultats d'aquestes trajectòries personals ens mostren situacions molt diverses. Cal indicar, abans de res, que no arriba a la meitat de la població (45%) el grup de persones que ha mantingut constant el seu estat de salut. Entre aquestes són majoritàries les que partien d'una salut bona o molt bona i l'han mantingut (35,7%) durant tot el període d'anàlisi.

D'altra banda, un 15% de la població també es manté en una situació constant, però la norma de la seva situació en el transcurs d'aquests anys són els canvis en l'estat de salut, que tan aviat millora com empitjora. Entre els que han mantingut un canvi del seu estat de salut a pitjor o a millor en aquest temps són majoritàries les trajectòries negatives, que suposen el 22,6% dels casos. En canvi, les positives només representen el 14,5%. Ja hem vist en les dades generals que del 2001 al 2004 s'ha produït un lleuger empitjorament de l'estat de salut percebut entre la població.

Si analitzem per separat homes i dones, tornem a trobar que en general les dones tenen la percepció que el seu estat de salut és pitjor que el dels homes i que la seva evolució també és lleugerament més negativa.

4. Cal assenyalar que les dades només reflecteixen les respostes d'aquella part de la mostra que ha estat present en les tres edicions de l'enquesta. En l'enquesta es recull informació sobre l'estat de salut de 6.257 persones, de les quals només 2.569 en donen informació en les tres edicions de l'enquesta (2001-2002, 2003 i 2004). D'aquestes persones que apareixen en les tres edicions, 1.098 són homes i 1.471, dones.

Taula 10.**Variació en la percepció de l'estat de salut, per sexe**

Estat de salut	Homes	Dones	Total
Constant regular	6,6%	9,4%	8,2%
Constant dolenta o molt dolenta	0,5%	1,4%	1,1%
Constant bona o molt bona	39,3%	33,0%	35,7%
Canvi constant a millor	13,9%	15,0%	14,5%
Canvi constant a pitjor	22,3%	22,8%	22,6%
Canvi amb fluctuacions a millor	1,2%	0,9%	1,0%
Canvi amb fluctuacions a pitjor	1,3%	1,7%	1,5%
Fluctuacions constants	14,8%	15,9%	15,5%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002, i tercera onada, 2004.

Si separem la població per grups d'edat —prenent com a referència l'edat de l'any 2004, és a dir, la de la darrera dada analitzada— observem trajectòries oposades entre els joves i la gent gran. Com més gran és l'edat de l'entrevistat més alt és el percentatge de resposta d'una situació constant de salut regular o dolenta. En canvi, els menors de vint-i-cinc anys han mantingut en un 40% una trajectòria de bona o molt bona salut durant aquests anys. Això no vol dir que no hi hagi situacions negatives entre els joves, no hi ha diferència significativa per grups d'edat entre els que en el transcurs de la investigació han vist empitjorar el seu estat de salut. A més a més, entre els que han millorat el seu estat de salut hi ha un percentatge significatiu del 18,2% entre els que tenen seixanta-cinc anys o més, xifra superior a la de la resta grups. Finalment, només cal assenyalar que el grup de trenta-cinc a quaranta-nou anys és el que millor ha conservat el seu estat de salut (46,4%), però en canvi en aquest grup hi ha menys casos de millora positiva. Els menors de cinquanta anys són els que gaudeixen més majoritàriament de bona salut, sigui perquè sempre n'han tingut —entès sempre com el període d'anàlisi— o perquè durant aquest període de temps ha millorat.

Començàvem aquest apartat constatant l'existència de situacions molt diverses en l'autopercepció de l'estat de salut. De fet, aquesta diversitat va molt més enllà del que mostren les nostres dades, ja que les causes o els factors que poden haver o no haver tingut efecte en els canvis són diversos i actuen de manera molt diferent segons el tipus

de persona i les característiques socials que la defineixen. No tenim competència per parlar des del punt de vista psicològic, però des del punt de vista social hem explorat, encara que de manera molt limitada —només dues variables—, algunes circumstàncies que podrien explicar canvis de trajectòria.

El primer factor que hem contrastat amb l'estat de salut percebut ha estat el nivell d'ingressos. La idea era comprovar si els canvis en el nivell econòmic han influït sub-jectivament —ja que no podem comprovar-ho d'una altra manera— en la valoració de la salut pròpia. Per fer-ho, hem creat una variable que, independentment del nivell d'ingressos de cada enquestat, ens donés informació sobre si en el període de l'anàlisi aquests ingressos han augmentat, s'han mantingut o bé han disminuït.

Taula 11.
Canvis en la percepció de l'estat de salut, segons les variacions en els nivells d'ingressos

Estat de salut	Augment del nivell d'ingressos	Disminució del nivell d'ingressos	Sense variació en el nivell d'ingressos
Constant regular	7,9%	6,3%	10,5%
Constant dolenta o molt dolenta	1,2%	1,4%	1,3%
Constant bona o molt bona	38,9%	31,7%	31,3%
Canvi constant a millor	13,5%	15,9%	14,6%
Canvi constant a pitjor	20,9%	25,4%	23,8%
Canvi amb fluctuacions a millor	1,2%	0,3%	1,7%
Canvi amb fluctuacions a pitjor	1,2%	2,6%	1,3%
Fluctuacions constants	15,3%	16,4%	15,6%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002, i tercera onada, 2004.

Hi ha una relació molt clara entre totes dues variables. Els que han tingut una trajectòria negativa en els ingressos tenen percentatges més alts de trajectòries negatives en l'estat de salut percebut. Un augment del nivell d'ingressos mostra una resposta major de percepcions de bona o molt bona salut en les tres respostes recollides. Quan els ingressos es mantenen invariables, el perfil de resposta s'ajusta bastant a la mitjana de la població; en tot cas destaca una major incidència de consideracions regulars.

L'altra variable que hem analitzat és la trajectòria en la situació laboral. Som conscients que en la majoria de la població aquesta variable i els ingressos estan directament relacionats, ja que vivim majoritàriament de la nostra feina. Però la situació respecte a l'ocupació comporta, a més de les retribucions, altres aspectes socials que poden tenir una influència tant en l'estat de salut com en la percepció d'aquest estat. Aquesta major complexitat es fa palesa en els resultats, que no mostren una conclusió tan clara com la relació entre els canvis en el nivell d'ingressos i els canvis en l'estat de salut percebut.

El primer que es constata és que entre la part de la població entrevistada que durant el període d'anàlisi s'ha mantingut a l'atur —és a dir, que va començar a l'atur i hi continua— el percentatge que percep empitjorament de la salut és molt alt (41,2%). Així mateix, també és molt més alt que per a la mitjana de la població entre els que han deixat d'estar ocupats i han passat a ser inactius (35,4%). Encara que es produeixen altres situacions en les quals apareixen percentatges diferents de la mitjana, especialment en els canvis relacionats amb entrar o sortir de l'atur, no podem extreure'n conclusions perquè no són, estadísticament parlant, relacions significatives, ja que tenim un percentatge baix d'aturats a la mostra del PaD.

EL TIPUS DE COBERTURA SANITÀRIA

El sistema sanitari públic és el pilar fonamental de la cobertura sanitària de les llars catalanes: el 95,7% de les llars té cobertura pública de la Seguretat Social,⁵ el 2,3% pertany a altres mutualitats d'afiliació col·lectiva obligatòria, l'1,6% respon que té altres formes de cobertura sanitària, i no sap quin tipus de cobertura té l'1,1% de les llars.

És destacable, a més del desconeixement en algunes llars dels seus drets sanitaris, l'existència d'altres recursos sanitaris. El 22,6% de les llars gaudeix d'assistència sanitària en una mutualitat privada, a més de l'assistència pública. Vegem-ho.

5. El 6,4% de les llars pertany a una mutualitat pública amb assistència sanitària prestada per una entitat privada.

Taula 12.**Cobertura sanitària dels membres de la llar**

Seguretat Social	95,7%
Mutualitat pública amb assistència prestada per la Seguretat Social	3,2%
Mutualitat pública amb assistència prestada per entitats privades	6,4%
Altres mútues d'afiliació col·lectiva obligatòria	2,3%
Mutualitat privada	22,6%
Altres formes de cobertura sanitària	1,6%
No ho sap, no contesta	1,1%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

La presència de diferents formes de cobertura sanitària varia en el territori. D'una banda, les províncies de Lleida i Tarragona tenen percentatges més alts de mutualitat privada, en el primer cas, i d'altres mutualitats d'afiliació col·lectiva obligatòria, en el cas de Tarragona. Ben al contrari del que observem a la província de Barcelona, que se situa per sota de la mitjana en aquest tipus de mutualitats. En canvi, Girona no mostra cap particularitat que la distancii del perfil general de Catalunya.

Si fem l'anàlisi segons el nombre d'habitants del municipi de residència, apareixen diferències importants. Barcelona ciutat es caracteritza per la mutualitat pública amb assistència sanitària prestada per entitats privades (10,4%). A l'altre extrem, comparativament parlant, se situen els municipis de 2.000 a 9.999 habitants, que es caracteritzen per les mutualitats d'afiliació col·lectiva obligatòria (3,8%, el 23% d'aquesta modalitat es dona a les llars de municipis d'aquesta dimensió) i per altres formes de cobertura sanitària (3,3%, el 31% del total d'aquesta modalitat de resposta).

Els municipis de 10.000 a 49.999 habitants es caracteritzen per la mutualitat privada (26,3%) i per estar per sota de la mitjana de Catalunya en les mutualitats públiques amb assistència sanitària prestada per entitats privades (4%). Els municipis de 50.000 a 99.999 habitants estan subrepresentats, és a dir, tenen menys casos en comparació proporcional amb la resta de tipus de municipis en la mutualitat privada (17,7%), i els de 100.000 a 499.999 habitants estan subrepresentats en les mutualitats públiques

amb assistència sanitària tant de la Seguretat Social (1,3%) com d'entitats privades (3,4%), i també en les mutualitats privades (18,1%).

Aquesta primera visió de les diferències en el territori s'explica bàsicament per un assentament desigual dels grups socials. Les classes socials no es reparteixen en la mateixa proporció numèrica en tot el territori, especialment pel que fa al tipus de grups que les formen, sobretot respecte als sectors productius en què treballen i la mitjana d'edat. Per exemple, la singularitat de Barcelona consisteix en l'existència en el seu territori d'un percentatge més alt de classe mitjana assalariada, per un perfil més jove i per un nivell educatiu de la població de mitjana més alt en comparació amb el conjunt de Catalunya.

Les mutualitats públiques amb assistència sanitària privada són un tipus de cobertura directament relacionat amb els funcionaris de l'Administració pública, i és en les grans ciutats de Catalunya, i especialment a Barcelona, on hi ha una concentració més alta del sector dels serveis i de llocs de treball del sector públic. D'altra banda, és precisament en els municipis més petits on té més pes específic la classe mitjana propietària, especialment d'aquells que es dediquen al sector primari, petits pagesos i ramaders, bàsicament.

La mutualitat privada és sobretot característica de la classe mitjana (32,4%). En el cas de la classe mitjana propietària és la principal protagonista, i en el de la classe mitjana assalariada (32%) comparteix protagonisme amb les mutualitats públiques amb assistència sanitària prestada per entitats privades (11,4%) i per la resta de mutualitats d'afiliació col·lectiva obligatòria (3,3%).

Taula 13.

Cobertura sanitària a través de mutualitats privades, per classe social

Classe mitjana propietària + classe mitjana assalariada	42,1%
Classe mitjana propietària	37,3%
Classe mitjana assalariada	34,5%
Classe mitjana propietària + classe treballadora	23,7%
Classe mitjana assalariada + classe treballadora	21,9%
Classe treballadora	11,4%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

La classe treballadora té una freqüència significativament molt inferior a la mitjana en totes aquelles formes de cobertura sanitària que no són la Seguretat Social.

Per acabar, només un petit comentari en relació amb el lloc de naixement dels enquestats. Els immigrants nascuts en un altre país, encara que la resposta majoritària continua sent la Seguretat Social, es caracteritzen com a col·lectiu perquè responen que no saben de quin tipus de cobertura sanitària disposen (7,1%) i per la resposta “altres formes de cobertura sanitària” (3,8%), que és la categoria en què es reuneixen totes les respostes que no s’han pogut classificar.

EL COST DELS PRODUCTES DE SALUT

Entre les dades que ofereix el PaD hi ha informació en diferents anys sobre com de carregoses són per a la llar les despeses originades per la compra de medicaments prescrits pel metge. A més a més, hi ha una bateria de preguntes referides al cost que tenen diferents tipus de productes o serveis de salut per a la població. L’any 2004 es demana als enquestats, no de manera individual sinó per al conjunt de la llar, quin és el nivell de despesa en productes de medicina alternativa i dietètica, en aparells ortopèdics i sessions de recuperació o rehabilitació, en el gimnàs i en mútues o medicina privada. Les dades fan referència al cost anual en euros.

La compra de medicaments

Fins a quin punt la compra de medicaments prescrits pel metge suposa un esforç econòmic important per a les llars catalanes? L’any 2001-2002, gairebé per a la meitat de les llars (42,4%) la compra dels medicaments suposava un esforç, encara que no en el mateix grau per a totes: per al 28,9% era un esforç no gaire gran, per al 10,4% era bastant gran i per al 3,0% era molt gran. Per a la resta de llars (57,2%) la compra de medicaments no suposava cap tipus d’esforç econòmic.

En la comparació de les tres edicions, hem de ser prudents a l’hora de comentar les dades, ja que hi ha hagut un canvi de categories de resposta entre la primera i la segona

edició de l'enquesta⁶ que pot afectar la distribució dels percentatges, i per això només apareixen en el quadre les dues respostes directament equivalents, però sembla que la tendència que es mostra és a l'augment de dificultats per assumir aquest tipus de despesa.

Taula 14.

Valoració de l'esforç econòmic de les llars per la compra de medicaments

	2001-2002	2003	2004
Molt esforç	3,0%	5,1%	4,6%
Cap esforç	57,2%	28,3%	27,0%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004.

El sexe no és significatiu en aquest cas, ja que la pregunta no era individual, es referia a la llar amb independència del membre a qui estaven destinats els medicaments, però sí que ho és l'edat dels membres de la llar.⁷

Pel que fa a l'edat, el primer que cal assenyalar és que ser més gran juga a favor de la inexistència d'esforç, ja que els jubilats no han de pagar els medicaments receptats. Per això les llars encapçalades per majors de seixanta-cinc anys són les que tenen una xifra més baixa de respostes afirmatives a la pregunta, només una de cada quatre llars considera que aquest capítol és un esforç econòmic per als seus pressupostos familiars—independentment del grau. Per exemple, les llars unipersonals que estan formades per dones majors viudes, en el 65,6% dels casos declaren que no els suposa cap esforç econòmic la compra de medicaments. En canvi, en una de cada cinc llars extenses—on hi conviuen un nucli familiar (parella amb fills o sense) i altres parents, normalment persones més grans— declaren que l'esforç és bastant gran (20%).

6. L'any 2001-2002 les categories de resposta possibles eren: un esforç molt gran, bastant gran, no gaire gran, cap esforç, no ho sap. En canvi, l'any 2003 i l'any 2004 les categories de resposta possible eren: molt esforç, bastant esforç, ni molt ni poc esforç, poc esforç, cap esforç, no ho sap.

7. Es fa referència a l'edat d'un dels membres del nucli de la llar.

Per classe social,⁸ la classe treballadora és la més perjudicada pel cost econòmic dels medicaments. Les llars de classe treballadora es caracteritzen, en comparació de la resta, per la categoria de resposta “un esforç molt gran” (5,4%) i per estar per damunt de la mitjana en un “esforç bastant gran” (14,3%).

Taula 15.
Valoració de l'esforç econòmic de les llars per la compra de medicaments, segons classe social

	Classe mitjana propietària + classe mitjana assalariada	Classe mitjana propietària	Classe mitjana assalariada	Classe mitjana assalariada + classe treballadora	Classe treballadora	Classe mitjana propietària + classe treballadora
Esforç molt gran	0%	1,0%	1,5%	1,3%	5,4%	5,6%
Esforç bastant gran	7,0%	8,9%	7,9%	12,2%	14,3%	16,8%
Esforç no gaire gran	23,2%	25,5%	31,2%	35,3%	25,4%	25,5%
Cap esforç	69,2%	62,9%	57,8%	51,3%	54,6%	52,1%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

En canvi, a les llars de classe mitjana assalariada i classe treballadora⁹ la resposta que marca un perfil diferent de la resta és la d'un esforç “no gaire gran” (35,3%), que està 8 punts per damunt de la mitjana, i que denota una millor situació econòmica. Hi ha una relació directa entre les respostes en aquesta variable i el nivell d'ingressos de la llar. Les categories de resposta més negativa s'associen a les llars amb ingressos més baixos.

8. La classe social de la llar indica la posició de classe del nucli de la llar, entès com a parella principal, en els casos en què la classe social dels dos membres no coincideix, apareix la classe social dels dos membres de la parella. Per exemple: classe mitjana propietària-classe treballadora.

9. Vegeu la nota 8.

Despeses en serveis i productes de salut

En l'apartat de despeses en serveis i productes de salut no es demana als entrevistats sobre quina és la seva percepció sobre la despesa sinó directament el nivell d'aquesta despesa en euros l'any. Dels productes i serveis de salut que apareixen al PaD, la despesa més alta de les llars es produeix en l'apartat de mútues i medicina privada. En segon lloc se situen els aparells ortopèdics i les sessions de recuperació, que es pregunten de manera conjunta; en tercer lloc les despeses en gimnàs, i en darrer lloc les de medicina alternativa i dietètica.

Taula 16.

Despesa de les llars en productes i serveis de salut

	Mitjana en euros/any	Desviació
Despesa en productes de medicina alternativa i dietètica	88	259
Cost d'aparells ortopèdics i sessions de recuperació	113	552
Cost del gimnàs	101	296
Cost de mútues, medicaments i medicina privada	487	1.062

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

És a la província de Barcelona on la mitjana de despesa en medicina alternativa i dietètica i gimnàs és més alta, i en canvi la despesa en productes d'ortopèdia i rehabilitació i el cost de mútues i medicina privada mostra una mitjana més alta a la província de Lleida.

Taula 17.

Despesa de les llars en productes i serveis de salut, per províncies (mitjana en euros/any)

	Medicina alternativa i dietètica	Ortopèdia i rehabilitació	Gimnàs	Mútues i medicina privada
Barcelona	115	123	127	453
Girona	48	77	82	491
Lleida	90	160	74	669
Tarragona	74	82	98	345

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

Si fem l'anàlisi segons la classe social, és la classe mitjana assalariada la que fa una despesa més alta en tots aquests tipus de productes, a més a més amb molta diferència percentual, tret del capítol de despesa en mútua i medicina privada, on la classe mitjana propietària és la que té una mitjana més alta.

Taula 18.
Despesa de les llars en productes i serveis de salut, per classe social (mitjana en euros/any)

	Medicina alternativa i dietètica	Ortopèdia i rehabilitació	Gimnàs	Mútues i medicina privada
Classe mitjana propietària	76	113	46	667
Classe mitjana assalariada	143	187	147	634
Classe treballadora	77	92	57	364
Altres	62	169	75	436

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

LA CURA DELS ALTRES

Adults amb problemes d'autonomia

En la primera i en la segona edició del PaD es va demanar informació als enquestats sobre la cura de persones grans —que no es poden valer per si mateixes en major o menor grau— o de persones malaltes, independentment de l'edat.

L'any 2001-2002 el 6% de les llars va declarar que algun dels seus membres tenia dificultats per menjar, desplaçar-se, vestir-se o encarregar-se de la seva higiene personal. La majoria de les llars només tenia un membre dependent (88,9%), però també n'hi havia amb dos (7,8%) o més membres dependents (1,7%).

En la majoria de les llars la persona amb problemes d'autonomia per desenvolupar les tasques bàsiques de la vida quotidiana és la mare d'un dels dos membres de la parella

nucli de la llar (29%). En segon lloc se situen els casos en què el dependent és un dels membres de la parella. Ho és la dona en el 21,6% dels casos i l'home en el 17,6%. En el 16,1% de les llars el dependent és un fill, i en el 8,5% el pare d'un dels dos membres de la parella. La resta respon a persones amb un altre tipus de parentiu.

A més, també es té cura, no com a activitat laboral, de persones amb problemes d'autonomia que no conviuen en la llar. Les dades de la primera edició van mostrar que aquesta és la realitat en un 5% de les famílies catalanes.

Les llars que tenen cura de persones dependents, a la mateixa casa o fora, no es reparteixen de manera uniforme en el territori. Aquesta és una situació que es dona especialment als municipis més petits (menys de 2.000 habitants). Per províncies, aquesta situació té més incidència a Lleida (8,7%) i a Tarragona (7,9%) que a la resta de Catalunya.

L'any 2004, un 10,5% dels entrevistats, majoritàriament dones, estaven atenent un o més adults per raó de vellesa, malaltia o alguna discapacitat. Entre els entrevistats que no treballen, són majoritàriament les dones les que exerceixen de cuidadores. En canvi, si només parlem de la població amb activitat al mercat laboral, les diferències en els percentatges entre homes i dones disminueixen molt.

Taula 19.

Persones entrevistades que tenen cura de persones grans, malaltes o discapacitades, per sexe

Nombre de persones de qui es té cura	Cuidadors/es		Total
	Homes	Dones	
0 persones	92,70%	86,80%	89,50%
1 persona	6,00%	10,40%	8,40%
2 persones	1,10%	2,40%	1,80%
3 persones	0,10%	0,30%	0,20%
4 persones	0,10%	0,10%	0,10%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

Taula 20.
Persones entrevistades que tenen cura de persones grans, malaltes o discapacitades, per sexe i situació laboral del cuidador/a

Nombre de persones de qui es té cura	Cuidador/a			
	Té un treball remunerat		No té un treball remunerat	
	Home	Dona	Home	Dona
0 persones	48,65%	42,65%	63,09%	44,15%
1 persona o més	51,3%	57,35%	36,91%	55,85%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

Finalment, un últim aspecte per assenyalar és que, encara que una mica més de la meitat de les persones dependents visquin en la mateixa llar dels cuidadors, quan la dona treballa fora de casa és més habitual que les persones dependents visquin en un altre domicili.

Taula 21.
Lloc de residència de les persones grans, malaltes o discapacitades, per sexe i situació laboral del cuidador/a

Lloc de residència	Cuidador/a				Total
	Té un treball remunerat		No té un treball remunerat		
	Home	Dona	Home	Dona	
Dins de la llar	47,40%	36,50%	66,70%	62,70%	53,2%
Fora de la llar	49,10%	62,50%	31,50%	34,50%	44,5%
Uns dins i altres fora de la llar	3,50%	1,00%	1,90%	2,80%	2,20%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

A més a més cal afegir també l'atenció a les persones hospitalitzades. En la segona edició, dades del 2003, el 12,5% de la població s'havia ocupat d'una persona, petita o gran, hospitalitzada els últims 12 mesos. El percentatge és pràcticament idèntic al de l'any 2001-2002 (12,3%). Tornen a ocupar-se més dels malalts les dones que els homes, tant si aquestes treballen fora de casa com si no.

Taula 22.

Persones entrevistades que han tingut cura de persones hospitalitzades al llarg del últims 12 mesos, per sexe i situació laboral del cuidador/a

S'ha atès algun a persona hospitalitzada en els darrers 12 mesos?	Cuidador/a			
	Té un treball remunerat		No té un treball remunerat	
	Home	Dona	Home	Dona
Si	10,40%	16,70%	6,80%	13,80%
No	89,50%	83,20%	93,00%	86,00%
No ho sap, no contesta	0,10%	0,10%	0,20%	0,20%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Segona onada, 2003.

No és només una qüestió de tenir cura dels dependents, també cal mesurar la intensitat d'aquesta cura. La meitat dels enquestats dediquen d'una a vint hores setmanals a cuidar les persones malaltes; i tant si treballen com si no, les dones dediquen més hores a tenir cura d'altres persones que els homes. Encara que no en tots els casos, n'hi ha que treballen fora de casa i fan una llarga jornada d'atencions a tercers; són els homes que treballen fora de casa els que menys hores dediquen a aquestes tasques.

Taula 23.

Hores d'atenció a persones grans, malaltes o discapacitades, per sexe i situació laboral del cuidador/a

Hores de dedicació	Cuidador/a				Total
	Té un treball remunerat		No té un treball remunerat		
	Home	Dona	Home	Home	Dona
D'1 a 20 hores setmanals	81,60%	65,5%	41,5%	34,5%	51,10%
De 21 a 40 hores setmanals	5,3%	17,9%	9,8%	16,0%	14,20%
Més de 40 hores setmanals	13,2%	16,7%	48,8%	49,6%	34,80%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

Les cuidadores i els cuidadors de gent dependent veuen afectada la seva salut de molt diverses maneres: per estrès, per sobrecàrrega o per patiments diversos que són difícils de quantificar. Al PaD es demana alguna informació sobre aquests aspectes, i cal destacar

que tenir cura de persones dependents afecta de manera negativa anímicament més del 50% dels enquestats que es troben en aquesta situació. Afecta més negativament les dones que els homes, però no hi ha diferències gaire significatives entre les que treballen fora de casa i les que no. En canvi, són els homes els que opinen amb més freqüència que els efectes són negatius per a la família.

Taula 24.
Efectes negatius de tenir cura de persones grans, malaltes o discapacitades sobre l'estat d'ànim dels cuidadors/es, per sexe i situació laboral

Efectes negatius sobre l'estat d'ànim*	Cuidador/a				Total
	Té un treball remunerat		No té un treball remunerat		
	Home	Dona	Home	Dona	
Sí, molt	8,80 %	22,30 %	18,50 %	24,80 %	20,60 %
Sí, una mica	29,80 %	31,10 %	37,00 %	28,40 %	30,70 %
No, gens	61,40%	46,60%	44,40%	46,80%	48,70%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

Taula 25.
Efectes negatius de tenir cura de persones grans, malaltes o discapacitades sobre les relacions familiars dels cuidadors/es, per sexe i situació laboral

Efectes negatius sobre relacions familiars	Cuidador/a				Total
	Té un treball remunerat		No té un treball remunerat		
	Home	Dona	Home	Dona	
Sí, molt	5,30 %	10,80 %	14,80 %	9,90 %	10,10 %
Sí, una mica	36,80 %	23,50 %	25,90 %	26,80 %	27,30 %
No, gens	57,90%	65,70%	57,40%	62,70%	62,00%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

CONCLUSIONS

L'anàlisi portada a terme a partir de les dades del PaD en l'àmbit de la salut arriba a la mateixa conclusió que les realitzades sobre altres aspectes de la vida de la població catalana: la qualitat de vida de la població catalana no és la mateixa per a tots els ciutadans de la comunitat, i el nivell assolit està directament relacionat amb les característiques socials. Per aquest motiu, les diferències entre els diferents nivells de benestar no són merament això, ja que es posa en evidència l'existència de l'estructura de desigualtat social, que implica que les dones tinguin pitjors condicions, com a col·lectiu, que els homes, i que la classe treballadora les tingui pitjor que la classe mitjana.

L'Organització Mundial de la Salut defineix la salut com el benestar complet, físic, psíquic i social, i considera que les desigualtats són diferències innecessàries, evitables i injustes.

L'estat de salut està directament relacionat amb la qualitat de vida de què gaudeix una persona, i per aconseguir nivells de salut millors i més igualitaris per a la població cal contemplar en conjunt la vida dels ciutadans. És a dir, la salut està influenciada pel tipus de treball que tenim i especialment per les condicions en què realitzem aquest treball, i pel treball domèstic que desenvolupem i les nostres possibilitats de conciliació. També per les possibilitats que tenim de viure en un habitatge digne, per les oportunitats que tenen els nostres fills de rebre una bona educació i la nostra gent gran de tenir una vida autònoma. Això no implica que no sigui important la salut per si mateixa —tenir bona salut és un rèdit important per a les nostres oportunitats socials— i també el sistema sanitari al qual confiem la cura de les nostres malalties.

És fonamental tenir un bon sistema sanitari i, en general, un bon sistema de benestar social, que actuï en tots els àmbits externs a la salut i que hi influeixen, per assegurar que la nostra salut no dependrà en un futur pròxim —perquè ara les dades diuen el contrari— ni del nivell econòmic, ni de la quantitat d'informació de què disposem o siguem capaços de processar, ni del sexe i l'edat que tinguem, ni tampoc de si acabem d'arribar a aquest país o no. En definitiva, per assegurar-nos que no depengui de la posició social que tinguem.

Bibliografia

BORRELL, C. i BENACH, J. (coords.) (2003). *Les desigualtats en la salut a Catalunya*. Col·lecció Polítiques, 35. Barcelona: Mediterrània i Fundació Jaume Bofill.

FUNDACIÓ JAUME BOFILL (1999). *Les desigualtats socials a Catalunya*. Col·lecció Polítiques, 24. Barcelona: Mediterrània i Fundació Jaume Bofill.

MIGUÉLEZ, F.; GARCÍA, T.; REBOLLO, O.; SÁNCHEZ, C. i ROMERO, A. (1997). *Desigualtat i canvi. L'estructura social contemporània*. Barcelona: Proa.

MINISTERI DE SANITAT I CONSUM (2005). *Informe salud y género*. Madrid: Ministeri de Sanitat i Consum.

NAVARRO, V. (Ed.) (2002). *The Political Economy of Social Inequalities. Consequences for Health and Quality of Life*. Nova York: Baywood Publishing Company Inc.

SÁNCHEZ, J. (coord.) (1999). *Informe per a la Catalunya del 2000. Societat, Economia, Política i Cultura*. Barcelona: Mediterrània i Fundació Jaume Bofill.

SÁNCHEZ, C. i QUINTANA, N. (2005). “Les classes socials a Catalunya. Desigualtats en les condicions de vida dels grups socials”, a FUNDACIÓ JAUME BOFILL (ed.). *Estructura social i desigualtats a Catalunya*. Col·lecció Polítiques, 46. Barcelona: Mediterrània i Fundació Jaume Bofill.

SÁNCHEZ, C. i LLÄTZER, H. (2005). “El repartiment del treball domèstic i familiar”, a FUNDACIÓ JAUME BOFILL (ed.). *Estructura social i desigualtats a Catalunya*, 46. Barcelona: Mediterrània i Fundació Jaume Bofill.

SÁNCHEZ, C. (2004). *El treball de les dones a Catalunya (avançament de resultats)*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. [En línia] <www.obdesigualtats.cat>.

SÁNCHEZ, C. (2003). “Les desigualtats socials i la salut a Catalunya. Les dades del Panel de Desigualtats a Catalunya (2001-2002)”, a V. NAVARRO (dir). *L'estat del benestar a Catalunya*. Col·lecció Societat i Territori. Barcelona: Diputació de Barcelona.

SÁNCHEZ, C. (2003). *Les desigualtats a Catalunya a partir de les dades de l'Enquesta Panel de Desigualtats de Catalunya 2001-2002* (avançament dels primers resultats). Barcelona: Fundació Jaume Bofill. (Inèdit)

SUBIRATS, M.; SÁNCHEZ, C. i DOMÍNGUEZ, M. (2002). “Classes socials i estratificació”, a *Enquesta de la Regió de Barcelona 2000*. Barcelona: Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona i Diputació de Barcelona.

WILKINSON, R. G. (1996). *Unhealthy Societies. The Afflictions of Inequality*. Londres: Routledge.

7 Convivència en parella i formació d'unions a Catalunya: homogàmia i endogàmia conjugal

Pau Miret Gamundi

RESUM

Aquest informe analitza transversalment l'homogàmia i l'endogàmia dels nuclis conjugals i longitudinalment la formació de la parella a Catalunya en el període 2001-2005, per a la qual cosa utilitza com a font de dades les quatre primeres onades del Panel de Desigualtats Socials a Catalunya realitzat per la Fundació Jaume Bofill. Els objectius fonamentals busquen esbrinar 1) fins a quin punt les característiques dels cònjuges són similars (pautes d'homogàmia/heterogàmia); 2) si els cònjuges pertanyen a un mateix grup (endogàmia/exogàmia), i 3) si s'ha produït un canvi de la pauta de matrimoni de rols complementaris (amb un home proveïdor econòmic i una dona proveïdora de serveis) a la pauta de rols igualitaris (on tots dos membres estan imbricats en l'esfera productiva). Les tècniques estadístiques emprades són les taules de doble entrada o de contingència i la regressió logística. Les conclusions assenyalen que hi ha una cultura matrimonial en què els iguals s'atreuen (homogàmia), tant a escala educativa com professional, que l'endogàmia matrimonial és força significativa i que el matrimoni de rols complementaris s'ha anat erosionant amb el temps, però encara és molt lluny de desaparèixer.

INTRODUCCIÓ

El Panel de Desigualtats Socials (PaD) de la Fundació Jaume Bofill ha complert el seu quart aniversari: enhorabona. Es tracta d'una font de dades que obre una multitud de finestres per ficar-hi el nas, però alhora requereix cert domini d'una metodologia precisa i d'unes sofisticades tècniques estadístiques. De fet, la inversió que cal dedicar a una font de dades d'aquesta magnitud per extreure informació ensem amb nova i enriquidora implica una despesa de temps força considerable. Som conscients, però, que aquestes operacions estadístiques no interessin tothom, i hom vol veure fins on s'ha arribat sense haver de prestar molta atenció ni als vehicles utilitzats ni al camí recorregut: és ben comprensible. Per això, atès que l'autor d'aquest escrit tampoc no vol renunciar a explicar algunes coses sobre com s'ha desenvolupat aquesta feina, s'ha arribat a una solució de compromís, col·locant l'apartat metodològic al final de tot, de manera que siguin unes postres per a qui no estigui molt ple i no uns entremesos que puguin resultar massa embafadors abans que arribi el tall.

ELS CONCEPTES D'HOMOGÀMIA I D'ENDOGÀMIA MATRIMONIALS

Abans de posar fil a l'agulla, convindria definir clarament els conceptes sobre els quals tractarà aquesta investigació: què s'entén per homogàmia i endogàmia en l'esfera de la parella?

A la majoria ens agrada imaginar que hem trobat les nostres parelles per casualitat i que les sagetes de Cupido ens han unit a ell o ella irremeiablement. El romanticisme és una força poderosa, però la realitat és que en el matrimoni o la unió consensual¹ hi ha una forta homogàmia social, és a dir, els cònjuges sovint tenen característiques similars, s'assemblen força entre si. Hi ha, doncs, una sèrie de mecanismes, no clarament evidents a l'observació, que mouen una persona a "triar" una altra de semblant per formar parella. En definitiva, hi ha una poderosa associació entre l'amor romàntic i l'homogàmia matrimonial (Girard, 1974; Roussel, 1975; Deville, 1981, Desrosières, 1978; Thélot, 1982; Bozon and Heran, 1989). En efecte, els estudis sobre el grau d'homogàmia en les parelles destaquen que és molt superior a la que es produiria si només intervingués l'atzar en una determinada estructura del mercat matrimonial, i això vol dir que els individus amb característiques similars tendeixen a unir-se entre si (Mare, 1991; McCaa, 1993, Carabaña, 1994; Smits, Ultee i Lammers, 1998; Blossfeld i Timm, 2003; Birkelund i Heldal, 2003; González, 2003; Cortina, 2004 —les dues últimes aplicades específicament al cas espanyol—), malgrat que les preferències personals són en certa part determinades per l'estructura del mercat matrimonial (vegeu Cabré, 1993) i mediatitzades per institucions socials com la família o l'Església (tal com apunta Kalmijn, 1998).

Però no tothom està d'acord amb aquesta importància de l'homogàmia matrimonial o, millor dit, no tothom creu que l'homogàmia sigui la pauta de comportament més adient per al funcionament d'una societat moderna. Les preferències personals estan en funció dels valors culturals en què s'emmarqui cada persona o col·lectiu social, i algunes teories busquen delimitar amb claredat aquest conjunt de preferències i descriure com actuen els valors. Així, la "Nova economia de la llar" (Becker, 1997) predica que aquestes preferències no poden ser altres que les que dicta la racionalitat econòmica (tothom busca maximitzar els beneficis en formar parella), i es considera que el model de parella que millor ho aconsegueix és el de l'especialització de papers: l'home com

1. S'anomena "unió consensual" la parella de fet, és a dir, dues persones que formen parella fora del vincle matrimonial (aquesta última és la "parella de dret"). Sovint, al llarg d'aquest escrit considerarem indistintament unes i altres, ja que no tenim prou casos per distingir les parelles de fet de les de dret, i denominarem ambdues "matrimoni" i els seus membres, "cònjuges".

qui “guanya el pa” i la dona com a “proveïdora de cura”. El discurs és força antic, ja Durkheim (1991, edició original de 1893) el va posar com a exemple de “solidaritat orgànica” (la veritable força d’un grup social) i Parsons (1949), com a exemple de model funcional; però va ser gràcies al premi Nobel d’economia Gary Becker que aquest model va quedar revestit per una màcula economicista que li va atorgar carta de naturalesa científica. Segons aquest punt de vista, l’homogàmia matrimonial és irracional i està abocada a l’abisme. De fet, seguint aquesta ideologia, l’home cal que estudiï al màxim, com a inversió en capital humà, què li donarà beneficis automàtics en el mercat de treball, amb la qual cosa es podrà presentar aleshores en el mercat matrimonial com a bon proveïdor financer. Contràriament, la dona, com més estudiï, menys disposada estarà a formar un nucli familiar: com més gran és el seu grau d’instrucció, més elevats els beneficis que pot esperar del mercat de treball i, lògicament, més elevats també els guanys que deixa de percebre en haver-se de dedicar a la família i no a la feina (són els anomenats costos indirectes o d’oportunitat), encara que sigui momentàniament. De fet, assenyala aquest teòric, el trencament d’aquest model d’estricta separació dels rols de gènere a l’interior del matrimoni és el causant de l’actual crisi de la nupcialitat: el cost d’oportunitat d’unes dones cada cop més qualificades de no seguir una constant i progressiva carrera laboral a causa de les seves obligacions familiars fa que les aquestes mateixes dones fugin de la formació i desenvolupament d’una família. En conclusió, les hipòtesis que es desprenen d’aquesta teoria són que, d’una banda, com més elevat sigui el grau d’instrucció d’una dona, menor serà la seva afecció per estar casada (o per formar parella) i, de l’altra, que la probabilitat d’observar un matrimoni hipogàmic femení (on la dona és de menor grau d’instrucció que l’home) hauria d’estar molt més estès al d’altres possibles models, ja que la racionalitat econòmica així ho demanda.

Des de la mateixa lògica econòmica, tanmateix, s’apunta que el mercat matrimonial ha sofert un fort terratrèmol a causa de la incorporació massiva de la dona al treball i la seva consegüent autonomia econòmica respecte al “cap de família” (Oppenheimer, 1994): ambdós membres de la parella busquen maximitzar els beneficis de viure conjuntament i creure que per aconseguir-ho cal una absoluta especialització de les funcions de cada membre de la parella és una bajanada (consti que aquest qualificatiu no és utilitzat per Oppenheimer, sinó per l’autor d’aquest escrit). De fet, la teoria del capital humà cal aplicar-la a ambdós membres de la parella, i s’ha de valorar que un

alt grau d'instrucció implica per als dos una millor collita en el mercat de treball i, en conseqüència, una posició més sòlida de la llar: d'aquí l'alt grau d'homogàmia matrimonial imperant, ja que les persones amb un elevat grau d'instrucció es busquen entre elles per aconseguir una posició molt més avantatjosa per a la nova llar.

D'altra banda, el concepte d'endogàmia (davant el d'homogàmia) fa referència a una variable d'adscripció o de naixement (com, per exemple, el lloc d'origen, la nacionalitat, les característiques de la família d'origen o la classe social de pertinença) i no a una variable adquirida, com és en el cas de l'homogàmia (en què s'estudia el grau d'instrucció o la categoria socioprofessional dels membres de la parella). La literatura sobre endogàmia matrimonial es molt escassa i només s'ha desenvolupat amb l'arribada de població de nacionalitat estrangera (Cortina, Esteve i Domingo, 2006). De fet, el concepte d'*endogàmia* ha estat més treballat des de l'antropologia, i respon a la màxima repetida per aquesta disciplina que un matrimoni no és la simple unió de dues persones, sinó el vincle entre dues famílies. També en sociologia, l'endogàmia matrimonial entronca directament amb l'anàlisi de la reproducció de les classes socials.

ANÀLISI TRANSVERSAL: HOMOGÀMIA I ENDOGÀMIA A CATALUNYA, 2001-2005

La piràmide del gràfic 1 dibuixa l'estructura de la mostra per grups quinquennals d'edat, sexe i situació conjugal (si viuen o no en parella). D'altra banda, el gràfic 2 presenta, per a cada sexe, la proporció dels que conviuen amb la seva parella segons grup d'edat. D'aquestes imatges s'extreuen directament les informacions següents: 1) en l'actualitat, pràcticament tothom a Catalunya viu en solteria abans dels 20 anys (tot i que en el grup d'edat de 15-19 anys, un 1,5% de les dones conviuen ja en parella); 2) a partir d'aquest llinar, els percentatges de població que viuen en unió conjugal són més grans com més elevat és el grup d'edat considerat, fins a assolir un 50% entre els homes als 30-34 anys, i un quasi 70% entre les dones en aquest grup d'edat (és a dir, es podria afirmar que, passats els 30 anys, a Catalunya la majoria de la població conviu en parella); 3) la màxima proporció de població en unió conjugal (que entre els homes s'observava entre els 40 i els 85 anys, i entre les dones dels 35 als 70 anys)

arriba al voltant del 90% en els homes i del 80% en les dones (gràfic 2); més enllà d'aquests llindars d'edat, viure sense parella és cada cop menys comú, tot i que el 50% es presenta molt abans entre les dones (en concret, als 75-79 anys) que entre els homes (per als quals es divisa als 90-94 anys). Elles, en conseqüència, probablement partien de situacions de solteria superior a les dels seus companys i els processos de dissolució de la parella (ja sigui per separació o per viduitat) semblaven afectar-les abans (molt probablement a causa d'una major longevitat, que les feia sobreviure a marits o companys). En general, aquesta diferència en el calendari d'homes i dones ha estat força habitual, fins al punt d'esdevenir una constant històrica que els marits fossin entre dos i tres anys més grans que les mullers (Cabré, 1993).

Homogàmia etània

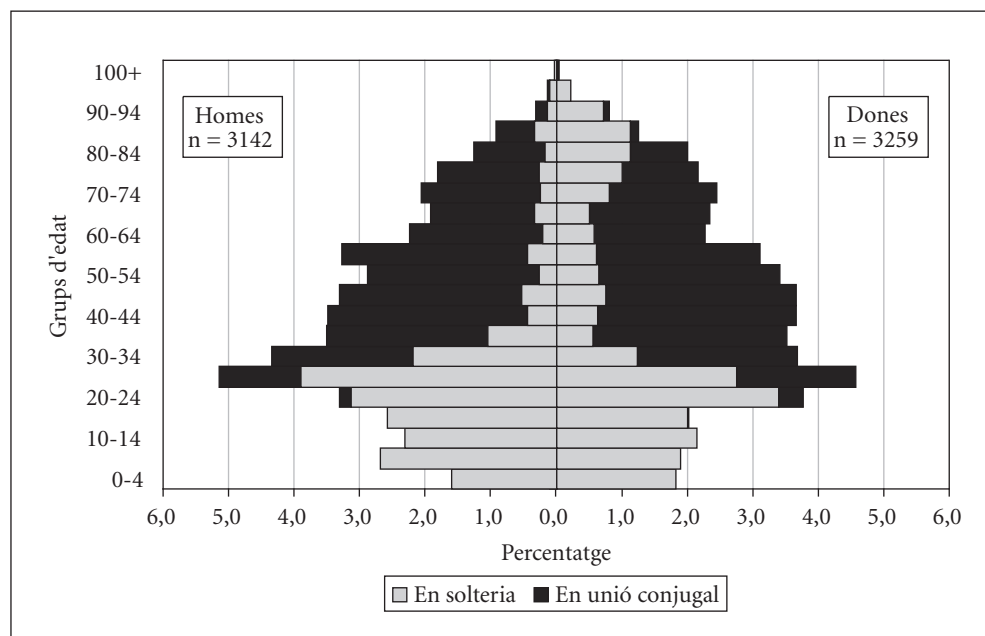
El tipus d'homogàmia que més s'ha estudiat en la bibliografia és l'etània, és a dir la relativa a la diferència d'edats entre els cònjuges: la distància d'un o dos anys ha estat històricament la més habitual (Cabré, 1993). Si es representa el nombre d'anys que l'home porta a la dona amb les dades del PaD,² aquesta homogàmia d'edats queda clarament reflectida (gràfic 3). Tot i que aquesta distància mostra un ampli espectre, la diferència més repetida és aquella en què l'home té dos anys més que la dona (14% de les parelles) i al voltant d'aquest punt modal la distribució segueix una pauta pràcticament en campana de Gauss (una distribució "normal", en termes estadístics), de manera que la meitat de la població es porta entre cap i tres anys amb la seva parella, i l'home és més gran que la dona. En un altre quart de les parelles, l'home té entre quatre i set anys més que la seva parella, en un 6% entre vuit i onze anys més, i en un 3% més d'onze anys. També es donen les parelles en què l'home és més jove que la seva parella, en concret en un 10% ell és entre un i tres anys més jove i en un 4% ell és tres o més anys més jove que ella. Comptat i debatut, la diferència general en l'edat de l'home respecte a la de la dona és a Catalunya de 2,8 anys de mitjana.

2. A cada individu se li assigna l'edat que va complir l'any en què es va fer l'entrevista, és a dir, la diferència d'edat entre el membre de la parella es calcula en funció de l'aniversari de cadascú en l'any en què es va fer l'enquesta: així, si al llarg d'aquest any va complir la mateixa edat, la diferència és de zero anys.

En definitiva, en aquest primer lustre del segle XXI, podem qualificar aquest 50% de parelles en què l'home és com a màxim tres anys més gran que la dona com a parelles homogàmiques (en relació amb l'edat); al 37% en què o bé ella és d'un a tres anys més gran o bé ell és entre quatre i set anys més gran les anomenarem “moderadament heterogàmiques”, i al percentatge restant (13%), “fortament heterogàmiques” respecte a l'edat. A més, en aquesta classificació es pot distingir entre les parelles heterogàmiques en què qui té més edat és l'home (hipergàmia masculina) i aquelles en què qui té més edat és la dona (hipergàmia femenina). En resum, actualment tenim a Catalunya, respecte a l'edat, la meitat de parelles homogàmiques, un 10,5% d'hipergàmia femenina moderada, un 25,5% d'hipergàmia masculina moderada, un 3,5% d'hipergàmia femenina extrema i un 10% d'hipergàmia masculina extrema.

Gràfic 1.

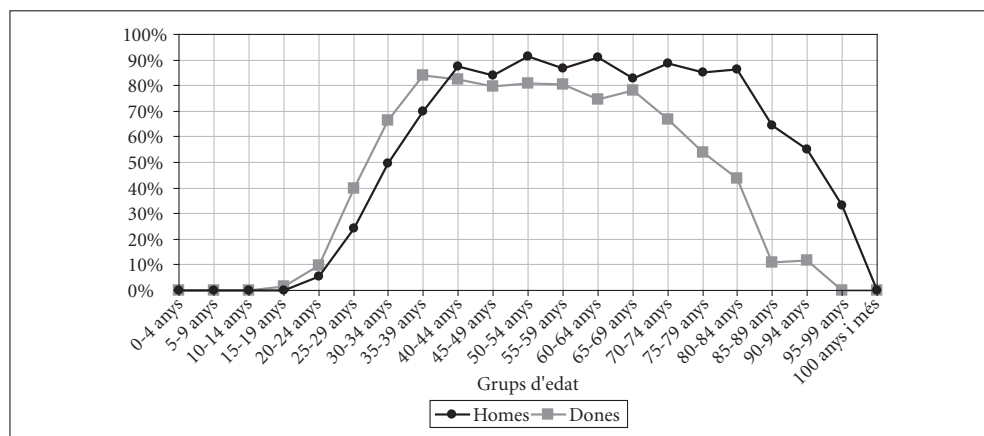
Piràmide de població, segons situació conjugal. Catalunya, 2001-2005

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Gràfic 2.

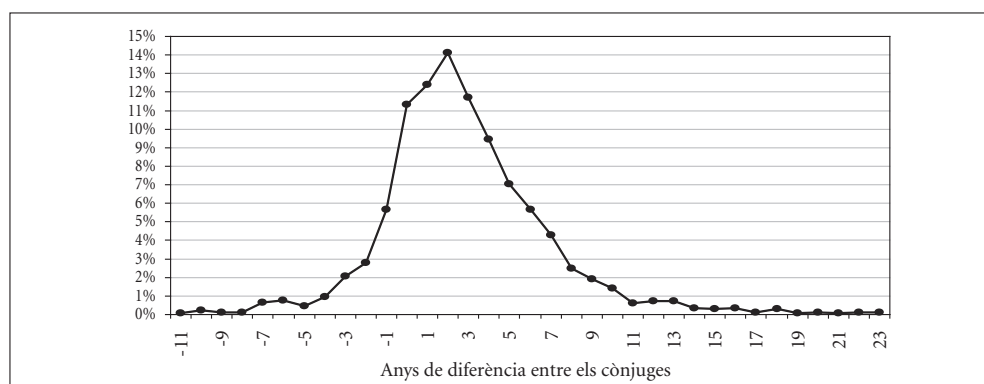
Proporció de població en unió conjugal, segons grup quinquennal d'edat i sexe. Catalunya, 2001-2005 (%)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Gràfic 3.

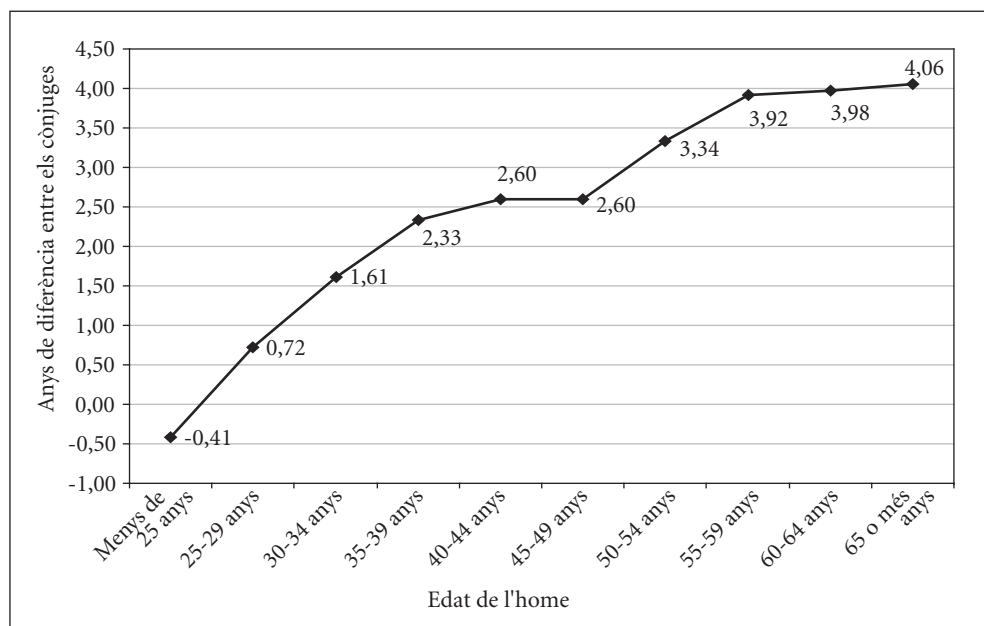
Diferència d'edat del cònjuge masculí respecte al femení (% sobre el total de parelles)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Gràfic 4.

Diferència d'edat entre cònjuges, segons l'edat del cònjuge masculí de la parella

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Si es distingeix la mitjana d'edat segons la cohort de naixement (gràfic 4) sembla inferir-se que aquesta diferència d'edats és més elevada com més antiga és la generació observada, ja que mentre que quan l'home té menys de vint-i-cinc anys d'edat té com a mitjana 0,4 anys menys que la dona (aquest és l'únic cas en què ell és un xic més jove que ella de mitjana), aquesta diferència és de 0,7 anys més per a l'home si aquest té en el moment del treball de camp del PaD entre vint-i-cinc i vint-i-nou anys, i es va incrementant amb l'edat de l'home fins a arribar als 2,6 anys si ell està en la quarantena, és de 3,3 anys si l'home té entre cinquanta i cinquanta-quatre anys, al voltant de 4 anys si té cinquanta-cinc anys o més. Es fa difícil destriar darrere d'aquests valors l'efecte edat de l'efecte generació, és a dir, tot i que s'ha afirmat que entre les

generacions més antigues la diferència d'edats entre cònjuges és més gran, també és plausible afirmar que els homes a mesura que es fan grans “se les busquen més joves” en els seus matrimonis o parelles posteriors, fenomen que, si realment es produeix, constituïria un clar efecte edat.

Homogàmia educacional

Un cop s'ha treballat aquesta primera dimensió d'homogàmia, la d'edat, podem passar a una segona, la referida al grau d'instrucció dels cònjuges, l'anomenada homogàmia educacional. En necessitar l'educació dels dos membres de la parella, la mostra inicial de 1.690 parelles es veu reduïda a 1.541 unions conjugals (a la resta no hi consta el grau d'instrucció d'un cònjuge o de tots dos, motiu pel qual no es poden utilitzar les dades per a l'anàlisi, atès que ens manca informació vital). La taula 1 presenta aquests encreuaments per a les categories d'instrucció amb suficients casos per considerar-les representatives:³ 1) persones mai escolaritzades; 2) persones que mai no han acabat l'escola primària; 3) persones amb educació primària acabada; 4) persones que han fet una formació professional o un cicle formatiu mitjà; 5) persones que han acabat el batxillerat; 6) persones que han optat amb èxit per una carrera tècnica o diplomatura, i, finalment, 7) persones que han assolit una llicenciatura, enginyeria o arquitectura. Els percentatges que es mostren als marges de la taula⁴ informen del nivell d'estudis de la població que conviu en unió a Catalunya: al marge vertical hi ha l'estructura educativa dels homes que conviu en parella i al marge horitzontal, el de les dones aparellades.⁵ En general, aquestes proporcions no assenyalen cap diferència entre els cònjuges segons el sexe, amb excepció del repartiment entre els nivells universitaris de cicle curt i de cicle llarg: mentre que entre les dones en parella tots dos assoleixen

3. Per a aquesta primera taula són representatives les freqüències del grau educatiu dels cònjuges masculins i els femenins per separat, el creuament d'ambdues variables ens deixa algunes cel·les buides o no prou plenes, com veurem a continuació.

4. En estar als marges se'ls anomena “marginals”.

5. Hagués estat molt més adient conèixer el seu grau d'instrucció en el moment de formar parella, però el grau d'instrucció actual és una molt bona aproximació, ja que és molt probable que en el moment de la unió ja l'haguessin assolit (ja que és habitual acabar els estudis abans de casar-se o iniciar una unió).

un 9%, entre els homes aparellats els de cicle llarg són el doble que els de cicle curt (un 10% davant un 5%, respectivament). En resum, tant per als homes com per a les dones en parella a Catalunya, el nivell educatiu més estès és el de l'educació primària (amb quasi un 40%), seguit dels que no l'han acabat i dels que tenen un nivell de formació professional o equivalent (amb un 15% en tots dos casos); a més, un 10% tenen el batxillerat acabat, i seguidament apareix el grup d'educació universitària amb els percentatges tot just descrits.

Taula 1.

Grau d'instrucció dels cònjuges de la parella (% sobre el total de parelles)

Home	Dona							Total
	Sense escolaritzar	Primària incompleta	Primària completa o ESO	FP o cicles formatius	Batxillerat	Universitat, cicle curt	Universitat, cicle llarg	
Sense escolaritzar	4,28	1,49	0,91	-	-	-	-	6,68
Primària incompleta	1,82	7,20	3,89	0,58	0,19	0,06	-	13,76
Primària completa o ESO	1,49	4,61	22,32	4,41	2,99	2,01	0,84	38,68
FP o cicles formatius	0,13	0,78	5,13	4,15	1,69	1,62	1,30	14,80
Batxillerat	0,13	0,26	3,11	1,69	2,21	1,04	1,30	9,73
Universitat, cicle curt	0,06	0,26	1,10	0,65	0,71	1,69	1,17	5,65
Universitat, cicle llarg	-	0,06	1,10	1,10	1,30	2,53	4,61	10,71
Total	7,92	14,67	37,57	12,59	9,09	8,96	9,21	100,0

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

La suma de la diagonal de la taula indica el grau d'homogàmia educativa: si considerem que la formació professional o un cicle formatiu mitjà està al mateix nivell que el batxillerat (de fet, es tracta en tots dos casos d'una educació secundària),⁶ podem dir

.....
6. L'homogàmia és el doble dins de l'FP (4,1%) que dins del batxillerat (2,2%), però en la combinació dels dos tipus (un membre amb FP, l'altre amb batxillerat) és indiferent qui és l'home i qui la dona, ja que ambdues possibilitats presenten cadascuna un 1,7% d'homogàmia.

que en un 50% de les parelles ambdós cònjuges tenen el mateix grau d'instrucció, és a dir, la meitat de les parelles a Catalunya són homogàmiques respecte al grau d'instrucció. De manera complementària, s'observa com el grau d'hipergàmia educativa femenina (en què la dona té un grau d'instrucció superior al de l'home) és d'un 24% i el d'hipergàmia educativa masculina d'un 26%. En definitiva, allò més habitual a Catalunya és que ambdós cònjuges tinguin el mateix grau d'instrucció (de manera que forment una parella homogàmica pel que fa a la dimensió educativa); en segon lloc, que l'home tingui més grau d'instrucció que la dona i, en darrer terme però a molt poca distància de l'anterior (només dos punts percentuals), que la dona tingui un grau d'instrucció superior al de l'home.

En conclusió, les parelles a Catalunya es reparteixen meitat i meitat entre l'homogàmia i la hipergàmia educatives, i entre les parelles hipergàmiques hi ha una repartició equitativa entre aquelles en què és l'home qui té un grau d'instrucció més elevat i aquelles en què és la dona qui el té superior.

Lògicament, aquest ball de números està a bastament influenciat per l'estructura de la població catalana segons el grau d'instrucció: com més gent té un determinat grau educatiu, més gran és la probabilitat "natural" que dues persones amb aquest grau es trobin, congeniïn i finalment s'aparellin. Per aquest motiu, cal "polir" aquestes dades per extreure'n el diamant informatiu que cerquem. Per emprendre aquest camí, cal fer una primera passa, i és que perquè una taula de doble entrada amb informació provinent d'una mostra es pugui analitzar amb garanties suficients és necessari que en cap de les caselles hi hagi menys de cinc casos: és un requisit estadístic per interpretar valors numèrics en aquest format. Una condició que no aconsegueix la taula 1, on —com hem comentat— moltes caselles estan buides o molt poc plenes, motiu pel qual ens veiem abocats a agrupar les persones que tenen com a màxim l'educació primària (tant si han anat o no a l'escola, o han acabat o no la primària), les que han assolit una educació secundària (ja sigui FP, batxillerat o un cicle formatiu mitjà) i les que tenen carrera universitària, independentment de la durada i les característiques. I així, hem fet a la taula 2. Un cop feta aquesta recombinació imprescindible, podem afrontar una "ficció teòrica" amb la realitat observada a Catalunya. La ficció teòrica presenta els percentatges que es veurien si la població en parella s'hagués constret plenament a les

directives del mercat matrimonial (és a dir, a l'estructura de la població actualment en parella segons el grau d'instrucció): òbviament, com dèiem, hi ha moltes més parelles en què tots dos tenen com a màxim la primària, atès que entre la població en general aquest és el grau d'instrucció més habitual (com podem comprovar a la taula 2, una àmplia majoria dels homes i de les dones en parella tenen aquest grau educatiu, en concret, un 60%), i pel mateix motiu és d'esperar que hi hagi relativament molt poques parelles en què tots dos tinguin educació universitària, perquè homes amb aquest grau n'hi ha un relativament reduït 16% i de dones, un 18% (taula 2).⁷

Taula 2.

Homogàmia educativa en les unions conjugals a Catalunya, 2001-2005

			Dones			
			Màxim primària	Secundària	Universitat	Total
Homes	Màxim primària	Percentatge observat	48,02	8,18	2,92	59,12
		(Teòric)	(35,56)	(12,81)	(10,74)	
		Residu	20,32	-8,99	-16,20	
	Secundària	Percentatge observat	9,54	9,73	5,26	24,53
		(Teòric)	(14,76)	(5,32)	(4,46)	
		Residu	-9,72	9,78	1,89	
	Universitat	Percentatge observat	2,60	3,76	9,99	16,35
		(Teòric)	(9,84)	(3,54)	(2,97)	
		Residu	-15,70	0,57	19,33	
Total			60,16	21,67	18,17	100,00

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

I aquest és el significat de les dues primeres fileres per a cada combinació possible d'estudis a la taula 2: la primera és el percentatge observat i la segona (amb els valors entre parèntesis), el percentatge teòric esperat atès el grau d'instrucció de la població que conviu en parella a Catalunya. D'alguna manera, podem dir que la diferència entre

7. De fet, el procediment científic habitual en estadística social és sempre el mateix: es compara l'indicador observat en la realitat amb un de teòric que presenta una ficció estadística amb una estructura estàndard: en el cas que ens ocupa es tractaria d'una estructura teòrica sotmesa només a les forces del repartiment segons el grau d'instrucció entre el conjunt que conviu en parella.

els dos percentatges expressa fins a quin punt a Catalunya s'han trencat efectivament les barreres de l'estructura educativa a l'hora de formar parella o fins a quin punt no s'han pogut vèncer o no s'ha tingut la voluntat de deslliurar-se'n. Encara hi ha un tercer nombre (en cursiva) al qual no hem de fer gaire cas si només volem una visió general, ja que indica si la diferència entre els dos percentatges és estadísticament significativa, atès que no estem tractant amb la totalitat de la població catalana sinó amb una mostra representativa d'aquesta població (la que compon el PaD): l'estadística com a ciència de tractament de la informació numèrica ens xiuxiueja que només si aquest valor, amb el lleig nom de “residu”, és més gran d'1,96 considerarem que la diferència entre la proporció observada i l'esperada és significativa.⁸

Fets aquests aclariments metodològics, amb un primer cop d'ull a la taula 2 es conclou amb netedat que l'homogàmia educativa a Catalunya és significativament superior a la que podria esperar-se si només hi intervingués l'atzar (afegim, així, precisió científica al que ja havíem constatat amb la pura observació):⁹ només cal comprovar que les freqüències observades en què marit i muller tenen el mateix grau educatiu són significativament superiors a les esperades a causa dels lligams de l'estructura de la població segons el grau d'instrucció. Així, atès que la majoria d'homes i dones catalanes han assolit com a màxim una educació primària, és de preveure que la proporció més alta es doni en parelles amb ambdós cònjuges d'aquest grau d'instrucció (i l'estructura fa pensar que aquesta proporció oscil·la al voltant del 35%), però no que aquest percentatge arribi pràcticament a la meitat de les parelles de Catalunya (en concret, un 48%). És a dir, la força d'unió entre persones amb un grau d'instrucció de com a màxim l'educació primària és superior al que caldria esperar si la unió hagués estat deixada exclusivament de la mà de l'estructura educativa: en definitiva, l'atracció homogàmica entre persones de baix nivell educatiu és molt significativa. De la mateixa manera, s'esperava que la proporció de parelles en què

8. Per a qui estigui més avesat al llenguatge estadístic afegirem que si el “residu estandarditzat ajustat” (aquest és el seu nom complet) és més gran d'1,96, la diferència és estadísticament significativa amb un grau de confiança del 95%, i si és més gran de 2,58 el grau de confiança és del 99%. Qui vulgui saber més sobre aquesta tècnica de les taules de contingència pot recórrer a Sánchez Carrión (1992).

9. Aquest és, si se'n permet afirmar-ho, el valor afegit per la utilització de les tècniques estadístiques, que va més enllà del llistat d'indicadors.

tots dos tenen educació secundària fos la meitat de la realment observada, que és en realitat del 10% (quan es preveia que fos d'un 5%); i que en lloc d'un altre 10% de parelles en què ambdós cònjuges són universitaris, tenint en compte la relativament reduïda proporció de persones amb aquest grau d'instrucció, se n'hagués observat només un 3% (taula 2). Comptat i debatut, utilitzant aquestes àmplies categories educatives, l'homogàmia observada a Catalunya durant aquest període 2001-2005, que comprèn, en concret, un 68% de les parelles, hauria estat 24 punts percentuals menor si no haguessin actuat en la societat catalana forts comportaments homogàmics en el moment de formar parella.

A més, també podem afirmar que aquests 24 punts de diferència entre allò observat i allò esperat en cas d'independència entre el grau d'instrucció de l'home i el de la dona en una parella es reparteixen meitat i meitat entre la hipergàmia masculina i la femenina: així, a causa de l'atzar s'esperava un 28% en cada cas, i en realitat es registra un 16% per a cadascun.

En definitiva, els lligams estructurals del grau educatiu de la població a Catalunya feien preveure que l'homogàmia educativa presentés un 40% de parelles homogàmiques, un 30% d'hipergàmiques on l'home tingués un grau d'instrucció més elevat que la dona i un altre 30% d'hipergàmiques amb la relació inversa. Tanmateix, la realitat mostra que les parelles homogàmiques educatives comprenen quasi un 70% i les hipergàmiques, el 30% restant, això sí, tal com era d'esperar, les hipergàmiques estan equilibrades en el sentit que en una mateixa proporció és l'home o la dona qui té el grau d'instrucció més elevat.

Amb tot, hi ha una conjunció de categories molt particular que sí que mostren el que era previsible només en funció del nombre de persones de cada sexe per cada grup educatiu: es tracta de la combinació entre un cònjuge amb estudis secundaris i un altre amb estudis universitaris, categories en què si l'universitari és l'home es registren en un 4% i si és la dona, en un 5%, tal com era d'esperar a causa exclusivament de l'estructura educativa dels cònjuges en el present mercat matrimonial; aquest és l'únic cas singular en què res s'ha deixat al comportament "lliure" de la població i en què veiem allò plenament previsible davant les forces estructurals.

Contràriament, s'observen proporcions menors de les esperades de parelles heterogàmiques en què un dels cònjuges té una instrucció de com a màxim l'educació primària i la de l'altre és superior a aquest nivell: si l'home és el membre amb com a màxim estudis primaris, la seva parella té educació secundària en un 8% (quan era d'esperar per l'atzar cinc punts percentuals més) i tenen educació universitària en un 3% (s'esperarien vuit punts més); en contrast, si és la dona qui té educació com a màxim de primària, en un 9,5% l'home té fins a secundària (s'esperaven cinc punts més) i en un 2,5% és universitari (s'esperaven set punts més).

En conclusió, els catalans i les catalanes s'han comportat a l'hora de formar parella de manera altament homogàmica en el sentit d'escollir en el mercat matrimonial els individus amb un grau educatiu similar al seu, malgrat que el mercat els conduís cap a altres rumbs molt més heterogàmics.

Taula 3.

Grau d'instrucció dels cònjuges, segons sexe i grup d'edat

		Grups d'edat				
		Menys 30	31-39	40-49	50-64	65 o més
Estudis de l'home	Màxim primària	41,36	37,19	50,00	68,21	85,96
	Secundària	40,31	40,00	28,05	15,64	8,99
	Universitat	18,32	22,81	21,95	16,15	5,06
	Total	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Estudis de la dona	Màxim primària	33,08	34,38	56,42	79,33	95,08
	Secundària	39,62	36,68	19,83	10,59	3,41
	Universitat	27,31	28,94	23,74	10,08	1,52
	Total	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Però no solament l'estructura de la població segons el seu grau educatiu "contamina" les nostres dades, sinó també l'estructura segons edat i sexe, ja que les diferents generacions no tenen un grau d'instrucció equivalent, com tampoc no el tenen els homes en relació amb les dones. Per aquest motiu és necessari fer un pas més enllà, introduir una variable més en la nostra anàlisi, per poder tenir en compte l'evolució

històrica del grau educatiu en el nostre país i un possible augment o disminució amb el pas del temps de la probabilitat de conviure amb una parella amb el mateix grau d'instrucció. I és que una de les característiques de la societat catalana ha estat l'increment del grau d'instrucció, molt especialment en allò que fa referència al grau educatiu de les dones. Això suposa que la possibilitat de formar parella amb algú amb estudis secundaris o superiors ha augmentat de manera notable amb el curs dels anys, ja que actualment hi ha molta més gent amb un grau d'instrucció elevat que d'antuvi (tant en el cas dels homes com en el de les dones, malgrat que l'evolució ha estat més acerada per a aquestes últimes). Això es reflecteix netament a la taula 3, on es presenta l'estructura educativa dels membres de les parelles observades segons sexe, grup d'edat i grau d'instrucció dels cònjuges. Les dades reflecteixen els canvis en l'estructura educativa amb claredat i les diferències entre aquests percentatges presenten tres efectes que cal destriar: un efecte de l'edat, un efecte de la generació i un efecte de gènere. En primer lloc, l'efecte edat explica perquè en els grups de trenta-u a trenta-nou anys hi ha una major proporció d'universitaris que en el grup de "menors de trenta anys": la raó rau en el fet que entre aquests últims hi ha una colla que encara no ha acabat la universitat, però que està estudiant i, en conseqüència, és previsible que l'acabi en un termini breu de temps (potser no tothom però sí quasi tothom), cosa que incrementarà la proporció en aquest grau d'instrucció. En segon lloc, es percep clarament que a partir dels trenta anys, com més gran és un individu, menor és el seu grau d'instrucció; és un efecte generació, ja que les generacions més antigues van accedir a l'educació en menor mesura (no pot ser un efecte edat, ja que és il·lògic que una cohort vagi reduint el seu nivell educatiu a mesura que es fa gran).¹⁰ Finalment, en relació amb el gènere, s'observa que, mentre que entre les generacions més joves les dones han accedit a la universitat més que els homes, entre les generacions més grans l'accés a l'educació (tant la secundària com la universitària) va estar en gran mesura vetada a les dones, ja que això explica perquè elles estan molt menys instruïdes que ells (taula 3). Tot això fa que ens veiem abocats a elaborar un model

10. No direm noms, però aquesta possibilitat va ser llançada sense pensar-ho dues vegades per tota una ministra d'Educació: la població era més analfabeta com més edat tenia, no perquè els índexs d'analfabetisme fossin molt superiors entre les generacions més antigues que entre les més joves, sinó perquè amb l'edat es perdia vista i no es podia llegir tan bé com abans.

empíric que controli el grup d'edat dels membres de la parella en la probabilitat que la parella de convivència sigui homogàmica, de manera que es desvelin els efectes per separat de l'edat, de la generació i del gènere (taula 4).

En ciències socials sovint es defineix l'associació entre variables en termes contrafàctics: es tracta de comparar allò que en realitat ha succeït amb certes condicions reals, amb allò que hauria pogut succeir amb altres condicions particulars diferents, construïdes teòricament (tal com hem aplicat a les taules de contingència). Així doncs, l'efecte de qualsevol variable es pot definir com la diferència entre el resultat real i el que hauria tingut lloc d'acord amb una acció contrafàctica diferent (Lago, 2008, p. 20). Aquesta serà la màxima que utilitzarem en la interpretació de la taula 4, comparant els percentatges d'homogàmia observats amb els percentatges teòrics que s'haurien registrat en cas que s'hagués mantingut la mateixa propensió a unir-se homogàmicament entre generacions i entre els diferents graus d'instrucció.

Així, la primera columna en el percentatge d'homogàmia de la taula 4 correspon a allò realment observat. Podem veure, en primer lloc, com l'homogàmia educativa és extraordinàriament més alta com més gran és el grup d'edat observat, de manera que passa de pràcticament el 50% entre els menors de trenta anys que conviuen en parella, al 86% entre els més grans de seixanta-cinc anys. Aquesta realitat observada pot haver estat provocada pel fet que les generacions més antigues tenien una molt menor heterogeneïtat en llur grau d'instrucció que les generacions més joves, i en conseqüència eren molt més homogàmiques perquè no hi havia cap altra opció, no per voluntat dels seus protagonistes. D'altra banda, veiem que la propensió més gran a conviure en una parella homogàmica és d'aquells amb menor grau d'estudis (81%), seguit pels universitaris (61%) i acabant per les persones que tenen estudis mitjans (40%). Tornem a trobar, doncs, efectes barrejats: les generacions més antigues tenien un component molt més elevat de població amb estudis de com a màxim primària i molt menor d'estudis secundaris i universitaris, això les abocava a un comportament homogàmic entre les persones de menor grau d'instrucció, motiu pel qual l'homogàmia general està inflada en els graus d'estudis més baixos i desinflada en els graus d'estudis més alts. Quin embolic! Hem de fer alguna cosa per destriar aquests dos efectes, per presentar els efectes nets de l'edat i del grau d'instrucció per separat, i això fem en la

segona columna dels percentatges d'homogàmia educativa (utilitzant la tècnica contrafàctica que acabem d'exposar i que ara descriurem pas a pas).

Taula 4.

Probabilitat de viure en una parella homogàmica, segons grup d'edat i grau d'instrucció dels membres

		n	Homogàmia (%)		Sig.
			observat	teòric	
Grup d'edat dona	menys de 30 anys	237	49,8	48,4	***
	31-39 anys	337	59,0	59,5	ns
	40-49 anys	339	66,4	62,2	ns
	50-64 anys	366	75,7	68,1	*
	65 anys o més	259	85,7	77,5	***
Grau d'instrucció home	Màxim primària	909	81,2	80,2	***
	Secundària	377	39,7	42,9	***
	Universitat	252	61,1	63,9	ns
Total		1538	67'7	63,7	***
	-2 log de la versemblança ¹¹				1684
	χ^2				251
	% millora				13,0

Nota: (***) = grau de confiança del 99%; (**) = grau de confiança del 95%; (*) = grau de confiança del 90%; (ns) = estadísticament no significatiu

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Així, en aquesta segona columna, presentada com a proporcions “teòriques” d'homogàmia educativa, avaluem la influència neta de l'edat i del grau d'instrucció per separat, i obtenim els resultats, d'una banda, de la proporció de parelles homogàmiques entre les diferents generacions si no s'hagués produït un augment en el grau d'instrucció entre aquestes i, d'altra banda, de la proporció de parelles homogàmiques segons el grau

11. Si el model expliqués de manera completa la variabilitat en les dades, aquest indicador seria igual a zero, malauradament les variables independents només arriben a explicar una petita part de la variabilitat, en aquest cas un 13% (com veiem en el percentatge de millora).

educatiu dels membres de la parella si la propensió a casar-se homogàmicament no hagués variat entre generacions per a cadascun dels graus educatius a causa de la diversa heterogeneïtat educativa d'unes i altres. Comparant aquesta proporció teòrica amb l'observada inferirem l'efecte net del grup d'edat (sense la influència de l'estructura per grau d'instrucció) i l'efecte net del grau d'instrucció (sense la influència del grup d'edat). En definitiva —permeteu que em repeteixi— per neutralitzar i distingir l'efecte de l'estructura per edat (és a dir, els efectes causats per la biografia personal, pels canvis històrics en el grau d'instrucció i en la propensió a unir-se homogàmicament) es construeix, en primer lloc, un model en què la probabilitat que els estudis de la dona siguin els mateixos que els de l'home (és a dir, de conviure en una parella educativament homogàmica com a variable dependent o objecte d'estudi) està en funció conjuntament del grup d'edat de l'home i el de la dona i del grau educatiu del marit (com a variables independents o explicatives). Més endavant, aquestes tres variables independents són utilitzades en la construcció d'un nou model per delimitar, entre les parelles heterogàmiques, si es tracta d'un cas de parella hipergàmica masculina o, contràriament, d'una parella hipergàmica femenina (com a segona variable dependent), i així esbrinar si l'evolució històrica tendeix cap a algun d'aquests tipus de parella. Atès que es tracta de variables dependents dicotòmiques (ser o no ser una unió conjugal homogàmica i, dins les unions heterogàmiques, si és hipergàmica masculina o femenina), la tècnica d'anàlisi adient és la regressió logística (qui s'interessi per aquest procediment tècnic pot consultar Jovell, 1995).¹²

Tanmateix, en el model que busca dibuixar el grau d'homogàmia educativa controlant els processos que s'acaben de descriure, d'entre les tres variables explicatives previstes en el disseny inicial, només dues tenen significació estadística suficient per ser incloses: el grau d'estudis de l'home i el grup d'edat de la dona (les que es mostren a la taula 4).¹³ A la rúbrica "n" de la taula 4 hi ha el nombre de parelles de les quals es disposa de totes les característiques que necessitem (grup d'edat de la dona i grau d'instrucció de l'home), un total de 1.538 parelles¹⁴ sobre les quals es construeix el model empíric d'homogàmia a Catalunya. En comparar la columna dels percentatges

12. Demanem un altre cop perdó per fer un ús tan profús de les tècniques estadístiques, però només així ens sentim amb la seguretat suficient per afirmar amb contundència les conclusions presentades.

13. El grup d'edat del marit, en conseqüència, cau del model explicatiu final.

14. En afegir l'edat al model hem perdut, doncs, tres parelles més per a la nostra anàlisi.

observats amb la dels percentatges teòrics podem destriar amb precisió ambdós efectes. I així concloem el següent:

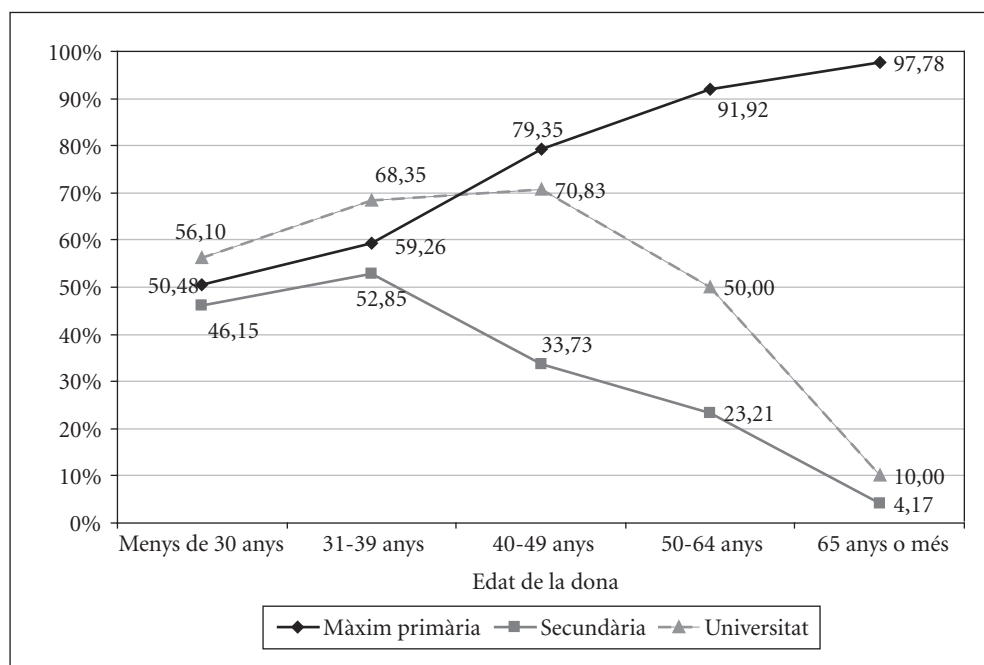
- 1) L'homogàmia educativa general que observariem a Catalunya si no s'hagués donat en el temps un augment del grau educatiu de la població entre generacions i un descens històric en la propensió a unir-se amb una parella educativament homogàmica a causa d'aquest canvi estructural, hauria estat quatre punts percentuals inferior al realment registrat, en concret, hauria estat del 64% en lloc del 68% observat. En conclusió, l'alta homogàmia segons instrucció a Catalunya no es deu a efectes de l'estructura educativa ni a canvis generacionals (ja que en controlar aquest factors, obtenim percentatges similars): és genuïna de la societat en què vivim (o també és possible que es degui a altres variables que no hem estat capaços d'incloure en aquest model).
- 2) Malgrat que, certament, s'ha produït un descens significatiu en l'homogàmia educativa entre generacions, ja que si neutralitzem l'efecte dels canvis històrics en el grau d'instrucció, mentre que la probabilitat de conviure en una parella on tots dos tenien el mateix grau d'estudis era del 77% si la dona tenia més de seixanta-cinc anys (havia nascut doncs durant la Guerra Civil o amb anterioritat), era del 48% si la dona tenia menys de trenta anys (havia nascut, doncs, durant el primer quinquenni dels setanta o més tard). Aquest descens teòric és substancialment menor al realment observat; en conclusió, l'augment en el grau d'instrucció entre les generacions ha contribuït considerablement a reduir la propensió a conviure amb una parella del mateix grau educatiu que s'observa entre les parelles més joves, però no ha arribat a anul·lar-ho ni de bon tros.
- 3) En general, la força d'homogàmia educativa segons el grau d'instrucció s'ha mantingut en el temps (no té pràcticament res a veure amb el fet que ara hi hagi més població amb educació mitjana o superior que abans), ja que les probabilitats observades de conviure en una parella del mateix grau educatiu segons el grau d'instrucció són pràcticament les mateixes que s'haurien registrat si aquesta propensió no hagués variat entre generacions. Tanmateix, les probabilitats teòriques i les observades no són exactament idèntiques i es constata que l'efecte net d'unir-se homogàmicament amb algú amb un grau d'instrucció de primària és menor al realment observat, i l'efecte net complementari de fer-ho amb algú amb estudis

secundaris o universitaris és més elevat que l'observat, ja que en els percentatges realment observats hi ha una influència —diminuta, però existent— d'aquests canvis intergeneracionals.

El gràfic 5 retrata la proporció d'homogàmia educativa a Catalunya avui en dia segons l'edat del cònjuge femení i el grau d'instrucció del masculí. La imatge no comporta cap afegitó a la informació que ja hem esbrinat fins ara, però ens il·lumina un xic més sobre la importància de l'estructura en els comportaments socials i ens apunta

Gràfic 5.

Probabilitat de conviure en una unió homogàmica, segons el grau d'instrucció de l'home i el grup d'edat de la dona

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

un comportament diferencial entre els grups més joves. Així, s'esperava que, amb l'increment de la població amb estudis secundaris i superiors en detriment de la població amb estudis de com a màxim primària, les opcions més grans per a l'homogàmia entre els primers i les més petites entre els segons conduïssin a l'augment de l'homogàmia educativa entre les persones amb educació mitjana o universitària i a la disminució entre les persones amb educació primària o inferior. I així ha estat, certament: com més jove és una generació, menor és l'homogàmia per a qui té estudis de com a màxim primària i més gran és per a qui té estudis per sobre d'aquest nivell. Tanmateix també hem constatat que l'homogàmia és més important entre els que tenen estudis primaris, seguida dels que tenen estudis universitaris i acabant amb els que tenen estudis mitjans (taula 4), i això és així per als més grans de quaranta anys, però no ben bé entre els menors d'aquesta edat que conviuen en parella (gràfic 5). En efecte, el comportament més homogàmic a l'hora de formar parella entre la població més jove ha estat el dels universitaris, fet que desvela que el mercat matrimonial entre els àmbits on es mou la gent amb estudis superiors (començant per la mateixa universitat) amaga forces d'atracció homogàmica molt més estretes que en altres àmbits socials.

Acabada l'anàlisi de l'homogàmia, passem a descriure les característiques de les parelles que no són homogàmiques, és a dir, aquelles en què el grau d'instrucció d'un cònjuge és més elevat que el de l'altre. Així, a continuació analitzem, només entre les unions hipergàmiques, en quantes d'elles el grau d'instrucció més elevat correspon a l'home i en quantes a la dona. En aquest model no es pot incloure el grau d'instrucció del cònjuge, ja que, òbviament, si és universitari mai no pot donar lloc a una unió hipergàmica per part de l'altre membre (ja que no hem considerat cap categoria educativa per damunt de la universitària), i si el grau és de com a màxim la primària no pot constituir una parella hipogàmica en què l'home sigui el de grau d'instrucció més elevat, ja que aquest és el grau mínim considerat en l'escala educativa. Després de fer múltiples assaigs, l'únic model amb prou significació estadística és el que presenta la probabilitat que el de grau educatiu més elevat és el de l'home (variable dependent) en funció del grup d'edat de la dona (variable independent), tal com es mostra a la taula 5 (totes les altres variables possibles han estat rebutjades davant la manca d'efecte explicatiu per a aquest particular objecte d'estudi). En definitiva, aquí no disposem

d'una comparativa entre una població teòrica i una observada, sinó directament de les proporcions registrades d'hipergàmia educativa segons l'edat de la dona, sense haver pogut aprofundir-hi més.

Taula 5.

Probabilitat que en una unió hipergàmica el de grau d'instrucció més elevat sigui el de l'home, segons el grup d'edat de la dona en la parella

Edat dona	n	Hipergàmia masculina	Sig.
Menys 30	119	33,6	***
31-39 anys	138	39,9	***
40-49 anys	114	50,9	ns
50-64 anys	89	68,5	**
65 o més	37	83,8	***
General		56,8	**
-2 log de la versemblança			639
χ^2			50
% millora			7,22

Nota: Graus de significació idèntics als de la taula 4.

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

En general, tal com ja havíem descobert, en quasi sis de cada deu parelles amb diferent grau d'instrucció entre l'home i la dona és ell el que té un grau educatiu més elevat. Tanmateix, això depèn molt de l'edat de la dona, és a dir, s'observa clarament l'efecte de la combinació entre el gènere i el canvi generacional: com més antiga és una cohort, més probable és que sigui l'home el que té el grau d'instrucció més elevat o, vist des de l'altre gènere, com més jove és una cohort més probable és que la hipergàmia sigui femenina, és a dir, que sigui la dona la que té el grau d'instrucció més elevat dins la parella. En efecte, a la pràctica, a la Catalunya de principis del segle XXI, entre les parelles heterogàmiques, si la dona té més de 65 anys, l'home té un grau d'instrucció més elevat en quasi un 85% del casos, però si la dona té entre quaranta i cinquanta anys la hipergàmia es reparteix meitat i meitat entre el cònjuge masculí i el femení, i, finalment, si la dona té menys de trenta anys, en dos de cada tres parelles heterogàmiques és ella la que té el grau d'instrucció més elevat. I és precisament aquesta realitat la que està

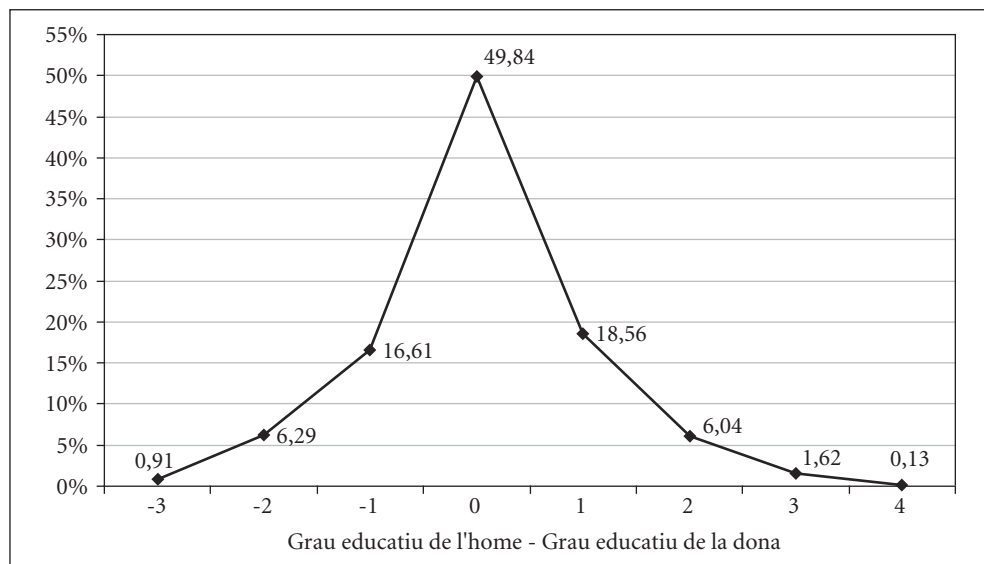
en alça a Catalunya, ja que el grau d'instrucció de la població femenina respecte de la masculina no deixa d'augmentar.

La combinació entre la dimensió d'edat i l'educativa en l'anàlisi de l'homogàmia

Ara es tracta de combinar aquestes dues dimensions, la d'edat i la d'educació, per classificar les parelles segons l'homogàmia per ambdós factors conjuntament. Abans, però, anem a recombinar l'homogàmia educativa per transformar-la en una variable numèrica, en funció dels graus d'instrucció que separen als membres de la parella. D'aquesta manera, podem distingir la hipergàmia educativa moderada de l'extrema, i així, considerant que la moderada és la que separa els conjugues només en un grau

Gràfic 6.

Grau educatiu de l'home menys el de la dona (% sobre el total de parelles)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

educatiu, i l'extrema, la que els separa en dos o més, s'observa que també aquesta dimensió d'homogàmia es comporta de manera estadísticament normal: la hipergàmia educativa moderada femenina afecta un 17% de les parelles catalanes; la moderada masculina, un 18'5%; la hipergàmia extrema femenina, un 7%, i l'extrema masculina, gairebé un 8% (gràfic 6).

Així, en combinar els dos aspectes d'homogàmia, etani i educatiu, s'observa el panorama actual de Catalunya, dibuixat a la taula 6, on es veu que un quart de les parelles catalanes són homogàmiques en les dues dimensions (en concret, en un 25,7% de les unions els cònjuges tenen un mateix grau d'instrucció i una edat propera). Al voltant d'aquesta homogàmia de gran puresa gira un 50% on hi ha una hipergàmia moderada en alguns dels aspectes considerats o en tots dos, i el 25% restant es caracteritza per una hipergàmia extrema en si més no una de les dimensions considerades.

Taula 6.

Combinació de l'homogàmia educativa amb l'etània (% sobre el total de parelles)

Homogàmia Educativa	Homogàmia d'edat					Total
	Hipergàmia femenina extrema	Hipergàmia femenina moderada	Homogàmia d'edat	Hipergàmia masculina moderada	Hipergàmia masculina extrema	
Hipergàmia femenina extrema	0,3	0,5	3,1	2,0	1,2	7,2
Hipergàmia femenina moderada	0,7	1,9	8,5	4,2	1,3	16,7
Homogàmia educativa	1,2	4,7	25,7	13,8	4,4	49,7
Hipergàmia masculina moderada	0,8	2,6	9,0	4,5	1,7	18,6
Hipergàmia masculina extrema	0,3	0,6	3,5	2,3	1,1	7,8
Total	3,3	10,3	49,7	26,9	9,8	100,0

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

D'entre tots aquests possibles grups, hem creat nou tipologies, que es presenten a la taula 7 i de les quals s'extreuen les conclusions següents:

- 1) Allò més normal és que els membres de la parella tinguin el mateix grau educatiu i una edat similar (25,7%).
- 2) La segona situació més habitual és que tots dos cònjuges tinguin el mateix grau d'instrucció, però l'home sigui significativament més gran que la dona (18,2%). La condició inversa (homogàmia educativa, però la dona és més gran) és quatre vegades menys probable (5,8%).
- 3) En quasi un quart de les parelles l'edat és pareguda, però la instrucció és dispar, de manera que la hipergàmia educativa és similar per a ambdós sexes (en un 12,4% és l'home qui la té més elevada i en un 11,7% és la dona).
- 4) La hipergàmia masculina en els dos aspectes (edat i educació) és tres vegades superior (9,6%) a la doble hipergàmia femenina (3,5%).
- 5) El sentit contrari de les hipergàmies és força habitual si l'home té més edat però menor grau d'instrucció que la dona (8,8%), però la meitat en el sentit contrari (4,3%).

Taula 7.

Tipologia en la combinació de l'homogàmia etània i educativa

Característiques	% parelles
Hipergàmia femenina d'edat i educativa	3,5
Homogàmia educativa, hipergàmia femenina en edat	5,8
Hipergàmia educativa masculina, hipergàmia femenina en edat	4,3
Homogàmia d'edat, hipergàmia educativa femenina	11,7
Homogàmia	25,7
Homogàmia d'edat, hipergàmia educativa masculina	12'4
Hipergàmia educativa femenina, hipergàmia masculina en edat	18'2
Homogàmia educativa, hipergàmia masculina en edat	18'2
Hipergàmia masculina d'edat i educativa	9'6

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

Activitat laboral dels membres de la parella

ROLS LABORALS COMPLEMENTARIS DAVANT ROLS IGUALITARIS

Un altre aspecte que es pot analitzar és la relació amb el mercat laboral de les parelles convivencials a Catalunya. Ara tampoc no s'ha pogut definir la relació amb l'activitat dels dos components d'una unió conjugal per a tota la mostra, per la qual cosa el nombre de casos vàlids per a aquesta variable és de 1.596. En aquest sentit, l'estructura observada té molt a veure amb els rols desenvolupats per homes i dones a l'interior de la unió conjugal: un 95% dels homes que conviven en parella o bé estan treballant a jornada completa (65,5%) o bé estan ja jubilats (29,1%), i el 5% restant es divideix entre els que tenen jornada laboral parcial (3%) i els aturats (2%); en contrast, el cas de les dones és molt més heterogeni, ja que tot i que la situació més habitual de les que conviven en parella també és treballar a jornada completa (40,1%), no és gens estrany entre les parelles catalanes que la dona es dediqui en exclusiva a l'economia domèstica (26,7%), o tingui feines a jornada parcial o una feina no continuada en el temps (14,6%), sigui pensionista (14,8%) o estigui a l'atur (3,8%).

De la mateixa manera que hem fet abans, per imperatiu estadístic, cal que la freqüència absoluta a cada casella sigui més gran de cinc parelles, fet que s'aconsegueix agrupant l'activitat masculina si l'activitat no és una ocupació a temps complet o de pensionista (taula 8). Aquesta taula es llegeix igual que la taula 2, i a més de classificar les parelles en funció de la relació laboral dels seus membres, pretén esbrinar si hi ha alguna relació significativa entre la relació amb el mercat laboral del marit i la relació amb el mercat laboral de la muller. De fet, en comparar les proporcions observades amb les esperades arribem a una sèrie de conclusions sobre la realitat social a l'interior de la parella respecte de la divisió en la relació entre el gènere i el mercat de treball que passem a desvelar.

En un 34,3% de les parelles a Catalunya ambdós components treballen a jornada completa (percentatge observat), motiu pel qual podem inferir que ambdós contribueixen plegats a l'economia del nucli familiar. És el tipus de parella més habitual, ja que en aquest nucli de "doble renda" (així les anomenarem a partir d'ara) hi ha enquadrades

Taula 8.

Parelles segons relació amb l'activitat dels seus membres. Catalunya, 2001-2005

Activitat home		Activitat dona					Total
		Jornada completa	Jornada parcial o variable	Aturada	Mestressa de casa	Altres inactivitat	
Jornada completa	Percentatge observat	34,3	11,7	3,0	14,0	2,4	65,5
	(Teòric)	(26,3)	(9,6)	(2,5)	(17,5)	(9,7)	
	Residu	13,85	5,14	1,94	-6,54	-17,13	
Inactiu	Percentatge observat	2,9	2,1	0,5	11,5	12,0	29,1
	(Teòric)	(11,6)	(4,2)	(1,1)	(7,8)	(4,3)	
	Residu	-15,64	-5,27	-2,80	7,37	19,16	
Altres situacions	Percentatge observat	2,8	0,8	0,4	1,2	0,3	5,5
	(Teòric)	(2,2)	(0,8)	(0,2)	(1,5)	(0,8)	
	Residu	2,28	-0,22	1,54	-1,05	-2,44	
TOTAL		40,1	14,60	3,8	26,7	14,8	100,0

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

una de cada tres parelles. La primera conclusió que podem extreure és que aquestes parelles de doble renda estan significativament més presents del que caldria esperar purament per l'estructura d'activitat, és a dir, hi ha una propensió a formar aquest tipus de parelles de doble renda per sobre del que podria pensar-se per les obligacions estructurals de la societat on vivim.

En relació amb l'activitat laboral considerem que la parella “complementària” és aquella en què l'home treballa a jornada completa però la dona o bé treballa a jornada parcial o variable (11,7% de les parelles) o bé està a l'atur (2,5%) o bé és mestressa de casa (14,0%) o pensionista (2,4%). Observem així que un 31,1% de les parelles a Catalunya és de tipus complementari. Donada l'estructura hem d'afegir que n'esperàvem un xic menys on la dona treballa a jornada parcial i un xic més on és mestressa de casa, ja que aquesta segona situació té el doble de presència que la primera. Òbviament, no solament el component masculí pot ser el principal sustentador, sinó que també pot

ser-ho el femení: en efecte, en un 5,7% dels casos succeeix així, i es divideix meitat i meitat entre les parelles en què l'home té jornada parcial o variable o està a l'atur i les parelles en què l'home està jubilat. En total, doncs, un 36,8% de les parelles a Catalunya són de tipus complementari, dos punts percentuals i mig per sobre de les parelles de doble renda.

No sorprèn que en les parelles en què l'home està fora del mercat de treball (29,1%), la freqüència relativa observada per a la relació amb l'activitat de la dona sigui per a la immensa majoria de les unions o bé de pensionista (12,1%) o bé de mestressa de casa (11,5%): es pot pensar que enquadrar-se en un o altre grup es deu bàsicament a si s'havia cotitzat o no durant la vida activa i, en conseqüència, si pot cobrar una pensió. Quan si més no un dels cònjuges és pensionista i l'altre no està treballant a jornada completa definim la parella per aquesta característica, és a dir, l'anomenarem parella "pensionista": un 26,4% del total de parelles a Catalunya són del tipus pensionista, és a dir, la seva característica particular en relació amb l'activitat està delimitada per l'abandonament definitiu del mercat de treball. En aquest apartat estudiem la relació amb el mercat de treball dels cònjuges que poden ser potencialment actius, és a dir, que estan per sobre del llindar mínim per poder treballar (16 anys) i que no han abandonat de manera definitiva el mercat de treball (estan jubilats), motiu pel qual les parelles pensionistes no entren dins del camp de visió.

Un 2,5% de les parelles no estan en cap dels tres tipus anteriorment descrits, ja que ambdós membres tenen una jornada parcial o variable o estan aturats, o l'home està en aquesta situació i la dona és mestressa de casa. Són parelles que tenen una relació amb l'activitat precària i que mereixen una anàlisi en profunditat que aquí no els podem donar, atès que en tenim molt pocs casos, motiu pel qual no podem anar més enllà en l'anàlisi.

Així, a continuació s'analitzen específicament les característiques que envolten el tipus de matrimoni de doble renda davant el complementari. S'entén aquí per matrimonis de rols complementaris els formats per una persona que treballa a jornada completa i una que es dedica en exclusiva a les feines de la llar, treballa a jornada parcial o està a l'atur. Es pot suposar—utilitzant la terminologia popular— que mentre un és qui

“guanya el pa” i l’altre és qui proveeix de cura i serveis domèstics. En definitiva, mentre que un rol es concentra en l’àmbit productiu, l’altre es dedica fonamentalment a l’àmbit reproductiu, com a mestressa de casa. Per comparar aquesta pauta de matrimonis complementaris col·locarem al altre costat del mirall les parelles de doble renda, definides com aquelles on tots dos treballen a jornada completa. Quins factors distingeixen les unes de les altres? Bé, aquí només farem esment d’alguns d’aquests factors. Atès que tenen una variable dependent binària (formar un matrimoni complementari o de doble renda), s’utilitza com a tècnica estadística la ja usada regressió logística (Jovell, 1995), en què la probabilitat de conviure en una parella complementària en lloc d’una d’igualitària està en funció d’una selecció de variables independents. De fet, del conjunt de variables independents introduïdes en un primer moment (grau d’instrucció de l’home, grau d’instrucció de la dona, edat de l’home i edat de la dona) només dues han aparegut com a significatives per discernir les característiques diferencials dels matrimonis complementaris davant els de doble renda: la primera, el grau d’estudis de la dona, i la segona, el grup d’edat de l’home (taula 9).¹⁵

A la taula 9 es presenten les relacions de complementarietat, és a dir, el nombre de matrimonis complementaris per cadascun de doble renda registrat a Catalunya segons el grau d’estudis de la dona i grup d’edat de l’home. En general, la relació de complementarietat observada és de l’1,04, és a dir, hi ha 104 matrimonis complementaris per cada 100 de doble renda. Tanmateix, en distingir-se grups d’edat i graus d’estudis la realitat s’aclareix i ens porta a establir les conclusions següents:

- 1) La relació de complementarietat quan l’home té entre trenta-u i trenta-nou anys és sensiblement més elevada que quan l’home té menys de trenta anys; mentre que entre els primers hi ha 71 matrimonis complementaris per cada 100 de doble

15. Ara, de la mateixa manera que abans, podríem haver introduït totes les variables independents planificades en el model inicial; tanmateix, un altre principi que regeix en l’anàlisi social és el de parsimònia o màxima senzillesa: si un fenomen o una situació pot ser explicada perfectament amb un petit nombre de variables, ampliar aquesta quantitat no aporta nova informació sinó només soroll, que pot fins i tot no deixar escoltar la música general que interpreten les dades estadístiques. Fins i tot, havíem tractat d’incorporar les variables referides a l’homogàmia d’edat i educativa, però amb aquestes dades tampoc no millorava la informació total.

Taula 9.

Probabilitat d'una unió complementària *versus* igualitària, segons el grau d'estudis de la dona i el grup d'edat de l'home

		n	Relació complementarietat		Sig.
			observat	teòric	
Edat de l'home	Menys de 30 anys	177	0,71	0,71	ns
	31-39 anys	306	0,89	0,89	***
	40-49 anys	304	0,83	0,73	***
	50-64 anys	306	1,93	1,45	ns
	65 anys o més	19	53,51	37,99	***
Estudis de la dona	Màxim primària	515	2,20	4,13	***
	Secundària	323	0,83	1,85	***
	Universitat	274	0,44	0,91	***
Total		1112	1,04	1,91	**
-2 log de la versemblança			1,409		
χ^2			131		
% millora			8,51		

Nota: (***) = grau de confiança del 99%; (**) = grau de confiança del 95%; (*) = grau de confiança del 90%; (ns) = estadísticament no significatiu.

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

renda, en el segon la relació és de 89 a 100. Una hipòtesi explicativa d'aquesta diferència rau en l'etapa del curs de vida familiar d'uns i altres: mentre que els més joves acaben de formar parella i les pressions socials perquè la dona deixi la feina davant la maternitat encara no han fet acte de presència, sí que es manifesten amb persistència entre les parelles una mica més grans. Per comprovar aquesta hipòtesi seria necessari veure quantes d'aquestes parelles tenen fills petits a casa i si en incloure aquesta variable en el model, s'erosiona o s'invalida el factor edat que acabem d'observar en la probabilitat d'estar convivint en una parella complementària en lloc d'una de doble renda. Però el nostre bagatge inicial no incloïa aquesta variable, no perquè no sigui possible amb el PaD sinó perquè no estava inclosa en el disseny inicial. Per aquest motiu, validar o desmentir aquesta hipòtesi és tasca d'un altre estudi.

- 2) Podem donar la mateixa explicació però a la inversa al fet que la relació de complementarietat en les parelles en què l'home està en la dècada de la quarantena sigui menor a si està en la de la trentena. En efecte, la relació de complementarietat observada és de 0,83 per als més grans i de 0,89 per als més joves. Podríem dir, igual que en el punt anterior, que els segons són més complementaris que els primers perquè la seva família està més dedicada a la cura de nens petits que entrebanquen en major mesura a la dona per dedicar-se al mercat de treball a jornada completa. Un altre cop ens quedem sense poder contrastar aquesta hipòtesi, en no incloure per manca de previsió el nombre de nens a la llar entre les variables inicials del model. Però entre aquests grups d'edat, trenta-u a trenta-nou i quaranta a quaranta-nou anys, sí que una variable del model demostra la seva eficàcia explicativa: en comparar les proporcions observades amb les teòriques si s'hagués mantingut l'estructura segons el grau d'instrucció entre generacions, copsem que la diferència que s'hagués observat en aquestes darreres condicions hauria estat molt més aguda, i és que el grau educatiu és cada cop més elevat i gràcies a això —com ara veurem— la relació de complementarietat és cada cop més reduïda, si no hagués estat així el desequilibri observat en el si de la parella quan l'home té de trenta-u a trenta-nou anys davant de l'observat quan l'home té de quaranta a quaranta-nou anys anys hagués estat molt més punyent, ja que la relació de complementarietat d'aquests últims hagués estat 10 dècimes inferior a la realment observada (de 0,73 i no de 0,83 com es registra).
- 3) Entre els més grans de cinquanta anys la relació de complementarietat ja és superior a la unitat, és a dir, hi ha més parelles complementàries que de doble renda. En concret, als cinquanta-seixanta-quatre anys, la relació és d'1,93, quasi 2 parelles complementàries per cada una de doble renda. Certament, una part substancial per trobar aquesta relació és que entre aquestes parelles hi ha un important component estructural de població amb baix grau d'estudis que, com ara mateix veurem, augmenta la propensió a formar parelles complementàries. Tanmateix, un cop neutralitzat aquest darrer efecte (amb les proporcions teòriques), la relació de complementarietat continua sent molt alta, és a dir, l'efecte generacional continua present. En definitiva, podem concloure que el fet que entre les parelles en què l'home té entre cinquanta i seixanta-quatre anys hi hagi quasi dues parelles complementàries per cada una de doble renda es deu a parts iguals, en primer lloc, a la baixa estructura educativa d'aquestes parelles i, en segon lloc, a la cultura del

temps que els tocà viure quan es van casar, que privilegiava les parelles complementàries davant les de doble renda. Aquest indicador, més enllà dels seixanta-cinc anys és extraordinàriament elevat, però la causa cal buscar-la en el fet que aquest grup d'edat està compost fonamentalment per parelles de pensionistes.

- 4) Finalment, la principal conclusió d'aquesta anàlisi és que com més elevat és el grau d'estudis de la dona, menor és la seva probabilitat de conviure en una parella complementària, sentència que encara queda més de manifest quan es neutralitzen els canvis històrics i les influències biogràfiques amb les proporcions teòriques. Només en el casos en què la dona té estudis secundaris o superiors l'indicador observat està per sota de la unitat, respectivament en 0,83 i 0,44; en contrast, en les parelles en què ella té com a màxim estudis primaris la relació està per sobre de 2. Però els indicadors són molt més contrastats quan es fa l'anàlisi multivariable: un cop ha estat eliminat l'efecte del grup d'edat de l'home, aquesta relació arriba a ser de 4 a 1 si la dona té estudis de com a màxim primària; de quasi 2 a 1 en el cas que tingui estudis secundaris, i només si és universitària l'indicador està realment per sota de la unitat, tot i que no molt (0,91). La teoria del capital humà surt victoriosa en aquest model, ja que una dona amb alt grau d'instrucció, independentment de l'edat, no està disposada a formar una parella si això implica abandonar la seva carrera professional en el mercat de treball. És aquesta la raó de la crisi en la formació de parelles a la Catalunya actual, tal com es desprèn de la teoria de la "Nova economia de la llar" de Becker (1981)? O, com apunten altres investigadores (Cabré, 1995), és precisament el model igualitari el que suporta amb més dignitat les pressions del món contemporani sobre la formació de famílies? En l'apartat següent intentarem respondre aquesta qüestió.

Per a aquest model no s'ha detectat cap interacció entre l'edat i el grau d'instrucció, és a dir, els efectes de l'edat i els de la instrucció són independents entre si: ni l'associació entre els graus educatius i la relació de complementarietat és diferent per a un o altre grup d'edat, ni el model detectat per a l'edat és diferent per a un grau d'instrucció o un altre.

Recapitulant, hem detectat en la relació de complementarietat tres factors explicatius. El primer té a veure amb les fases de reproducció familiar (la dona abandona la feina a temps complet per dedicar-se als fills). El segon té a veure amb l'evolució històrica dels rols a l'interior de la parella, ja que les parelles en què l'home té més de cinquanta

anys són les de més separació de rols respecte a la relació amb el mercat de treball. Finalment, però amb el grau d'importància més elevat, apareix el grau educatiu, ja que com més elevat és el grau d'instrucció del component femení de la parella, més gran és la igualtat en relació amb el mercat de treball.

HOMOGÀMIA PROFESSIONAL

En aquest apartat ens endinsarem en l'estudi de l'homogàmia professional, és a dir, quan els dos membres de la parella tenen la mateixa categoria professional. En conseqüència, d'aquesta anàlisi queden excloses les parelles en què algun dels components no exerceix la seva professió en el mercat de treball, és a dir, d'una banda, totes les parelles en què algun dels membres o tots dos s'han retirat del mercat de treball i han entrat en el grup dels pensionistes i, en segon lloc, els matrimonis amb rols purament complementaris, és a dir, en què un dels membres és actiu laboralment i l'altre es dedica a l'economia domèstica: sovint el primer paper rau en l'home i el segon en la dona, tot i que al PaD s'observen cinc unions en què l'home es dedica exclusivament a l'economia domèstica i la dona treballa fora de casa a jornada completa. Lògicament, ambdues pautes estan relacionades amb l'edat dels protagonistes ja que, d'una banda, la jubilació arriba al voltant dels seixanta-cinc anys per imperatiu legal (és, doncs, un efecte edat que no és pertinent analitzar aquí, sinó que ens centrem en la formació de la parella) i, d'altra banda, la pauta de rols complementaris s'ha anat erosionant amb el temps, i està ancorada fonamentalment entre les generacions més antigues (Miret, 2003).

Ara és hora d'entrar en l'anàlisi de l'homogàmia professional.¹⁶ En un pas previ es pot distingir si es treballa per compte aliè (com a assalariat) o per compte propi (com a autònom o empresari). Aquesta classificació s'ha anat completant durant les quatre onades, però aquí ens veiem obligats per la metodologia emprada a utilitzar les categories de la primera onada, i reagrupar les dades de les posteriors: això comporta que

16. La variable de la categoria professional dels cònjuges ha estat suprimida de les estadístiques del Registre Civil de matrimonis des de l'any 1994 (Miret, 2007), motiu pel qual té una importància fonamental l'anàlisi amb fonts alternatives com el PaD.

Taula 10.

Cònjuges de parelles en què tots dos treballen segons si ho fan per compte aliè o per compte propi

		Dones			Total
Homes		Compte aliè	Compte propi	Altres	
Compte aliè	Percentatge observat	66,2	5,6	2,0	73,9
	(Teòric)	61,6	9,2	3,1	
	Residu	7,24	-6,28	-3,11	
Compte propi	Percentatge observat	15,5	6,7	1,9	24,1
	(Teòric)	20,1	3,0	1,0	
	Residu	-7,23	6,62	2,52	
Altres	Percentatge observat	1,6			2,0
	(Teòric)	1,7			
	Residu	-0,63			
Total		83,4	12,4	4,2	100,0

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

tots els empresaris i autònoms siguin considerats dins del mateix conjunt, sense poder disposar de les distincions que es fan més endavant en el PaD (en què, per exemple, es distingeix el sector econòmic o si es tenen o no treballadors a càrrec). Hi ha una tercera categoria en aquesta variable en què hem agrupat els corporativistes, els que treballen com a ajuda familiar i els masovers. Tenint en compte que s'observen només les parelles en què tots dos membres estan ocupats, es veu que entre els homes quasi tres de cada quatre són assalariats i un de cada quatre treballa per compte propi (un 2% dels homes no s'encabeix ni en una ni en l'altra categoria); d'altra banda, entre les dones, un 83% treballa per compte aliè (10 punts percentuals menys que en els homes), un 12% per compte propi (la meitat que en el cas dels homes) i un 4% en altres categories (taula 10).¹⁷ Aquesta estructura fa preveure que les parelles en què tots dos són autònoms o tots dos són assalariats mostren una freqüència relativa d'un 3,0% i un 61,6% respectivament, i aquí també veiem en realitat unes proporcions més elevades, en concret d'un 6,7% i d'un 66,3% respectivament: en definitiva s'aprecia una

17. No es mostren a la taula els encreuaments on les cel·les tenien una freqüència absoluta menor de 5.

clara homogàmia dins d'aquests grups que va un xic més enllà d'allò que l'estructura en aquest sentit dictamina.

Però és en un segon nivell, en què es mostren les categories professionals de la feina que es fa, on es permet descobrir pròpiament el grau d'homogàmia professional a Catalunya. Després d'agrupar els encreuaments en què no tenim prou casos, arribem a cinc nivells professionals: 1) Directors i tècnics d'alt nivell; 2) Tècnics de nivell mitjà; 3) Comercials; 4) Treballadors qualificats de la indústria i els serveis, i 5) Treballadors no qualificats de la indústria i els serveis. A la taula no es mostren les categories referents als treballadors del sector primari, ni la del calaix de sastre referent a la categoria "altres", ja que els números són tan reduïts en la submostra de parelles en què tots dos treballen que no paga la pena considerar-los.

Així, la taula 11 mostra l'encreuament entre la categoria professional dels membres de la parella, amb una endogàmia professional observada del 32%, catorze punts percentuals superior a l'esperada en cas d'associació atzarosa entre les categories. En conclusió, l'homogàmia professional és una força social significativa en la formació de la parella i, complementàriament, l'heterogàmia observada —tant la masculina com la femenina, quasi a parts iguals— és molt menor a la que caldria esperar donada l'estructura professional a l'interior de les parelles en què tots dos treballen. En concret, la hipergàmia femenina (on la dona té un nivell professional superior al del seu home) és del 32% (tal com està el desequilibri en aquest sentit, s'esperaven sis punts percentuals més) i la masculina, del 23% (quan s'esperava un valor set punts percentuals superior).

Ara podem fer una ullada més aprofundida a cadascuna de les categories professionals construïdes. Veiem així que en les parelles en què tots dos membres treballen, mentre que la categoria laboral més habitual entre els homes és la de nivell quatre, de treballador qualificat (30%), entre les dones és del nivell dos, treballadora tècnica mitjana (28%), tot i que seguits a molt curta distància pels alts tècnics o càrrecs directius entre els homes (primer nivell: 24%) i pel de treballadora qualificada entre les dones (quart nivell: 25%). A continuació, entre els homes apareixen els tècnics baixos (15%), els comercials (12%) i, finalment, el personal no qualificat (8,6%); entre les dones, en

Taula 11.

Cònjuges segons categoria professional

	Dones					
Homes	Directors, tècnics alt nivell	Altres tècnics	Comercials	Indústria / Serveis qualificats	Indústria / Serveis no qualificats	Total
Directors, tècnics alt nivell						
Percentatge observat	8,9	8,3	0,8	3,7	1,8	24,1
(Teòric)	4,1	6,8	1,8	6,1	4,5	
Residu	7,51	1,88	-2,19	-3,13	-4,05	
Altres tècnics						
Percentatge observat	2,6	5,0	1,1	2,9	2,9	15,2
(Teòric)	2,6	4,3	1,1	3,8	2,8	
Residu	0,05	1,12	0,00	-1,45	0,14	
Comercials						
Percentatge observat	1,5	3,7	1,5	3,1	1,6	11,7
(Teòric)	2,0	3,3	0,9	2,9	2,2	
Residu	-1,05	0,75	1,73	0,26	-1,10	
Indústria /Serveis qualificats						
Percentatge observat	2,4	7,5	2,6	11,8	5,8	30,3
(Teòric)	5,1	8,5	2,3	7,6	5,6	
Residu	-3,87	-1,31	0,69	5,26	0,26	
Indústria / Serveis no qualificats						
Percentatge observat	0,81	1'0	0,2	1,1	5,2	8,6
(Teòric)	1,45	2,4	0,6	2,2	1,6	
Residu	-1,51	-2,86	-1,61	-2,09	8,16	
Total	16,9	28,2	7,5	25,1	18,6	100,0

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

aquestes darreres tres posicions hi ha les treballadores no qualificades (19%), les directores o tècniques d'alt nivell (17%) i, en darrer lloc, les comercials (7%).

Si ens fixem en la categoria professional dels membres de les parelles constituïdes, els percentatges més alts estan en dos tipus de parelles homogàmiques: aquelles en què tots dos són treballadors qualificats (12%) i aquelles en què tots dos són directius o tècnics d'alt nivell (9%). Ens tots dos casos la freqüència relativa observada és signi-

ficativament superior a l'esperada a causa exclusivament de l'atzarosa combinació de l'estructura professional, en quatre punts percentuals en el primer cas i en cinc en el segon. En contrast, els dos tipus de parella de més extensió que els segueixen, ambdós heterogàmics, es presenten en el nivell esperat, a causa de l'atzar: ens estem referint a aquelles en què ell és directiu o alt tècnic i ella és tècnica mitjana (8%) i aquelles en què ell és treballador qualificat i ella és tècnica mitjana (7,5%).

De fet, si l'home és director o tècnic d'alt nivell, l'única categoria professional de la parella que és similar a l'esperada és la de les dones tècniques de nivell mitjà. En contrast, la parella homogàmica on tots dos són directors o tècnics d'alt nivell s'observa en major mesura que l'esperada en cas d'influència només de l'atzar, i les parelles heterogàmiques, amb excepció de la comentada, ho són significativament en menor mesura, de manera que es registren en una proporció d'aproximadament la meitat a l'esperada: no arriba a un 1% si la dona és comercial, és de quasi un 4% si és treballadora qualificada, i és casi d'un 2% si és treballadora no qualificada.

En segon lloc, si el cònjuge masculí de la parella és o bé tècnic mitjà o bé comercial, totes les categories professionals de les parelles són les esperades, tant les homogàmiques com les heterogàmiques. És tracta de dos nivells professionals reclosos des de la perspectiva masculina i sempre que pretenguin una parella en què tots dos treballin a allò que els ofereix el mercat matrimonial.

En tercer lloc, si l'home és treballador qualificat, la comparació per ser significativa cal fer-la entre les parelles homogàmiques (que són més de les esperades: un 12% davant un 8%, respectivament) o en les que la dona és directora o tècnica d'alt nivell, és a dir, té una categoria superior a la de l'home (parelles observades en un 2,5%, quant se n'esperava el doble en funció del mercat matrimonial segons categories professionals).

Finalment, si l'home és treballador no qualificat de la indústria o dels serveis, la tesi de l'homogàmia professional també reïx amb força: mentre que hi ha moltes més parelles en què tots dos cònjuges són d'aquesta categoria professional de les esperades per atzar (un 5% davant un 1,6%), les categories heterogàmiques o no són significativament diferents o són menors les freqüències observades de les esperades: així, en un 1% la

dona té una categoria de tècnica mitjana i en un altre 1% de treballadora qualificada, quant se n'esperava el doble.

En definitiva, l'homogàmia professional és molt important a Catalunya entre les parelles en què tots dos treballen.

Endogàmia matrimonial segons el lloc de naixement dels cònjuges

Com ja s'ha comentat a l'apartat teòric, el concepte d'endogàmia s'aplica al matrimoni o a la parella quan els dos cònjuges pertanyen a un mateix grup social, sigui quina sigui la variable d'adscripció a aquest grup que s'utilitzi. Una de les variables d'adscripció que s'usa sovint és la nacionalitat (Cortina, Esteve i Domingo, 2006; Rodríguez García, 2004), gràcies a la disponibilitat de fonts de dades que inclouen aquesta variable i davant l'augment de la població estrangera a Catalunya en aquest segle tot just inaugurat, el XXI. Una altra variable que es pot utilitzar en aquest mateix sentit és la que es recull als censos de població amb el nom de “naturalesa” i que es refereix al lloc de naixement de l'individu, al seu lloc d'origen, que té l'avantatge analític que no canvia amb el temps, ja que el lloc on neixes queda gravat a la teva persona per sempre més, cosa que no passa amb la nacionalitat (la qual, precisament, es pot veure afectada en contraure matrimoni).

El PaD recull el municipi si un individu és nascut a Catalunya, la província si ho ha estat a la resta de l'Estat espanyol i el país si ha nascut a l'estranger: aquesta abundància d'informació ha de ser malauradament retallada de manera severa, per tal que s'acompleixin els requisits per fer-ne l'anàlisi estadística, de manera que no es poden fer distincions territorials dins dels grups tot just esmentats.¹⁸

18. S'ha intentat dividir Espanya en àrees territorials o considerar per separat els nascuts dins la Unió Europea o fora, però no s'ha reeixit a utilitzar les taules de contingència per fer-ne l'anàlisi.

Taula 12.**Cònjuges segons lloc d'origen**

Home	Dona	Catalunya	Espanya	Estranger	Total
Catalunya	Percentatge observat	61,2	8,9	2,0	72,0
	(Teòric)	51,6	16,7	3,7	
	Residu	19,36	-16,94	-7,14	
Espanya	Percentatge observat	9,3	13,9	0,6	23,7
	(Teòric)	17,0	5,5	1,2	
	Residu	-16,62	19,15	-2,71	
Estranger	Percentatge observat	1,2	0,4	2,6	4,2
	(Teòric)	3,0	1,0	0,2	
	Residu	-8,05	-2,72	21,70	
Total		71,7	23,2	5,1	100,0

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

La taula 12 parla per ella mateixa: amb uns percentatges que no poden de cap manera haver estat produïts per l'atzar davant l'estructura de la població segons el lloc de naixement, l'endogàmia per lloc d'origen a Catalunya és aclaparadora. En general, mentre que l'endogàmia esperada a la diagonal de la taula seria del 57%, l'observada és del 77%: vint punts percentuals de diferència que no deixen lloc al dubte.¹⁹ Així, veiem en primer lloc que la diferència entre allò esperat (en cas d'influència únicament de l'atzar) i allò observat en les parelles en què tots dos són nascuts a Catalunya (un 61% de les unions) és de nou punts percentuals i mig; d'altra banda, si tots dos han nascut a la resta de l'Estat (14% de les unions) és de vuit punts percentuals, i, finalment, si ambdós són nascuts a l'estranger (un 2,5% del total) és de dos punts percentuals (és a dir, de parelles entre nascuts a l'estranger no se n'esperava trobar pràcticament cap, ja que n'hi ha relativament molt poques, en altres paraules, quasi totes les que s'han observat es van causar per l'endogàmia matrimonial entre les persones de nacionalitat estrangera).

.....
19. El fet que els residus tipificats corregits per a cada conjunció hagin estat al voltant de 20 indica que el grau de confiança estadística d'aquesta afirmació és més gran del 99%.

Complementàriament es pot afirmar que hi ha la meitat de parelles exogàmiques de les que caldria esperar en cas de mescla per lloc d'origen sense atraccions específiques per comunitats d'origen. Així, per exemple, els matrimonis mixtos entre nascuts i nascudes a Catalunya i a la resta d'Espanya abasten un 18% de les parelles, sense diferència significativa segons quin sigui el sexe del nascut a Espanya i quin el del nascut a Catalunya: però atès el nombre de membres de cada sexe d'un i de l'altre lloc d'origen se'n podien esperar el doble d'aquestes parelles mixtes català/espanyol, un 34%. En definitiva, catalans i catalanes i espanyols i espanyoles s'han barrejat una mica a l'hora de formar parella, però amb el seu comportament d'aparellament han demostrat que en el si de cada grup de naixement hi ha una important força d'atracció. No obstant això, hem de recordar que la informació que ara s'analitza és transversal (la situació a Catalunya en el període 2001-2005), i en conseqüència no sabem quina era l'estructura en el moment de formar parella: si es van casar al seu lloc de naixement, per exemple, la probabilitat de fer-ho amb algú que hagués nascut a la mateixa localitat és extraordinàriament superior a la calculada aquí. Finalment, també s'observa un 3% de parelles constituïdes per català i estranger (quan s'n'esperava un 7%) i un 1% de parelles entre espanyol i estranger (se n'esperava un 2%).

A continuació es planteja construir un model estadístic amb la mateixa estructura elaborada per a l'educació en un apartat anterior. Ara es vol estudiar la probabilitat que una parella a Catalunya sigui endogàmica segons el lloc d'origen en funció de les característiques inicials següents: lloc de naixement, grau d'instrucció i edat dels membres de la parella. Entre aquestes, com es habitual en el procediment de construcció del model, escollim les significatives i prescindim de les supèrflues: així, s'arriba al fet que les variables significatives per explicar el grau d'endogàmia matrimonial segons el lloc d'origen són, per ordre d'importància, el lloc de naixement de la dona, la seva edat i el grau d'instrucció de l'home (taula 13).

L'índex d'endogàmia matrimonial segons el lloc d'origen observat a Catalunya arriba —com ja hem vist— a un 77%, però un cop ha estat neutralitzada l'estructura de la població segons el lloc de naixement, l'edat i el grau d'instrucció marca un 67%. I és que abans de comentar les probabilitats de conviure en una parella endogàmica segons el lloc de naixement del subjecte és imprescindible analitzar la influència del grup

d'edat de la parella i del seu grau d'instrucció, ja que són variables que influencien poderosament la probabilitat d'haver format una unió endogàmica.

Per començar cal dir que l'índex d'endogàmia depèn molt del grau d'instrucció del component masculí de la parella (també del femení, però a causa de la forta homogàmia educativa de les parelles, ambdues variables tenen una alta colinealitat i cal escollir-ne una). Veiem així que la propensió a formar una parella endogàmica és significativament més gran quan es tenen estudis de com a màxim educació primària, ja que en aquest cas la probabilitat és sis punts superior a la general (que, d'altra banda, coincideix amb la registrada per a qui tenia estudis secundaris i superiors), independentment del grup d'origen i de l'edat de la parella observada. De fet, que es registrin en realitat diferències més contrastades en la proporció d'endogàmia segons el grau d'instrucció es deu precisament a les diferències estructurals de l'edat i el grup d'origen de les diferents

Taula 13.

Variables explicatives de l'endogàmia segons el lloc d'origen

		n	Probabilitat d'endogàmia (%)		Sig.
			Observada	Multivariable	
Origen de la dona	Catalunya	1131	85,3	85,3	0,00
	Espanya	373	59,8	54,3	0,00
	Estranger	77	50,0	55,1	0,00
Grup d'edat de la dona	Menys de 30 anys	254	80,4	66,6	0,87
	31-39 anys	346	75,3	61,9	0,08
	40-49 anys	344	71,5	58,0	0,00
	50-64 anys	370	77,1	68,8	0,52
	65 anys o més	267	86,1	78,1	0,00
Instrucció de l'home	Màxim primària	932	80,1	72,8	0,00
	Secundària	388	74,6	64,8	0,32
	Universitat	261	72,8	63,2	0,13
	Total		77,4	67,1	0,00
		-2 logaritme de la versemblança1.520			
		χ^2 166			

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

categories en el grau d'instrucció (tal com deduïm en comparar la proporció observada amb la teòrica de l'anàlisi multivariable).

També l'endogàmia segons l'edat se suavitza molt quan es neutralitza la influència de les altres dues variables incloses en el model (origen de la dona i instrucció de l'home), però la pauta de la distribució de les probabilitats de formar una unió endogàmica segons l'edat del membre femení de la parella es manté. Les parelles menys endogàmiques són les que tenen entre quaranta i quaranta-nou anys, amb un índex estandarditzat del 58%, i l'endogàmia creix al voltant d'aquest grup d'edat tant entre les parelles més joves com entre les més grans, malgrat que ho fan considerablement més entre les últimes. Així, les parelles amb més endogàmia són aquelles en què la dona té més de seixanta-cinc anys, amb un índex estandarditzat del 78%, vint punts percentuals per sobre del grup d'edat central, una diferència que no s'explica ni pel lloc d'origen ni pel grau d'instrucció, ja que la influència d'aquestes dues variables ha estat controlada. Veiem finalment que si té menys de trenta anys o entre cinquanta i seixanta-quatre anys, l'índex d'endogàmia no és significativament diferent al de la població en general (67%), i si té entre trenta-u i trenta-nou anys s'aprecia un índex estandarditzat d'endogàmia del 62%, cinc punts percentuals inferior al general. En definitiva, tot i que sense grans variacions, l'endogàmia és cada cop menor, fins a arribar als cinquanta anys i s'incrementa a partir d'aquesta edat.

Passem a observar la variable clau, la probabilitat d'endogàmia segons el lloc de naixement, ara sense la interferència de l'edat i el grau d'instrucció. Com era d'esperar atesa l'abundància en el territori de població nascuda a Catalunya, la propensió a l'endogàmia entre la població nascuda a Catalunya és molt superior a l'índex de referència (en concret del 85% davant una referència del 67%). Però allò que potser sobta més és el fet que l'endogàmia segons el lloc d'origen és similar entre els nascuts fora de Catalunya, ja sigui a la resta de l'Estat o a l'estranger, amb uns índexs estandarditzats en ambdós casos al voltant del 55%. En definitiva, la força d'atracció de nascuts fora de Catalunya però a Espanya i dels nascuts fora de l'Estat espanyol per formar parelles dins del seu grup és idèntica i molt inferior a la mostrada pels nascuts a Catalunya.

ANÀLISI LONGITUDINAL: FORMACIÓ DE PARELLES A CATALUNYA, 2001-2005

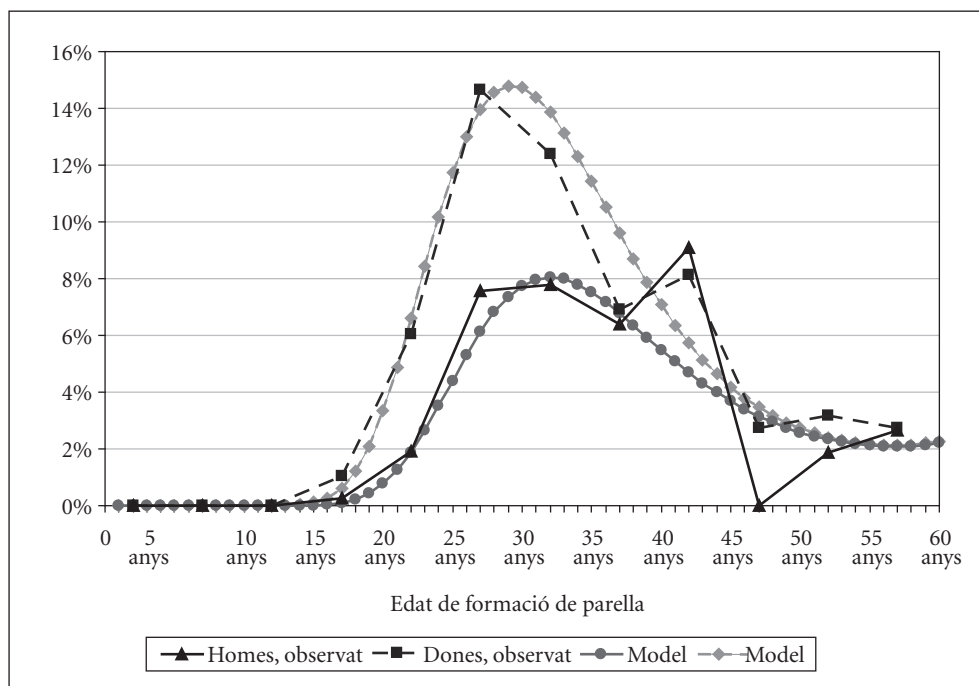
Aquest apartat es justifica per l'interès que comporten unes primeres anàlisis longitudinals del PaD, vinculant una onada amb la següent, malgrat que les quatre onades de què disposem ara són encara un bé escàs per a un estudi amb una enquesta de panel. En efecte, fins ara s'ha reflectit la realitat catalana en una fotografia estàtica, en un instant transversal en el temps (tot i que aquest instant sigui la suma de quatre moments, tal com explicarem en l'apartat següent, el metodològic), però a partir d'aquest moment s'analiza el PaD des d'una perspectiva longitudinal, mitjançant les onades disponibles, com si es tractessin dels fotogrames d'una pel·lícula. L'objecte d'estudi continua sent el mateix, la situació conjugal dels individus de la mostra, però ara es volen presentar els canvis en aquesta situació entre una onada i la següent. En conseqüència, es deixen de banda dos interessants objectius, d'una banda, el tema de la parella amb la qual no es conviu ("el nuviatge"), situació que és recollida des de la segona onada; d'altra banda, tampoc no es tracta el tema de la separació d'una unió conjugal, sinó que només s'observa en les persones que entre una onada i la següent transiten de la solteria a la unió conjugal (cal recordar que aquesta unió inclou tant les parelles de dret com les de fet).²⁰

Amb totes aquestes particularitats, el gràfic 7 presenta les probabilitats de formació de la parella per grups d'edat i sexe segons les dades del PaD. Les dents de serra que presenten les probabilitats observades es deuen al fet que estem tractant amb una mostra i, en conseqüència, amb un grup relativament reduït d'individus, tot i que, això sí, són plenament representatius de la societat catalana. Per suavitzar aquestes puntes s'ha elaborat un model estadístic en què l'edat es modelitza amb una funció contínua de tres factors (l'edat simple, la quadràtica i la logarítmica), també representada al gràfic 7, que ha de servir per fer sorgir la importància de les altres dues variables independents, les que més interès tenen per la novetat en la seva aplicació en aquest tipus d'anàlisi (el grau d'instrucció i la relació amb l'activitat).

20. En definitiva, tres temes han estat oberts però no seguits en aquest estudi: la distinció entre matrimonis de dret i de fet, el nuviatge i la dissolució de parelles conjugals.

Gràfic 7.

Probabilitats de formar parella per edat, segons sexe. Catalunya, 2000-2005

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

La distribució obtinguda suggereix que fonamentalment presentem la formació d'una primera unió, dins de la transició del món jove al món adult, tot i que el manteniment en nivells substancials de la probabilitat en edats madures indica que també hi ha una significativa proporció d'aparellaments d'ordre superior en el primer. Aquest model presenta una corba amb una edat mínima per sota de la qual no hi ha formació de parelles a Catalunya, i que correspon als disset anys en les dones i als dinou anys en els homes. La distribució augmenta exponencialment fins a un màxim en les probabilitats, que en les dones correspon als vint-i-nou anys i en els homes als trenta-dos anys, i disminueix a partir d'aquesta edat fins a un mínim del 2% passats els cinquanta anys,

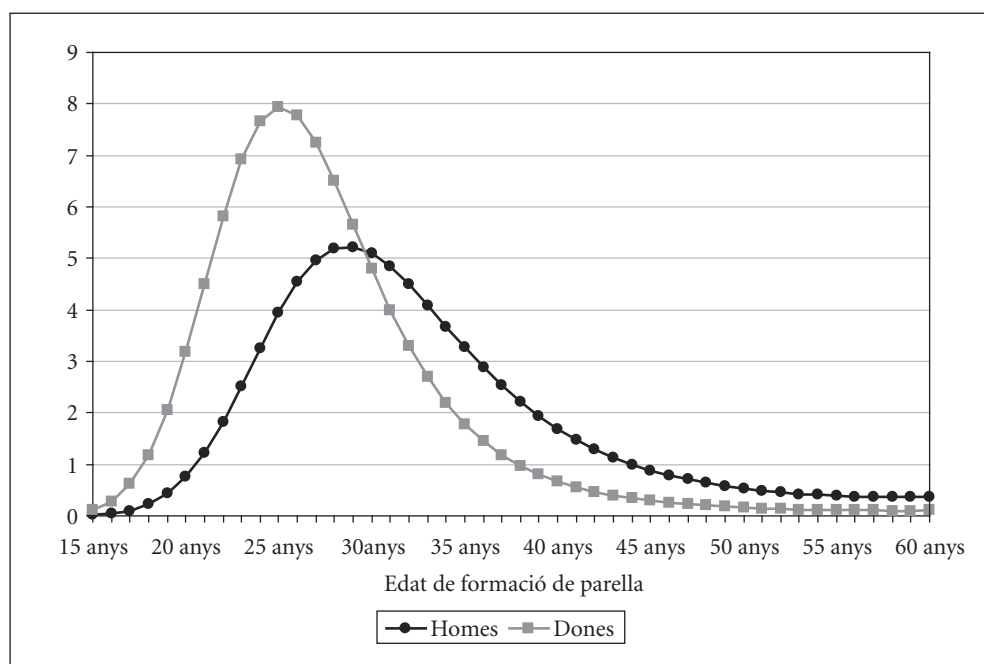
que es manté des d'aleshores en endavant, si més no fins als seixanta anys (altres anàlisis sobre la nupcialitat corroboren aquestes conclusions, vegeu Miret, 2006).

Les distribucions del gràfic 7 es corresponen amb les probabilitats de formar parella segons sexe i edat a Catalunya durant el període 2000-2005. Per tenir una imatge clara de la magnitud d'aquest fenomen a Catalunya apliquem aquestes probabilitats a una cohort fictícia que formi parella de la mateixa forma i manera com han fet els homes i les dones durant l'interval de temps estudiat: això ens porta al gràfic 8, que representa les taxes específiques per edat de formació de la parella a Catalunya. Si delimitem les taxes significatives com les que són clarament més grans de zero, la constitució del nucli conjugal se circumscriu entre els homes al grup d'edat situat entre els 20 i els 50 anys, i entre les dones al situat entre els disset i els quaranta-un anys. Si una cohort fictícia es casés com van fer els homes que no conviuen en parella a Catalunya durant el primer quinquenni del segle XXI, formarien una unió en algun punt de la seva vida un 79% del total i romandrien complementàriament sense parella de manera permanent un 21%; aquests percentatges per a les dones són respectivament del 91% i del 9%. A més, el calendari de formació de la parella entre les dones és substancialment més jove i més concentrat en unes edats centrals: en concret, l'edat mitjana en la formació de la parella és de 31,7 anys per als homes i de 26,8 anys per a les dones, i la desviació típica (que mesura la dispersió de l'indicador) és per als homes de 6,6 anys i per a les dones de 4,9 anys. La major joventut i concentració de la formació de la parella per a les dones ens indica la importància en elles de la primera unió davant les unions posteriors, molt més importants en el cas dels homes.

Tot i que aquestes probabilitats de formació de la parella, a causa dels problemes que s'acaben d'esmentar, poden no ser completament vàlides, sí que ho és l'anàlisi que a continuació s'inicia respecte de la influència de l'edat, el grau d'instrucció i la relació amb l'activitat laboral en la formació de la parella a Catalunya durant el període 2001-2005, ja que l'associació d'aquestes variables independents o explicatives sobre les noves unions que sorgeixen a partir dels individus observats d'una onada a la següent són plenament representatives de les seguides per la població en general, fet que justifica plenament l'existència d'aquest apartat i d'altres estudis que es puguin plantejar amb un enfocament longitudinal. En definitiva, ens dispo-

Gràfic 8.

Taxes específiques per edat de formació de la parella, segons sexe. Catalunya, 2000-2005

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

sem a estudiar com afecta l'edat, el grau d'instrucció i la relació amb l'activitat en la probabilitat que un individu que conviu en solteria (sense conviure amb la seva parella, independentment del seu estat civil) passi a conviure en una unió conjugal (en parella de fet o de dret).

Amb el nombre de transicions que tenim entre l'estat de solteria i l'estat d'unió conjugal no té gaire sentit dividir en moltes categories les variables independents (qui molt vol abastar, poc pot estrènyer), per aquest motiu l'educació i l'activitat es transformen en variables dicotòmiques, segons si l'individu té una educació com a màxim de primària

o bé de secundària o superior, i segons si la persona està treballant a jornada completa o té qualsevol altra relació amb l'activitat.

Taula 14.

Probabilitat de formar una parella per sexe segons edat, grau d'instrucció i relació amb l'activitat

	Homes		Dones	
	Coeficients	Sig.	Coeficients	Sig.
Edat				
Simple	-0,42	0,00	-2,05	0,00
Quadràtica			0,01	0,02
Logarítmica	14,70	0,00	39,58	0,00
Educació				
Més de primària	0,48	0,12	0,18	0,50
Activitat				
Jornada completa	0,72	0,04	0,35	0,12
Constant	-40,70	0,00	-85,93	0,00
-2 log de la versemblança		441		677
Xi quadrat		44		62
% millora		9,01		8,42

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

La veritat és que tot i aquestes consideracions, el model explicatiu de la formació de la parella a Catalunya no ens deixa gaires variables independents suficientment explicatives: de fet, només els homes que estan treballant a jornada completa tenen una probabilitat de formar parella significativament superior a la dels que no ho estan. Certament, no és una troballa gaire sorprenent. Malgrat que —com dèiem— amb les quatre onades del PaD encara no tenim suficient força estadística per afirmar amb prou contundència les afirmacions que a continuació exposarem, no ens em pogut estar d'interpretar els altres coeficients de la taula, tot i que aquestes apreciacions romanen més aviat com a hipòtesis i no com a conclusions pròpiament dites. La primera hipòtesi sorgeix amb l'observació dels coeficients de l'efecte de l'educació i de l'activitat per a homes i dones: van en el mateix sentit, ja que per a ambdós sexes tenir una educació

per sobre de la primària i treballar a jornada completa incrementa substancialment les probabilitats de formar parella. Això no vol dir que no hi hagi diferències de gènere, ja que aquest increment és, per a ambdues variables, molt superior en els homes que en les dones. En definitiva, un cop la influència de l'edat ha estat neutralitzada, un grau d'instrucció més elevat i, molt especialment, una més estreta connexió amb el mercat de treball, ens situa —sigui quin sigui el nostre sexe— en una millor posició en el mercat matrimonial; tanmateix, aquestes són característiques que encara ara a Catalunya estan més ben vistes en el gènere masculí que en el femení.

CONCLUSIONS

Conviure en parella és la situació familiar majoritària a Catalunya a partir dels vint-i-cinc a vint-i-nou anys en les dones i dels trenta a trenta-quatre anys en els homes, i comprèn tres quartes parts de la població en els grups d'edat següents. Tanmateix, aquesta situació no afecta absolutament tothom, ja que en els grups d'edat on és màxima s'indica que la solteria arriba al voltant del 10% en els homes i del 20% en les dones. Òbviament, aquesta és una fotografia transversal de l'estructura conjugal a Catalunya en el primer quinquenni del sexe XXI, i no una visió longitudinal, que ens permetria esbrinar qui no ha viscut mai en parella al llarg de la seva vida.

En les parelles catalanes es constata que en general la dona és entre dos i tres anys més jove que el seu company. Aquesta diferència és més dilatada com més antiga és la cohort de naixement dels cònjuges, tot i que no podem assegurar si aquesta informació s'explica per un efecte edat o per un efecte generació: no sabem si abans els matrimonis es casaven amb una diferència més gran en l'edat entre els cònjuges que avui en dia, o si els homes que s'han casat més grans ho han fet amb parelles amb què tenen una diferència d'edat més gran que els que s'han casat més joves.

La meitat de les parelles observades a Catalunya conviuen en règim d'homogàmia educativa i l'altra meitat es reparteix per igual entre les parelles en què l'home té un grau d'instrucció més elevat i aquelles en què el té la dona. Si s'agrupen les categories educatives en tres grans grups (màxim primària, secundària i educació superior),

l'homogàmia educativa augmenta a quasi un 70%, i tant la hipergàmia masculina com la femenina és d'un 16%. Tots aquests percentatges són estadísticament significatius, motiu pel qual es pot afirmar més enllà de tot dubte raonable que l'homogàmia educativa és una poderosa força a Catalunya, i en les parelles en què no s'aplica s'observa per igual que qui té un grau d'instrucció més elevat és tant ell com ella.

L'alta homogàmia segons el grau d'instrucció a Catalunya no es deu a efectes de l'estructura educativa ni a canvis generacionals: és genuïna de la societat en què vivim. L'augment en el grau d'instrucció entre les generacions ha contribuït considerablement a reduir la propensió a conviure amb una parella del mateix grau educatiu que s'observa entre les parelles més joves, però no ha arribat a anul·lar-ho ni de bon tros. Tanmateix, avui en dia, s'observa que l'homogàmia es dona molt més en l'àmbit universitari que entre els altres nivells d'instrucció, de manera que es tracta de la tendència històrica que aquest grau d'instrucció se situï en una posició intermèdia. A més, en l'actualitat, en situacions d'homogàmia és força habitual que sigui la muller la que té el grau d'instrucció més elevat dins la parella.

Hem detectat també que en la relació de complementarietat (en què l'home treballa a jornada completa i la dona és mestressa de la llar) ens trobem davant de tres factors explicatius. El primer té a veure amb les fases de reproducció familiar (la dona abandona la feina a temps complet per dedicar-se als fills). El segon té a veure amb l'evolució històrica dels rols a l'interior de la parella, ja que les parelles en què l'home té més de cinquanta anys són les de separació de rols més gran respecte de la relació amb el mercat de treball. Finalment, però amb el grau d'importància més elevat, apareix el grau educatiu, ja que com més elevat és el grau d'instrucció del component femení de la parella, més gran és la igualtat en relació amb el mercat de treball.

A més, entre les parelles en què tots dos treballen tot sembla indicar que l'homogàmia professional és força elevada, però aquesta és una conclusió que no ha pogut ser demostrada amb suficient rotunditat. Malgrat tot podem dir que l'homogàmia professional és una força social significativa en la formació de la parella, ja que l'heterogàmia observada és molt menor a la que caldria esperar, atesa l'estructura professional a l'interior de les parelles en què tots dos treballaven.

Respecte a l'endogàmia segons el lloc d'origen, tot sembla indicar que catalans i catalanes i espanyols i espanyoles s'han barrejat una mica a l'hora de formar parella, però amb el seu comportament d'aparellament han demostrat que en el si de cada grup de naixement hi ha una important força d'atracció.

En la formació de la parella en l'actualitat a Catalunya, la pauta del gènere masculí que apareix és la tradicional: treballar a jornada completa és un requisit quasi indispensable per poder unir-se en parella i tot indica que un grau d'instrucció més elevat també augmenta les probabilitats de passar a viure en parella. Tot sembla indicar que la pauta de gènere femení és similar, però no sorgeix amb tanta claredat com en el cas dels homes i, a més, la força del treball a jornada completa i del greu d'instrucció és molt menor. En definitiva, la teoria de Becker amb què començàvem aquesta anàlisi, i segons la qual la dona té una probabilitat menor de casar-se com més elevat és el seu grau d'instrucció i més estreta la vinculació amb el mercat de treball queda força invalidada, tot i que no completament falsada (ja que no tenim suficient significació estadística). Ans al contrari, el mercat matrimonial afavoreix qui té un grau d'instrucció més elevat i treball a jornada completa, independentment del sexe, malgrat que entre els homes aquest afavoriment és molt més contundent.

METODOLOGIA

D'una onada a la següent, la informació del PaD ha anat madurant, i s'ha ampliat i concretat. En el tema que ara ens ocupa, el de la parella, a la primera onada només es pregunta a l'informant principal (que és el que contesta l'entrevista o la que la contesta) si està casat amb la parella amb què conviu i des de quin any han anat a viure junts. Aquesta pregunta retrospectiva ha permès analitzar la formació de la parella com una de les dimensions de la transició de la joventut al món adult (Miret, 2005), però sense la informació dels membres de la llar que no són l'informant principal o la seva parella. Aquest inconvenient ha estat solucionat a partir de la segona onada, on s'ha preguntat a tothom sobre la seva situació de parella a l'interior de la llar. De totes maneres, no es pot conèixer res de les unions que s'han produït al llarg de la vida de l'individu però que no han reeixit fins al moment de l'entrevista (ja sigui per divorci o viduitat).

Tot i aquests entrebancs inicials, gràcies a la variable que assenyalava el parentiu de cada component de la llar amb la persona entrevistada i a la que delimita la tipologia de la llar, s'ha pogut esbrinar ja des de la primera onada la situació de parella de quasi tots els components de la mostra, amb excepció de quatre individus d'una mateixa llar, per als quals no es pot apreciar de cap manera la seva condició conjugal.²¹ En definitiva, dels 5.757 components de la primera onada del PaD, se sap de manera fefaent que 2.775 resideixen sense parella (condició que a partir d'ara s'anomena "en solteria") i 2.978 conviuen amb la seva parella (aquesta es denomina sempre "cònjuge", ja siguin legalment casats o no, i a la situació de convivència, "unió conjugal"), de manera que en la primera onada del PaD es presenten per fer-ne l'anàlisi 1.489 unions conjugals.²²

Taula 15.

Situació de convivència en parella (transversal) en les dues primeres onades i canvi en aquesta variable entre la primera i la segona onades

1a onada	2a onada	
	Canvi entre primera i segona	n
En solteria (n = 2.775)	Desapareguts	501
	En solteria	2205
	En unió	69
En unió conjugal (n = 2.978)	Desapareguts	430
	En la mateixa unió	2503
	En diferent unió	2
	En solteria	43
	Incorporacions en solteria	196
	Incorporacions en unió	85
(Total = 5.753 individus)	(Total = 5.103 individus)	

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002, i segona onada, 2003.

21. Atès que es tracta d'una llar que va "desaparèixer" a la segona onada, no ha estat possible recuperar la informació sobre la situació conjugal d'aquestes persones.

22. El PaD també distingeix entre unió consensual (parella de fet) i matrimoni (parella de dret), en concret, s'hi detecten 1.251 parelles casades i 115 cohabitacions fora del matrimoni, i no estan categoritzades en cap d'aquests grups 123 parelles.

L'any 2003 es fa la segona onada del PaD, surten de l'observació alguns individus²³ i se n'hi afegeixen d'altres, que entren a conviure a les llars seleccionades a la primera onada. La taula 15 descriu tots els canvis que es produeixen entre la primera i la segona onades en funció de la situació conjugal de cada individu. D'aquesta taula es desprèn que 69 individus que a la primera onada residien en solteria passen a conviure en parella a la segona, que 2 individus conviuen a la segona tongada amb una parella diferent a la de la primera, i que 85 persones que han estat incorporades a la segona onada conviuen en una unió conjugal que, òbviament, no ha estat observada a la

Taula 16.

Proporció de població en unió conjugal segons grup quinquennal d'edat i sexe. Catalunya, 2001-2002 i 2005, en percentatges (amb l'error estàndard associat)

	2001-2002				2005			
	Homes	e.e.*	Dones	e.e.*	Homes	e.e.*	Dones	e.e.*
0-4	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
5-9	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
10-14	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
15-19	0,00	0,65	1,44	1,30	0,00	0,00	0,00	0,00
20-24	10,24	2,03	16,16	2,52	7,36	2,47	10,67	2,68
25-29	34,05	3,63	51,52	4,13	34,63	4,01	46,55	4,28
30-34	61,93	4,12	80,66	3,42	63,84	4,49	76,54	4,18
35-39	87,44	2,60	78,92	2,89	67,10	4,29	76,13	3,56
40-44	81,73	3,12	76,13	3,53	85,23	3,11	77,25	3,05
45-49	91,46	2,83	74,63	3,33	85,79	2,97	75,00	3,67
50-54	86,76	3,08	77,67	3,53	90,91	3,28	69,44	3,73
55-59	90,00	2,84	76,69	4,27	86,90	3,61	74,84	3,90
60-64	88,79	4,59	78,99	4,47	88,89	3,33	63,75	5,57
65-69	88,89	3,22	74,29	4,24	85,07	5,23	72,07	5,20
70-74	89,81	3,78	69,83	5,25	75,70	4,87	64,29	5,45
75-79	89,09	4,47	40,68	5,26	88,89	4,67	55,56	5,95
80-84	76,47	6,92	21,13	5,40	82,35	7,26	33,33	5,70
85-89	60,71	11,50	18,18	5,98	60,71	10,82	6,52	3,76
90-94	45,45	21,14	0,00	0,00	88,89	21,14		

Nota: * e.e = error estàndard.

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002 i quarta onada, 2005.

23. Procés que en anglès s'anomena *attrition* i que nosaltres traduïm com a 'pèrdues'.

primera volta. En total, es tenen 156 casos nous en unió conjugal (que provenen o bé de la solteria o bé d'una unió diferent), que afegeixen a la mostra inicial 78 parelles noves per fer l'anàlisi transversal de l'estructura conjugal a Catalunya. Totes aquestes entrades i els canvis entre una onada i la següent donen fe de la riquesa i alhora de la complexitat de l'estudi de les diferents onades del PaD.

De fet, a partir de la segona onada, la pregunta de si s'està casat amb la parella amb què es conviu s'adreça a tots els membres de la llar.²⁴ Això obre les portes a classificar directament els components de la mostra segons si viuen o no en parella, i fa possible comparar els resultats entre les diferents onades: si es prenen en consideració els errors estàndards, s'ha de concloure que els percentatges entre una onada i la següent no són estadísticament diferents, és a dir, no és factible captar cap evolució significativa en l'estructura de la població segons si conviuen o no en parella durant el període 2001-2005 (taula 16); no s'espera d'altra manera, ja que la mostra seleccionada per a la primera onada ha estat resseguida en les tres onades següents, sense que s'hagin reposat les pèrdues produïdes entre una onada i la següent.

I així es van compactant les quatre onades del PaD, i un cop reunits tots els individus observats, si més no en una de les onades, es presenten per fer l'anàlisi transversal de la situació conjugal un total de 6.401 persones, 3.142 de les quals són homes (49%) i 3.259, dones (51%), dels quals han experimentat la convivència en parella un xic més de la meitat tant entre els homes com entre les dones. En el PaD s'observen en la primera onada 1.489 parelles, a les quals se n'afegeixen 78 de noves a la segona onada, 67 més a la tercera i 47 a la quarta; en total, 1.690 unions conjugals. Amb aquesta base de dades s'ha fet l'anàlisi sobre el grau d'homogàmia i endogàmia matrimonial.

La immensa majoria de les unions recollides pel PaD estan formades per un home i una dona; hi ha molt poques parelles homosexuals (en concret, s'han recollit 6 parelles del

24. Tanmateix, per a molts components de la mostra no consta la informació sobre la seva situació conjugal i, en alguns casos, tot i constar que conviu en parella, aquesta parella no ha estat registrada dins la llar observada i, en conseqüència, la informació no pot ser considerada certa. Tot això ha fet que s'utilitzi la variable referent al parentiu amb l'informant principal per complementar, confirmar o depurar les dades sobre la situació de parella de cada membre de la llar.

mateix sexe) i, per aquest motiu, es parla de les característiques de l'home i de les de la dona (en les parelles homosexuals, les masculines s'han assimilat al membre de més edat i les femenines al més jove). Tenint en compte això es pot identificar qui és l'home i qui és la dona en cada parella i atorgar-los el seu corresponent grau d'instrucció, la seva relació amb l'activitat i la seva categoria professional.

En aquesta anàlisi s'ha optat per no utilitzar el ponderador transversal de llars que s'ofereix amb la base de dades, atès que es tracta d'un ponderador de llars i no de parelles. De totes maneres, la ponderació fa variar de manera molt minsa (i insignificant) els estimadors construïts, motiu pel qual la validesa de les conclusions que a continuació s'exposen queda plenament garantida.

A més, amb la segona onada s'obre la veda per a l'anàlisi longitudinal, ja que es pot resseguir l'estabilitat o els canvis en relació amb la situació conjugal dels individus de la mostra, tot i que no de tots, ja que alguns d'aquests individus han desaparegut de l'observació entre la primera i la segona onada (son les pèrdues): així ha succeït amb 501 persones que residien en solteria a la primera onada i 430 que conviuen en parella en la mateixa onada, afirmar-ne que havien continuat la seva situació de convivència en parella és pura especulació.²⁵ Les dades que no tenen continuïtat entre una onada i la següent comporten tenir la trajectòria de l'individu truncada, ja que la informació longitudinal que aporten queda escapçada: així, ja d'antuvi, entre la primera i la segona onada del PaD, 931 casos queden sense seguiment, de manera que constitueixen trajectòries truncades.

Des d'aquesta perspectiva longitudinal, en aquest article hem estudiat el pas de residir en solteria a conviure en parella: així doncs, la nostra submostra l'han compost les 69 noves formacions registrades en l'etapa anual que va de la primera a la segona onada (taula 17), a les quals s'han afegit les observades entre la segona i la tercera onada, i entre la tercera i la quarta.

25. De fet, el PaD només reconeix 259 baixes entre la primera i la segona onada, totes elles degudament justificades: un 66% per la creació d'una llar nova per part d'un individu que no era l'informant principal a la primera onada i –en conseqüència– no ha estat seguit en el seu curs vital, un 20% per defunció, un 9% per institucionalització en una residència col·lectiva, i el 2% restant per desaparició de la persona registrada a l'onada anterior.

Així, respecte de l'anàlisi longitudinal, la base de dades la componen 7.484 períodes anuals en la situació de 1.229 homes i 1.401 dones que estan en el moment inicial t en solteria i que en el moment $t+1$ o bé romanen en solteria (aquest és el cas per a 2.958 casos masculins i 3.254 femenins), o bé han format una parella (64 casos masculins i 111 femenins), o bé no s'ha aconseguit seguir-los d'una onada a la següent (526 casos masculins i 571 femenins). Aquest últims, que suposen un 15% de la nova base de dades, plantegen un problema metodològic: què haurien fet en cas d'haver estat observats en ambdues onades consecutives i no haver desaparegut de l'observació? De fet, el deixar de ser observats i el formar una parella no són fenòmens independents, ja que abandonar una llar per emancipació sovint està relacionat amb la constitució d'una parella convivencial, i si aquesta persona tot just emancipada i aparellada no forma part de la mostra inicial d'informants principals, seguint correctament la metodologia, surt de l'observació. De totes maneres, si només considerem els informants principals la situació tampoc no millora notablement, ja que aleshores dels 1.551 casos en què es parteix d'una situació de solteria, 233 desapareixen en l'onada següent, i se'n trunca la biografia (una altra vegada un 15%). En definitiva, la probabilitat que un individu en solteria que s'ha deixat d'observar entre una onada i la següent hagi format una parella pot ser significativament superior a la probabilitat de constitució de la parella dels individus efectivament seguits en el PaD, és a dir, tot indica que les probabilitats que a continuació es presenten estan severament subvalorades.

Cal afegir que en l'anàlisi longitudinal l'objecte d'estudi no ha pogut ser la parella (com en el cas de l'anàlisi transversal) sinó l'individu, ja que era precís conèixer en quines condicions estava la persona en l'onada inicial i en quines en l'onada final, i això no és possible quasi mai per als dos membres de la parella, ja que habitualment només un membre forma part de la mostra al principi, i l'altre membre és un nouvingut a la mostra com a cònjuge de l'individu observat des de l'inici. Així les coses, la taula 17 mostra els cinc possibles canvis que poden detectar-se entre una onada i la següent, en funció de l'etapa anual a què es fa referència, que l'individu: 1) continuï en solteria, 2) romangui en parella (els casos en què hi ha un canvi de parella entre una onada i la següent han estat inclosos per a aquesta taula en aquest grup), 3) formi una parella (transició de la solteria al nucli conjugal, l'esdeveniment que s'ha estudiat en l'anàlisi longitudinal), 4) se separi de la seva parella o 5) desaparegui de l'observació.

Seguint aquest procés, en combinar les tres primeres onades, la mostra total es compon d'un total de 6.257 individus, dels quals 831 (13,3%) han estat observats només a la primera onada, 246 només a la segona (3,9%) i 251 només a la tercera (4,0%); a més, 364 han estat observats a la primera i a la segona onada, però s'han perdut a la tercera (5,8%), 72 membres de la primera onada perduts durant la segona han estat recuperats a la tercera (1,2%) i 214 han estat captats només a la segona i a la tercera onada (3,4%); finalment, un total de 4.279 persones (68,4%) han estat observades de manera continuada a les tres primeres onades. I així s'aconsegueix ampliar la mostra transversal, ja que respecte de la situació conjugal, amb la tercera onada 76 nous individus mai no observats fins al moment (nouvinguts a la mostra) conviuen ara en parella, 3 que a la primera onada conviuen en solteria i que no han estat registrats a la segona ho han estat a la tercera en unió conjugal, 53 individus en solteria a la segona onada estan en unió a la tercera i, finalment, 2 persones tenen a la tercera onada una parella diferent a la de la tercera. En total, 134 persones en 67 noves parelles seleccionades per a l'anàlisi transversal i 53 persones han passat entre la segona i la tercera onada de conviure en solteria a fer-ho en unió conjugal.

Taula 17.

Número de canvis entre onades respecte de la situació conjugal

	Entre la 1a i la 2a		Entre la 2a i la 3a		Entre la 3a i la 4a	
Continua sense parella	2205	(38,3%)	2054	(40,3%)	1953	(40,6%)
Continua amb parella	2505	(43,5%)	2352	(46,1%)	2287	(47,5%)
Forma un parella	69	(1,2 %)	53	(1,0%)	53	(1,1%)
Se separa de la parella	43	(0,7%)	34	(0,7%)	27	(0,6%)
Pèrdues	931	(16,2%)	610	(12,0%)	491	(10,2%)
Total	5753	(100,0%)	5103	(100,0%)	4811	(100%)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada, 2004, i quarta onada, 2005.

D'aquesta manera es van filant els arxius sobre els quals s'ha practicat, d'una banda, l'anàlisi transversal de les parelles característiques a Catalunya i, de l'altra, l'anàlisi longitudinal de la formació de la parella a Catalunya, que s'exposen en els apartats corresponents d'aquest capítol.

Bibliografia

BECKER, G. (1981). *Tratado sobre la familia*. Madrid: Alianza Editorial.

BIRKELUND, G.E.; HELDAL, J. (2003). "Who Marries whom? Educational Homogamy in Norway". A *Demographic Research*, Max Plank Institute, núm. 8 (1).

BLODSSFELD, H.P.; TIMM, A. (ed.) (2003). *Who marries whom? Educational Systems as Marriage Markets in Modern Societies*, vol. 12. Holanda: Kluwer Academic Publishers.

CABRÉ, A. (1993). "Volverán tórtolos y cigüeñas". A GARRIDO, L.; GIL CALVO (ed.). *Estrategias familiares*. Madrid: Alianza Editorial, p. 1113-131.

CABRÉ, A. (1995). "Notes sobre la transició familiar". A *Recull de ponències*. Jornades sobre la Família i Canvi Social, Associació per a les Nacions Unides a Espanya.

CARABAÑA, J. (1994). "La constante homogàmia educativa". A *Economia y Sociedad*, núm. 11, p. 43-66.

CORTINA, C. (2004). *Nivell educatiu, origen geogràfic i nacionalitat en la composició de les parelles a Espanya. Una aproximació a l'estudi de l'homogàmia i l'endogamia*. Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Geografia, Memòria de Recerca, Mimeo.

CORTINA, C.; ESTEVE, A.; DOMINGO, A. (2006). "Pautas de endogamia y cohabitación de la población extranjera en España, 2001". A *Papers de Demografia*, núm. 307.

DEVILLE, J-C. (1981). "Marché matrimonial et classes sociales". A *Actes de la recherche en sciences sociales*, núm. 20-21, p. 97-107.

DURKHEIM, E. (1991, reedició de l'obra de 1893). *De la division du travail social*. París: P.U.F.

GIRARD, A. (1974). "Le choix du conjoint. Une enquête psycho-sociologique en France". A *Travaux et Documents*, núm. 70, INED. París: Presses Universitaires de France.

GONZÁLEZ, M.J. (2003). "Who Marries Whom in Spain?". A BLOSSFELD, H-P.; TIMM, A. (ed.). *Who Marries Whom? Educational Systems as Marriage Markets in Modern Societies*, vol. 12, p. 57-78. Holanda: Kluwer Academic Publishers.

JOVELL, A.J. (1995). *Anàlisis de regresión logística*. Madrid: CIS (col·lecció Cuadernos Metodológicos).

- KALMIJN (1998). "Intermarriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends". A *Annual Review of Sociology*, 24, p. 395-421.
- LAGO, I. (2008). *La lógica de la explicación en las ciencias sociales*. Madrid: Alianza Editorial.
- MARE, R.D. (1991). "Five decades of assortative mating". A *American Sociological Review*, 56(1), p. 15-52.
- MCCAA, R. (1993). "Ethnic intermarriage and gender in New York city". A *Journal of Interdisciplinary History*, 24(2), p. 207-231.
- MIRET, P. (2003). "Matrimonis amb rols complementaris a Catalunya, 1985-1999". A *Papers de Demografia*, núm. 225.
- MIRET, P. (2005). "Un visió de la joventut a Catalunya". A FUNDACIÓ JAUME BOFILL (ed.). *Estructura social i desigualtats a Catalunya*, volum II (Pobresa, salut, joventut, habitatge i llengua), p. 183-246. Barcelona: Editorial Mediterrània i Fundació Jaume Bofill (col·lecció Polítiques, 46).
- MIRET, P. (2006). "Formació familiar a Catalunya: la nupcialitat i la fecunditat durant els darrers vint-i-cinc anys del segle XX i els primers del XXI". A *Papers de Demografia*, núm. 279.
- MIRET, P. (2007). "Sin noticias sobre la profesión de los cónyuges en los Registros de matrimonios en España, 1994-2002". A *Estadística Española, Revista del Instituto Nacional de Estadística*, vol. 49, núm. 164.
- OPPENHEIMER, V.K. (1994). "Women's Rising Employment and the Future of the Family in Industrial Societies". A *Population and Development Review*, núm. 20 (2), p. 293-342.
- PARSONS, T. (1949). "The social structure of the family". A ANSHEN, R. *The Family: Its functions and Destiny*. Nova York: Harper Brothers.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, D. (2004). "Inmigración y mestizaje hoy. Formación de matrimonios y familias transnacionales en Cataluña". A *Migraciones*, núm. 16, p. 77-120.
- ROUSSEL, L. (1975). "Le mariage dans la société française: faits de population, données d'opinion". A *Travaux et Documents*, núm. 73, INED. París: Presses Universitaires de France.
- SÁNCHEZ CARRIÓN, J.J. (1992). *Análisis de tablas de contingencia*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas (col·lecció Monografías, 105).

SMITS, J.; ULTEE, W.; LAMMERS, J. (1998). "Educational homogamy in 65 countries: an explanation of differences in openness using country-level explanatory variables". A *American Sociological Review*, 63, p. 264-285.

THÉLOT, C. (1982). "Les alliances". A *Tel père, tel fils? Position sociale et origine familiale*. París: Dunod.

8 Joventut i individualització. Una comparativa intergeneracional de les desigualtats per gènere i origen social

Pau Serracant i Melendres, Sergi Fàbregues i Feijóo, i Maria Pujol i Jover¹

1. Plantejament de la recerca i redacció de l'article: Pau Serracant. Disseny de l'explotació i anàlisi estadística: Sergi Fàbregues i Maria Pujol.

RESUM

L'objectiu de l'article és examinar fins a quin punt són vàlids els supòsits de determinats plantejaments de la tesi de la individualització (Beck, Giddens) centrats en la difuminació de la influència de les variables de segmentació social (especialment, la classe i el gènere) en la configuració de les trajectòries vitals de les persones, particularment de les joves. Per fer-ho, s'examina la influència de l'origen social i el gènere en diferents àmbits de la vida de les persones (educació, treball, mobilitat social, benestar i cultura política) i s'observa com ha evolucionat en dues generacions (una d'"adulta" i una de "jove") separades per vint anys. Els resultats no són conclusius, però suggereixen que la millora de part dels indicadors analitzats és paral·lela al manteniment de les desigualtats, especialment les relacionades amb l'origen social. De la mateixa manera, se suggereix que el procés d'individualització i pluralització de les trajectòries juvenils és compatible amb la pervivència de les desigualtats que genera l'origen social dels joves.

INTRODUCCIÓ

El debat sobre la pèrdua d'influència de les variables clàssiques de segmentació social (com ara la classe social o el gènere) és especialment significatiu en relació amb el col·lectiu juvenil. Inglehart (1991) considera que el jovent, a través del reemplaçament generacional, és el portador del canvi social. És a dir, les persones joves són un reflex de l'evolució futura de la societat i, per tant, si ens interessa conèixer l'evolució de les desigualtats socials, val la pena aturar-nos a observar què és el que succeeix entre les generacions joves en contrast amb les anteriors.

A. Giddens (1995) i U. Beck (1998) són dos dels autors que han reflexionat sobre l'evolució recent de les societats, per a la qual cosa s'han centrat sovint en el paper de l'individu en relació amb les formes antigues i noves d'agrupació social. En aquest sentit, ambdós autors recolzen una de les tesis més velles en el camp de les ciències socials, la del procés d'individualització. Per a diversos autors (començant, potser, per Durkheim), l'evolució de les societats contemporànies (és a dir, el naixement, la consolidació i la transformació del capitalisme) ha estat marcada per la transformació de la unitat social bàsica: gràficament, podríem dir que les societats tradicionals estaven configurades en funció de la *comunitat* i per a la *comunitat* mateixa, i que el desenvolupament del capitalisme ha representat l'emergència a primer terme de l'*individu*. El clàssic concepte durkheimià d'*anomia* —el desconcert de l'individu davant

la manca de normes en els nous contextos urbans— il·lustra la dissolució dels llaços i referents tradicionals. No obstant això, durant la fase de creixement i consolidació del capitalisme —i a pesar de ser la individualització una de les tendències de fons d'aquest procés— la mateixa dinàmica econòmica provocava l'aparició de nous grups socials que substituïen els antics. Així, Marx ja parlava de les *clASSES socials* com l'agrupació social pròpia del capitalisme.

La continuació d'aquests processos ha implicat l'aparició de noves etiquetes per descriure el nou context. Algunes d'aquestes etiquetes (“societat del risc”, “societat líquida”) han incidit més en la dimensió de canvi de les societats actuals respecte del passat; mentre que d'altres (“societats industrials avançades”) s'han centrat més en els aspectes de continuïtat. Moltes d'elles, no obstant això, coincideixen en la dissolució de les variables de desigualtat social (com la classes social o el gènere) a causa del procés d'individualització, que afecta tant l'esfera cultural de la vida de les persones (amb els teòrics de la postmodernitat defensant l'adveniment de la societat de consumidors en substitució de les societats de productors) com l'esfera material (marcada pels processos de liberalització, privatització i desregulació, i l'aïllament consegüent de l'individu en l'esfera productiva). Concretament, Sánchez (2001) enumera tres grans tendències en el debat sobre la desaparició de les classes socials: el corrent que se centra en la pèrdua de la importància del treball en la configuració de les actituds socials; les aportacions provinents de la sociologia del consum, que defensen la desvinculació creixent de la classe amb el consum i estils de vida, i les aportacions —en la línia de Beck i Giddens— que, tot i no qüestionar l'existència de desigualtats de classe, desplacen cap a altres conceptes (com ara el de *risc*) la centralitat analítica de les nostres societats. Segons Beck, les transformacions socials actuals *alliberen* els individus de les formes de la societat industrial (com ara la classe social) i configuren un *capitalisme sense classes* marcat per un fort impuls cap a la *individualització* (Beck, 1998, p. 95-97), en què les desigualtats s'estructuren al voltant de la *distribució dels riscos*.

El camp d'estudis de la joventut s'ha vist directament afectat per aquests debats, en la mesura que si és certa la hipòtesi de l'afebliment de les classes socials, serà entre les noves generacions on aquest fet es podrà observar amb més claredat. De fet, la prou coneguda

fragmentació de les trajectòries de transició dels joves² ha estat sovint utilitzada com a exemple de la dissolució dels patrons tradicionals. A. Furlong i F. Cartmel (1997) han estat dos dels autors que han qüestionat amb més força aquesta tesi. En la seva obra *Young people and social change*, de la qual s'ha publicat una versió reduïda en català (2001), els autors afirmen que “la diversificació comporta l'emergència de noves experiències i noves trajectòries, però no implica un procés d'igualació ni dilueix el caràcter objectiu de les diferències de classe. El fet de pertànyer a una classe social encara té molta influència en la consecució d'oportunitats de vida per a les persones. No obstant això, a conseqüència de la fragmentació de les estructures socials, les identitats col·lectives han esdevingut més fràgils. Els processos de diversificació poden ocultar vincles de classes subjacents i fer la impressió que existeixen una igualtat i una individualització creixents que, de fet, no motiven cap canvi substancial: és aquest el procés que hem anomenat «fal·làcia epistemològica de la modernitat avançada»” (*op. cit.*, p. 7).

La desigualtat per raó de gènere es veu igualment afectada per aquests debats, en tant que la tesi de la individualització afecta totes les variables clàssiques de segmentació social. Així, en la mesura que les trajectòries vitals tendeixen atomitzar i dispersar, i els individus construeixen reflexivament els seus itineraris, el gènere perd part de la capacitat d'incidència que té i ja no és percebut com un factor determinant de desigualtats socials. En aquest sentit, alguns estudis recents sobre gènere i joventut han constatat l'existència de diferències entre gèneres que no poden ser enteses com a desigualtats (és el cas dels posicionaments de nois i noies en les cultures juvenils —Martínez, 2003—) o bé una tendència a la “masculinització” de les actituds i comportaments de les noies (Berga, 2007).

OBJECTIUS DE LA RECERCA

En aquesta recerca volem veure fins a quin punt els plantejaments de Furlong i Cartmel, pensats per al context britànic, són aplicables a Catalunya. Bàsicament, els

2. Per tenir una panoràmica completa del fenomen, es pot consultar el monogràfic sobre joventut de *Papers. Revista de Sociologia* (Diversos autors, 2006).

autors distingeixen dues dimensions en relació amb la classe social: *l'objectiva i la subjectiva*. La tesi central, corroborada amb dades provinents de diverses fonts, és que mentre que la dimensió subjectiva de la classe social —és a dir, la identitat de classe— ha estat erosionada pel procés d'individualització, la seva dimensió objectiva manté la importància en la configuració de les trajectòries vitals del jovent. En altres paraules, Furlong i Cartmel defensen que la invisibilització de la classe social no equival a la seva desaparició. Certament, les transformacions culturals i polítiques de les societats modernes avançades han provocat canvis en els posicionaments i les identitats dels individus; no obstant això, i a pesar de la millora generalitzada del benestar, les desigualtats de classe continuen marcant les diferències relatives entre els diferents grups socials.

La publicació de les tesis de Furlong a Catalunya ha tingut una àmplia difusió, fins al punt que han estat assumides des de diverses instàncies. No obstant això, no han estat contrastades per al cas de Catalunya. En aquest sentit, les característiques dels diversos qüestionaris del Panel de Desigualtats Socials a Catalunya (PaD) de la Fundació Jaume Bofill ofereixen una oportunitat per verificar-les: d'una banda, es disposa d'informació sobre l'origen social de totes les generacions enquestades; de l'altra, el qüestionari inclou preguntes tant sobre els aspectes objectius de la vida material de les persones com sobre les seves identitats i posicionaments. Concretament, pretenem fer una anàlisi comparada joves/adults sobre l'evolució de la importància de l'origen social en funció de la generació. Complementàriament, un altre objectiu de la recerca ha estat constatar fins a quin punt s'ha produït l'afebliment de les desigualtats de gènere, tal com seria d'esperar a partir de les tesis de la individualització i difuminació de les variables clàssiques de segmentació social. Finalment, una dimensió d'anàlisi privilegiada ha estat l'àmbit de la cultura política, en tant que ha estat assenyalat per la literatura acadèmica (vegeu Tormos, 2005) com un dels camps on s'està produint una variabilitat més gran dels posicionaments tradicionals. Les preguntes que han orientat aquesta recerca són les següents:

- Quin és l'impacte objectiu de l'origen social i el gènere en la consecució de determinades fites (com ara un grau d'instrucció determinat)? Com varia aquest impacte segons la generació? Fins a quin punt podem afirmar que l'origen social

i el gènere determinaven les trajectòries vitals en el passat però que en les societats del benestar això ja no és ben bé així? Com són percebudes les diferències d'oportunitats i de classe social en funció de les generacions?

- Quines són les principals posicions polítiques de les noves generacions? Com ha canviat generacionalment la influència del gènere i l'origen social en la cultura política? És cert que les generacions més grans opten per posicions polítiques properes a la seva classe social, mentre que les joves mostren una variabilitat més gran?

METODOLOGIA

Per fer l'anàlisi, s'ha procedit a configurar un panel elaborat a partir d'un conjunt de variables extretes de les quatre matrius disponibles fins al moment (2001-2005) del Panel de Desigualtats Socials (PaD) de la Fundació Jaume Bofill. Totes les operacions s'han fet amb el paquet estadístic SPSS v. 14.0.

En primer lloc, s'han seleccionat els individus situats en la franja d'edat compresa entre els vint-i-cinc i els seixanta-quatre anys, d'acord amb els objectius de la recerca. Posteriorment, a partir del codi identificatiu de cadascun dels individus, s'ha procedit a indexar la informació de què es disposa en cadascuna de les onades. La matriu finalment construïda únicament fa referència a les variables necessàries per assolir cadascun dels objectius de l'anàlisi. Per tal d'homogeneïtzar la informació procedent de les diferents matrius, s'han recodificat algunes de les variables existents i se n'han creat de noves a escala individual, d'acord amb una sèrie de criteris establerts *a priori*. Del conjunt de variables tractades i analitzades, en aquest informe es presenta una selecció de les que han estat considerades més rellevants:

Les variables que configuren els diferents àmbits d'anàlisi seleccionats han estat creuades sistemàticament per les variables que en el plantejament de la recerca han estat considerades *explicatives*: el sexe i l'origen social de l'individu, d'acord amb el que s'ha exposat en l'apartat introductori en relació amb la tesi de la individualització i a la difuminació del pes de les variables generadores de desigualtats socials.

Taula 1.
Variables analitzades en aquest article

Àmbit d'anàlisi	Variable
Estudis	Nivell d'estudis
	Especialitat dels estudis secundaris postobligatoris
	Consecució del nivell d'estudis desitjat
Treball	Relació amb l'activitat
	Tipus de contracte
	Oportunitats d'aprenentatge i enriquiment professional a la feina
Mobilitat social	Posició respecte de la llar d'origen
Benestar subjectiu	Satisfacció amb la vida en general
	Nota atorgada al veïnat o barri on es viu
Cultura política	Posició en l'eix esquerra-dreta
	Identitat nacional
	Participació electoral en les eleccions al Parlament de Catalunya de 2003
	Interès per la política

Font: Elaboració pròpia.

La variable *sexe* s'obté directament de la pregunta corresponent del qüestionari. La variable *classe social d'origen* ha estat construïda a partir de l'agregació dels resultats del *nivell d'estudis* i la *classe social* de cadascun dels pares.³ S'ha optat per presentar els resultats a partir d'aquesta variable, després de comprovar que el seu comportament és anàleg al de la classe social i el nivell d'estudis presos per separat.

Les variables que agreguen la informació individual del pare o de la mare han estat construïdes a partir de la informació original de les matrius del PaD. Per exemple, per obtenir la *classe social de la mare* a la primera i segona onades, s'han seleccionat les dades de les preguntes referents a la categoria professional de la mare i també, per reduir al màxim el nombre de casos perduts, l'última situació laboral que ha tingut. D'altra

3. La variable *classe social d'origen* s'ha assignat a cada individu a partir de la combinació del *nivell d'estudis* del pare i de la mare (alt, mitjà o baix) i de la *classe social* (mitjana assalariada, mitjana propietària i treballadora) del pare i de la mare. Les cinc categories resultants s'han agrupat en tres (origen social alt, mitjà i baix) per facilitar-ne l'anàlisi. Donada la importància d'aquesta variable en la recerca que ens ocupa, la seva operativització exacta es pot trobar a l'Annex.

banda, atès que a la tercera i quarta onades només es disposava d'informació sobre la primera d'aquestes preguntes, s'han obtingut sis variables diferents sobre la classe social de la mare provinents de cadascuna de les quatre matrius inicials. Així doncs, a partir de l'última categoria professional de la mare a la primera onada s'ha calculat la *classe social de la mare*. Aquesta nova variable s'ha complementat amb la informació procedent de la categoria social de la mare a la primera onada. Posteriorment, els casos perduts de la variable resultant s'han alimentat amb l'última categoria professional de la mare i amb la categoria professional de la mare a la segona onada. En tots els casos, quan s'han identificat incoherències entre la informació de la primera i la segona onada, s'ha prioritzat la informació més recent, és a dir, la de la segona onada. Finalment, per actualitzar la variable amb la tercera i quarta onades, s'ha procedit de manera similar.

En darrer terme, cal indicar que, en un inici, el disseny d'explotació preveia l'aplicació de diverses tècniques de caràcter multivariant, específicament, anàlisi factorial i/o regressions logístiques, però s'ha optat per no aplicar-les atès gran nombre de casos perduts que hi havia en les variables principals d'anàlisi. Aquest nombre elevat de casos perduts ha estat conseqüència de l'agregació de variables presents en les quatre matrius originals, és a dir, del càlcul de dades provinents de moments temporals diferents. En aquest sentit, com assenyalen Hair, Anderson, Tatham i Black (1999) "l'impacte de les dades absents és perjudicial no únicament pels seus potencials biaixos «amagats» sinó també pel seu efecte en la mida de la mostra disponible per a l'anàlisi" (p. 39). En conseqüència, en el nostre cas, l'absència de dades elimina tantes observacions que el que en un inici podria haver estat una mostra adient es redueix, en darrer terme, en una de poc adient per als objectius de l'anàlisi. La informació finalment generada, per tant, no ha estat utilitzada per validar o refutar els plantejaments exposats a l'inici de la recerca sinó per suggerir una sèrie d'hipòtesis al voltant seu, que són les que s'ofereixen a continuació a partir d'un conjunt de taules de contingència.

RESULTATS

Per fer la presentació dels resultats s'han pres les decisions següents: d'una banda, per reduir la dimensió de l'anàlisi, s'ha decidit que se centrarà en dues generacions: les que tenen entre vint-i-cinc i trenta-quatre anys (els joves que ja han tingut temps

d'acabar els estudis i que estan en la fase d'inserció sociolaboral) i les que tenen entre cinquanta-cinc i seixanta-quatre anys (les generacions laboralment actives més allunyades dels joves). D'aquesta manera, s'aconsegueix tenir un retrat de la situació en el període 2001-2005 d'una part del col·lectiu jove i comparar l'evolució dels indicadors principals respecte les generacions més grans.

En la mesura en què un dels objectius principals de la recerca és analitzar el canvi generacional produït en relació amb la influència de l'origen social⁴ i el gènere, tots els resultats es presenten creuats per aquestes dues variables, que s'han prioritzat per damunt d'altres que tenen una influència tant o més gran sobre la configuració de les actituds i situacions vitals (com ara el nivell d'estudis o la classe social actual).

Una àmplia selecció dels resultats de l'explotació es pot consultar en l'annex estadístic, en el qual s'han mantingut les dades referents a l'important nombre de casos perduts comentats en l'apartat de metodologia. No obstant això, i per facilitar l'anàlisi de les qüestions pròpies d'aquest capítol, les dades que es presenten a continuació s'han recalculat incloent només les persones de les quals es disposa d'informació en relació amb cada variable.

Finalment, cal comentar l'estructura comuna de cada àmbit temàtic. En primer lloc, s'analitza quina és la posició dels joves en relació amb els diferents indicadors educatius, laborals, etc. i es compara aquesta situació amb la de les generacions més grans. En segon lloc, es comparen les dades en funció de l'origen social de l'individu i s'analitza com aquesta influència pot haver canviat en les generacions joves (25-34 anys) respecte de les adultes (55-64 anys). Finalment, es repeteix aquest procediment per la variable sexe.

Educació

L'educació rebuda i les titulacions acadèmiques assolides són un element cabdal en la configuració de les oportunitats vitals dels individus. No només perquè determinen

4. Com s'ha explicat en l'apartat metodològic, la variable d'origen social sintetitza la classe social i el nivell d'estudis dels pares de la persona enquestada, i finalment ha estat escollida perquè el seu comportament és anàleg al de les dues variables anteriors.

bona part de la trajectòria laboral a què es pot aspirar, sinó perquè influeixen en la manera de percebre l'entorn i en els recursos que es tenen per influir-hi. Autors clàssics com Bourdieu i Passeron (2001) i Willis (1988) van estudiar, en la seva època, l'enorme impacte de la procedència social de les persones per explicar-ne les trajectòries educatives. Tot i que els estudis actuals en el camp de la sociologia de l'educació continuen mostrant la influència de la procedència social, les tesis de la individualització exposades en l'apartat introductori en relativitzen el pes. En aquest apartat intentarem veure com ha evolucionat aquesta qüestió comparant diverses generacions a partir de diferents indicadors educacionals: el nivell d'estudis, l'especialitat d'estudis secundaris i la consecució del nivell d'estudis desitjat.

NIVELL D'ESTUDIS

Dels tres indicadors seleccionats, sens dubte és aquest el fonamental, en la mesura en què el grau d'instrucció acadèmica finalment assolida reflecteix els dos elements cabdals que apuntàvem: les credencials amb què cadascú s'incorpora al mercat de treball i —a través dels anys d'escolarització— les actituds i capacitats adquirides —teòricament— per adaptar-se a un entorn canviant. Els tres nivells d'estudis seleccionats (alt, mitjà i baix) corresponen a titulacions universitàries, de secundària postobligatòria i d'estudis obligatoris o inferiors, respectivament.

Certament, s'ha produït una transformació radical en el grau d'instrucció de les noves generacions. Les generacions més velles, educades en un context de manca d'inversió pública en educació, presenten graus d'instrucció molt baixos en relació amb Europa. Les noves generacions, que han crescut en democràcia, han superat amb escreix els graus precedents i són les generacions més ben formades de la nostra història. No obstant això, també és prou conegut que entre la població juvenil —i en comparació amb les xifres europees— la proporció de joves amb un nivell màxim d'estudis obligatoris o inferiors és força elevada (38,1% en la mostra d'aquesta enquesta) i, consegüentment, la proporció de joves amb estudis postobligatoris secundaris és baixa.

Taula 2.

Nivell d'estudis segons edat, per origen social i sexe

Edat	Variable		Nivell d'estudis (%)			
			Baix	Mitjà	Alt	Total
25-34 anys	Origen social	Baix	38,0	36,1	25,9	100,0
		Mitjà	50,8	24,6	24,6	100,0
		Alt	10,7	39,3	50,0	100,0
	Sexe	Homes	39,3	37,9	22,9	100,0
		Dones	37,3	26,0	36,7	100,0
	Total	-	38,1	31,5	30,5	100,0
55-64 anys	Origen social	Baix	77,5	10,8	11,8	100,0
		Mitjà	74,5	13,7	11,8	100,0
		Alt	40,4	19,2	40,4	100,0
	Sexe	Homes	65,9	17,2	16,8	100,0
		Dones	76,8	10,1	13,2	100,0
	Total	-	71,1	13,6	15,3	100,0

(n = 766)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada 2004, i quarta onada, 2005.

Aquesta transformació ha tingut un protagonista destacat: les dones, que han passat de ser el col·lectiu menys format entre les generacions més grans (només un 13,2% té estudis universitaris) a ser el més format entre els joves, amb una diferència important respecte dels nois (un 13,8% més té estudis universitaris).

La influència de l'origen social es manifesta amb una certa claredat: les possibilitats de tenir estudis universitaris són el doble entre els joves d'origen social alt (50,0%) que entre els joves d'origen social baix (25,9%) o mitjà (24,6%). Contràriament, les probabilitats de tenir un origen social alt i una titulació obligatòria o inferior són molt escasses (10,7%), mentre que creixen força en els altres dos grups (38,0% i 50,8%).

Si observem l'evolució de l'origen social segons generacions, veiem que, certament, la democratització de l'accés a l'educació ha tingut un impacte positiu: si entre les generacions joves la diferència de probabilitats d'obtenir una titulació universitària era del

doble entre el l'origen social més elevat i els altres dos, pel que fa a les generacions més grans aquestes diferències eren quatre vegades més grans (40,4% i 11,8% i 11,8%). En termes absoluts, no obstant això, la diferència pràcticament s'ha mantingut (al voltant del 30% en les generacions grans i del 25% entre les joves). Per tant, tot i que l'extensió de l'escolarització ha provocat efectes esperables pel que fa a l'accés a l'educació de grups que tradicionalment n'havien estat exclosos, el cert és que les diferències s'han reduït més per la multiplicació de les xifres entre els col·lectius de procedència més baixa que no pas per la disminució de la distància absoluta entre els grups.

ESPECIALITAT DELS ESTUDIS SECUNDARIS POSTOBLIGATORIS

L'extensió de l'escolarització i l'increment general de les titulacions han provocat una molt relativa —com acabem de veure— equiparació dels graus d'instrucció que pot amagar diferències en la manera en què es produeix aquesta escolarització. En aquest

Taula 3.
Especialitat dels estudis secundaris postobligatoris segons edat, per origen social i sexe

Edat	Variable		Especialitat dels estudis secundaris postobligatoris (%)		
			FP	Batxillerat	Total
25-34 anys	Origen social	Baix	63,4	36,6	100,0
		Mitjà	64,3	35,7	100,0
		Alt	30,4	69,6	100,0
	Sexe	Homes	57,1	42,9	100,0
		Dones	56,0	44,0	100,0
	Total	-	56,4	43,6	100,0
55-64 anys	Origen social	Baix	47,4	52,6	100,0
		Mitjà	43,3	56,7	100,0
		Alt	50,0	50,0	100,0
	Sexe	Homes	47,4	52,6	100,0
		Dones	42,1	57,9	100,0
	Total	-	45,3	54,7	100,0

(n = 215)
Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada 2004, i quarta onada, 2005.

sentit, hem volgut analitzar l'evolució dels titulats postobligatoris de secundària en funció de l'especialitzat cursada.

La taula mostra com, entre els joves que tenen una titulació màxima de secundària postobligatòria, els que han cursat formació professional superen en gairebé un 13% els qui han cursat batxillerat. Entre les generacions de més edat, la tendència era la contrària en les titulacions considerades equivalents, fet que probablement reflecteix una valoració diferent segons l'època de determinades titulacions (ser batxiller, en el passat, era una titulació amb més sentit que no pas probablement avui en dia).

No s'aprecien diferències destacables segons el sexe, mentre que les diferències segons l'origen social són clares entre els joves: un origen social baix i mitjà predisposa a cursar formació professional (63,4% i 64,3%), mentre que un origen social alt predisposa envers el batxillerat (69,6%). En canvi, les diferències entre les generacions més grans són menors, amb una diferència màxima de 13 punts percentuals en la tendència dels individus d'origen social mitjà favorable a cursar batxillerat.

En el passat, doncs, les diferències entre orígens socials en relació amb l'educació es donaven sobre el fet d'estudiar o no estudiar (i quant estudiar: el nivell de la qualificació) més que no pas sobre l'especialitat de la titulació en secundària postobligatòria. Avui en dia, que hi ha una presència més gran de tots els col·lectius dins del sistema educatiu, les diferències es transformen a partir de processos com el que acabem de descriure respecte de l'especialització educativa.

CONSECUCIÓ DEL NIVELL D'ESTUDIS DESITJAT

Per acabar l'apartat d'educació volem utilitzar un indicador subjectiu: el que indica si la persona entrevistada ha assolit el nivell d'estudis que desitjava. Probablement, a causa del conegut fenomen d'ajustament dels records a la realitat present, sigui un indicador que calgui observar amb certa precaució. Per això mateix, no obstant, les diferències poden tenir una importància més gran.

El 65,4% dels joves ha obtingut el nivell d'estudis que volia. Probablement, les elevades taxes de "fracàs escolar" (fracàs de l'escola, diuen alguns autors) i la influència que

Taula 4.
Consecució del nivell d'estudis desitjat segons edat, per origen social i sexe

Edat	Variable		Consecució del nivell d'estudis desitjat (%)		
			No	Sí	Total
25-34 anys	Origen social	Baix	32,9	67,1	100,0
		Mitjà	43,4	56,6	100,0
		Alt	19,6	80,4	100,0
	Sexe	Homes	34,5	65,5	100,0
		Dones	35,4	64,6	100,0
	Total	-	34,6	65,4	100,0
55-64 anys	Origen social	Baix	42,5	57,5	100,0
		Mitjà	49,6	50,4	100,0
		Alt	34,0	66,0	100,0
	Sexe	Homes	44,3	55,7	100,0
		Dones	48,0	52,0	100,0
	Total	-	46,3	53,7	100,0

(n = 402)
Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada 2004, i quarta onada, 2005

hem constatat de l'origen social en els resultats educatius finals, expliquen l'escassa magnitud d'aquesta xifra en un context de suposat accés universal a l'educació. Certament, en comparació amb el passat la proporció ha millorat (53,7% entre les generacions de cinquanta-cinc a seixanta-quatre anys), però no tant com podria esperar-se en un context com l'actual.

La incidència del sexe sobre aquest indicador és escassa i no s'observen diferències importants. Aquest fet cal posar-lo en relació amb el nivell d'estudis, del qual ja s'ha dit anteriorment que és força diferent segons el sexe: així, el menor nivell d'estudis entre els nois i les dones grans (respecte les noies i els homes grans) no es tradueix en una insatisfacció més gran respecte de la consecució de la titulació desitjada. Per tant, el nivell d'estudis finalment assolit podria tenir el seu origen (tal com afirma la teoria sociològica) en expectatives i objectius educatius diferents que expliquen la similitud en les respostes a aquesta pregunta. No obstant això, cal tenir en compte la possibilitat

que es produeixi el fenomen d'ajustament de les expectatives a la realitat, tot i que els resultats en funció de l'origen social no apunten en aquesta direcció.

La incidència de l'origen social es pot apreciar en aquest indicador: així, fins al 80,7% dels joves d'origen social alt han aconseguit el nivell d'estudis desitjat, mentre que la xifra baixa fins al 67,1% i al 56,6% entre els joves d'origen social baix i mitjà. Aquestes diferències relatives, lluny d'haver disminuït, s'han incrementat respecte de les generacions més grans, en què la diferència màxima intragrups era del 14,6% (24,1% en l'actualitat). En resum, mentre que les diferències per sexes en el *nivell d'estudis* assolit semblen tenir l'arrel en expectatives diferents que fan que ambdós sexes considerin en la mateixa mesura que han assolit els seus objectius educatius, les diferències per origen social sí que es tradueixen en una valoració diferenciada dels objectius educatius. Així doncs, mentre que pel que fa als sexes els obstacles per a l'educació semblen de caire subjectiu, pel que fa a les diferències educatives segons l'origen social sembla que les causes d'aquestes diferències són percebudes com a obstacles per la població afectada.

Treball

Pel que fa al món del treball, ens hem volgut centrar en tres indicadors de caire ben diferent: en primer lloc, un indicador bàsic de posicionament en el mercat de treball: la relació amb l'activitat indica si l'individu està ocupat o en situació d'atur o inactivitat. En segon lloc, el tipus de contracte (temporal o indefinit) parla, en un context de reducció de l'atur, d'una nova segmentació laboral, la marcada per la precarietat. Finalment, de la mateixa manera que en l'apartat anterior, també hem volgut introduir un indicador subjectiu, en aquest cas la percepció de les oportunitats d'aprenentatge i enriquiment professional que proporciona l'ocupació.

RELACIÓ AMB L'ACTIVITAT

En la mesura que el treball és un factor fonamental en la nostra societat (com a facilitador de recursos, de relacions i d'identitat), l'indicador sobre la relació amb l'activitat (principalment, el fet d'estar ocupat) esdevé clau per analitzar-lo.

Taula 5.
Relació amb l'activitat laboral segons edat, per origen social i sexe

Edat	Variable		Relació amb l'activitat laboral (%)		
			Aturat o inactiu	Ocupat	Total
25-34 anys	Origen social	Baix	13,0	87,0	100,0
		Mitjà	11,7	88,3	100,0
		Alt	3,6	96,4	100,0
	Sexe	Homes	7,1	92,9	100,0
		Dones	13,9	86,1	100,0
	Total	-	11,5	88,5	100,0
55-64 anys	Origen social	Baix	44,1	55,9	100,0
		Mitjà	40,2	59,8	100,0
		Alt	38,5	61,5	100,0
	Sexe	Homes	23,3	76,7	100,0
		Dones	58,8	41,2	100,0
	Total	-	40,5	59,5	100,0

(n = 645)
Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada 2004, i quarta onada, 2005.

Veiem que entre les generacions més joves, fins al 88,5% de la població està ocupada. Aquesta xifra reflecteix tant la coneguda incorporació de la dona al mercat de treball com la bonança del cicle econòmic experimentada en els darrers anys. Per contra, entre la població de cinquanta-cinc a seixanta-quatre anys els ocupats no arriben a quatre de cada sis (59,4%), fet que reflecteix l'actitud diferent respecte del treball segons el gènere entre aquestes generacions, així com la presència de prejubilacions.

Pel que fa a les diferències de gènere, veiem que les generacions joves no han aconseguit eliminar del tot les diferents posicions en el mercat de treball: així, les noies aturades o inactives encara són gairebé el doble que els nois. Tot i això, en termes absoluts la diferència per sexes s'ha reduït molt en les generacions joves: un 6,8% a favor dels nois entre les generacions joves i un 25,5% entre les generacions més grans. Cal tenir en compte, però, que el grup d'edat juvenil seleccionat (vint-i-cinc a trenta-quatre anys) no s'ha de veure especialment interferit per la realització d'estudis (si més no a temps

complet), per la qual cosa aquest indicador sobre la posició en el mercat laboral matisa els bons resultats educatius de les noies respecte dels nois.

Tot i que es tracta de xifres molt elevades, això no impedeix apreciar diferències relatives segons l'origen social dels joves: així, mentre que el 96,4% dels joves d'origen social alt estan ocupats, la proporció entre els joves d'origen social baix és del 87,0%. Per contra, entre les generacions més grans la diferència entre aquests dos orígens socials és de només 5,6 punts percentuals. No parlem, per tant, de grans diferències, però les dades suggereixen que la importància —relativa— de l'origen social no ha tendit a disminuir.

TIPUS DE CONTRACTE

A partir de mitjan anys noranta, amb la millora del cicle econòmic, la preocupació per l'atur ha tendit a passar a un segon terme. Sense oblidar que la taxa d'atur juvenil tendeix a ser el doble que la de la població adulta, hi ha un cert consens sobre el fet que el problema de l'atur està sent substituït pel de la precarietat. Les seves múltiples dimensions (alta temporalitat, baixos ingressos, escassa protecció social i males condicions de treball) configuren un mercat de treball en què allò important ja no és ser-hi o no ser-hi, sinó en quina situació s'hi és. Ens hem centrat en el tipus de contracte com a indicador paradigmàtic d'aquest nou context.

El 36,0% dels joves ocupats tenen un contracte temporal: la tradicional elevada taxa de temporalitat entre el col·lectiu jove es dona principalment entre els segments de menys edat. Tot i la important disminució de la temporalitat experimentada en els darrers anys, continua sent una característica important de l'ocupació juvenil. En aquest sentit, el contrast amb el grup de més edat és clar, en tant que la seva taxa de temporalitat és de tan sols el 16,9%. Sens dubte, es tracta d'un col·lectiu que, per l'edat que té, va poder entrar al mercat de treball i consolidar la seva posició en un context en què les regles del joc en relació amb l'estabilitat laboral (les pràctiques empresarials vinculades a una determinada legislació laboral i necessitats de producció) eren més favorables per als treballadors.

Taula 6.

Tipus de contracte segons edat, per origen social i sexe

Edat	Variable		Tipus de contracte (%)		
			Indefinit	Temporal	Total
25-34 anys	Origen social	Baix	62,8	37,2	100,0
		Mitjà	66,1	33,9	100,0
		Alt	60,4	39,6	100,0
	Sexe	Homes	68,4	31,6	100,0
		Dones	59,5	40,5	100,0
	Total	-	64,0	36,0	100,0
55-64 anys	Origen social	Baix	72,1	27,9	100,0
		Mitjà	83,9	16,1	100,0
		Alt	93,3	6,7	100,0
	Sexe	Homes	87,6	12,4	100,0
		Dones	75,8	24,2	100,0
	Total	-	83,1	16,9	100,0

(n = 484)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada 2004, i quarta onada, 2005.

Les dades segons sexes confirmen la primera impressió causada per les dades referents a la posició en el mercat de treball: les noies, tot i haver superat clarament els nois pel que fa al nivell d'estudis, tenen d'una posició pitjor en el mercat de treball. Així, la diferència en la proporció de contractes temporals entre nois i noies és d'un 8,9%, tot i que el nivell d'estudis és considerat normalment un "protector" contra la precarietat laboral. Les diferències generacionals s'han atenuat, en tant que les dones de cinquanta-cinc a seixanta-quatre anys tenen el doble de contractes temporals que els homes de la mateixa edat, però en xifres absolutes les noies tenen quatre vegades més contractes precaris que les dones de més edat. Així doncs, i d'acord amb els plantejaments *credencialistes*, bona part de la inversió educativa de les noies pot entendre's com a resposta a les seves dificultats d'inserció laboral, ja que fins i tot amb nivells d'estudis força per sobre dels nois la seva posició és de més vulnerabilitat.

A diferència dels indicadors vistos fins ara, la temporalitat entre els joves no sembla distribuir-se de manera diferent en funció de l'origen social. Així, la diferència màxima

és de 5,7 punts percentuals, favorable als joves d'origen social mitjà respecte dels joves d'origen social alt. Per contra, entre el col·lectiu de més edat sí que sembla apreciar-se una relació diferent amb la temporalitat segons l'origen social, a partir de la tendència esperable: un origen social baix, vinculat amb trajectòries educatives més curtes i una vulnerabilitat més gran en el mercat de treball, es tradueixen en una taxa de temporalitat superior a la de l'origen social mitjà i, en una proporció més gran, alt. Probablement, l'extensió de la temporalitat en els contractes del col·lectiu jove ha provocat un efecte igualador, mentre que l'excepcionalitat de la temporalitat en els contractes dels més grans ha generat que es concentri en el subgrup més vulnerable.

OPORTUNITATS D'APRENTATGE I ENRIQUIMENT PROFESSIONAL⁵

Ens ha semblat interessant seleccionar aquest indicador subjectiu pel fet que fa referència a les transformacions simbòliques associades al món del treball. D'una banda, és cert que el treball perd centralitat en la definició de les identitats; de l'altra, també ho és que la tendència històrica ha estat ser creixentment exigents amb l'activitat laboral, fins al punt que s'ha intentat convertir-la en font de sentit i de realització. Les diferències en relació amb aquest indicador poden ser, per tant, indicatives de desigualtats socials.

El 71,6% dels joves ocupats declara gaudir d'oportunitats d'aprenentatge i enriquiment en la seva feina. El contrast amb les generacions de més edat és clar, en tant que només el 32,4% dels seus membres opinen el mateix. Sens dubte, el fet que el jovent tingui un grau d'instrucció més elevat pot influir en aquest diferencial (en la mesura en què els estudis en si predisposen favorablement a l'aprenentatge), però probablement el factor clau aquí és un efecte edat: les estadístiques del mercat de treball (l'EPA, principalment) mostren com el temps treballat en una mateixa ocupació és molt superior entre els adults que entre els joves; a més a més, amb l'edat s'adquireix experiència en el camp professional propi i les oportunitats d'aprenentatge són percebudes de manera més diluïda.

5. Hem recodificat les categories inicials d'aquesta variable (*oportunitats contínues, algunes oportunitats, algunes oportunitats limitades a la meua empresa i cap oportunitat*) en dues categories noves (*altes i baixes*) que agrupen les dues primeres opcions de resposta i les dues darreres.

Taula 7.

Oportunitats d'aprenentatge i enriquiment professional segons edat, per origen social i sexe

Edat	Variable		Oportunitats d'aprenentatge i enriquiment professional (%)		
			Baixes	Altes	Total
25-34 anys	Origen social	Baix	36,4	63,6	100,0
		Mitjà	28,2	71,8	100,0
		Alt	17,6	82,4	100,0
	Sexe	Homes	25,0	75,0	100,0
		Dones	31,0	69,0	100,0
	Total	-	28,4	71,6	100,0
55-64 anys	Origen social	Baix	75,0	25,0	100,0
		Mitjà	63,6	36,4	100,0
		Alt	75,0	25,0	100,0
	Sexe	Homes	61,1	38,9	100,0
		Dones	75,0	25,0	100,0
	Total	-	67,6	32,4	100,0

($n = 115$)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada 2004, i quarta onada, 2005.

Les diferències per sexes confirmen la tònica d'aquest apartat sobre el treball, que matisa les dades positives en relació amb la disminució de les desigualtats de gènere vistes en l'apartat que tracta l'educació: tot i que les noies tenen un grau d'instrucció més elevat i han aconseguit una presència més gran en ocupacions qualificades que els nois, la proporció dels darrers que consideren que en la seva feina tenen *oportunitats d'aprenentatge i enriquiment professional* altes és superior a la de les noies (75,0% i 69,0%, respectivament). En aquest sentit, les diferències es mantenen a través de les generacions, tal com es pot veure en relació amb el grup d'edat de cinquanta-cinc a seixanta-quatre anys.

Les diferències per origen social mostren una tendència en la direcció esperada, en tant que com més alt és l'origen social del jove més altes són les oportunitats percebudes. Les dades, doncs, suggereixen una probabilitat més gran dels joves d'origen social alt d'ocupar els llocs de treball que es podrien considerar més estimulants. Comparati-

vament, entre les generacions més grans la situació no sembla tan clara, pel fet que les dades mostren que són els ocupats d'origen social mitjà els qui gaudeixen de més oportunitats d'aquest tipus. La hipòtesi, per tant, és que les diferències per origen social no han disminuït respecte d'aquest indicador.

Mobilitat social subjectiva

La mobilitat social és una qüestió clau en el debat sobre la individualització i la desaparició de les classes socials, ja que si efectivament aquestes classes es dilueixen i perden la seva capacitat d'influència en favor dels processos merament individuals, la mobilitat no es veurà tan afectada pel grup social de procedència. Al PaD la mobilitat social es mesura de manera directa a través de les tres possibilitats de resposta (*més alta, igual i més baixa*) que es dona a l'enquestat davant la pregunta "respecte de la llar de procedència, vostè té una posició social...?".

Taula 8.

Posició social respecte de la llar d'origen segons edat, per origen social i sexe

Edat	Variable		Posició social respecte de la llar d'origen (%)			
			Més alta	Igual	Més baixa	Total
25-34 anys	Origen social	Baix	33,3	45,7	21,0	100,0
		Mitjà	44,6	38,0	17,4	100,0
		Alt	15,7	49,0	35,3	100,0
	Sexe	Homes	35,6	43,2	21,2	100,0
		Dones	34,8	42,2	23,0	100,0
	Total	-	35,0	42,4	22,6	100,0
55-64 anys	Origen social	Baix	65,4	28,4	6,2	100,0
		Mitjà	64,4	30,5	5,0	100,0
		Alt	42,9	34,7	22,4	100,0
	Sexe	Homes	67,3	28,4	4,3	100,0
		Dones	57,3	32,7	10,0	100,0
	Total	-	62,1	30,6	7,2	100,0

(*n* = 685)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada 2004, i quarta onada, 2005.

De les tres opcions de resposta, entre les generacions joves la que aglutina la proporció més elevada de respostes és la que indica el manteniment de la mateixa posició social que els progenitors (42,4%). La mobilitat social ascendent (35,0%) supera la mobilitat social descendent, que tot i això arriba a una xifra relativament sorprenent (22,6%): així doncs, gairebé una quarta part dels joves catalans considera que la seva posició és més baixa que la de la seva llar d'origen. El contrast amb les generacions anteriors és clar, en tant que entre aquestes només el 7,2% considerava que havia experimentat un desclassament. Per contra, la gran majoria dels enquestats de cinquanta-cinc a seixanta-quatre anys (62,1%) considera que la seva posició de classe ha millorat respecte de la seva llar d'origen. En aquest sentit, les dades semblen recolzar una hipòtesi suggerida en alguns estudis (Salvadó, 1997; Salvadó i Serracant, 2003), que apunta que la tendència històrica cap a la mobilitat social ascendent de les generacions noves respecte de les antigues pot estar canviant. Certament, encara són més els joves que declaren “pujar” que no els que declaren “baixar”, però la diferència és escassa i, en tot cas, la posició majoritària és la immobilitat.

Les diferències per raó de gènere mostren que entre les generacions joves les xifres són molt similars segons el sexe, mentre que entre les generacions més grans les dones han experimentat més mobilitat social descendent i menys mobilitat social ascendent que els homes. Probablement aquest fet suggereix que actualment les noies tendeixen a adquirir la seva posició social de manera més directa que en el passat, en què el matrimoni es convertia en un mecanisme bàsic de mobilitat social. És aventurat, no obstant això, anar més enllà de la formulació d'aquesta hipòtesi a partir de les dades analitzades.

El desclassament social percebut afecta principalment els joves amb origen social alt, un 35,3% dels quals no ha pogut, en el nou context socioeconòmic que s'està configurant, mantenir la posició assolida pels seus pares. No obstant això, fins al 21,1% dels joves d'origen social baix declaren haver experimentat aquesta mobilitat social descendent. La mobilitat social ascendent està protagonitzada pels joves d'origen social mitjà (44,6%). Com és lògic en el cas d'aquest indicador, les grans tendències no han canviat en la comparativa generacional segons origen social, ja que són les persones provinents d'un origen social baix i mitjà les que en les dues generacions estudiades

han experimentat més mobilitat ascendent mentre que són les persones provinents d'un origen social alt les que han experimentat més mobilitat descendent.

Benestar subjectiu

La mesura del benestar s'ha fet tradicionalment amb indicadors objectius, com ara els ingressos, les característiques de l'habitatge, etc. No obstant això, cada cop més s'ha tendit a introduir indicadors subjectius per parlar d'una qüestió tan personal com és el benestar experimentat. En aquest sentit, ens ha semblat que el benestar subjectiu és una dimensió important per analitzar les desigualtats socials, i l'hem volgut observar a partir de dos indicadors: la satisfacció amb la vida i la nota atorgada al barri on es viu.

SATISFACCIÓ AMB LA VIDA

La pregunta sobre la “satisfacció amb la vida en general” ha estat recodificada per facilitar-ne la interpretació;⁶ els resultats són els següents:

En general, aquest no és un indicador que ofereixi diferències destacables, tot i que aquesta circumstància ho és en si mateixa. Així, tot i l'accés diferencial als recursos en funció de l'edat, o les diferències en les actituds i percepcions vitals que la mateixa edat pot generar, el cert és que joves i adults declaren una satisfacció alta amb la seva vida en general. L'origen social ofereix resultats semblants: així, tot i que certament la direcció de la tendència és l'esperada en ambdós grups d'edat (els orígens socials alts mostren percentatges de satisfacció amb la vida lleugerament superiors als orígens socials mitjà i baix), les diferències amb prou feines s'aprecien. Per sexes, les noies joves declaren tenir un grau de satisfacció més alt que els nois.

6. La pregunta original era “En una escala de 0 a 10, fins a quin punt de satisfet/a o insatisfet/a està amb la seva vida en general?”. S'han agrupat els resultats en tres categories: baixa (0-3), mitjana (4-6) i alta (7-10).

Taula 9.
Satisfacció amb la pròpia vida segons edat, per origen social i sexe

Edat	Variable		Satisfacció amb la pròpia vida (%)			
			Baixa	Mitjana	Alta	Total
25-34 anys	Origen social	Baix	1,2	24,1	74,7	100,0
		Mitjà	0,8	15,8	83,3	100,0
		Alt	0,0	18,4	81,6	100,0
	Sexe	Homes	0,9	22,8	76,3	100,0
		Dones	0,7	15,9	83,3	100,0
	Total	-	0,8	19,0	80,2	100,0
55-64 anys	Origen social	Baix	3,8	11,3	85,0	100,0
		Mitjà	1,3	20,1	78,5	100,0
		Alt	0,0	11,5	88,5	100,0
	Sexe	Homes	0,9	17,2	81,9	100,0
		Dones	2,3	17,7	80,0	100,0
	Total	-	1,6	17,5	80,9	100,0

(n = 687)
Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada 2004, i quarta onada, 2005.

NOTA ATORGADA AL VEÏNAT O BARRI ON ES VIU

La satisfacció amb l’entorn és una de les dimensions possibles per mesurar el benestar i indica diferències en la ubicació en l’espai que poden estar subjectes a desigualtats. La variable original, que implicava atorgar una nota de 0 a 10 per valorar el veïnat, també ha estat recodificada en tres categories: alta (10-7), mitjana (6-4) i baixa (0-3).

Gairebé tres quartes parts del jovent donen una nota al seu veïnat superior als 6 punts sobre 10. Només un 4,6% atorguen una nota inferior al 4. Les diferències amb les generacions més grans, com es pot observar a la taula 10, són mínimes. Les diferències segons origen social són escasses, tot i que es produeixen en la direcció esperable: els joves d’origen social baix i mitjà tenen una probabilitat menor d’atorgar una nota alta al veïnat on viuen. Succeeix el mateix entre les generacions de més edat. Així doncs, tot i que en relació amb la satisfacció amb el veïnat en què es viu les diferències de

Taula 10.

Nota atorgada al veïnat o barri on es viu segons edat, per origen social i sexe

Edat	Variable		Nota atorgada al veïnat o barri on es viu (%)			
			Baixa	Mitjana	Alta	Total
25-34 anys	Origen social	Baix	3,8	21,5	74,7	100,0
		Mitjà	6,4	22,9	70,6	100,0
		Alt	2,4	16,7	81,0	100,0
	Sexe	Homes	5,7	23,6	70,8	100,0
		Dones	4,0	19,4	76,6	100,0
	Total	-	4,6	21,5	73,8	100,0
55-64 anys	Origen social	Baix	1,3	19,5	79,2	100,0
		Mitjà	2,4	22,6	75,0	100,0
		Alt	0,0	16,3	83,7	100,0
	Sexe	Homes	1,0	18,8	80,2	100,0
		Dones	2,8	23,7	73,5	100,0
	Total	-	1,9	21,2	76,9	100,0

(n = 661)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada 2004, i quarta onada, 2005.

valoració són reduïdes, aquestes diferències es donen a partir de les desigualtats en l'origen social que s'han anat detectant al llarg del capítol. No obstant això, el benestar subjectiu sembla mantenir una relació relativament tènue amb els indicadors de desigualtats analitzats fins al moment.

Pels que fa als sexes, els dos indicadors de benestar subjectiu analitzats en aquest apartat mostren un comportament similar: les noies joves fan una valoració més positiva que els nois tant de la seva vida en general com del barri o veïnat on viuen, mentre que les dones de cinquanta-cinc a seixanta-quatre anys fan una valoració pitjor que la dels homes. No obstant això, com que en general el col·lectiu de més edat és el que fa valoracions globals superiors, les diferències entre dones grans i joves són escasses: de fet, la diferència més gran en ambdós indicadors és entre homes joves (els menys satisfets) i grans (els que més ho estan).

Cultura política

En relació amb l'àmbit de la cultura política, hem seleccionat algunes de les variables principals disponibles al qüestionari amb dos grans objectius comuns en el conjunt de la recerca: d'una banda, descriure les principals posicions de les persones joves en aquest àmbit; de l'altra, analitzar els canvis generacionals produïts en la influència de l'origen social sobre la configuració d'aquestes posicions. És important tenir en compte que diversos autors han postulat la implicació menor del jovent en relació amb la política institucional (una certa *desafecció* política) i la tendència més gran cap a posicions *postmaterialistes* (Inglehart, 1991), que en part implicarien la translació de l'orientació política cap a opcions d'esquerra. Comencem per aquest darrer punt.

POSICIÓ EN L'EIX ESQUERRA-DRETA

Aquesta variable clàssica reflecteix l'autoubicació de la persona enquestada en una escala de 0 (extrema esquerra) a 10 (extrema dreta). Per analitzar les dades, les hem agrupades en tres grups: esquerra (posicions del 0 al 3), centre (del 4 al 6) i dreta (del 7 al 10).

Taula 11.

Posició en l'eix esquerra-dreta segons edat, per origen social i sexe

Edat	Variable		Posició en l'eix esquerra-dreta (%)			
			Esquerra	Centre	Dreta	Total
25-34 anys	Origen social	Baix	32,5	62,5	5,0	100,0
		Mitjà	26,7	65,0	8,3	100,0
		Alt	38,9	57,4	3,7	100,0
	Sexe	Homes	35,1	59,6	5,3	100,0
		Dones	27,9	65,0	7,1	100,0
	Total	-	30,8	62,7	6,5	100,0
55-64 anys	Origen social	Baix	12,9	71,8	15,3	100,0
		Mitjà	17,8	74,7	7,5	100,0
		Alt	30,8	57,7	11,5	100,0
	Sexe	Homes	21,0	70,1	8,9	100,0
		Dones	15,8	74,0	10,2	100,0
	Total	-	18,6	71,9	9,5	100,0

($n = 691$)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada 2004, i quarta onada, 2005.

La comparativa entre les generacions jove i adulta mostra que les posicions de centre són les majoritàries en ambdós col·lectius. Apreciem, però, la disminució de la proporció de joves que declaren ubicar-se al centre respecte del grup de cinquanta-cinc a seixanta-quatre anys, fet que es tradueix en un increment de les posicions d'esquerra. Així doncs, si entre el grup dels adults les posicions d'esquerra agrupen únicament el 18,6% de la població, entre el grup de vint-i-cinc a trenta-quatre anys la proporció ha crescut fins al 30,8%. El col·lectiu jove que es declara de dretes té un pes relativament marginal (6,5%). Amb les dades disponibles no podem saber si aquest increment de les posicions d'esquerra es deu a un efecte edat (de manera que, a mesura que els joves es facin grans, optaran per posicions més centrades) o a un efecte generació (que provocarà una inclinació a l'esquerra del conjunt de la societat a mesura que es produeixi la inevitable successió de generacions). No obstant això, altres estudis (Tormos, 2005) donen la raó a ambdós plantejaments: d'una banda, en tots els moments històrics estudiats els joves són més d'esquerra que els més grans. De l'altra, a mesura que ens aproximem al moment històric actual, es produeix una translació cap a l'esquerra del centre polític.⁷

Les dades segons sexe mostren diverses tendències: d'una banda, les dones ocupen posicions més centrades que els homes. Aquesta dada sobre el major "extremisme" dels homes⁸ recolza els resultats d'altres estudis de l'àmbit de la ciència política (*op. cit.*): per exemple, en un estudi sobre cultures juvenils, Martínez (2003) detecta la ubicació de les noies cap a posicions més centrades en l'espai social juvenil. En aquest sentit, les noies (65,0%) s'autodeclaren de centre més que els nois (59,6%). D'altra banda, altres autors (Berga, 2007) han detectat la *masculinització* de les actituds i comportaments de les noies, traduïda —en el cas de l'estudi citat— en l'increment de les conductes violentes. En aquest sentit, són més les noies joves autoubicades en posicions que no són de centre (35,0%) que les dones grans (26%). Una altra tendència que cal destacar és l'augment de les posicions d'esquerra entre les noies, que gairebé dobra la de les

7. Recordem que parlem del posicionament autodeclarat en l'eix esquerra-dreta, fet que probablement no guarda gaire relació amb els processos polítics experimentats per una societat.

8. Recordem que les posicions 4 i 6 han estat agrupades en la categoria centre, tot i que podrien haver estat agrupades en les categories esquerra i dreta, respectivament. Aquesta decisió fa que les categories d'esquerra i dreta agrupin les persones que de manera més clara declaren tenir aquesta orientació política.

dones de més edat. Finalment, cal observar que en ambdues generacions les dones es declaren lleugerament més de dretes que els homes.

L'anàlisi en funció de l'origen social reforça els plantejaments d'Inglehart en relació amb la importància de l'origen social en la configuració de les actituds i posicionaments polítics. Néixer en un entorn o altre determina les condicions d'existència en la infància i l'adolescència, les quals marquen el tipus de valors de les persones joves, que —al seu torn— influeixen fortament sobre les seves orientacions polítiques. Així, observem que entre les persones joves són les que tenen un origen social alt les que mostren una propensió més gran a optar per posicions d'esquerra, mentre que les que tenen un origen social mitjà són les que opten més per posicions de dreta. Aquesta circumstància, però, no és exclusiva dels joves, ja que entre les generacions adultes succeeix el mateix: l'esquerra arriba als seus màxims entre les persones de cinquanta-cinc a seixanta-quatre anys d'origen social alt, mentre que la dreta ho fa entre les persones d'origen social baix. En aquest sentit, i més enllà de l'increment de la proporció d'individus que es declaren d'esquerres assenyalada en el punt anterior, no es produeix cap canvi de tendència en la influència de l'origen social, ans al contrari: entre els joves d'origen social baix la propensió cap a l'esquerra supera la dels joves d'origen social mitjà. Aquesta tendència pot ser un indicatiu que la correspondència entre posicions de classe i preferències polítiques adquireix una coherència més gran, en contra de les tesis que defensen la desvinculació entre ambdós elements.

IDENTITAT NACIONAL

Pel que fa a la identitat nacional, el qüestionari permet saber com s'han ubicat les persones enquestades en relació amb una escala de posicions que va d'"em sento únicament català" a "em sento únicament espanyol". Aquí s'han agrupat totes les posicions d'identitat catalana, totes les d'identitat espanyola i s'ha mantingut la categoria "igual de català que espanyol".

Observem la centralitat de la categoria "únicament català o més català que espanyol" entre les generacions joves (54,7%), mentre que la categoria "únicament espanyol o més espanyol que català" és minoritària (7,2%). No obstant això, en relació amb les

Taula 12.

Identitat nacional segons edat, per origen social i sexe

Edat	Variable		Identitat nacional (%)			
			Només catalana o més catalana	Igual	Només espanyola o més espanyola	Total
25-34 anys	Origen social	Baix	59,8	34,5	5,7	100,0
		Mitjà	44,6	47,1	8,3	100,0
		Alt	70,0	22,0	8,0	100,0
	Sexe	Homes	57,4	36,5	6,1	100,0
		Dones	52,4	39,2	8,4	100,0
	Total	-	54,7	38,1	7,2	100,0
55-64 anys	Origen social	Baix	62,8	31,4	5,8	100,0
		Mitjà	58,7	31,9	9,4	100,0
		Alt	54,9	23,5	21,6	100,0
	Sexe	Homes	62,3	28,4	9,3	100,0
		Dones	55,9	33,2	10,9	100,0
	Total	-	59,0	30,7	10,3	100,0

(n = 702)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada 2004, i quarta onada, 2005.

generacions més grans es produeix un canvi relativament sorprenent, ja que la proporció d'individus que es declaren “igual de català que espanyol” creix entre els joves. Diem que és relativament sorprenent en la mesura que pràcticament la totalitat dels joves catalans han nascut a Catalunya mentre que bona part de les generacions més grans ho han fet a la resta de l'Estat. No obstant això, la vinculació entre lloc de naixement i identitat nacional és relativa, com demostra el fet que entre les generacions més grans els qui es consideren “únicament català o més català que espanyol” són més que entre les generacions joves. En un altre indret probablement valdria la pena indagar sobre la relació entre llengua i identitat nacional, en la mesura en què el retrocés de l'ús del català detectat en diverses enquestes sembla paral·lel a aquest increment de les posicions d'identitat espanyola.

Per sexes, les dades suggereixen una influència menor del gènere sobre aquest indicador que sobre el d'autoposicionament en l'eix esquerra-dreta, ja que les diferències són menors. Destaca el fet que en ambdues generacions la proporció de dones que es declara “únicament espanyola o més espanyola que catalana” és superior a la dels nois.

Si observem la influència de l'origen social en aquesta qüestió, apreciem un canvi interessant: si en les generacions més grans les posicions d'identitat catalana destaquen entre les persones d'origen social baix i les d'identitat espanyola ho feien entre les d'origen social alt, en les generacions més joves les posicions d'identitat catalana es corresponen clarament amb un origen social alt. En aquest sentit, i en relació amb l'eix esquerra-dreta, es va configurant un mapa en què les posicions d'esquerra catalanista comencen a ser patrimoni de certs grups socials amb un origen social elevat, mentre que les posicions de dreta d'identitat espanyola cada cop corresponen més a grups amb un origen social baix.

PARTICIPACIÓ ELECTORAL

En aquest apartat es tracten els resultats de la pregunta sobre la participació en les eleccions al Parlament de Catalunya de 2003.

Com és habitual, les generacions joves declaren que van votar⁹ en una proporció menor que les de més edat: a diferència del que succeeix en l'evolució de l'eix esquerra-dreta (en què un efecte generació està provocant un cert desplaçament cap a l'esquerra de la centralitat política), en el cas de la participació electoral l'estudi citat (Tormos, 2005) no detecta variacions en la participació electoral que siguin atribuïbles al canvi de generacions (la participació oscil·la en funció de l'interès suscitat per cada elecció) i, en canvi, confirma la sentència que “votar és un hàbit”, que com a tal s'adquireix amb l'edat. Per tant, tot i que és entre els joves on s'està configurant una nova actitud res-

9. Diem *declaren* perquè en totes les enquestes en què es pregunta sobre la participació en unes eleccions ja celebrades les respostes afirmatives sempre són superiors a la participació electoral efectivament produïda. No obstant això, aquest indicador no deixa de ser un indicador vàlid, en tant que ens parla de la percepció de la persona enquestada sobre la importància de ser políticament correcte davant d'aquesta pregunta. Les variacions en la resposta, per tant, ja són prou significatives.

Taula 13.

Participació electoral segons edat, per origen social i sexe

Edat	Variable		Participació electoral (%)		
			No	Si	Total
25-34 anys	Origen social	Baix	27,8	72,2	100,0
		Mitjà	30,4	69,6	100,0
		Alt	14,0	86,0	100,0
	Sexe	Homes	27,2	72,8	100,0
		Dones	26,0	74,0	100,0
	Total	-	26,7	73,3	100,0
55-64 anys	Origen social	Baix	16,7	83,3	100,0
		Mitjà	9,7	90,3	100,0
		Alt	10,2	89,8	100,0
	Sexe	Homes	9,1	90,9	100,0
		Dones	12,7	87,3	100,0
	Total	-	11,0	89,0	100,0

(n = 636)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada 2004, i quarta onada, 2005.

pecte de la política (que inclou una forta desconfiança envers la política institucional i de partits; vegeu González i altres, 2007), la participació electoral menor dels joves respecte dels adults es manté constant en totes les eleccions.

Les diferències entre sexes són escasses. Destaca que les noies protagonitzen en igual mesura que els nois el diferencial d'abstenció entre joves i adults. En aquest sentit, la hipòtesi de la "masculinització" de les noies apuntada en el subapartat sobre el posicionament en l'eix esquerra-dreta sembla imposar-se a la hipòtesi d'un "extremisme" més gran entre els nois. Tot i que caldria veure (tenint en compte el grau de normalització de l'abstencionisme i la poca conflictivització de la temàtica) fins a quin punt el posicionament en l'indicador votar/no votar és indicatiu de centralitat política i social.

Si comparem la influència de l'origen social en la participació electoral entre els joves, observem que són els grups de procedència social més afavorida els que mostren una

propensió més gran a votar (o, com s'ha apuntat a peu de pàgina, a declarar que ho fan). En aquest sentit, la clàssica relació entre posició social i participació (que assenyala que els grups socials afavorits són els que legitimen més els mecanismes participatius i, al mateix temps, en treuen més profit) no es veu desmentida.

Pel que fa a l'evolució d'aquesta influència, les dades suggereixen un increment de la seva força, en tant que les diferències entre els diversos orígens socials són més grans en el grup més jove. Així, mentre que la diferència entre el grup que menys vota (origen social baix) i el que més vota (origen social mitjà) és de 7 punts percentuals en les generacions de cinquanta-cinc a seixanta-quatre anys, en les generacions joves els que més voten (origen social alt) ho fan un 16,4% més que els que menys voten (origen social baix).

INTERÈS PER LA POLÍTICA

En relació amb l'interès per la política, el qüestionari ofereix una gradació en quatre categories que aquí han estat agrupades en dues: *molt o bastant* i *poc o gens*. Aquest indicador hauria de confirmar, en part, els resultats de l'anterior, en tant que la major desafecció dels joves per la política tradicional (encarnada, simbòlicament, per la participació electoral) es podria veure reflectida també en aquesta pregunta. No obstant això, l'ambigüitat inherent a aquesta formulació clàssica sempre deixa dubtes sobre com interpretar-la: “quina” política? La institucional, “de partits” (amb la qual cosa les respostes negatives tendrien a ser més elevades) o la política entesa com “allò que passa en el meu entorn social” (de la qual esperàriem més respostes positives)?

Igual que en la participació electoral, els adults mostren percentatges de respostes positives superiors als joves. No obstant això, destaca que les diferències són molt menors (un 8,3% més). En aquest sentit, sembla que es confirma el que apuntàvem just abans: si bé la desafecció dels joves respecte de la política institucional es manifesta clarament en uns percentatges de vot inferiors als dels grups d'edat precedents, en la seva vinculació amb l'entorn social i la seva preocupació per *la cosa pública* les diferències amb els adults disminueixen amb força. Malgrat tot, la població —tant adulta com jove— que declara estar interessada en la política és escassa: en aquest sentit, els joves comparteixen amb el conjunt de la societat el descrèdit general de la política.

Taula 14.

Interès per la política segons edat, per origen social i sexe

Edat	Variable		Interès per la política (%)		
			Molt o bastant	Poc o gens	Total
25-34 anys	Origen social	Baix	35,1	64,9	100,0
		Mitjà	27,1	72,9	100,0
		Alt	48,9	51,1	100,0
	Sexe	Homes	45,0	55,0	100,0
		Dones	24,4	75,6	100,0
	Total	-	33,7	66,3	100,0
55-64 anys	Origen social	Baix	40,3	59,7	100,0
		Mitjà	39,4	60,6	100,0
		Alt	60,9	39,1	100,0
	Sexe	Homes	51,3	48,7	100,0
		Dones	33,8	66,2	100,0
	Total	-	42,0	58,0	100,0

(n = 651)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada 2004, i quarta onada, 2005.

Les dades segons sexe mostren una escassa evolució dels posicionaments d'homes i dones. Com molts estudis assenyalen (Herrera i Terribas, 2005), l'interès de les dones en "la política" és inferior que el dels homes, i esmercen la seva atenció en qüestions més "socials" o, senzillament, privades. Així, hi ha fins a un 21,0% més de nois que de noies que declaren estar *molt o bastant* interessats en política: la diferència entre les generacions més grans és del 17,5%. Així, l'increment del nivell d'estudis protagonitzat per les noies (que normalment s'associa amb la participació i interès més grans en els assumptes socials) no es tradueix en la millora del diferencial de gèneres d'aquest indicador.

L'origen social mostra la seva influència sobre aquest indicador. Com apuntàvem en relació amb la participació electoral, són els joves amb un origen social alt els qui més interessats es mostren en la política. D'una banda, és clara la influència de l'origen social sobre el nivell d'estudis finalment assolit, variable que afecta directament l'interès per la política. De l'altra, ja s'ha comentat la major facilitat per aprofitar els mecanismes

públics i de la societat civil de què disposen els sectors afavorits de la societat, per la qual cosa no deixa de ser esperable l'interès més gran respecte de la *cosa pública*.

Pel que fa a l'evolució de la influència de l'origen social, els canvis apunten en la direcció contrària que l'indicador anterior, i suggereixen la disminució de l'impacte que té: si la diferència entre els més i menys interessats del grup de cinquanta-cinc a seixanta-quatre anys arriba al 20,6%, la diferència entre els joves és del 13,8%.

CONCLUSIONS

Un cop presentats els resultats principals, és hora de sintetitzar-ne els més destacats i d'apuntar algunes tendències. Tal com s'ha dit en l'apartat de metodologia, el tractament conjunt de les diverses matrius —que tenia per objectiu recopilar indicadors clau presents en diferents onades del PaD— ha estat més complex que l'esperat inicialment i ha provocat limitacions en l'abast de la recerca. Aquesta recerca, que tal com estava dissenyada inicialment havia de permetre validar els indicis trobats, s'ha hagut de limitar a suggerir-los i a contrastar-los amb els plantejaments teòrics preexistents.

No obstant això, els resultats obtinguts coincideixen en bona mesura amb les premisses teòriques sobre les quals es basava aquesta recerca, per la qual cosa, tot i el seu caire exploratori, creiem que val la pena apuntar les tendències principals que s'han detectat.

Pel que fa a la variable origen social, els resultats han estat sintetitzats en el quadre següent. La columna "Existència de diferències entre les generacions joves segons l'origen social" indica si, en la variable indicada en la segona columna, els resultats entre els joves de vint-i-cinc a trenta-quatre anys d'origen social alt varien en més d'un 15% respecte dels d'origen social baix o mitjà. La columna "Evolució de les diferències segons l'origen social respecte de les generacions antigues" mostra si aquestes diferències han variat (s'han incrementat o han disminuït) en més d'un 10%.

De la lectura del quadre s'extrauen les conclusions següents, que cal formular necessàriament en forma d'hipòtesi ateses les limitacions de l'anàlisi a bastament comentades:

Quadre 2.

Síntesi dels resultats a partir de la variable origen social

Dimensió	Indicador	Existència de diferències entre les generacions joves segons l'origen social	Evolució de les diferències segons l'origen social respecte de les generacions antigues
Estudis	Nivell d'estudis universitaris	Superiors 15%	Disminució > 10%
	Estudis de batxillerat	Superiors 15%	Increment > 10%
	Consecució del nivell d'estudis desitjat	Superiors 15%	Manteniment
Treball	Ocupats	Superiors 5%	Manteniment
	Contracte indefinit	Inferiors al 5%	Manteniment
	Oportunitats d'aprenentatge... altes	Superiors 15%	Increment > 10%
Benestar subjectiu	Satisfacció amb la vida alta	Superiors 5%	Manteniment
	Nota atorgada al veïnat o barri alta	Superiors 5%	Manteniment
Cultura política	Posició política d'esquerres	Superiors 5%	Disminució > 10%
	Identitat catalana o més catalana...	Superiors 15%	Increment > 10%
	Haver votat en les darreres eleccions...	Superiors 15%	Manteniment
	Interès per la política alt	Superiors 15%	Manteniment

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada 2004, i quarta onada, 2005.

- L'origen social, contràriament al suggerit per determinades formulacions de la tesi de la individualització, continua influint en la configuració de les trajectòries de les persones joves. Així, tot i haver crescut en un context socioeconòmic radicalment diferent del de les generacions precedents —democratització, universalització dels serveis socials, creixement econòmic, etc.— les generacions joves veuen alterades les seves oportunitats vitals en funció de la llar de naixement. Aquestes desigualtats es manifesten de manera diferent en funció de l'àmbit de què parlem: amb força en l'àmbit de les oportunitats educatives, escassament en l'àmbit del benestar subjectiu i amb moderació en l'àmbit del treball.
- Les diferències en l'àmbit de la cultura política són importants, però cal ser cauts a l'hora de llegir-les en clau de desigualtat: la posició en l'eix esquerra-dreta, per exemple, difícilment pot considerar-se'n. És més fàcil fer-ho en qüestions clau per a la configuració democràtica de les societats i de la capacitat d'acció col·lectiva com són la participació electoral i l'interès per la política. Sobre la

identitat nacional podria dir-se el mateix que sobre la posició en l'eix esquerra dreta —que expressa una mera diferència—, tot i que pot argüir-se que sentir-se arrelat a un territori (un indicador indirecte del qual pot ser sentir-se català) és una qüestió que cal tenir en compte en la ubicació d'un individu en la societat en què viu. En tot cas, siguin diferències o desigualtats, en l'àmbit de la cultura política la influència de l'origen social es manifesta amb força.

- L'anàlisi per generacions suggereix que la influència de l'origen social no ha disminuït, sinó que ha tendit a mantenir-se. Així, les diferències generades per l'origen social en la generació de cinquanta-cinc a seixanta-quatre anys són similars a les generades en la generació de vint-i-cinc a trenta-quatre anys. Aquest resultat és relativament sorprenent, ja que suggereix que, independentment que s'hagi produït una millora general del benestar de la societat, les diferències entre grups s'han mantingut. En el cas en què les diferències entre els orígens socials han disminuït més (en la variable de nivell d'estudis), això ha passat perquè les diferències en les generacions més grans eren molt elevades: no obstant això, ja hem comentat que les probabilitats de tenir estudis universitaris són de més del doble entre el jovent d'origen social alt que en la resta de joves.
- Les diferències entre orígens socials es donen entre dos grans grups: l'origen social alt, d'una banda, i el baix i el mitjà, de l'altra. Tot i que certament aquest resultat pot estar influït per la tècnica de construcció de la variable, també pot llegir-se com a indicatiu de la polarització i segmentació social apuntada per diversos autors, que estaria provocant l'arribada de la precarització i la vulnerabilitat en sectors que fins ara n'havien estat —en termes generals— exempts: les classes mitjanes.

El quadre sobre la variable sexe s'ha construït a partir de la mateixa lògica que el quadre anterior:

- L'anàlisi conjunta dels resultats de les desigualtats per raó de gènere entre les generacions joves ofereix un resultat diferent al de les desigualtats segons l'origen social: mentre que en relació amb aquesta darrera variable les desigualtats es manifesten en la direcció esperada (unes xifres més positives entre els joves d'origen social alt), en el cas del gènere s'evidencien algunes de les transfor-

Quadre 3.

Síntesi dels resultats a partir de la variable sexe

Dimensió	Indicador	Existència de diferències entre les generacions joves segons el sexe	Evolució de les diferències segons el sexe respecte de les generacions antigues
Estudis	Nivell d'estudis universitaris	Superiors 10% (dones)	Increment > 10% (dones)
	Estudis de batxillerat	Inferiors 5% (dones)	Manteniment
	Consecució del nivell d'estudis desitjat	Inferiors 5% (dones)	Manteniment
Treball	Ocupats	Superiors 5%	Disminució > 10%
	Contracte indefinit	Inferiors 5%	Disminució > 5%
	Oportunitats d'aprenentatge... altes	Superiors 5%	Disminució > 5%
Benestar subjectiu	Satisfacció amb la vida alta	Superiors 5% (dones)	Manteniment
	Nota atorgada al veïnat o barri alta	Superiors 5% (dones)	Disminució > 5%
Cultura política	Posició política d'esqueres	Superiors 5%	Manteniment
	Identitat catalana o més catalana...	Superiors 5%	Manteniment
	Haver votat en les darreres eleccions...	Inferiors 5%	Manteniment
	Interès per la política alt	Superiors 10%	Manteniment

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002; segona onada, 2003; tercera onada 2004, i quarta onada, 2005.

macions positives que ha experimentat la societat en les darreres dècades. En primer lloc, hi ha dos àmbits en què les dades reflecteixen una posició millor de les noies: d'una banda, es constata l'evolució positiva de les noies en el camp educatiu, en què la majoria d'indicadors bàsics els són favorables. De l'altra, l'àmbit del benestar subjectiu és favorable a les noies: tot i que els indicadors d'aquest àmbit no tenen perquè tenir relació amb els resultats de bona part dels indicadors objectius que ofereix aquesta recerca i d'altres del mateix PaD (treball mercantil, treball domèstic, estat de salut, etc.), seria erroni desestimar-ne la importància adduint aquesta discrepància. En segon lloc, en l'àmbit del treball i de la cultura política els indicadors són favorables als nois: en un dels àmbits on es manifesten més clarament les desigualtats —el món del treball mercantil—, els indicadors seleccionats constaten diferències, però en una proporció relativament reduïda: en aquest sentit, les fonts externes sobre la posició comparada entre nois i noies en el mercat de treball reforcen aquest plantejament, ja que

en els darrers anys les diferències en bona part dels indicadors laborals tradicionalment emprats (ocupació, temporalitat, atur, professió, etc.) han tendit a disminuir. Finalment, en relació amb la cultura política, i recordant les matisacions fetes anteriorment sobre la pertinència de considerar-los o no indicadors de desigualtat, l'únic indicador en què les diferències/desigualtats es manifesten amb força és el d'un interès elevat per la política. Òbviament, el retrat resultant d'aquestes dades obeeix a la selecció d'uns determinats indicadors, i canviaria si haguessin estat uns altres els escollits. No obstant això, són indicadors que fan referència a dimensions bàsiques en la vida de nois i noies, i per aquest motiu cal tenir en compte els resultats que proporcionen: les dades ens suggereixen un canvi en el posicionament comparat de nois i noies en la societat i apunten a la difuminació relativa de les desigualtats per raó de gènere entre la joventut actual en determinats àmbits. La comparativa intergeneracional confirma en part aquest plantejament.

- Les desigualtats de gènere entre les generacions joves i grans han tingut una evolució variada, però en termes generals han estat favorables a les noves generacions: en l'àmbit educatiu, la situació s'ha capgirat i les noies d'avui gaudeixen d'una posició inversa a la de les dones grans, mentre que en l'àmbit del treball mercantil les desigualtats han tendit a disminuir tot i que no han desaparegut. D'altra banda, en l'àmbit de la cultura política, les diferències/desigualtats s'han mantingut. Finalment, en l'àmbit del benestar subjectiu, les desigualtats (favorables a les dones, que perceben tenir més benestar) s'han mantingut o han disminuït lleugerament.

En resum, l'evolució de les desigualtats de gènere i per origen social ofereix una perspectiva ambigua de determinats plantejaments de la tesi de la individualització, que defensen la difuminació de la influència de les variables clàssiques de desigualtat. Certament, en el camp de les desigualtats de gènere és on les dades presentades suggereixen una evolució més semblant al que caldria esperar segons aquests plantejaments. No obstant això, cal formular-se diverses qüestions: en primer lloc, les desigualtats no han desaparegut, sinó que es mantenen amb força en àmbits fonamentals (com el treball, productiu o reproductiu). En segon lloc, cal preguntar-se per les motivacions de la millora de les desigualtats en altres àmbits, com ara l'educatiu, en què la situació de

desigualtat s'ha capgirat: caldria analitzar fins a quin punt la inversió educativa més elevada de les noies està relacionada amb la percepció d'unes dificultats futures més grans en l'àmbit laboral. Finalment, l'eliminació d'antigues desigualtats és possible que obri el camí a altres de noves: per exemple, en un estudi sobre les diferències de gènere entre els adolescents, Altarriba (2007) detecta una baixa predisposició de les noies envers les relacions de parella "romàntiques", enteses com aquelles en què s'ha de fer qualsevol sacrifici per la parella. No obstant això, entre els nois aquesta visió de l'amor continua essent la majoritària. En aquest sentit, l'anàlisi de les desigualtats de gènere s'ha de fer conjuntament: l'evolució positiva de les actituds i assoliments de les dones joves és una condició necessària però no suficient per eliminar les desigualtats.

D'altra banda, les dades suggereixen la pervivència de la importància de l'origen social en la configuració de les oportunitats vitals del jovent, fet que proporciona un cert recolzament als plantejaments de Furlong i Cartmel citats a l'inici d'aquest article, quan afirmen que "la diversificació comporta l'emergència de noves experiències i noves trajectòries, però no implica un procés d'igualació ni dilueix el caràcter objectiu de les diferències de classe. El fet de pertànyer a una classe social encara té molta influència en la consecució d'oportunitats de vida per a les persones" (Furlong i Cartmel, 1997, p. 6-7).

No obstant això, defensar la pervivència de les desigualtats no implica negar l'evidència del procés d'individualització: la individualització i atomització de les trajectòries socials i experiències vitals no és incompatible amb el manteniment de les desigualtats socials. En la seva anàlisi de l'Enquesta de la Joventut de Catalunya de l'any 2002, J. Casal i altres (2003) detecten l'emergència de tres nous tipus de trajectòries vitals entre la població juvenil, que s'afegeixen a les dues grans modalitats que hi ha hagut fins al moment (les trajectòries obreres —pròpies dels fills de la classe treballadora— i les d'èxit precoç —pròpies dels fills de la classe mitjana i alta—). Les tres noves trajectòries afecten una àmplia diversitat de sectors socials —extensió del risc— i estan marcades per la precarietat i la incertesa. En aquest sentit, les trajectòries d'inserció a la "vida adulta" s'estan pluralitzant —reforç de la tesi de la individualització—, però la resolució final d'aquestes trajectòries —consecució o no d'una inserció sociolaboral satisfactòria— continua depenent, en bona mesura, de l'origen social (Salvadó i Seracant, 2003).

Per tant, independentment de l'evolució de la identificació subjectiva del jovent amb una classe social —recordem la tendència general d'un desplaçament de les identitats des de l'esfera laboral cap a la de l'oci i el temps lliure—, aquesta classe probablement continua exercint una forta influència en la definició de les oportunitats del jovent català actual. Es més, en la mesura que la *consciència de classe* pot estar afeblint-se, la lluita contra les desigualtats es pot veure més dificultada. Individualització i desigualtats socials, per tant, evolucionen plegades. És a partir d'aquests plantejaments que prenen sentit les recomanacions sobre la reformulació de les polítiques de joventut presentades per Walther i Stauber (2002) a partir de la seva anàlisi de les trajectòries *erràtiques* entre el col·lectiu juvenil. En aquest sentit, defensen actuacions com l'orientació i l'assessorament personalitzat en un context d'incertesa creixent, entendre i saber treballar amb la diversitat i reversabilitat de les trajectòries i necessitats juvenils, afrontar la fragilitat de les motivacions en un context immediatista, etc. És a dir, cal saber adaptar les intervencions dirigides al jovent a aquest nou entorn, en què perviuen les desigualtats però a partir de percepcions i posicions creixentment individualitzades.

Bibliografia

- ALTARRIBA, F.X. (2007). *La construcció social del gènere*. Barcelona: Secretaria General de Joventut.
- BECK, U. (1998). *La sociedad del riesgo. Hacia una nueva modernidad*. Barcelona: Paidós.
- BERGA, A. (2007). *Adolescència femenina i risc social. Un estudi d'itineraris biogràfics i estratègies culturals des d'una perspectiva de gènere*. Barcelona: Secretaria General de Joventut.
- BOURDIEU, P. i PASSERON, J.C. (2001). *La Reproducción: elementos para una teoría del sistema de enseñanza*. Madrid: Popular.
- CASAL, J. GARCIA, M.; MERINO, R.; QUESADA, M. (2003). *Enquesta als joves de Catalunya 2002*. Barcelona: Secretaria General de Joventut.
- DIVERSOS AUTORS (2006). “Materials de sociologia de la joventut”, a *Papers. Revista de sociologia*, 79, 2006.
- FURLONG, A. i CARTMEL, F. (1997). *Young People and Social Change: Individualisation and Risk in the Age of High Modernity*. Buckingham: Open University Press.

FURLONG, A. i CARTMEL, F. (2001). *Els contextos canviants de la joventut*. Barcelona: Secretaria General de Joventut.

GIDDENS, A. (1995). *Modernidad e identidad del yo*. Barcelona: Ediciones Península.

GONZÁLEZ, I. (coord.) i altres (2007). *Participació, política i joves. Una aproximació a les pràctiques polítiques, la participació social i l'afecció política de la joventut catalana*. Barcelona: Secretaria General de Joventut.

HAIR, J. H., ANDERSON, R. E., TATHAM, R. L. i BLACK, W. C. (1999). *Análisis Multivariante*. Madrid: Prentice-Hall.

HERRERA, L. i TERRIBES, P. (2005). *Dona jove i política*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

INGLEHART, R. (1991). *El cambio cultural en las sociedades industriales avanzadas*. Madrid: Siglo XXI.

MARTÍNEZ, R. (2003). *Cultura juvenil i gènere*. Barcelona: Secretaria General de Joventut.

MIRET, P. (2005). “Una visió de la joventut a Catalunya”, a FUNDACIÓ JAUME BOFILL (ed.). *Estructura social i desigualtats a Catalunya. Volum II*. Barcelona: Mediterrània i Fundació Jaume Bofill.

SALVADÓ, A. (1997). *Les condicions de vida dels joves metropolitans*. Barcelona: Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.

SALVADÓ, A. i SERRACANT, P. (2003). Forever young. *Vulnerabilitat social juvenil o vulnerabilitat social generacional?* [En línia] <<http://www.gencat.net/joventut/observatori>>

SÁNCHEZ MIRET, C. (2001). *Proyecto docente e investigador: estructura social*. [Mecanoscrit inèdit].

TORMOS, R. (2005). La influència de l'edat en el comportament electoral a Catalunya. Cicle vital o generació? Barcelona: Secretaria General de Joventut.

WALTHER, A. i STAUBER, B. (2002). *Misleading Trajectories*. Opladen: Leske + Budrich.

WILLIS, P. (1988). *Aprendiendo a trabajar: cómo los chicos de la clase obrera consiguen trabajos de clase obrera*. Torrejón de Ardoz: Akal.

ANNEX ESTADÍSTIC
EDUCACIÓ

Nivell d'estudis (%)					Consecució del nivell d'estudis desitjat (%)				Especialitat dels estudis secundaris postobligatoris (%)				
Origen social	Baix	Mitjà	Alt	Altre	Total	No	Sí	Altre	Total	FP	Batxillerat	Altre	Total
25- 34 anys													
Baix	45,83	29,17	25,00	0,00	100,00	25,00	50,00	25,00	100,00	20,83	14,58	64,58	100,00
Mitjà baix	31,67	41,67	26,67	0,00	100,00	26,67	55,00	18,33	100,00	26,67	13,33	60,00	100,00
Mitjà	50,00	24,22	24,22	1,56	100,00	35,94	46,88	17,19	100,00	21,09	11,72	67,19	100,00
Alt mitjà	17,65	44,12	38,24	0,00	100,00	23,53	67,65	8,82	100,00	20,59	26,47	52,94	100,00
Alt	0,00	31,82	68,18	0,00	100,00	4,55	63,64	31,82	100,00	0,00	31,82	68,18	100,00
Altre	30,77	23,08	38,46	7,69	100,00	7,69	38,46	53,85	100,00	15,38	15,38	69,23	100,00
Total	37,70	31,15	30,16	0,98	100,00	27,54	52,13	20,33	100,00	20,33	15,74	63,93	100,00
55-64 anys													
Baix	77,42	12,90	9,68	-	100,00	32,26	48,39	19,35	100,00	6,45	9,68	83,87	100,00
Mitjà baix	77,46	9,86	12,68	-	100,00	38,03	49,30	12,68	100,00	9,86	9,86	80,28	100,00
Mitjà	74,51	13,73	11,76	-	100,00	42,48	43,14	14,38	100,00	8,50	11,11	80,39	100,00
Alt mitjà	38,78	20,41	40,82	-	100,00	30,61	65,31	4,08	100,00	16,33	16,33	67,35	100,00
Alt	66,67	0,00	33,33	-	100,00	66,67	33,33	0,00	100,00	0,00	0,00	100,00	100,00
Altre	50,00	0,00	50,00	-	100,00	50,00	25,00	25,00	100,00	0,00	0,00	100,00	100,00
Total	71,12	13,58	15,30	-	100,00	40,09	46,55	13,36	100,00	9,27	11,21	79,53	100,00

Variable	χ^2	Sig.	Grau llibertat
Nivell d'estudis 25-34 anys	46,66	0,00	15
Nivell d'estudis 55-64 anys	40,00	0,00	10
Consecució del nivell d'estudis desitjat 25-34 anys	25,18	0,01	10
Consecució del nivell d'estudis desitjat 55-64 anys	12,89	0,23	10
Especialitat dels estudis secundaris postobligatoris 25-34 anys	14,66	0,14	10
Especialitat dels estudis secundaris postobligatoris 55-64 anys	7,27	0,70	10

TREBALL

Relació amb l'activitat laboral (%)				Tipus de contracte (%)			Oportunitats d'aprenentatge i enriquiment professional (%)				
Origen social	Aturat o inactiu	Ocupat	Baixes	Altes	Altres	Total	Total	Indefinit	Temporal	Altres	Total
25-34 anys											
Baix	14,58	85,42	2,08	14,58	83,33	100,00	100,00	50,00	25,00	25,00	100,00
Mitjà baix	11,67	88,33	11,67	11,67	76,67	100,00	100,00	50,00	33,33	16,67	100,00
Mitjà	11,72	88,28	8,59	21,88	69,53	100,00	100,00	56,25	28,91	14,84	100,00
Alt mitjà	0,00	100,00	5,88	23,53	70,59	100,00	100,00	58,82	32,35	8,82	100,00
Alt	9,09	90,91	4,55	27,27	68,18	100,00	100,00	40,91	36,36	22,73	100,00
Altres	30,77	69,23	7,69	15,38	76,92	100,00	100,00	53,85	23,08	23,08	100,00
Total	11,48	88,52	7,54	19,02	73,44	100,00	100,00	53,11	29,84	17,05	100,00
Baix	81,82	18,18					100,00	29,03	6,45	64,52	100,00
Mitjà baix	58,54	41,46	3,23	0,00	96,77	100,00	100,00	30,99	14,08	54,93	100,00
Mitjà	59,03	40,97	7,04	2,82	90,14	100,00	100,00	42,48	8,17	49,35	100,00
Alt mitjà	46,67	53,33	4,58	2,61	92,81	100,00	100,00	55,10	4,08	40,82	100,00
Alt	100,00	0,00	6,12	2,04	91,84	100,00	100,00	33,33	0,00	66,67	100,00
Altres	0,00	100,00	0,00	0,00	100,00	100,00	100,00	75,00	0,00	25,00	100,00
Total	58,52	41,48	0,00	0,00	100,00	100,00	100,00	41,38	8,41	50,22	100,00

Variable	χ^2	Sig.	Grau llibertat
Relació amb l'activitat laboral 25-34 anys	9,76	0,08	5
Relació amb l'activitat laboral 55-64 anys	4,45	0,49	5
Tipus de contracte 25-34 anys	6,70	0,75	10
Tipus de contracte 55-64 anys	14,17	0,17	10
Oportunitats d'aprenentatge i enriquiment professional 25-34 anys	8,95	0,54	10
Oportunitats d'aprenentatge i enriquiment professional 55-64 anys	2,59	0,99	10

MOBILITAT SOCIAL

Posició social respecte de la llar d'origen (%)							
Origen social	Altre	Total	Més alta	Igual	Més baixa	Altre	Total
25-34 anys							
Baix	62,50	100,00	16,67	33,33	8,33	41,67	100,00
Mitjà baix	15,00	100,00	31,67	35,00	21,67	11,67	100,00
Mitjà	3,91	100,00	42,19	35,94	16,41	5,47	100,00
Alt mitjà	2,94	100,00	20,59	52,94	26,47	0,00	100,00
Alt	36,36	100,00	4,55	31,82	40,91	22,73	100,00
Altre	100,00	100,00	7,69	7,69	15,38	69,23	100,00
Total	21,64	100,00	29,51	35,74	19,02	15,74	100,00
55-64 anys							
Baix	74,19	100,00	32,26	12,90	0,00	54,84	100,00
Mitjà baix	0,00	100,00	60,56	26,76	7,04	5,63	100,00
Mitjà	0,65	100,00	62,75	29,74	4,90	2,61	100,00
Alt mitjà	0,00	100,00	40,82	32,65	20,41	6,12	100,00
Alt	0,00	100,00	33,33	33,33	33,33	0,00	100,00
Altre	100,00	100,00	0,00	0,00	0,00	100,00	100,00
Total	6,25	100,00	57,33	28,23	6,68	7,76	100,00

Variable	χ^2	Sig.	Grau llibertat
Posició social respecte de la llar d'origen 25-34 anys	92,84	0,00	15
Posició social respecte de la llar d'origen 55-64 anys	178,89	0,00	15

BENESTAR

Origen social	Satisfacció amb la pròpia vida (%)				Nota atorgada al veïnat o barri on es viu (%)					
	Baixa	Mitjana	Alta	Altres	Total	Baixa	Mitjana	Alta	Altres	Total
25-34 anys										
Baix	2,08	18,75	37,50	41,67	100,00	2,08	8,33	45,83	43,75	100,00
Mitjà baix	0,00	18,33	73,33	8,33	100,00	3,33	21,67	61,67	13,33	100,00
Mitjà	0,78	14,84	78,13	6,25	100,00	5,47	19,53	60,16	14,84	100,00
Alt mitjà	0,00	20,59	76,47	2,94	100,00	2,94	14,71	67,65	14,71	100,00
Alt	0,00	9,09	63,64	27,27	100,00	0,00	9,09	50,00	40,91	100,00
Altres	7,69	23,08	23,08	46,15	100,00	0,00	15,38	38,46	46,15	100,00
Total	0,98	16,72	67,21	15,08	100,00	3,61	16,72	57,38	22,30	100,00
55-64 anys										
Baix	0,00	0,00	29,03	70,97	100,00	0,00	3,23	22,58	74,19	100,00
Mitjà baix	4,23	12,68	83,10	0,00	100,00	1,41	19,72	76,06	2,82	100,00
Mitjà	1,31	19,93	77,78	0,98	100,00	2,29	21,90	72,55	3,27	100,00
Alt mitjà	0,00	10,20	89,80	0,00	100,00	0,00	16,33	77,55	6,12	100,00
Alt	0,00	33,33	66,67	0,00	100,00	0,00	0,00	100,00	0,00	100,00
Altres	0,00	25,00	25,00	50,00	100,00	0,00	0,00	50,00	50,00	100,00
Total	1,51	16,59	76,08	5,82	100,00	1,72	19,40	70,26	8,62	100,00

Variable	χ^2	Sig.	Grau llibertat
Satisfacció amb la pròpia vida 25-34 anys	21,11	0,13	15
Satisfacció amb la pròpia vida 55-64 anys	16,75	0,33	15
Nota atorgada al veïnat o barri on es viu 25-34 anys	33,22	0,00	15
Nota atorgada al veïnat o barri on es viu 55-64 anys	196,57	0,00	15

Posició en l'eix esquerra-dreta (%)			Identitat nacional (%)				Participació electoral (%)				Interès per la política (%)							
Origen social	Esquerra	Centre	Dreta	Altre	Total	Catalana	Igual	Espanyola	Altre	Total	No	Sí	Altre	Total	Molt o bastant	Poc o gens	Total	
25-34 anys																		
Baix	18,75	39,58	2,08	39,58	100,00	35,42	31,25	2,08	31,25	100,00	12,50	39,58	47,92	100,00	18,75	39,58	41,67	100,00
Mitjà baix	28,33	51,67	5,00	15,00	100,00	58,33	25,00	6,67	10,00	100,00	23,33	55,00	21,67	100,00	30,00	51,67	18,33	100,00
Mitjà	25,00	60,94	7,81	6,25	100,00	42,19	44,53	7,81	5,47	100,00	27,34	62,50	10,16	100,00	25,00	67,19	7,81	100,00
Alt mitjà	38,24	55,88	5,88	0,00	100,00	61,76	20,59	8,82	8,82	100,00	17,65	64,71	17,65	100,00	35,29	55,88	8,82	100,00
Alt	36,36	54,55	0,00	9,09	100,00	63,64	18,18	4,55	13,64	100,00	0,00	68,18	31,82	100,00	50,00	22,73	27,27	100,00
Altre	7,69	30,77	7,69	53,85	100,00	30,77	23,08	0,00	46,15	100,00	15,38	30,77	53,85	100,00	7,69	23,08	69,23	100,00
Total	26,23	53,44	5,57	14,75	100,00	47,54	33,11	6,23	13,11	100,00	20,66	56,72	22,62	100,00	27,21	53,44	19,34	100,00
55-64 anys																		
Baix	3,23	38,71	9,68	48,39	100,00	22,58	29,03	0,00	48,39	100,00	6,45	29,03	64,52	100,00	25,81	22,58	51,61	100,00
Mitjà baix	14,08	69,01	14,08	2,82	100,00	66,20	25,35	7,04	1,41	100,00	14,08	71,83	14,08	100,00	32,39	54,93	12,68	100,00
Mitjà	16,99	71,24	7,19	4,58	100,00	57,19	31,05	9,15	2,61	100,00	8,82	82,35	8,82	100,00	36,27	55,88	7,84	100,00
Alt mitjà	32,65	55,10	12,24	0,00	100,00	55,10	22,45	20,41	2,04	100,00	8,16	85,71	6,12	100,00	55,10	32,65	12,24	100,00
Alt	0,00	100,00	0,00	0,00	100,00	33,33	33,33	33,33	0,00	100,00	33,33	66,67	0,00	100,00	33,33	66,67	0,00	100,00
Altre	25,00	25,00	0,00	50,00	100,00	25,00	0,00	25,00	50,00	100,00	0,00	0,00	100,00	100,00	0,00	0,00	100,00	100,00
Total	17,24	66,81	8,84	7,11	100,00	55,60	28,88	9,70	5,82	100,00	9,48	76,72	13,79	100,00	36,64	50,65	12,72	100,00

Variable	χ^2	Sig.	Grau llibertat
Posició en l'eix esquerra-dreta 25-34 anys	58,90	0,00	15
Posició en l'eix esquerra-dreta 55-64 anys	115,87	0,00	15
Identitat nacional 25-34 anys	49,53	0,00	15
Identitat nacional 55-64 anys	142,49	0,00	15
Participació electoral 25-34 anys	44,29	0,00	10
Participació electoral 55-64 anys	105,96	0,00	10
Interès per la política 25-34 anys	61,53	0,00	10
Interès per la política 55-64 anys	86,39	0,00	10

SINTAXI PER A L'OBTENCIÓ DE LA VARIABLE *ORIGEN SOCIAL*

```
COMPUTE OSOCIAL = CLORIGEN + NEORIGEN .
EXECUTE .
```

```
IF (CLORIGEN = 1 & NEORIGEN = 99) OSOCIAL = 2.
IF (CLORIGEN = 99 & NEORIGEN = 1) OSOCIAL = 2.
IF (CLORIGEN = 2 & NEORIGEN = 99) OSOCIAL = 4.
IF (CLORIGEN = 99 & NEORIGEN = 2) OSOCIAL = 4.
IF (CLORIGEN = 3 & NEORIGEN = 99) OSOCIAL = 6.
IF (CLORIGEN = 99 & NEORIGEN = 3) OSOCIAL = 6.
IF (CLORIGEN = 4 & NEORIGEN = 99) OSOCIAL = 8.
IF (CLORIGEN = 99 & NEORIGEN = 4) OSOCIAL = 8.
IF (CLORIGEN = 5 & NEORIGEN = 99) OSOCIAL = 10.
IF (CLORIGEN = 99 & NEORIGEN = 5) OSOCIAL = 10.
IF (OSOCIAL = 2) OSOCIAL = 1.
IF (OSOCIAL = 3 OR OSOCIAL = 4) OSOCIAL = 2.
IF (OSOCIAL = 5 OR OSOCIAL = 6) OSOCIAL = 3.
IF (OSOCIAL = 7 OR OSOCIAL = 8) OSOCIAL = 4.
IF (OSOCIAL = 9 OR OSOCIAL = 10) OSOCIAL = 5.
IF (CLORIGEN = 99 & NEORIGEN = 99) OSOCIAL = 99.
```

```
VARIABLE LABELS OSOCIAL 'Origen Social'
EXECUTE.
```

```
FORMATS OSOCIAL (F2.0).
EXECUTE.
```

```
VAL LAB
/ OSOCIAL
01 Baix
02 Mitjà baix
03 Mitjà
04 Alt mitjà
05 Alt
99 ELSE
```

```
EXECUTE.
```

9 La gent gran a Catalunya

Julio Pérez Díaz, Pau Miret Gamundi i Marc Ajenjo Cosp

RESUM

La gent gran ha protagonitzat un dels canvis socials menys conegut i de més envergadura de les últimes dècades a Catalunya. La Fundació Jaume Bofill vol aplicar el PaD també a la investigació d'aquest canvi, i amb aquest estudi fa un primer pas. Els autors dibuixen un panorama general sobre la gent gran en el conjunt poblacional i social, n'analitzen l'evolució fins al moment actual i la complementen després amb una primera explotació de les dades de l'Enquesta. Aquest treball descriu el canvi experimentat per la piràmide de població, des d'una presència relativa molt escassa de gent gran fins al seu pes actual, que supera el dels infants, i n'analitza sense prejudicis alarmistes les causes i conseqüències. Es desvetlla, d'aquesta manera, un cúmul de transformacions en les dinàmiques socials, començant per la mateixa supervivència, democratitzada fins a la vellesa per a la majoria dels nascuts, seguint amb els mateixos cicles de vida, la significació de les diferents edats i la distribució dels papers familiars, econòmics i socials.

INTRODUCCIÓ

L'edat és una de les categories de més tradició com a eix causal de diferències socials. En la sociologia funcionalista clàssica l'edat és considerada, juntament amb el sexe, un determinant fonamental del rol i l'estatus de cada persona, un criteri universal d'identificació social i de distribució de recursos, amb formes específiques en cada tipus de civilització, però de gran solidesa i continuïtat. Dit en altres paraules, coneixent l'edat d'una persona coneixeríem d'antuvi gran quantitat d'aspectes sobre el seu comportament, les seves característiques i la seva relació amb els altres. I més encara si, de la persona en qüestió, es pot dir que és “vella”.

Tota la feina impulsada per la Fundació Jaume Bofill al voltant del seu *Panel de Desigualtats Socials a Catalunya* té per objectiu precisament generar o millorar el nostre coneixement sobre les diferències socials. Ara que arriba el moment de fer de la gent gran l'objecte específic d'estudi, la feina hauria de resultar senzilla, tenint-ne en compte l'elevada “inèrcia” i “predictibilitat” social.

És fàcil resumir allò que suposadament diferencia la gent gran de la resta. Es tracta de trets que sovint considerem invariables, “efectes de la vellesa” quasi “naturals”: salut més precària i en declivi, capacitats minvades i minvants, activitat consegüentment molt menor, menor mobilitat, exclusió del treball productiu i, per tant, dificultat o

impossibilitat d'obtenir ingressos o recursos propis, problemes econòmics freqüents —i, fins i tot, pobresa—, falta d'independència, necessitat d'ajuts i d'assistència, vulnerabilitat i actitud temorosa davant el canvi i la innovació, conservadorisme, pèrdua de l'estatus aconseguit com a adult en la família i en la societat en general, i una llarga llista d'altres característiques igualment poc atractives. En acabar, se'n pot afegir una de definitivament poc encisadora: la vellesa es caracteritza per ser l'antesala d'una mort imminent.

Catalunya tenia fa un segle (1900) un 5% de gent gran (de seixanta-cinc anys o més). Avui aquesta proporció ha arribat al 17%. Encara més, el 1900 hi havia catorze persones d'aquestes edats per cada cent infants (en direm així als menors de quinze anys), mentre que avui les persones grans superen els infants en una raó de 125 a 100.

Si acceptem la visió *a priori* i tòpica del que significa la vellesa, hauríem de considerar aquests canvis una autèntica catàstrofe social. Catalunya hauria de plantejar-se mesures urgents i dràstiques per tal d'afrontar el cataclisme que fa temps que es deu estar produint. Els partidaris de protegir la gent gran i millorar-ne situació (amenaçada per la seva pròpia expansió poblacional) haurien d'estar lliurant una batalla aferrissada contra els qui denuncien el perill que la resta d'edats, especialment les infantils, acabin desprotegides davant la quantitat creixent de recursos i atencions que acaparen els més grans. Encara més, la nostra societat hauria d'estar perdent dinamisme, creativitat, productivitat i estalvi, els nostres sistemes sanitari i de pensions, i l'estat del benestar en general, haurien d'estar enfonsats en una crisi financera irresoluble, el sistema productiu i el mercat laboral estarien perdent força per falta de prou joves que substitueixin els treballadors que es jubilen. I les famílies, per la seva banda, i molt especialment les dones, que mantenen el pes més gran de tenir cura d'altres, travessarien el seu pitjor moment històric, abocades al col·lapse dels recursos i del temps disponible, acaparats en l'atenció als més grans.

No succeeix res de tot això. Catalunya, com la resta de societats més demogràficament envellides del món, mai no ha estat més rica, ni més dinàmica i diversa en el seu sistema productiu, ni més innovadora en coneixements i tecnologies; mai el sistema de pensions no havia tingut el grau de maduresa i consolidació actuals, ni els seus excedents de caixa

havien estat de tal magnitud; mai la sanitat no havia estat tan estesa i ben equipada, ni s'havia avançat tant en les millores de la supervivència i la morbiditat, ni s'havien dedicat tants recursos a la recerca mèdica i farmacològica; mai, en fi, la família no ha estat millor valorada, ni ha estat més lliurement integrada, ni ha tingut tal diversitat de formes i composicions; i mai, sobretot, no ha estat la dona més a prop de la igualtat de drets i de fets amb els homes en la vida pública i en la trajectòria laboral i familiar. Òbviament hi ha molt encara per millorar en tots aquests terrenys, i fins i tot es podrien destacar greus problemes molt actuals, però la predicció que la progressiva proliferació de gent gran havia de ser nefasta és tossudament refutada per la simple realitat.

No hi ha una única explicació del fet que les reiterades prediccions de catàstrofes tinguin un igualment reiterat desmentiment. Algunes d'aquestes prediccions són en realitat independents de la mateixa gent gran, i tenen més a veure amb l'augment de la riquesa, la innovació tecnològica, la productivitat o la modernització social i política. Es podria pensar que aquests progressos han neutralitzat, i fins i tot superat, les conseqüències, en qualsevol cas negatives, de l'envelliment poblacional. Però hi ha signes sobrats que una altra part de l'explicació està en un canvi de gran envergadura en la mateixa gent gran i en la relació que manté amb l'entorn social i material. Contra els tòpics i contra el dibuix suposadament inherent a la vellesa que acabem de fer, la veritat és que, entre les societats avançades com la catalana, probablement aquesta sigui l'etapa de la vida que més canvis, i més radicals i esperançadors, ha experimentat en les darreres dècades.

No ens enganyem, però. La vellesa, a Catalunya i a arreu, continua patint problemes antics i característics: el fet d'envellir encara comporta sovint pèrdues de tota mena, i la mort i les malalties no s'han oblidat dels éssers humans. Però els anys de vida, especialment els anys de vida en salut, han crescut de manera sorprenent i imprevista entre les persones de més edat, la situació socioeconòmica dels nous vells és radicalment diferent de la que van tenir els seus antecessors quan van arribar a aquestes edats, i la nostra societat encaixa i aprofita les noves possibilitats col·lectives i individuals que li proporciona aquesta novetat històrica absolutament revolucionària: la vida garantida en pràcticament totes les seves etapes possibles, "democratitzada" en tant que accessible a gairebé tothom.

I no és casual que el procés d'augment de la supervivència i de la presència de la gent gran hagi estat acompanyat d'un canvi igualment radical en les característiques i comportaments de la vellesa. Tots dos són canvis interdependents i connectats.

El cas és que les característiques de la gent gran no són tan conegudes com se sol pensar; les haurem d'investigar. De fet, tenint en compte la magnitud i rapidesa del canvi que ha experimentat, probablement sigui una de les etapes de la vida el coneixement sociològic de la qual ha quedat més obsolet i inservible. Per tant, i com que d'aquest coneixement en depenen decisions públiques i privades de transcendència difícil d'exagerar (només cal pensar en les propostes de reforma del sistema de pensions, al qual correspon la partida més gran dels pressuposts públics), la recerca sobre la vellesa ha de tenir una importància de magnitud proporcional, i cal que es faci de manera urgent.

La necessitat de l'estudi longitudinal de la vellesa

Aquesta urgència, però, no ha d'impedir esbrinar prèviament les raons que expliquen que el coneixement sociològic de la vellesa estigui tan farcit de tòpics obsolets. Els autors d'aquest informe (alhora sociòlegs i demògrafs, com es podrà constatar en endavant), tenen la seva pròpia proposta explicativa, molt relacionada amb la metodologia demogràfica: creuen que en estudiar aquestes edats s'ha descuidat una part essencial de l'anàlisi "per edats", la "longitudinal".

Una de les aportacions més importants de la demografia a les ciències socials en general és la diferenciació entre l'estudi de les edats a) com a col·lectius simultanis però diferents de persones¹ i b) com a etapes en la vida d'una mateixa generació. La primera, la que

1. El perill de fonamentar l'estudi de l'efecte de l'edat sobre les persones en aquesta mena de dades (anàlisi coneguda com a "transversal") és suposar que allò observat en un any o en un instant és representatiu d'un cicle vital "típic". Aquest error és especialment freqüent quan l'objecte d'anàlisi és la vellesa, ja que s'acaba atribuint al pas dels anys moltes de les característiques de la gent gran que no deriven d'aquest factor, sinó de la seva generació de pertinença. Es pot observar que, en un any determinat, la probabilitat de morir o de tenir mala salut és més gran com més alta és l'edat, i es pot concloure que augmenten els problemes de salut a mesura que s'envelleix. Però el mateix raonament es podria fer observant aquesta relació entre

estudia els “vells” com una realitat immutable per la qual van passant les persones, ha prevalgut excessivament sobre la segona, la que veu la vellesa com el resultat de totes les edats anteriors. Després de tot, són les “vides” de les persones, les trajectòries de les successives generacions, les que han experimentat una revolució sense precedents en un interval històric extraordinàriament reduït. Els canvis que avui reflecteix la vellesa no són més que els canvis en la manera de viure totes les edats anteriors per part de les successives generacions. No eren, per tant, tant imprevisibles com sembla.

Aquesta darrera manera d'analitzar les edats, l'anomenada “òptica generacional” o de cicle vital, és la més adequada per fer sociologia de les edats. És possible per als demògrafs perquè disposen de fonts estadístiques estables i homogènies molt antigues, com els censos o els registres d'esdeveniments vitals (casaments, defuncions, etc.), amb les quals es pot reconstruir informació, sobre un col·lectiu nascut en un any determinat, al llarg de molts anys posteriors, fins i tot fins a la seva extinció. Disposar d'aquesta mena d'informació té dos grans avantatges: a) permet comparar generacions diferents quan van travessar la mateixa edat, i b) permet comprovar quines diferències en el cicle vital anterior expliquen les diferències trobades en l'edat que s'analitza.

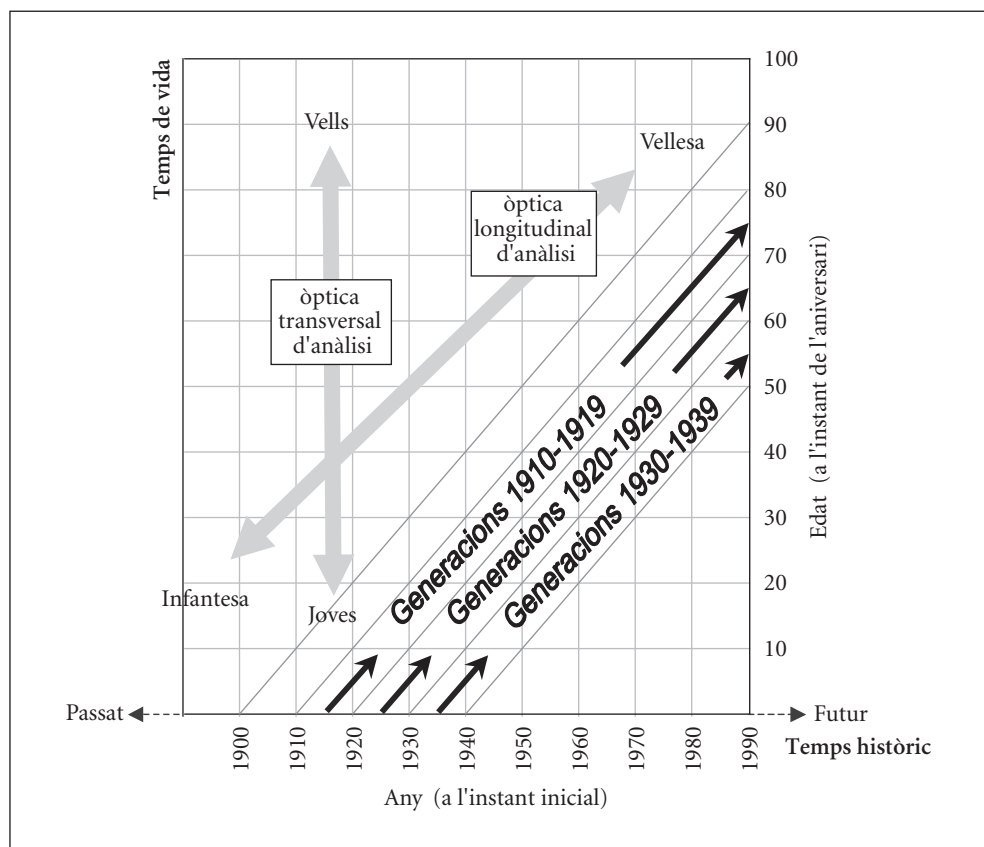
La sociologia de les edats també cerca aquest enfocament de “cicle de vida” ja fa dècades i, com que no disposa de sèries estadístiques tan llargues, ha anat desenvolupant eines i fonts pròpies. Una és l'enquesta retrospectiva o biogràfica, en què les persones informen sobre fets o situacions passades de la seva vida. La seva evident utilitat, però, es veu limitada per un problema metodològic greu quan s'estudien segons quins esdeveniments: el pas del temps pot haver “seleccionat” la representació dels entrevistats, cosa que provoca que la informació que s'obté sigui esbiaixada sobre les seves pròpies característiques,² fet més probable com més temps ha passat.

L'edat dels adults i el seu grau mitjà d'instrucció, o la seva alçada, amb la qual cosa arribaríem, òbviament, a la conclusió errònia que al llarg de la vida es va perdent estatura o estudis. Aquest error és tan freqüent que fins i tot una ministra de cultura del període Aznar va atribuir a l'envelliment —i a la consegüent pèrdua de visió— el fet constatat que els més grans llegissin menys que els joves o els adults.

2. El cas més evident és l'associació entre certes característiques personals i la probabilitat de morir. Així, els nivells baixos d'instrucció solen estar acompanyats d'una esperança de vida menor i, per tant, una enquesta retrospectiva feta a gent gran tendeix a sobreestimar el nivell d'estudis de les generacions.

Figura 1.

Representació de les coordenades temporals que enquadren les edats, i de les dues òptiques de la seva anàlisi (“diagrama de Lexis”)

Font: Elaboració pròpia.

Un altre tipus de font de dades longitudinals, inicialment emprada en els estudis de salut i fa temps aplicada a estudis socials com els de les trajectòries laborals o familiars, són les enquestes de “panel”, on es fixa una mostra inicial de persones, a les quals, en comptes de fer preguntes sobre el seu passat, se les torna a entrevistar posteriorment, a intervals regulars, per tal de veure quins canvis han experimentat. Aquesta mena

d'enquestes són encara molt recents i, en general, poc freqüents.³ Resulten, a més, molt costoses, la gestió de la mostra al llarg del temps és complexa, i triguen anys a començar a proporcionar intervals temporals prou amplis en les trajectòries vitals dels enquestats. A Espanya són pràcticament inexistents, però és precisament la mena de font que la Fundació Jaume Bofill ha posat en marxa amb el Panel de Desigualtats a Catalunya (PaD, en endavant).

El que presentem ara és un informe preliminar i encara no conté una anàlisi longitudinal. El PaD és un panel jove, que només abasta, ara per ara, un màxim de 4 anys de la vida de les persones enquestades, i les trajectòries vitals de la nostra gent gran són òbviament d'una durada molt superior. No ens permet comparar la infantesa o la vida adulta passades de les persones grans d'avui, però sí alguns dels canvis i transicions que han experimentat més recentment. Aquesta serà, però, l'anàlisi futura. En aquest informe breu, fem una primera explotació de les dades de la primera onada del PaD, emmarcada en una descripció general de la vellesa a Catalunya.

Pla d'aquest informe

Aquest treball s'organitza en dos parts ben diferenciades. La primera part està dedicada al lloc relatiu de la gent gran dins el conjunt de la població, i presenta un breu estat de la qüestió sobre l'envelliment demogràfic a Catalunya. S'hi exposen les dades més recents sobre l'estructura per edats i sobre alguns dels seus determinants immediats, i s'insereixen en sèries històriques que donen una perspectiva més gran de la situació actual i de les possibles previsions d'evolució futura.

A la presentació de dades, en aquest primer bloc de l'informe s'hi afegeixen aclariments conceptuals i metodològics, com la mateixa definició del fenomen “envelli-

3. Hi ha exemples d'aplicació d'aquesta mena d'enquestes tan antics com el *Panel Study on Income Dynamics*, als EUA (iniciat el 1968), però en general la seva aplicació als estudis sociològics i de les llars és força recent, de manera que a Europa els primers amb certa rellevància són el *German Socio-Economic Panel* (iniciat el 1984) i el *British Household Panel Survey* (iniciat el 1991). Així mateix, la UE posà en marxa l'*European Community Household Panel* el 1994.

ment poblacional” o les seves determinacions geogràfiques. En aquest cas l’escala territorial ocupa un paper fonamental: per sobre dels grans canvis experimentats per la reproducció humana (autèntic motor explicatiu de l’envelliment poblacional “macro”), el paper de les migracions és més determinant com més petit és l’àmbit poblacional analitzat, fins a arribar a l’àmbit municipal o local (“micro”), en el qual les migracions són el principal determinant de l’estructura d’edats. Finalment, es fan algunes consideracions sobre els tòpics més freqüents pel que fa a les conseqüències socials i econòmiques suposadament negatives, i se suggereixen òptiques de recerca alternatives menys alarmistes.

A la segona part, l’objecte deixa de ser el lloc de la gent gran en el conjunt social i passa a tractar-ne les característiques i comportaments específics, així com els canvis més recents que han experimentat. Se n’analitza la distribució per sexe i edat, la supervivència i estat de salut, les característiques que condicionen les condicions socioeconòmiques, com el grau d’instrucció, la renda o els tipus de convivència, però també algunes de les preguntes autovaloratives incloses al PaD i que complementen qualitativament la resta del qüestionari.

L’ENVELLIMENT DEMOGRÀFIC; DESCRIPCIÓ, EXPLICACIÓ I ABAST

Una cosa és el paper i la posició que ocupa la gent gran, i una altra són les característiques i comportaments que tenen. Les dues coses estan relacionades, és clar, però la primera no depèn només dels seus protagonistes; també les altres edats, amb els seus canvis i comportaments, poden modificar la posició de les persones de més edat, fins i tot sense ser-ne conscients o sense ser actius en el procés.

Potser el canvi de posició més espectacular protagonitzat pels de més edat a Catalunya sigui el canvi en el seu pes relatiu dins del conjunt de la població, pes que ha crescut extraordinàriament. Aquest canvi no és només un resultat del nombre creixent de persones grans, sinó que està vinculat a l’evolució dels volums respectius de cadascuna de les altres edats. Si totes haguessin crescut de la mateixa manera, no estariem parlant

de cap canvi. Convé, doncs, explicar i descriure aquest procés observant el conjunt de les edats i analitzant com s'han comportat respectivament. D'això se'n diu evolució de l'“estructura d'edats”.

El concepte *envelliment demogràfic*

Tothom ha sentit parlar d'aquest canvi poblacional, de manera que sembla accessori començar amb un aclariment conceptual i terminològic. Tanmateix, la mateixa denominació “envelliment demogràfic” o “envelliment de la població” és desafortunada i provoca malentesos generalitzats que convé combatre, pel bé de la claredat conceptual i de l'adequació de les nostres respostes socials i polítiques. Moltes de les conseqüències suposades i temudes d'aquest procés demogràfic són només mites. La veritat és que els col·lectius, els grups, les poblacions no són organismes ni poden envellir. Són les persones les que ho fan.

Allò a què la denominació al·ludeix és a un canvi en l'estructura per edats, perfectament visible en la seva representació clàssica, la piràmide d'edats. Es perd la forma triangular tradicional a mesura que s'estreny la base i s'eixamplen les parts corresponents a les edats madures i més avançades. És a dir, es tracta d'una redistribució dels pesos respectius de les diferents edats presents en el conjunt de la població. La tendència és que les edats madures i avançades, tradicionalment escasses, acabin tenint un pes similar al de les edats més joves.

Quan es va prendre consciència que això estava succeint, allà per les primeres dècades del segle xx, es va anomenar aquest procés *envelliment demogràfic*, una expressió que reflecteix la por a la decadència i a la degeneració “nacionals”, imperant pràcticament en totes les societats avançades del moment. L'organicisme i el biologisme consideraven que les poblacions tenien “vida”, amb una fase de maduresa i esplendor, però també amb la seva “vellesa” i extinció final, i les dades demogràfiques, especialment les que revelaven un sostingut descens de la fecunditat, eren interpretades en aquesta direcció.

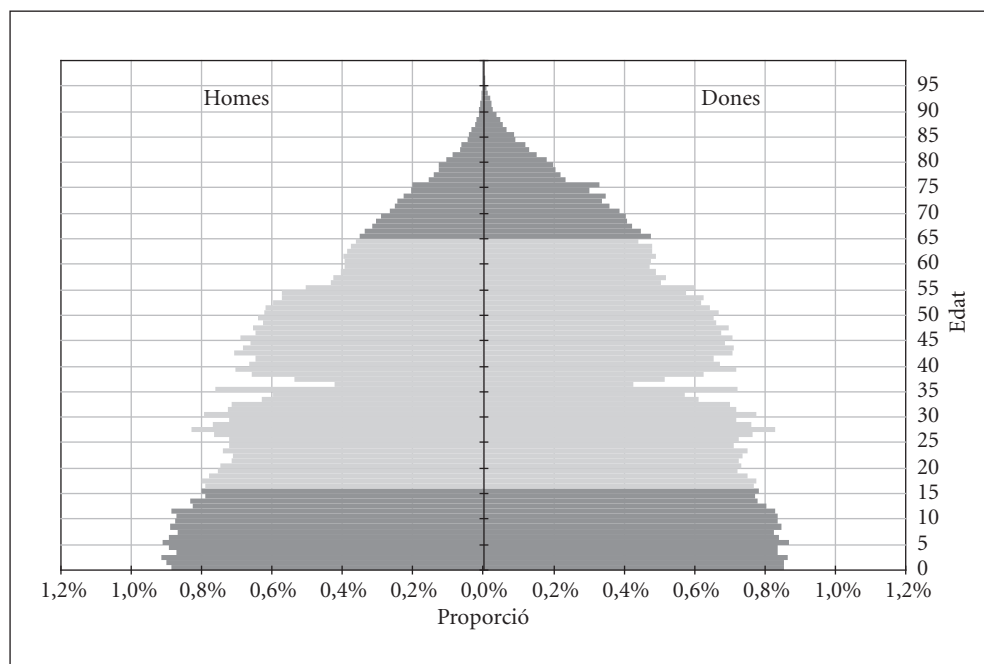
Avui sabem que les poblacions no envelleixen, no tenen edat, i hem tingut un segle sencer per comprovar que la “decadència” prevista era una fal·làcia.⁴ La trampa conceptual implícita en la denominació *envelliment demogràfic*, però, continua exercint la seva tendenciosa funció.

Allò “vell” continua tenint connotacions negatives, de tal manera que qualsevol sap, quan es parla de la població, que l’envelliment demogràfic no pot ser bo. Abans d’entrar en temes més descriptius, ens limitem a assenyalar que els fonaments teòrics d’aquest tòpic ja fa temps que s’han revelat erronis, i que la realitat històrica continua desmentint-los de manera tant més evident com més s’accentua aquest procés. I és important començar amb aquest aclariment, perquè la població de Catalunya està experimentant aquesta evolució amb una intensitat i rapidesa que no tenen precedents i hem de deixar clar que aquest procés no ha arribat al seu punt final, ni de bon tros.

El canvi en la piràmide d’edats a Catalunya. Context històric

Deixem establert, doncs, que l’anomenat “envelliment demogràfic” és, senzillament, un procés de canvi en l’estructura per edats, a través del qual l’edat mitjana de la població augmenta. Dit en altres paraules, la relació d’efectius entre les diferents edats canvia de tal manera que la gent gran va adquirint un pes creixent dins del conjunt.

4. L’articulació del pensament polític i sociològic entorn dels conceptes de *decadència* i *degeneració* té exponents evidents com *La decadència d’Occident*, d’Oswald Spengler (1923), una obra de referència per a bona part del pensament filosòfic mundial d’aquells anys, o la mateixa qualificació de “regeneracionisme” amb què es va denominar l’intent de reestructuració institucional i ideològica de l’època. Els demògrafs en aquell moment formen part essencial d’aquest clima d’opinió, com evidencia el llibre *Catalunya, poble decadent* de qui va ser director dels serveis estadístics de la Generalitat republicana, Josep Antoni Vandellós (1935). La reedició d’aquesta obra per Edicions 62 (1985) inclou un magistral preàmbul de Jordi Nadal, en què s’evidencia que la demografia, amb la seva constatació del descens de la fecunditat i el previsible envelliment demogràfic, va proporcionar el nucli bàsic dels arguments catastrofistes, nacionalistes conservadors i, finalment, feixistes a tot Europa. És també aquesta obra de Vandellós la que esperona moltes dècades després Anna Cabré, en *El sistema Català de reproducció* (1999), a fer un estudi rigorós i sense precedents de la reproducció real catalana, amb resultats que desmenteixen radicalment el “pessimisme poblacional” de Vandellós.

Gràfic 1.**Piràmide de població de Catalunya, 1976**

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

El concepte d'estructura per edats, una mica abstracte, es pot convertir fàcilment en imatges gràcies a un gràfic d'ús tradicional en demografia: la piràmide de població. Per tant, la constatació dels canvis de l'estructura per edats (i sexe) pot iniciar-se fàcilment amb la comparació entre piràmides corresponents a dos moments diferents.

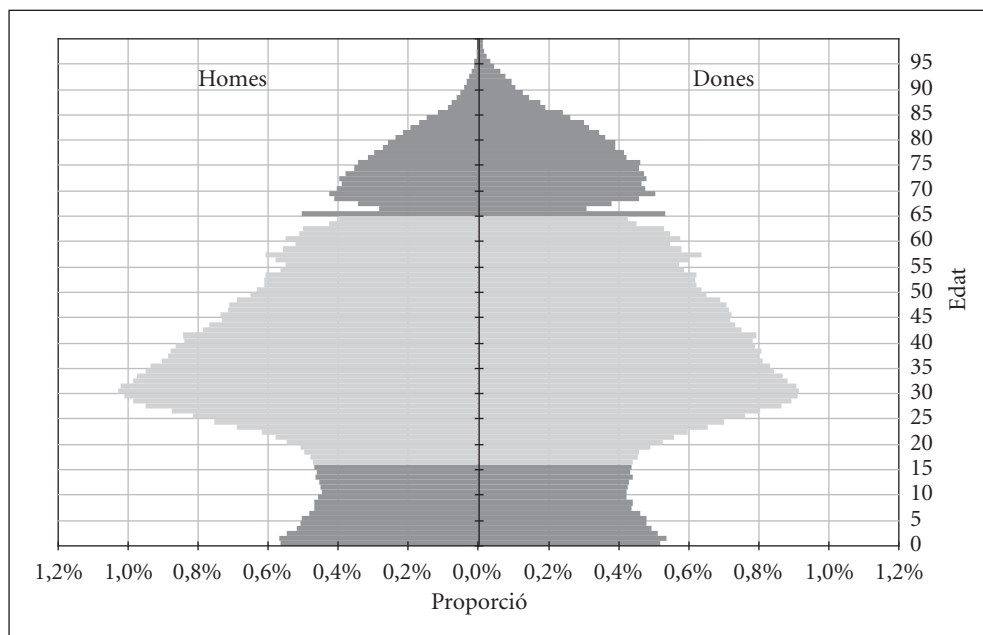
El que s'observa gràcies a la piràmide de 1976 pot semblar un cas típic d'aquesta mena de gràfics. La seva forma és la que s'acostuma a imaginar, i la que dóna nom a aquest gràfic tan singular: ampla a la base i progressivament més estreta a mesura que es puja en les edats, fins a extingir-se després de dibuixar un pic en arribar a les edats màximes assolides pels éssers humans.

La regularitat amb què les proporcions van minvant a mesura que es puja en les edats està truncada, això sí, per algunes notables discontinuïtats, “marques” en algunes generacions concretes, resultants d’esdeveniments històrics que van modificar sensiblement la dinàmica demogràfica dels anys anteriors. En el cas de la piràmide de 1976, resulten especialment visibles dues d’aquestes “marques”:

- Al voltant dels trenta a trenta-nou anys. Correspon al dèficit de naixements induït per la Guerra Civil, i que es va traduir en unes generacions que ja sempre han arrossegat un volum relatiu inferior a les anteriors i posteriors.
- Entre cinquanta-sis i seixanta anys. Es tracta d’un efecte combinat de dues conjuntures adverses: d’una banda, també s’hi reflecteix l’efecte de la Guerra Civil, aquesta vegada com a resultat de les baixes directament provocades per la guerra i que es concentraren en les generacions joves en edat de combatre; de l’altra, la guerra accentuà el ja originalment escàs volum d’aquestes mateixes generacions, nascudes al voltant de l’epidèmia de grip de 1917-1918, epidèmia que a més de la conseqüent retracció de la natalitat va generar una important mortalitat infantil (quan es tracti de considerar les diferències inherents als diversos intervals d’edat entre la gent gran a Catalunya, aquests preconditionants generacionals s’hauran de tenir molt presents, ja que han marcat no solament el seu pes demogràfic respectiu, sinó la biografia sencera d’aquestes persones).

Al marge d’aquests accidents històrics que es dibuixen en el perfil de la piràmide, l’estructura per edats de 1976 mostra, sobretot, una forta presència de menors de quinze anys, que es reflecteix en una superfície substancial (vegeu la part fosca més baixa del gràfic, més d’una quarta part del conjunt), mentre que les persones més grans de seixanta-quatre anys només representen una dècima part del total. Es tracta d’un moment en la història demogràfica de Catalunya en què ningú no va sospitar el que havia de succeir en pocs anys.

La piràmide de 2006 mostra un canvi radical: mentre que els menors no arriben al 14% la gent gran representa més del 17% del conjunt de la població.

Gràfic 2.**Piràmide de població de Catalunya, 2006**

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

La principal explicació es desprèn de la mateixa piràmide de 2006: el descens en el volum dels naixements iniciat a mitjan anys setanta no té precedents, ni pel que fa a la magnitud ni pel que fa a la rapidesa. De fet, deixa com una petita anècdota l'empremta de la Guerra Civil sobre la piràmide. El resultat visual, poc més d'un quart de segle després, resulta certament espectacular. Malgrat que en els últims quinze anys el volum anual de naixements sembla que s'ha estabilitzat i fins i tot dóna signes de recuperació, aquest volum es mou al voltant de la meitat del les xifres que hi havia quan s'inicià el descens. La forma de la piràmide s'ha vist dràsticament alterada, i recorda més a un arbre que a la figura tradicional.

Lògicament, és aquest descens de la natalitat allò que explica el ritme, molt ràpid, amb què la població de menor edat ha reduït el seu pes. S'ha de recordar que estem

parlant d'una distribució dels pesos entre les diferents edats, de manera que, un efecte automàtic de la disminució dels naixements i, per tant, del nombre d'infants, és l'augment del pes de la resta d'edats (els adults i els més grans), fins i tot si el volum es mantingués intacte.

Una piràmide (una estructura per edats) només pot canviar el seu perfil per la influència de les noves “entrades” i “sortides” de persones, la qual cosa equival als fenòmens bàsics estudiats per la demografia: naixements, defuncions i migracions. Després d'observar aquestes imatges, però, a Catalunya sembla haver-hi una única causa realment important: el descens de la natalitat.

Tanmateix, si ens quedem només amb la comparació d'aquestes dues piràmides ens podem endur una impressió força incorrecta de la forma i les causes que ha tingut l'evolució del pes de la gent gran a Catalunya. Una mirada més enllà, amb un abast històric més ambiciós, n'aclarirà el motiu.

D'una banda, podem començar a sospitar que la població de Catalunya no es traduïa en absolut en una piràmide típica l'any 1975. Va ser, en certa manera, tan excepcional com és la de 2006. La seva base, tan ampla, es dibuixa al final d'un període caracteritzat per una natalitat molt elevada, el *baby-boom*, afavorit per una intensíssima immigració concentrada sobretot en les edats joves. Per si no n'hi hagués prou, els molts naixements i la immigració de joves en edat fecunda es varen veure complementats per un altre canvi radical que en multiplicava els efectes: la tradicionalment elevada mortalitat infantil comença finalment a assolir, en aquests anys, els valors reduïts propis dels països desenvolupats. Els nens sobreviuen.

El nombre absolut de persones que integren la gent gran, al marge del que fan la resta d'edats, no para de créixer des de, com a mínim, l'any 1877, de manera que l'últim recompte oficial marca també el seu màxim històric: el 2006 a Catalunya hi ha 1.175.519 persones de seixanta-cinc anys o més. Si en 130 anys la població s'ha multiplicat per quatre, la gent gran s'ha multiplicat per quinze.

Aquests canvis s'observen molt millor en mesurar el pes respectiu de cada gran grup d'edat sobre el total. Així, es palesa que la proporció de persones més grans de seixan-

Taula 1.**Població de Catalunya 1877-2003. Grans grups d'edat (nombres absoluts)**

Any	0-14	15-64	>64	Total
1877	543.587	1.130.864	76.618	1.751.069
1887	579.179	1.167.777	92.496	1.839.452
1900	591.917	1.267.622	97.198	1.956.737
1910	591.408	1.381.692	108.440	2.081.540
1920	609.557	1.586.829	133.142	2.329.528
1930	717.649	1.896.084	172.786	2.786.519
1940	659.067	2.017.131	213.768	2.889.966
1950	637.409	2.321.330	278.316	3.237.055
1960	911.275	2.636.046	375.189	3.922.510
1965	1.073.641	2.962.085	424.460	4.460.186
1970	1.308.800	3.294.212	504.491	5.107.503
1975	1.448.866	3.631.937	579.433	5.660.236
1981	1.484.171	3.814.072	658.354	5.956.597
1986	1.277.016	3.962.566	739.136	5.978.718
1991	1.078.306	4.119.626	862.562	6.060.494
1996	892.431	4.205.903	991.706	6.090.040
2001	872.924	4.366.073	1.104.113	6.343.110
2006	1.020.751	4.938.427	1.175.519	7.134.697

Font: Censos, padrons i renovacions padronals corresponents.

ta-quatre anys no ha parat de créixer des que es disposa de dades: el 1877 era només del 4,4% i ha anat augmentant fins a arribar a pràcticament el 10% el 1970. En altres paraules, l'anomenat envelliment demogràfic és un procés antic, de més d'un segle, iniciat, com a mínim, abans del darrer quart del segle XIX, i no a finals dels anys setanta, com podria semblar observant només les dues piràmides anteriors.

Un segon aspecte que constaten les dades és l'excepcionalitat del tercer quart del segle XX (1950-1975). En aquest període conflueix una natalitat elevada, una immigració intensa i una supervivència infantil sense precedents. La conseqüència immediata és que el ritme de creixement fou extraordinari, i pràcticament tot aquest creixement demogràfic es produí en persones que encara no eren grans, cosa que donà com a resultat més tangible la piràmide de 1975. Va augmentar sensiblement la proporció d'infants,

proporció que havia estat disminuint des de 1887: d'un 31,5% fins a un 19,7% el 1950, però que només en els deu anys següents es va recuperar fins al 25,6%. De fet, el creixement percentual dels joves està esmorteït pel simultani creixement del nombre de persones grans, que no es va interrompre. Però comptats en termes absoluts, el nombre d'infants, que havia minvat des de 1930 fins a 1950, va créixer entre aquest any i fins l'any 1975 de 637.409 a 1.448.866.

Es revela, per tant, l'excepcionalitat de la piràmide de 1976, i s'explica així que la comparació amb la piràmide actual doni una impressió de canvi tan accentuada. El motiu és que també la situació actual resulta de canvis excepcionalment intensos, i de signe pràcticament contrari als de les dècades anteriors.

Taula 2.

Població de Catalunya 1877-2006. Grans grups d'edat (proporcions) i relació entre persones grans i infants

Any	0-14 anys	15-64 anys	> 64 anys	(> 64) / (0-14)*
1877	31,0%	64,6%	4,4%	14
1887	31,5%	63,5%	5,0%	16
1900	30,3%	64,8%	5,0%	16
1910	28,4%	66,4%	5,2%	18
1920	26,2%	68,1%	5,7%	22
1930	25,8%	68,0%	6,2%	24
1940	22,8%	69,8%	7,4%	32
1950	19,7%	71,7%	8,6%	44
1960	23,2%	67,2%	9,6%	41
1965	24,1%	66,4%	9,5%	40
1970	25,6%	64,5%	9,9%	39
1975	25,6%	64,2%	10,2%	40
1981	24,9%	64,0%	11,1%	44
1986	21,4%	66,3%	12,4%	58
1991	17,8%	68,0%	14,2%	80
1996	14,7%	69,1%	16,3%	111
2001	13,8%	68,8%	17,4%	126
2006	14,3%	69,2%	16,4%	115

* Aquest indicador és més dinàmic que les simples proporcions de cada grup, i es pot interpretar com “el nombre de persones més grans per cada 100 infants”.

Font: Censos, padrons i renovacions padronals corresponents.

Acceleració recent del procés i actual interludi abans de la seva culminació

En els últims trenta anys s'ha produït una profunda i molt ràpida transformació en l'estructura per edats de la població catalana, i només cal fer un cop d'ull a les dues piràmides anteriors per detectar el factor explicatiu principal: un descens en el volum dels naixements, iniciat a mitjan anys setanta, i que no té precedents, ni pel que fa a la magnitud ni pel que fa a la rapidesa, fins al punt de minimitzar com si fos una petita anècdota l'empremta de la Guerra Civil sobre la piràmide.

El resultat visual, aproximadament un quart de segle després, resulta certament insòlit. Malgrat que en els últims quinze anys el volum anual de naixements no solament s'ha estabilitzat, sinó que dona clars signes de recuperació, aquest volum encara no arriba a ser, ni de bon tros, similar a les xifres que hi havia en el moment en què s'inicià el descens. Com ja s'ha comentat, en el seu moment mínim, corresponent a 1995, el nombre de naixements era la meitat del que hi havia vint anys abans (es passà dels 112.000 naixements de 1975 als 53.809 de 1995), i en les darrers deu anys s'ha recuperat la meitat de la pèrdua (el 2005 es produïren a Catalunya 79.547 naixements). Amb tot això, la forma de la piràmide s'ha vist dràsticament alterada, i ens recorda més a un arbre que a la figura tradicional. Lògicament, és aquest descens de la natalitat el que explica el ritme, molt ràpid, de reducció del pes de la població de menor edat.

Aquest contrast, doncs, és una bona manera d'emfasitzar els últims canvis, però amaga la importància del descens de la mortalitat, i crea una falsa impressió sobre la rellevància d'ambdós fenòmens com a causes de l'envelliment demogràfic (com s'argumenta més endavant, l'autèntic desencadenant del canvi de la dinàmica poblacional en el seu conjunt és l'augment de la supervivència).

Sistematitzant les dades, aquest procés d'envelliment recent presenta dues etapes completament diferenciades, que coincideixen amb dos moments molt dispars de l'evolució de la població.

- **Període 1976-1996. Estabilització del volum, acceleració de l'envelliment demogràfic.** Es caracteritza per un fort alentiment del creixement de la població, i

fins i tot estabilització, que està acompanyat d'un fort envelliment de la població. Respecte al primer, si el 1976 ja érem pràcticament sis milions, xifra que s'assolí per primer cop el 1978,⁵ el 1996, vint anys després, continuàvem sent sis milions. En vint anys la població s'havia incrementat un 7,5%, increment pràcticament atribuïble en la seva totalitat als primers dos anys, i que encara resultava explicable principalment per la inèrcia del creixement dels anys seixanta. A partir d'aquest moment l'estabilització del volum de la població és quasi total.

Mentrestant, el que sí que canviava de manera extraordinàriament ràpida era la distribució de la població entre les diferents edats. Els menors de quinze anys, com a resultat del descens sostingut i radical de la natalitat, protagonitzaven una molt important disminució, en termes absoluts i relatius (la disminució va ser de més de mig milió de joves), de manera que van passar de tenir un pes per sobre del 25% a tenir un pes inferior al 15%. Si el volum total de població no es va veure afectat de la mateixa manera va ser perquè simultàniament la població més gran de seixanta-quatre anys es veia engrandida per generacions cada vegada més plenes (menys minvades per la mortalitat en totes les edats prèvies), al mateix temps que els que ja tenien edats superiors es beneficiaven d'un augment notable i poc esperat de la seva esperança de vida. El resultat de totes dues tendències va ser que la gent gran passés, en només dues dècades, de representar poc més del 10% de la població total, a depassar el 16%.

Una altra manera de revelar la rapidesa i radicalitat dels canvis és observar la relació entre el nombre d'infants i el de gent gran, que és el que expressa la última columna de la taula anterior. S'ha de tenir present que al llarg de tota la història de Catalunya (i dels éssers humans en general), els infants sempre havien estat molt més nombrosos que la gent gran. Així, l'any 1900, la relació era de setze persones més grans de seixanta-quatre anys per cada cent menors de quinze. Cinquanta anys després ja eren quaranta-quatre persones grans per

5. Aquesta xifra posada aquí com a referència, fou mitificada el 1987 en una campanya publicitària de la Generalitat de Catalunya. En un moment de fort estancament demogràfic, aquest eslògan tingué una vigència impensable, de més de quinze anys. Mostra d'aquest estancament és que la xifra dels sis milions, que s'assolí per primer cop en la renovació padronal de l'any 1978, anà apareixent i desapareixent dels recomptes, de manera que del padró de 1986 encara es desprèn una xifra per sota dels sis milions, i no fou fins a l'any següent que aquesta xifra se superà, sembla que ara sí, de manera definitiva.

cada cent joves, la qual cosa implica un canvi substancial però no invalida la pauta de majoria sobrada a favor dels joves. Tanmateix aquesta pauta ha estat derruïda espectacularment en el període aquí comentat: com es pot comprovar a la taula, l'any 1996, com a absoluta novetat històrica, la gent gran és ja més nombrosa a Catalunya que els menors de quinze.

Aquest nou paper demogràfic de la vellesa es converteix en un tema central del debat sobre el futur de la població i les repercussions que pot tenir sobre el conjunt de la societat, especialment en relació amb l'augment de la despesa pública, via pensions i sanitat, i als possibles efectes sobre el mercat de treball en els anys vinents. Cal recordar, a més, que aquest envelliment es produï en un context històric de dissociació gradual entre l'edat biològica dels individus, que augmenta per l'allargament de l'esperança de vida, i el que podríem anomenar com a "edat productiva", que es redueix en allargar-se, d'una banda, el període de formació del individu i en avançar-se, de l'altra, l'edat de jubilació.

- **Període 1996-2006. Ràpid creixement poblacional i pausa en l'envelliment demogràfic.** L'any 1996 representa un punt d'inflexió que trenca la dinàmica anterior, en iniciar-se un sobtat creixement de la població, impensable pocs anys abans. Ha estat tan ràpid que molts encara no s'han adonat que la xifra mítica dels sis milions ha deixat de tenir vigència, superada amb escreix: en només deu anys ja s'han superat els set milions, una xifra que, per cert, no tindrà temps de ser mitificada. En paraules d'Anna Cabré "si algú volia [fer un eslògan amb la xifra dels set milions] ja arriba tard. L'avantatge que va tenir el 'Som sis milions' és que aquesta xifra es va mantenir durant més de quinze anys. Però si durant els seixanta s'hagués fet un eslògan a l'estil 'som quatre milions' tampoc no hauria durat gaire, perquè el 1965 ja érem mig milió més. Actualment passa igual".⁶

Els dos motors més enlluernadors del creixement actual, per la intensitat que tenen i pel fet d'actuar en un sentit pràcticament oposat al que tenien en la dinàmica anterior, són l'increment de la natalitat i l'arribada de forts contingents de població immigrada. A diferència de la intensa immigració que també va

6. *Omnium*: L'entrevista amb Anna Cabré, Primavera, 2007; p. 12 (<http://www.omnium.cat/media/7937.pdf>).

incorporar la població catalana en els anys seixanta-setanta, aquesta vegada es tracta d'immigració majoritàriament estrangera. L'efecte sobre l'estructura per edats, però, no és molt diferent: són immigrants joves, en edat laboral i fecunda, i que constitueixen, per tant, un factor rejuenidor de la piràmide i de l'augment de natalitat.⁷

No és, doncs, estrany que el volum d'infants i d'adults hagi crescut molt més en la última dècada que en les dues dècades anteriors (de fet, els infants havien minvat anteriorment).

Les dades generals d'aquest dos últims períodes de l'evolució poblacional catalana es resumeixen a la taula que hi ha a continuació. Així presentades, aquestes dades tenen la virtut de revelar una certa paradoxa: aquest segon període, de creixement intens del conjunt de la població en general i dels joves en especial, no ha implicat un canvi substancial del pes respecte dels diferents grans grups d'edat en el conjunt de la població. En altres paraules, malgrat el creixement d'infants i d'adults, la proporció de gent gran s'ha mantingut pràcticament idèntica. Com és possible?

En efecte, tal com ara es pot comprovar, tot i que la mateixa dinàmica d'aquest creixement ha frenat l'envelliment de la població, no es pot parlar, ni molt menys, d'un rejueniment poblacional. A grans trets, i si tenim en compte els grans grups d'edat, l'estructura per edats de 2006 és relativament similar a la de deu anys abans: un 70% de població compresa entre els quinze i els seixanta-quatre anys, i un 30% que es reparteix entre la població vella i la població jove, amb un cert avantatge per a la primera.

7. Aquesta descripció dels efectes dels tres fenòmens demogràfics en la piràmide de població no ha seguit sempre la lògica esmentada. En aquest sentit, l'únic inalterable és l'efecte de la natalitat, mentre que els altres dos han afectat històricament diferents punts de la piràmide. Així, l'increment de l'esperança de vida, quan la mortalitat era molt elevada, tingué un efecte sobre el conjunt de la piràmide, però sobretot en la base, ja que la reducció de la mortalitat infantil fou anterior a l'increment d'anys viscuts per la població gran. Respecte de les migracions, tant poden comportar una entrada com una sortida de població, i en diferents grups d'edat. Així, tot i que la part més important se sol donar en les edats adultes, no cal oblidar el fenomen anomenat de migracions d'arrossegament (els fills que migren amb els seus progenitors) o les migracions de retorn (que afecten sobretot la gent gran).

Taula 3.**Evolució dels grans grups d'edat. Catalunya, 1976-2006**

	1976		1996		2006		Variació relativa		
	Milers	%	Milers	%	Milers	%	1976-96 Lenta	1996-2006 Ràpida	Total
0-14 anys	1.448,9	25,6%	892,4	14,7%	1.020,8	14,3%	-38,4%	14,4%	-29,5%
15-64 anys	3.631,9	64,2%	4.205,9	69,1%	4.938,4	69,2%	15,8%	17,4%	36,0%
65-84 anys	547,2	9,7%	895,9	14,7%	1.037,6	14,5%	63,7%	15,8%	89,6%
>84 anys	32,3	0,6%	95,8	1,6%	137,9	1,9%	196,8%	43,9%	327,2%
Total	5.660,2	100%	6.090,0	100%	7.134,7	100%	7,6%	17,2%	26,0%

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

El motiu és que, menys visible que el repunt de la natalitat o la intensa immigració, la millora de la supervivència ha continuat incrementant el volum del grup d'edat superior als seixanta-quatre anys. De fet, assistim a un fenomen que no té precedents: les generacions madures i en la seva primera vellesa gairebé no es veuen erosionades per defuncions, de tal manera que, en la seva pràctica totalitat, es van traslladant cada vegada més amunt en la piràmide.

L'envelliment demogràfic recent, per tant, no ha estat només cosa de la baixa natalitat: les millores en la mortalitat general, i en els últims trenta anys molt especialment en les persones de més edat, han estat molt substancials. La proporció creixent de les persones més grans, certament, es va accelerar per un efecte mecànic de la disminució dels infants posterior a 1975, però seria molt erroni considerar que aquesta en va ser la causa principal, i això és el que s'evidencia ara que la natalitat fins i tot torna a créixer. Encara més, a mitjà termini, el volum de la població de més edat no té res a veure amb el nombre contemporani d'infants, i ha estat creixent des de 1976 de manera inusitada (els més grans de seixanta-quatre anys eren 579.433 aquell any, mentre que el 2006 eren 1.175.519).

El ritme amb què creix el pes de la gent gran: acceleració imminent

En aquesta nova situació, el volum inicial de les generacions es trasllada sense gaire erosió del naixement a edats molt avançades. El que d'ara en endavant més comptarà a l'hora de preveure el volum futur de la gent gran és el volum original de cada generació.

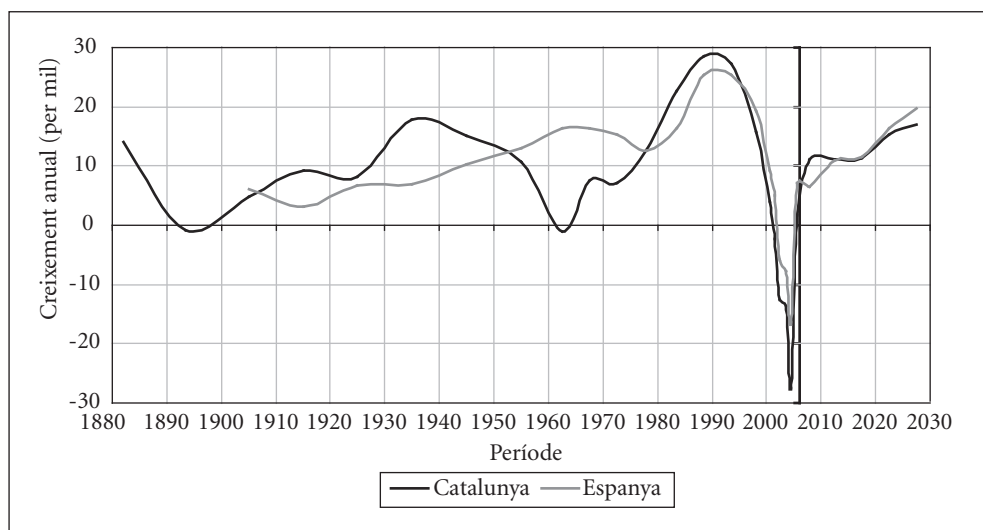
Aquesta consideració ens dóna una altra clau sobre la interrupció aparent actual de l'envelliment demogràfic, que erròniament podria atribuir-se només a natalitat i immigració. La revifalla d'aquests dos components de la dinàmica poblacional ha coincidit amb l'arribada als seixanta-cinc anys de les generacions de volum més reduït nascudes durant la Guerra Civil.

Només aquesta coincidència explica que la proporció de persones més grans hagi deixat d'augmentar i, fins i tot, hagi experimentat un lleuger descens (vegeu el gràfic següent, en què es pot constatar que el seu ritme de creixement ha caigut tant que fins i tot ha esdevingut negatiu).

Un precedent d'aquest fenomen, tot i que de magnitud molt inferior, es pot observar també en els anys seixanta. Aquell període, però, es va explicar principalment per la immigració de joves de la resta d'Espanya, que va alentir, i fins i tot compensar, l'encara lent però continuat creixement de les proporcions de supervivents fins a la vellesa. És cert que els naixements de finals del segle XIX, arribats a l'edat de jubilació als anys seixanta, van ser escassos pel fet que vingueren al món en els anys en què hi hagué una important epidèmia de còlera, i que aquesta menor natalitat es traduí en generacions de volum més petit. Tanmateix, el volum inicial de les generacions no tenia la rellevància que té actualment, ja que restava molt "erosionat" per la mortalitat de tota la vida anterior als seixanta-cinc anys. De fet, com es pot comprovar en el gràfic, malgrat que el còlera afectà de manera similar a Espanya, el ritme d'envelliment als anys seixanta es va sostenir en la seva població. A diferència del que està succeint ara, les variacions numèriques dels escassos supervivents fins a les edats de la vellesa ac-

Gràfic 3.

Ritme de creixement anual de la proporció de persones més grans de seixanta-quatre anys. Catalunya i Espanya, 1880-2030

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net), l'INE (www.ine.es) i el Centre d'Estudis Demogràfics (www.ced.uab.cat).

centuaven només de manera insignificant els efectes, molt més rellevants, de l'arribada d'un fort contingent de població adulta-jove a Catalunya.

En canvi, avui es pot afirmar, basant-nos en el que ja sabem sobre els volums de les generacions nascudes durant la Guerra Civil i després, que el parèntesi actual en l'envelliment demogràfic de Catalunya serà molt breu. Immediatament després que acabin d'arribar al seu seixanta-cinquè aniversari les generacions buides de la Guerra Civil, entrarem en una etapa històrica de fort creixement absolut de la població que depassa aquesta edat. Les generacions posteriors tenen ja un volum inicial ràpidament creixent, i aviat serà realment molt considerable, sobretot quan arribin les nascudes als anys seixanta i primers setanta, les més nombroses mai nascudes a Catalunya.

Les projeccions de població oficials de la Generalitat de Catalunya,⁸ que tenen com a horitzó l'any 2030, consideren probable que la gent gran representi fins a un 22% de la població en aquell moment. Com que les projeccions no havien previst una immigració tan intensa com la que està arribant recentment, potser aquest percentatge acabi sent una mica inferior. No obstant això, el que no canviarà a penes és el volum previst de la població més gran, molt més previsible per no estar afectat per l'evolució de la resta d'edats i per tractar-se de persones avui ja presents en la població independentment del que passi amb la fecunditat. Així, aquest volum superarà el milió i mig el 2020, i s'aproximarà als dos milions el 2030.

Som, doncs, davant d'un procés que encara no ha culminat i que s'accelerará en els anys vinents fins a atorgar un pes màxim a la població més gran de seixanta-quatre anys poc abans d'acabar la primera meitat del segle XXI. Una mirada encara de més abast temporal permet pronosticar, sense gaire risc d'error, que l'arribada posterior als seixanta-cinc anys de les generacions "buides" nascudes a partir de 1975 significarà un sensible replegament del pes demogràfic de la gent gran durant algun temps.

Catalunya en el context internacional

Com es pot comprovar en el gràfic anterior, Catalunya ha experimentat tot aquest procés amb fluctuacions importants però amb gran rapidesa, de manera força similar al que ha succeït a tot Espanya. Es podria dir que l'inici del procés ha estat tardà, però les millores en la supervivència en el segle XX han estat fulgurants.

En realitat, des d'una perspectiva comparativa internacional, l'envelliment de la població catalana cal situar-lo en el context dels països i de les regions europees. L'actual pes de la gent gran a Catalunya (16,5% el 2006) se situa lleugerament per sobre de la mitjana de la Unió Europea, però no és ni de bon tros una de les proporcions més altes.

8. Es pot trobar informació d'aquestes projeccions a la pàgina web de l'IDESCAT (www.idescat.net). La projecció que s'ha pres com a referència correspon a l'anomenat escenari mitjà-alt (o tendencial), i està actualitzat a l'any 2004.

Aquest lloc correspon a països com Itàlia —19,2% el 2004—, Alemanya —18,6% el 2005— o Grècia, Suècia, Bèlgica, Bulgària i Portugal —tots ells per sobre del 17%.

Si fem les comparacions a escala de les regions europees, Catalunya ocupa igualment una posició intermèdia. El 2005, sobre un total de 275 regions, se situa en la posició 126 en el rànquing de més percentatge de gent gran.⁹ En canvi, on sí que destaca Catalunya és en el baix percentatge de població infantil, car la mitjana europea és del 16,4%, mentre que a Catalunya es queda en un 14,3%. Aquesta situació peculiar encara és més palesa si baixem a escala de regions, en aquest cas Catalunya és la quaranta-cinquena regió amb menys població jove. Aquesta posició es deu al procés de davallada de la natalitat anteriorment comentat, que va ser més tardà que el de la major part de la Unió, però va ser més intens, de manera similar a com també ha succeït a les regions del Nord d'Itàlia.

Per tal de mostrar no solament la posició de Catalunya en el context internacional pel que fa al pes de la gent gran, sinó també el “ritme” històric de l’envelliment demogràfic, el gràfic següent mostra els moments en què aquest pes arriba a certs llindars significatius (7, 14 i 21% del total de la població) en una mostra de diversos països del món.

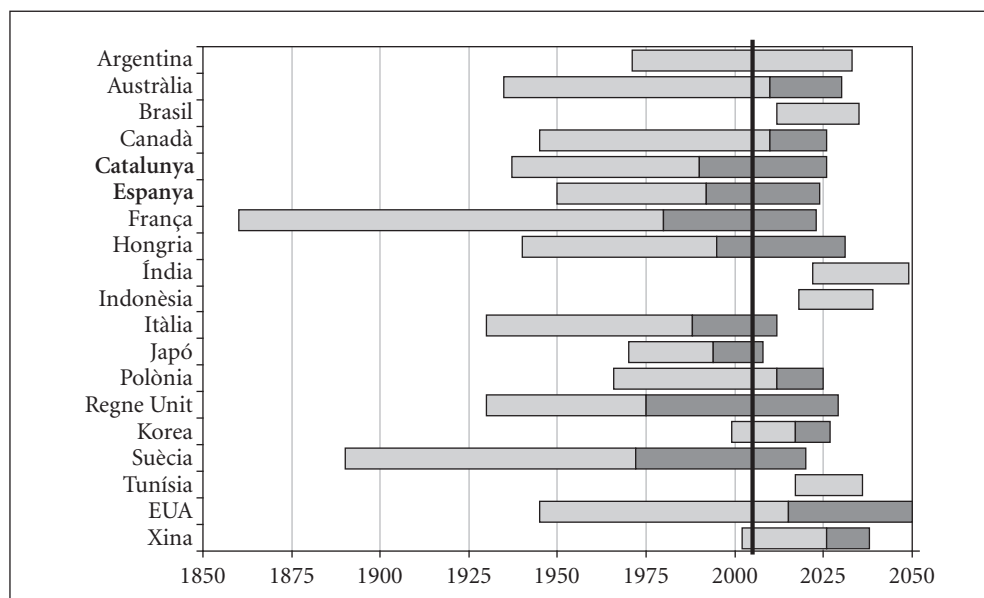
A Catalunya la gent gran va assolir el 7% abans que a Espanya, ja que l’inici de la transició va ser lleugerament anterior, especialment pel que fa a la reducció de la fecunditat. Però tot el segle xx ha estat un segle d’integració en els comportaments demogràfics, de tal manera que l’arribada al 14% ha estat pràcticament simultània, de la mateixa manera que també succeeix en altres països del nostre entorn. En aquest sentit és paradigmàtic el cas de França, que assoleix un 7% de gent gran el 1860, setanta-cinc anys abans que Catalunya, però que triga cent vint anys a assolir el 14%, només deu anys abans que Catalunya.

D'altra banda, la previsió del moment en què s'arribi al 21% és lleugerament més tardana a Catalunya que a Espanya, atesa la gran rellevància de la immigració exterior

9. Les regions europees que s'han considerat són aquelles de les quals l'Eurostat disposa d'informació per a l'any 2005 o per a l'any 2004 (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>).

Gràfic 4.

Moment històric en el qual les persones més grans de 64 anys assoleixen el 7%, 14%, i 21% de la població. Catalunya i diversos països del món

Notes. (1) La línia vertical gruixuda separa les dades reals de les projectades. (2) Les línies horitzontals indiquen el moment d'arribada als tres llindars establerts: l'inici, l'arribada al 7%; l'enfosquiment, l'arribada al 14%, i el final, el moment que s'assoleix el 21%. (3) Dels països que no es preveu que arribin al 21% abans de l'any 2050 no se n'ha dibuixat el segon tram.

Font: Basat en la idea de Mirkin (2001), actualitzant-ne la informació. Les dades dels diferents països s'han actualitzat a partir de *World Population Prospects: The 2006 Revision*, en la seva hipòtesi mitjana (<http://www.un.org/popin/data.html>), mentre que les dades de Catalunya s'han extret de la projecció feta per l'Institut d'Estadística de Catalunya, en la seva hipòtesi tendencial (www.idescat.net).

en els últims anys (com ja s'ha comentat, el motiu és que es tracta d'immigració fonamentalment laboral, jove en edat i, per tant, en plena etapa fecunda del cicle vital).¹⁰

.....
10. Catalunya presenta fluctuacions més grans que altres indrets, com pot ser Espanya. Aquest fenomen és un efecte merament estadístic i és degut al seu menor volum poblacional. Tal com passa sovint, a mesura que es redueix l'àmbit geogràfic i la grandària demogràfica, l'estructura per edats acusa més les migracions i menys els efectes de la natalitat i la mortalitat.

El que es pot constatar en comparar els diferents moments en què s'assoleixen els diferents percentatges, és que tant Catalunya com Espanya estan entre els països de “segona onada”, pel que fa al moment d'inici en els canvis de la piràmide. França o Suècia, en canvi, van ser pioneres, van arribar a un 7% de gent gran molt abans que s'iniciés el segle xx. En l'extrem contrari, hi ha un tercer grup de països molt tardans, alguns dels quals ni tan sols han arribat a aquesta proporció en l'actualitat, però que s'espera que hi arribaran en poc temps. Es tracta de països d'Amèrica, d'Àsia o d'Àfrica, que en general coincideixen amb països en què el desenvolupament ha estat tardà i escàs.

Però la pràctica totalitat de la humanitat està immersa en el mateix procés, de manera que les explicacions locals no són suficients. De fet, la convergència s'observa simplement comparant la variabilitat que es dona en les dades (la variació en el percentatge de més persones més grans de seixanta-quatre anys entre els diferents països). Si es prenen els països del gràfic anterior, per exemple, el coeficient de variació dels percentatges descendeix del 50% de 1950 al 34% de 2050. Un descens que indica que l'envelliment no és a escala local, sinó que ho és a escala planetària; això sí, amb ritmes molt diferents.

Què ens diu, però, l'anàlisi de l'estructura per edats a escala territorial inferior? Tal com es veurà tot seguit, la reducció de l'àmbit territorial a l'escala comarcal o fins i tot municipal, ens porta a un tipus de casuística molt diferent, malgrat que sovint es barregen totes dues escales, cosa que genera una gran confusió.

Territori i estructura per edats

Convé deixar constància, des del començament, que els tres determinants de l'estructura per edats d'una població, les migracions, els naixements i les defuncions, es reparteixen la respectiva rellevància explicativa de manera molt diferent segons quina sigui l'escala de les poblacions objecte d'anàlisi. Així, com més grans són les poblacions, menor és la rellevància que tenen les migracions, i a l'inrevés. En els dos extrems tindriem la població mundial, amb una piràmide que no es veu afectada en absolut per les migracions, i la població d'un petit municipi de només desenes de persones, per al qual les migracions són sens dubte el determinant principal de la piràmide de població.

La de Catalunya, dins d'aquest ventall, es podria considerar una població mitjana-petita i, per tant, la seva estructura per edats es veu més afectada per les migracions que poblacions de desenes de milions de persones. Si hi afegim el fet que Catalunya té una llarga tradició històrica com a població receptora d'immigració i que, en alguns moments de la seva història, el flux ha estat autènticament extraordinari (i l'actual sembla portar el mateix camí) entendrem, en primer lloc, la rellevància del factor migratori en l'estructura per edats de Catalunya i, en segon lloc, com aquest fet és encara més palès en les seves subpoblacions, és a dir, a les comarques o, fins i tot, als municipis.

Així, i encara que de manera molt succinta, direm que l'anàlisi de l'envelliment a Catalunya amaga, en el seu interior, una gran pluralitat de situacions a escala comarcal, producte fonamentalment de la diferent experiència migratòria de les comarques, que sostreu o afegeix efectius de població en determinades franges d'edat.

És per això que convé no confondre el que són en si mateixos dos fenòmens radicalment diferents, malgrat que tots dos tenen com a resultat l'envelliment demogràfic de la població:

- L'envelliment “migratori”, que augmenta el pes de la gent gran per emigració selectiva de joves.
- L'envelliment “natural”, que augmenta el pes de la gent gran per una major eficiència reproductiva (més anys de supervivència per cada nascut, i disminució conseqüent dels requeriments reproductius en conjunt).

Des d'un punt de vista valoratiu, no és d'estranyar que el primer sigui mal vist i generi respostes pal·liatives i intents de revertir el procés: l'envelliment per emigració és en realitat un símptoma d'incapacitat de l'entramat social i econòmic local per donar als joves les oportunitats d'encetar les seves vides adultes allà on viuen; quasi sempre està acompanyat de despoblament progressiu. El que constitueix un error analític i polític és considerar el segon tipus d'envelliment un problema similar, com s'argumentarà extensament a l'apartat final d'aquesta primera part.

De fet, l'anàlisi de les diferències territorials en l'estructura per edats no pot amagar que hi ha un element comú en totes les comarques: la incidència del procés d'envelliment

Taula 4.

Indicadors d'estructura i d'envelliment de les comarques. Catalunya, 1986, 1996 i 2006

	Percentatge de gent gran			Mitjana d'edat			Índex d'envelliment		
	1986	1996	2006	1986	1996	2006	1986	1996	2006
Alt Camp	16,2	19,1	17,3	38,1	40,4	40,5	78,6	126,3	117,8
Alt Empordà	14,7	17,6	16,7	37,4	39,8	40,1	70,4	111,5	112,5
Alt Penedès	14,0	17,2	15,6	36,9	39,6	39,2	65,2	113,9	99,6
Alt Urgell	17,2	21,1	20,0	39,9	42,0	42,4	97,3	154,3	157,3
Alta Ribagorça	14,4	21,5	19,1	38,6	42,1	42,1	84,8	164,0	170,4
Anoia	12,8	16,4	15,5	35,9	39,0	39,0	56,5	102,1	97,8
Bages	14,5	19,2	18,9	37,9	41,1	41,3	72,9	137,1	133,6
Baix Camp	12,0	15,4	14,7	35,0	38,4	38,7	51,1	95,3	92,4
Baix Ebre	16,2	20,5	19,7	38,7	41,6	41,8	80,1	141,1	150,9
Baix Empordà	14,2	16,4	16,4	37,0	39,1	40,1	66,6	103,9	111,4
Baix Llobregat	8,3	11,3	13,2	32,6	36,8	38,2	32,6	70,6	84,1
Baix Penedès	11,4	14,1	14,0	35,0	38,2	38,7	49,2	85,8	89,3
Barcelonès	13,1	18,5	19,4	37,2	41,6	42,3	66,1	146,9	160,2
Berguedà	17,2	23,7	23,5	40,4	43,9	44,4	98,5	189,2	201,4
Cerdanya	14,6	18,1	15,2	38,1	40,4	39,9	74,3	125,5	109,9
Conca de Barberà	19,1	23,9	21,7	40,5	43,3	42,8	104,4	175,3	163,8
Garraf	11,6	14,4	13,7	35,4	38,3	38,7	51,2	92,0	87,4
Garrigues	20,4	25,7	25,0	41,9	44,7	45,2	122,1	205,3	223,4
Garrotxa	16,5	21,9	21,0	40,0	42,6	42,7	93,1	164,2	157,4
Gironès	12,5	15,4	14,1	35,3	38,1	38,0	53,2	93,3	86,9
Maresme	11,1	13,9	14,3	34,6	37,9	38,9	47,1	85,2	91,9
Montsià	16,2	20,1	18,9	38,6	41,3	41,0	79,0	136,6	138,7
Noguera	17,9	23,1	21,9	40,2	43,0	42,9	99,8	174,0	169,6
Osona	12,9	17,2	16,8	36,7	39,5	39,8	62,1	111,6	108,9
Pallars Jussà	22,1	27,2	27,9	43,1	45,6	47,0	145,3	224,6	265,8
Pallars Sobirà	20,9	24,5	20,3	43,0	44,1	42,9	151,9	203,1	167,7
Pla d'Urgell	16,5	20,9	16,8	38,9	41,7	41,2	86,7	148,5	139,3
Pla de l'Estany	14,4	17,2	19,2	37,5	39,1	39,5	68,6	104,3	102,2
Priorat	23,7	28,0	25,4	43,6	46,2	45,6	152,5	249,6	227,6

Ribera d'Ebre	18,0	23,2	22,8	39,8	42,9	44,2	93,8	161,5	192,0
Ripollès	16,3	22,0	23,7	39,8	43,2	44,9	91,5	177,3	213,3
Segarra	18,2	21,7	18,2	40,7	41,9	40,3	106,5	153,8	123,8
Segrià	13,5	17,2	17,1	36,7	39,6	40,3	63,9	113,1	121,4
Selva	11,4	14,7	14,4	35,3	38,4	38,8	51,8	91,3	95,2
Solsonès	14,7	19,4	19,0	38,1	41,1	41,2	75,2	135,8	133,0
Tarragonès	10,3	13,7	13,7	33,9	37,4	38,3	42,4	82,0	89,0
Terra Alta	20,4	27,1	26,7	42,5	45,7	46,1	126,2	219,7	248,9
Urgell	17,8	21,7	20,0	40,1	42,1	41,7	99,5	155,7	143,0
Val d'Aran	12,8	14,2	11,5	36,5	37,5	37,7	66,4	82,6	82,4
Vallès Occidental	9,6	12,8	13,5	33,6	37,1	38,0	39,3	77,3	83,6
Vallès Oriental	9,5	12,3	13,0	33,5	36,8	37,8	38,8	74,2	79,7
Catalunya	12,3	16,3	16,5	36,1	39,6	40,1	57,1	111,1	115,2

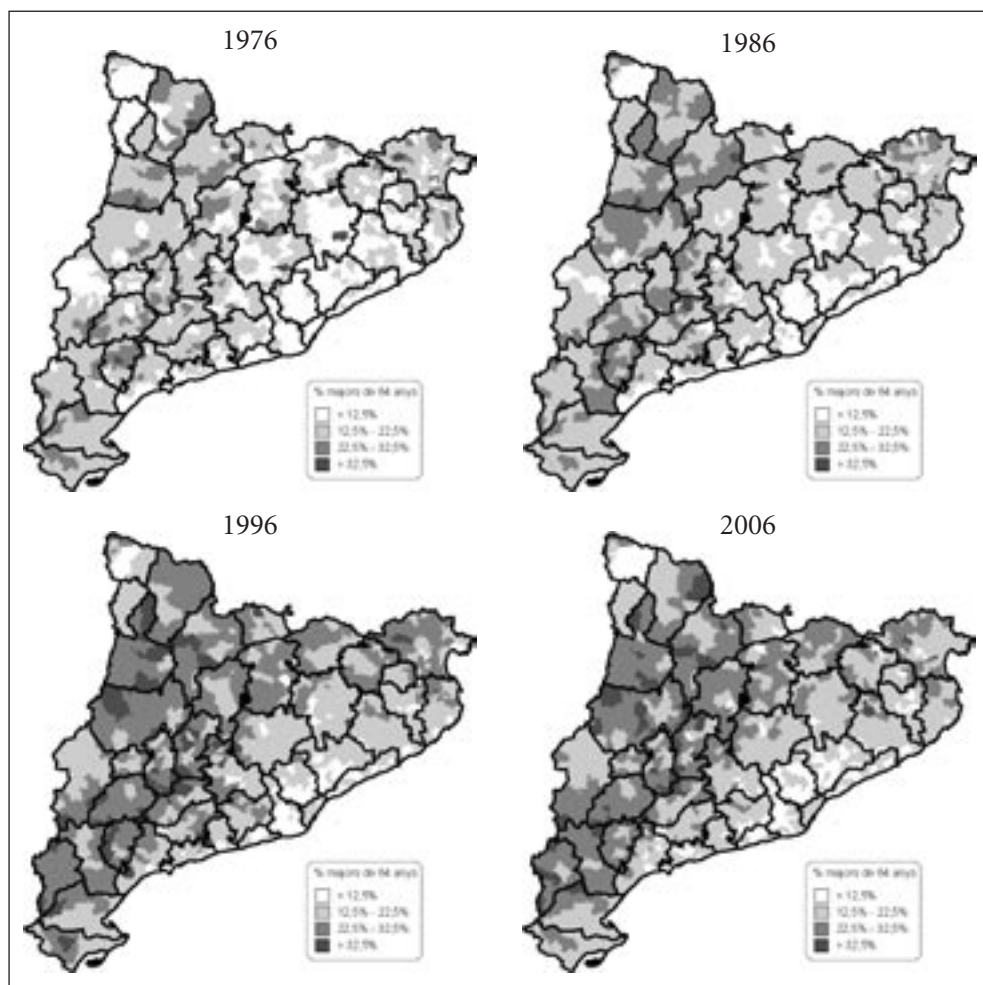
Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

és generalitzada, encara que, òbviament, amb graus i intensitats molt diferents, i que segueixen la mateixa lògica que el conjunt de Catalunya, és a dir, un fort envelliment fins el 1996, i un cert estancament des d'aquesta data fins a l'actualitat. Com a exemple d'aquesta accentuació i alentiment posterior cal constatar, per exemple, que el 1986 només cinc comarques tenien més d'un 20% de població en edat de jubilació, mentre que en tres comarques n'hi havia menys d'un 10%; el 1996, en canvi, ja eren divuit les comarques on la població de seixanta-cinc anys o més representava més del 20%, i el mínim el trobàvem en l'11,3% del Baix Llobregat. D'altra banda, actualment, el 2006, el nombre de comarques amb més d'un 20% de població més gran de seixanta-quatre anys ha descendit fins a tretze.

Aquesta mateixa lògica s'observa en analitzar, per al mateix període, l'evolució de l'índex d'envelliment que, en ser un indicador que posa en relació la població vella amb la població jove, té en compte les transformacions en la base de la piràmide: el 1986, el nombre de comarques on hi havia més vells que joves era de set, mentre que el 1996 ja eren trenta. D'altra banda, el 2006, en són vint-i-sis i, concretament en sis, els efectius de població anciana dupliquen els efectius menors de quinze anys

Mapa 1.

Proporció de persones més grans de 64 anys. Municipis de Catalunya, 1976, 1986, 1996 i 2006

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

A escala municipal, l'envelliment no és més que una extensió del que succeeix a escala comarcal, només que accentuada, i és la millor manera de comprovar que en aquest tema les diferències territorials coincideixen quasi exactament amb les diferències econòmiques i laborals. Així, tot i que l'enfosquiment és la impressió històrica general en els mapes de població de persones més grans de seixanta-quatre anys, també és clar que les àrees més envellides corresponen a zones d'interior, rurals i de muntanya, mentre que les que tenen menor proporció de gent gran se situen a la costa. No es tracta d'una qüestió paisatgística, és clar, sinó de l'activitat econòmica que hi ha associada: en l'actual sistema productiu, la major part del treball es crea en el sector terciari (bàsicament els serveis) i aquest es concentra al litoral, a les àrees metropolitanes i en algunes comarques de muntanya que tenen turisme de neu. En aquest sentit, cal destacar la situació de dues comarques clarament pirinenques que, gràcies al turisme de neu i als esports d'aventura, han rebut en els darrers anys un fort impuls. Es tracta del Pallars Sobirà i de la Val d'Aran, les dues úniques comarques catalanes que en els darrers vint anys —1986-2006— han experimentat una sensible reducció del pes de la gent gran.

Per tal de resumir la pluralitat de situacions que actualment trobem a escala comarcal, pot ser útil establir la tipologia de les estructures per sexe i edat. El resultat són quatre models que presenten una determinada configuració espacial i que, a grans trets, es podrien descriure de la manera següent:

- **Comarques joves.** Presenten les estructures relativament més joves de Catalunya. Geogràficament es localitzen al litoral, des del Gironès fins al Baix Camp, incloent les comarques que envolten el Barcelonès, a més del cas específic de la Val d'Aran.¹¹ La seva principal característica és la forta immigració que han tingut, algunes durant els seixanta i setanta, i altres més recentment. Es tracta de les comarques on la piràmide de població té una forma piramidal més marcada, sobretot a partir dels trenta anys i, com a conseqüència, tenen els

11. Per il·lustrar-les es mostra la piràmide de població del Vallès Oriental, la comarca més jove de Catalunya.

indicadors d'envelliment per sota dels del conjunt de Catalunya.¹² Així, presenten una edat mitjana de la població inferior als trenta-nou anys, un percentatge de vells que no arriba al 15%, uns efectius de població jove que superen els de població anciana (l'índex d'envelliment més elevat és de noranta-cinc vells per cada cent joves), i una baixa proporció de persones més grans de vuitanta-quatre anys, al voltant de l'1,5% del total.

- **Comarques madures.** Aquest grup el formen deu comarques amb característiques força diferenciades entre elles, ja que hi trobem des de comarques en què el turisme té un pes important, com són l'Alt i el Baix Empordà o la Cerdanya, fins a comarques agrícoles amb més pes de la indústria de transformació agrícola, com el Segrià, l'Alt Camp o l'Alt Penedès.¹³

La piràmide d'aquestes comarques es caracteritza, a diferència de les anteriors, per tenir una forma piramidal menys accentuada, atès el menor pes relatiu de les edats adultes-joves i el fet de tenir una cúspide lleugerament més ampla. Aquestes comarques tenen indicadors d'envelliment semblants als del conjunt de Catalunya, encara que la majoria de comarques presenten nivells lleugerament superiors. Així, l'edat mitjana de la població se situa al voltant dels quaranta anys, el percentatge de vells oscil·la entre el quinze i el 18%, un nombre de vells lleugerament superior al de joves, i un percentatge de població més gran de vuitanta-quatre anys lleugerament superior al 2%.

- **Comarques envellides.** Aquest grup el constitueixen setze comarques que es distribueixen per tot el territori, a excepció del litoral i de l'àmbit metropolità de Barcelona. Hi trobem un bon nombre de comarques rurals de l'interior de Catalunya, així com el Barcelonès i les dues comarques litorals de les Terres de l'Ebre.¹⁴

A grans trets, la piràmide tipus d'aquestes comarques presenta tres característiques definitòries. En primer lloc, tenen una base més estreta que les anteriors;

12. L'excepció és la Val d'Aran, que té una estructura per edats força peculiar, amb un pes important de la població entre vint-i-cinc i quaranta-nou anys, i amb grans mancances dels seixanta anys en endavant. El motiu d'aquestes irregularitats és que, com a comarca pirinenca, va estar afectada per l'èxode rural, però en el darrers quinze-vint anys s'ha convertit en un focus d'atracció de població adulta-jove.

13. Per il·lustrar-les es mostra la piràmide de població del Segrià.

14. Per il·lustrar-les es mostra la piràmide de població de la Noguera.

degut, en part, a la caiguda més accentuada de la natalitat, pel fet que hi ha una proporció menor de població en edat fèrtil i, en part, també per la persistència d'una certa emigració d'adults-joves. En segon lloc, el buit que s'observa entre els cinquanta i els seixanta-nou anys, que si bé és comú amb altres comarques, atès que correspon a les generacions buides de la Guerra i la Postguerra, aquí s'accentua per l'èxode rural dels seixanta i finals dels setanta. La tercera característica és la presència d'importants contingents de població d'edat avançada. Aquestes característiques són vàlides per a totes les comarques d'aquesta categoria, a excepció del Barcelonès.

Els indicadors d'envelliment reflecteixen aquesta estructura, ja que l'edat mitjana se situa al voltant dels quaranta-dos anys, el percentatge de vells comprèn un

Mapa 2.

Tipologia de les estructures comarcals. Catalunya, 2006

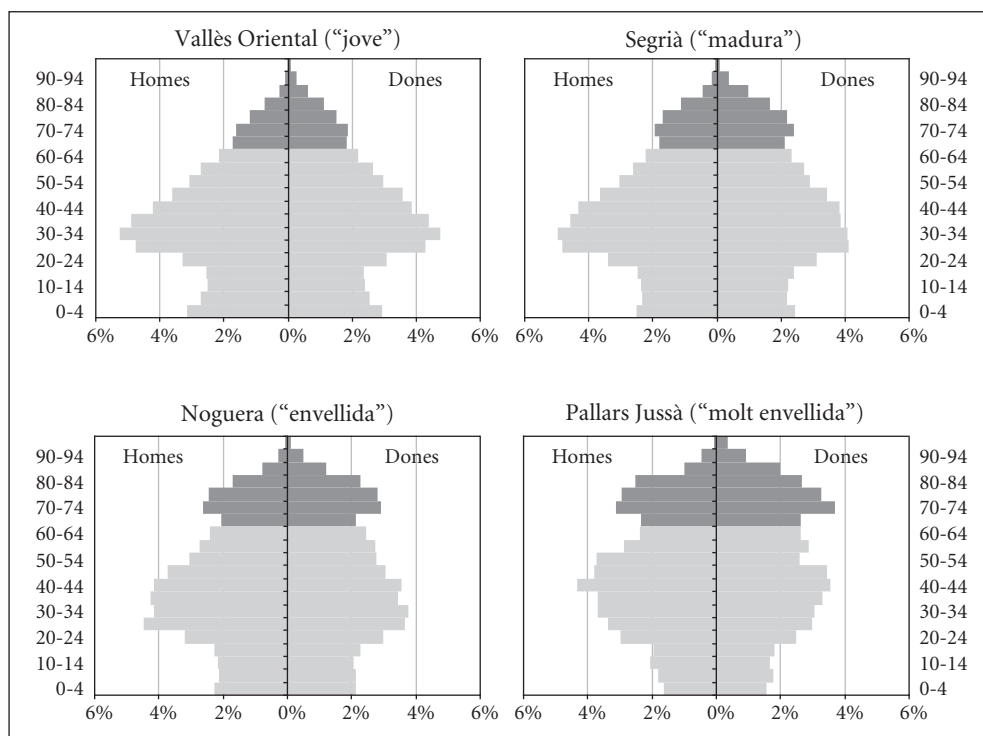
Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

ventall que va del 19 al 22%, i la relació entre població vella i jove està al voltant dels cent cinquanta vells per cada cent joves.

- **Comarques molt envellides.** Aquest grup el formen les comarques del Berguedà, les Garrigues, el Pallars Jussà, el Priorat, la Ribera d'Ebre, el Ripollès i la Terra Alta.¹⁵

Gràfic 5.

Piràmides de població representatives de cada tipologia. Catalunya, 2006

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

15. Per il·lustrar-les es mostra la piràmide de població del Pallars Jussà, atès que és, precisament, la comarca més envellida de Catalunya.

El perfil de la seva piràmide tipus és similar al de les comarques envellides, tot i que hi estan més accentuades les característiques que definien el grup anterior, com s'observa en el fet que la base de la piràmide és més estreta i que la proporció de gent en els grups de setanta a vuitanta-quatre anys és molt nombrosa. Això provoca que els indicadors d'envelliment se situïn clarament per damunt de la resta de comarques, amb una edat mitjana clarament superior als quaranta-quatre anys, un percentatge de vells entre el 23 i el 28% i, sobretot, pel fet de tenir un índex d'envelliment superior al dos-cents, la qual cosa representa que els efectius de població gran més que dupliquen els de població jove.

Fins ara, els demògrafs han vist l'envelliment demogràfic com un subproducte mecànic, fins i tot com un efecte no desitjat, de l'anomenada "transició demogràfica", i l'envelliment rural ha servit per confondre factors i escales d'anàlisi per tal de qualificar negativament el pes creixent de la gent gran. Els autors d'aquest informe consideren, ans al contrari, que totes dues escales responen a lògiques diferents: a diferència del que succeeix amb l'envelliment migratori rural, l'envelliment demogràfic general resulta, com la mateixa transició, d'una extraordinària millora de l'eficiència amb què es reproduïxen les poblacions humanes (millora que hem anomenat "revolució reproductiva"). Aquesta altra perspectiva permet explicar l'autèntic abast de les transformacions que està protagonitzant la vellesa en les poblacions avançades com la de Catalunya, i enllaçar-les amb l'anàlisi dels canvis experimentats per les persones grans sense incórrer en els alarmismes usuals en aquest tema. A continuació, i per concloure aquesta primera part, se n'exposen els principis generals.

La revolució reproductiva, autèntica causa de l'envelliment demogràfic

A tall de síntesi explicativa de canvis de tan gran abast com els descrits fins ara, el que es pretén per tancar aquesta primera part és presentar una visió igualment ampla i de certa ambició teòrica sobre els motius generals i històrics que els comporten, que doni alhora una perspectiva si més no tranquil·litzadora de les conseqüències que poden tenir i esperançadora sobre el futur a què ens condueixen. Des de finals del segle XIX i al llarg

de les primeres dècades del segle xx, els estats més rics del món ja van viure immersos en la por a la decadència i a la despoblació, precisament per motius molt similars als que avui s'esgrimeixen per fer sonar les alarmes poblacionals. És a aquella època a la qual convé tornar breument per iniciar aquesta síntesi conceptual i històrica.

En la segona part del segle xix s'havia detectat un ràpid descens de la fecunditat que no tenia precedents històrics i que semblava no afectar el món més pobre i menys desenvolupat; la conclusió va ser que finalment aquestes altres poblacions, més endarrerides però més “vitals”, acabarien dominant el món simplement amb la força del seu creixement poblacional. Aquesta “por al declivi demogràfic”, com l'anomenen Teitelbaum i Winter (1985), és l'impuls final a l'aparició de la demografia com a disciplina. L'interès polític per posar en marxa polítiques de població que revertissin aquesta temible evolució la va dotar de recursos, de noves fonts estadístiques i de millores en les existents (com ara la modernització dels qüestionaris dels censos), de centres d'investigació, de revistes especialitzades, de congressos internacionals... Tot era poc per salvar la nació de la degeneració, la decadència i l'empenta “demogràfica” més gran de la resta de països.

Va ser cap a la tercera dècada del segle xx quan tot aquest esforç començà a cristallitzar en un marc teòric interpretatiu. En els anys quaranta la teoria ja tenia un nom i certa acceptació: la “transició demogràfica”. Sorprenentment, no avalava les alarmes; el descens de la fecunditat havia estat provocat per un descens previ, sostingut i de gran envergadura, de la mortalitat, que havia trencat l'equilibri tradicional entre tots dos indicadors. Després d'un període “transicional” de desfasament temporal dels dos canvis i, per tant, de creixement demogràfic accelerat (mortalitat en declivi però fecunditat encara elevada) havia d'arribar un nou equilibri en el qual tots dos indicadors tindrien nivells baixos. Lògicament, amb aquest nou equilibri de supervivència molt dilatada i de natalitat reduïda, les piràmides de població havien de tenir un perfil nou, més “envellit”.

Aquest marc interpretatiu ha estat criticat sovint pel seu caràcter de mera generalització empírica i per la seva escassa capacitat explicativa. Però si en comptes de fer servir l'òptica dels estocs poblacionals i els components del seu creixement, pensem en les poblacions

com a generacions successives d'éssers mortals que es reproduïxen i reemplacen, podem concloure que el que ha succeït es pot qualificar de “revolució reproductiva” (Garrido, 1996), i convertir la demografia en una clau explicativa de moltes altres transformacions socials en els últims dos segles (Pérez Díaz, 2003a) (MacInnes i Pérez, 2005).

En aquest nou marc interpretatiu, la revolució reproductiva és una més de les “revolucions productives” assolides per la humanitat en el seu procés continuat d'innovacions modernitzadores, tan accelerat des de la Revolució Industrial. Consisteix en un salt d'escala en l'eficiència amb què es “produeixen” éssers humans.

Des d'un punt de vista estrictament demogràfic, aquesta eficiència es comença a aconseguir quan es “democratitza” (es fa majoritària) la supervivència generacional fins a certes edats que resulten claus per a la reproducció: primer fins a edats a les quals les persones són fèrtils, després es generalitza la supervivència fins al final del període reproductiu, la “maduresa de masses” com la qualifica Pérez Díaz (2003a). Tot i tractar-se de “fites” aparentment limitades a una qüestió de mortalitat, resulten fonamentals per modificar substancialment l'eficiència global del sistema reproductiu.

En tota la història de la humanitat anterior a la revolució reproductiva només una petita part dels naixements va créixer i va tenir els seus propis fills. La resta havia mort molt abans de tenir aquesta oportunitat. L'altra cara d'aquesta dinàmica poblacional era que, de la mateixa manera que en altres espècies animals o vegetals, els que finalment aconseguien tenir descendència procreaven “de més” per compensar les escasses probabilitats de supervivència de la progènie i garantir així la reproducció efectiva mínima que n'impediria l'extinció. En termes més quantitatius, la mortalitat va estar sempre per sobre del 200‰ en el primer any dels nadons, i continuava minvant els efectius inicials de cada generació amb gran rapidesa en les edats infantils posteriors, de tal manera que ni tan sols la meitat aconseguia arribar amb vida a l'inici de les edats reproductives.¹⁶ En aquestes condicions, és clar que la fecunditat dels que sí que

16. Aquest quadre és perfectament aplicable a la Catalunya de fa poc més d'un segle. Com demostra Anna Cabré (1989 i 1999), totes les generacions catalanes nascudes abans del segle xx havien perdut més d'una cinquena part dels seus efectius inicials abans d'arribar al primer aniversari.

hi arribaven vius havia de ser alta, molt superior als dos fills per dona, teòricament necessaris per al reemplaçament generacional. I malgrat tot, el resultat era molt pobre en termes reproductius, amb un ritme de creixement de les poblacions pràcticament nul. Aquest sistema demogràfic era “ineficient” en el seu sentit més literal: es basava en una pèssima relació entre entrades (*input*) i sortides (*output*), inversió i resultats.

Per tant, les tradicionals piràmides joves que acompanyen tota la història humana, amb gran presència infantil, molt escassa d'adults madurs i pràcticament residual de gent gran, poden semblar les piràmides “normals” i són les més conegudes, però en realitat han estat fins fa poc només una expressió més d'aquesta pèssima relació.

No eren, però, l'única de les seves expressions, atès que el grau d'eficiència reproductiva condiciona molts altres àmbits de la societat: l'esforç reproductiu de les dones era de tal magnitud que constituïa la seva principal ocupació i el nucli definitori ancestral de la mateixa feminitat; la individualitat d'interessos i de “camins vitals” a penes tenia sentit, perquè l'individu era inviable de manera aïllada; la maximització de les descendències s'aconseguia sempre en un perillós equilibri amb uns recursos escassos i inestables, cosa que generava formes familiars sovint extenses i complexes, atès que les parelles no tenien ni els mitjans ni la seguretat suficient per abordar l'“empresa” reproductiva en solitari; aquestes formes familiars, d'altra banda, eren difícilment eludibles, tenint en compte la gran probabilitat que tenia de morir “abans d'hora” qualsevol dels membres adults de les famílies.

Són totes aquestes condicions socials i moltes altres les que canvien quan la major part dels naixements aconsegueix sobreviure tota la seva vida fèrtil i tenen ocasió de procrear i de tirar endavant la seva mainada. La democratització de la supervivència com a mínim fins a aquestes edats és ja en si mateixa un factor d'èxit reproductiu (les poblacions es fan molt més voluminoses amb un mateix nombre de naixements, si els seus “inquilins” hi romanen més temps). Però aquest èxit, a més, es retroalimenta: distribueix millor el treball de tenir i criar fills, abans limitat a la petita part supervivent de cada generació.

D'altra banda, aquesta millor distribució del treball reproductiu (més persones supervivents fins a edats fecundes) permet descendències cada vegada més reduïdes,

a les quals es pot dedicar més atencions i recursos. Es tanca així un “cercle virtuós”, ja que aquestes noves generacions més ben cuidades i ateses veuen millorar la seva supervivència encara més, amb la qual cosa podran reemplaçar el seu conjunt generacional amb molta més facilitat. Tot plegat, una circularitat de factors retroalimentats que condueix a dinàmica poblacional actual que tant d'èxit ha tingut i, és clar, a una piràmide de població completament nova.

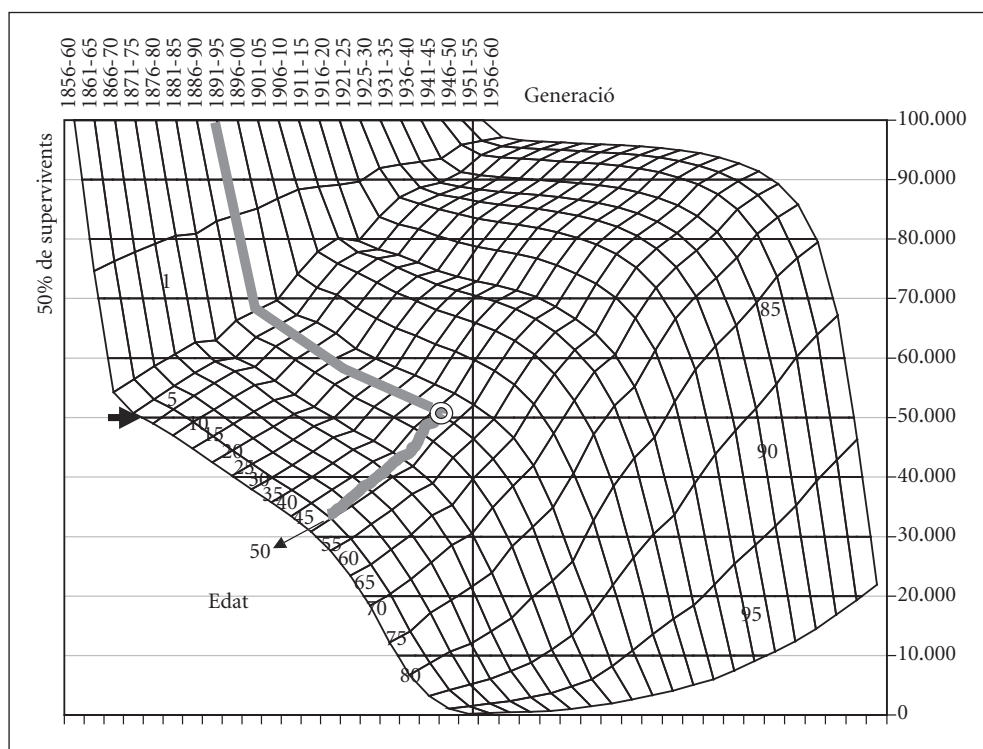
Catalunya pot semblar un cas extrem d'envelliment molt ràpid per causa de la baixa natalitat, però s'ha de recordar que la seva és una població igualment extrema en tot el que es refereix al procés modernitzador que s'acaba d'exposar. En començar el segle xx l'esperança de vida a Espanya no arribava als trenta-cinc anys i Catalunya, en canvi, en tenia uns trenta-set. Però és que la mortalitat espanyola era la pitjor del continent, i la catalana no era molt millor, si es considera que molts països del continent se situaven al voltant dels cinquanta anys d'esperança de vida en aquell mateix temps (Cabré Pla, 1999). Un segle després era una de les més altes del món.

Les millores generacionals en matèria de supervivència són a Catalunya d'una rapidesa espectacular. Només d'aquesta manera s'explica l'eficiència reproductiva finalment aconseguida i, per tant, la possibilitat de reduir la fecunditat fins a extrems mai vistos (un factor addicional que afavoreix aquesta possibilitat és la capacitat d'integrar immigrants i convertir-los en catalans, de la qual es parlarà més endavant). És aquesta supervivència de les generacions, no la de les edats aïllades en cada moment, el que convé observar per tal de comprendre la importància que la millora de la mortalitat pot haver tingut per als cicles vitals sencers de les persones.

Una fita clau per a aquesta eficiència reproductiva és la maduresa de masses; el moment i la generació que, per primera vegada, aconsegueix que almenys la meitat dels seus efectius inicials romanguin vius fins a haver tingut temps de créixer, formar-se, treballar, aparellar-se, tenir fills i criar-los. Romanguí viu, en definitiva, fins a la seva maduresa, cap als cinquanta anys d'edat. Doncs bé, això només s'aconsegueix amb la generació de dones 1890-1894, dones que fan el seu cinquantè aniversari ja quasi arribada la primera meitat del segle xx.

Gràfic 6.

Corbes de supervivents de les generacions femenines 1856-1960, en què es destaca la primera generació de la maduresa de masses

Font: Elaborat a partir de les dades d'Anna Cabré (1989 i 1999).

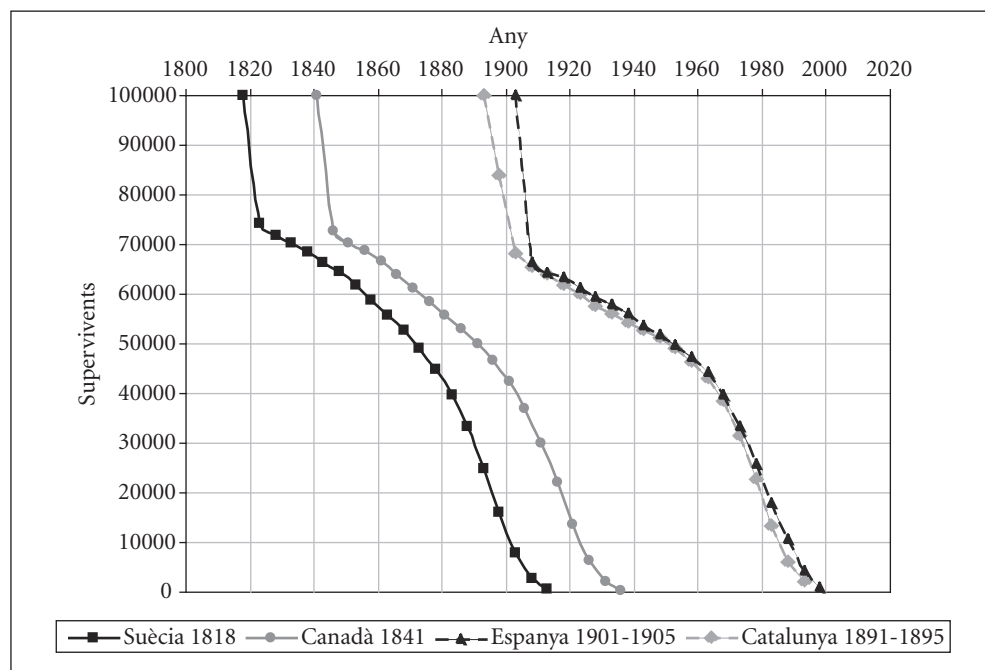
La tardança a assolir aquest llindar d'eficiència reproductiva es transmet a moltes altres característiques i comportaments socials que depenen de les pautes de supervivència i de reproducció, i dona una nova explicació als diferents ritmes internacionals de “modernització social”. Es va parlar molt dels factors històrics i culturals, com la religió, per tal d'explicar la precocitat amb què alguns països nòrdics o anglosaxons van adoptar noves conductes familiars i de parella. Així, la baixa fecunditat de Suècia ha estat proverbial al llarg de dècades, i les explicacions sempre es van buscar en les seves peculiaritats polítiques, ideològiques o econòmiques. És sorprenent, com a mínim,

que a penes es donés importància a la precocitat amb què les seves generacions van assolir la supervivència majoritària fins a edats crítiques, i que resulta ben palesa en el gràfic següent:

Qualsevol manual bàsic d'anàlisi demogràfica explica que els indicadors generals de fecunditat són una ficció instrumental. Amb aquests indicadors es construeix una generació hipotètica de dones no afectades per la mortalitat per tal d'esbrinar quants fills tindrien si reproduïssin al llarg de la seva vida la fecunditat per edats que hi havia en un determinat moment. El problema és que això no diu res sobre quantes dones d'aquesta hipotètica generació van sobreviure des del naixement fins a la pubertat, ni

Gràfic 7.

Primeres generacions femenines de la maduresa de masses a Catalunya, Espanya, Suècia i Canadà

Font: Pérez Díaz (2005), afegint les dades de Catalunya estretes de Cabré Pla (1999).

quantes van morir durant la seva vida fecunda, ni quant de temps van viure els fills que van tenir. En definitiva, la demografia “analitza” i separa la fecunditat en estat pur de la resta de determinants que afecten la reproducció.

Un exemple evident que fecunditat i reproducció no són el mateix el dona la població d'Espanya: les generacions femenines nascudes el 1871-1875 van tenir una fecunditat superior als 4,5 fills per dona, però la seva reproducció generacional, tenint present que moltes d'elles no van viure fins a edats reproductives, va ser quasi exactament la de reemplaçament (una filla “descendent” per cada dona nascuda inicialment en aquestes generacions). És la millora posterior de la mortalitat la que explica que les generacions 1936-1940 aconseguissin la mateixa taxa de reproducció però tenint pràcticament dos fills menys per dona (2,6). Això és el que s'ha anomenat abans “eficiència reproductiva” més gran, i és el que explica que Espanya, venint d'un segle XIX d'escàs creixement i després d'un segle XX de descens continu de la fecunditat generacional, hagi passat de divuit a quaranta milions d'habitants, un ritme de creixement que mai no havia experimentat en tota la seva història anterior, en què la fecunditat sempre era superior als cinc fills per dona.

En definitiva, doncs, l'envelliment demogràfic no és més que el resultat d'una manera millor de mantenir les poblacions humanes, molt més eficient en el rendiment obtingut de cada nova vida arribada al món. Des de l'òptica de la transició demogràfica pot semblar un subproducte, una conseqüència no desitjada; des de l'òptica de la revolució reproductiva és una part essencial del procés, en forma part.

El descens de la fecunditat s'hauria d'explicar en aquest context, almenys com a procés històric de llarg abast. Amb massa freqüència es pretén fer-ho només apel·lant a determinants extrademogràfics que, en realitat, només impliquen fluctuacions a petita escala temporal i diferències de dècimes dins del grup dels països més desenvolupats. Els canvis modernitzadors de la fecunditat i l'estructura per edats no són, però, una qüestió conjuntural, accidental o que resulti de les novetats recents en política fiscal o familiar, el preu de l'habitatge, el mercat de treball o les pautes de relació entre els joves actuals. Són el resultat d'un canvi a gran escala en la supervivència i la reproducció humanes, que encara s'ha d'accentuar en les dècades vinents i que ens condueix de

manera irreversible fins a un nou equilibri poblacional propi de les més esbojarrades profecies.

CARACTERÍSTIQUES I COMPORTAMENTS DE LA GENT GRAN

Fins ara s'ha analitzat el “paper” de les persones que tenen més de seixanta-quatre anys dins del conjunt de la població de Catalunya, i també se n'ha descrit l'evolució i els factors principals que l'han provocada. Tanmateix, aquest procés, malgrat ser conegut com “envelliment demogràfic”, és *stricto sensu* un fenomen en el qual participa tot el ventall d'edats existent, i no només la gent gran. Per molt accelerat i transcendental que hagi estat, podria semblar que ens informa poc o gens sobre com són en particular las persones grans. Aquest és a continuació el tema principal. No obstant això, com es pretén argumentar en cada cas, no es tracta de dos temes que es puguin desvincular, ni de bon tros.

El canvi demogràfic no ha afectat només la piràmide d'edats deixant intactes les persones. Com s'acaba d'argumentar a la primera part, són els cicles vitals sencers els que s'han vist radicalment modificats per la democratització de la supervivència fins a la vellesa i pel procés de desenvolupament i modernització general de què forma part, i aquest canvi en les “vides” en totes les etapes prèvies està tenint, és clar, efectes transformadors de la mateixa vellesa summament radicals i sovint insospitats. Des de les expectatives pròpies de supervivència o la situació pel que fa a la salut i les seves mancances, fins a les relacions convivencials i familiars o la situació econòmica, la gent gran d'avui recull millores que van començar fa molt de temps; en realitat, en la seva primera infantesa. En endavant, aquest informe se centra més en la descripció de la situació i les característiques actuals de la gent gran, però també pretén tenir en compte aquesta vida prèvia.

La distribució en el territori: un mapa molt diferent

Si en els mapes que s'acaben de veure en el primer capítol s'haguessin de fonamentar les polítiques territorials, per exemple, de la ubicació de serveis social per a la gent

gran, es podria caure en un error tradicional de la interpretació cartogràfica: pensar que la quantitat més gran d'allò que es representa en un mapa se situa allà on té un pes relatiu més gran. No és així. Com ja s'ha dit anteriorment, l'envelliment demogràfic no és en realitat una qüestió només de gent gran, sinó de les diferents evolucions de totes les edats, i la distribució de la gent gran en el territori és una qüestió completament diferent.

S'ha de procurar simplement, en parlar d'envelliment i d'àrees més o menys envellides, distingir la perspectiva absoluta de la relativa. Ambdós punts de vista poden ser igualment útils, però una cosa és la distribució dels municipis segons la seva estructura per edats i una altra, de molt diferent, és la distribució real de les persones grans, que és una qüestió de nombres absoluts, no de percentatges.

Taula 5.

Els deu municipis de Catalunya amb més població més gran de 64 anys, 2006

Municipi	Població total	Població més gran de 64 anys	% sobre Catalunya	% acumulat
Barcelona	1.605.602	331.861	28,2%	28,2%
Hospitalet de Llobregat (l')	248.150	45.300	3,9%	32,1%
Sabadell	200.545	33.328	2,8%	34,9%
Badalona	221.520	31.803	2,7%	37,6%
Terrassa	199.817	29.911	2,5%	40,2%
Lleida	125.677	20.043	1,7%	41,9%
Tarragona	131.158	19.549	1,7%	43,5%
Santa Coloma de Gramenet	119.056	18.301	1,6%	45,1%
Mataró	118.748	17.304	1,5%	46,6%
Reus	101.767	14.831	1,3%	47,8%
Total Catalunya	7.134.697	1.175.519		

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

En termes absoluts, tal com era de preveure, la gent gran és tant més nombrosa com més població en general tenen les diverses unitats de població, de manera que els nombres màxims es donen a Barcelona i al seu entorn metropolità. Els deu municipis que concentren un nombre de gent gran més elevat són els únics deu que a data de 2006

superaven els 100.000 habitants; bon indicador d'aquesta concentració ens el dona el fet que en només deu municipis resideixi pràcticament la meitat de les persones més grans de seixanta-quatre anys de tot Catalunya.

Si ens referim a l'àmbit metropolità més estricte, direm que si a Barcelona hi ha el 28,2% de les persones més grans de Catalunya, el Barcelonès n'acumula el 36,8%, i el conjunt de les set comarques de l'àmbit metropolità fins al 66,9%.¹⁷

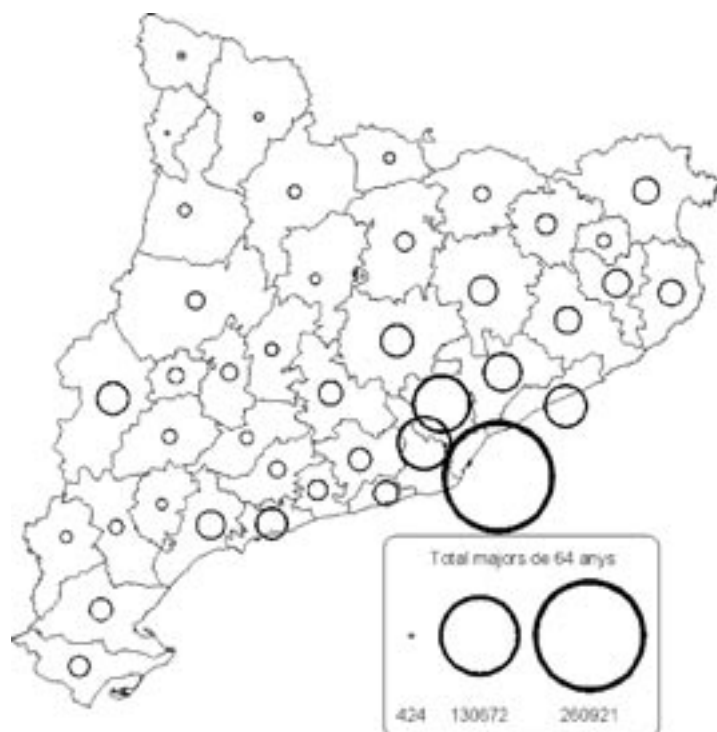
Les persones més grans de seixanta-quatre anys es localitzen, doncs, a les grans ciutats i aquestes estan situades al voltant de Barcelona i al llarg i ample del litoral. D'altra banda, és a les comarques interiors, sobretot a les situades als Pirineus i en menor mesura al voltant del Montsant, on el nombre de persones més grans és més reduït. L'excepció a aquesta lògica litoral/interior correspon al Segrià, en la mesura que es tracta d'una comarca interior amb un nombre prou significatiu de persones grans: és la setena comarca en nombre de població en edat de jubilació.

És fàcil, a partir del que s'ha vist fins ara sobre la relació entre vellesa i territori, pensar que en definitiva el factor que distingeix tant les àrees més envellides com les àrees més poblades amb gent gran és la diferent mobilitat geogràfica que tenen en comparació amb els més joves; els petits municipis d'interior i de muntanya haurien patit la forta emigració dels joves, i els grans nuclis urbans haurien experimentat un envelliment progressiu de la seva molt abundosa població del passat. Fins i tot observant els mapes de la ciutat de Barcelona per districtes, durant molts anys s'hagués apreciat que, en efecte, el més envellit eren els més antics, com Ciutat Vella o l'Eixample, mentre que els perifèrics s'havien anat nodrint d'immigració, amb la qual cosa mostraven una mitjana d'edat molt més jove.

17. L'“inusual” pes de la població barcelonina dins del conjunt de la població catalana (segons els rànquings habituals entre les diferents ciutats d'un mateix país) ha estat des de fa temps motiu de debat entre geògrafs i polítics, i es coneix com la “macrocefàlia barcelonina” des de l'obra de P. Vilar (1962). Com es pot comprovar, és també perfectament aplicable quan es tracta de gent gran.

Mapa 3.

La població més gran de 64 anys a les comarques. Catalunya, 2006

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

No obstant això, convé evitar falses impressions. Com s'ha afirmat en la introducció, els coneixements “sobreentesos” respecte dels comportaments de la gent gran trontollen últimament. La seva escassa mobilitat és un dels més clars. Ja fa temps que la concentració de persones més grans en les capitals és també en part resultat de la seva mobilitat, i no només de l'envelliment progressiu dels que hi viuen. Malgrat que les migracions residencials tenen els seus valors màxims en edats laborals, també al voltant de les edats de jubilació tenen valors rellevants. Tradicionalment

s'havien d'atribuït als reajustaments vitals-familiars (cessions d'habitatge als fills, reunificació amb familiars, problemes de salut i entorn rural desfavorable, proximitat dels serveis socials i sanitaris molt concentrats a les capitals, proximitat a persones que en puguin tenir cura, generalment filles que en el seu dia havien emigrat a les ciutats...) i realment els patrons de mobilitat resultaven molt diferents als més típics dels adults joves.

En les últimes dècades, però, el tòpic és cada vegada més difícilment sostenible davant els canvis que les noves generacions produeixen en la vellesa. Ja han arribat als seixanta-cinc anys les primeres generacions del "600" i les vacances laborals, amb carnet de conduir i vehicle privat, que han modificat molt ràpidament les pautes d'ús del transport públic.¹⁸

D'altra banda, guanya importància un altre factor generacional fonamental per entendre la nova vellesa: els acabats de jubilar pertanyen a les generacions més migratòries de la nostra història (Cabré, 1999). Molts d'ells nascuts en altres comunitats autònomes (Rodríguez, Egea i Nieto, 2002), i sovint titulars de segona residència, comencen a seguir pautes de canvi residencial com les ja observades als Estats Units o als països més rics de la Unió Europea (Puga, 2000). Aquestes pautes impliquen una proporció elevada de canvis residencials coincidint amb la jubilació i residencialitat temporal-estacional quan es disposa de vivenda principal i secundària. Si afegim que entre els nostres veïns comunitaris ja era freqüent el desplaçament estacional o definitiu de la residència a zones de costa i amb un clima millor, ens trobem davant d'un factor transformador de primer ordre pel que fa al poblament futur de la costanera i mediterrània Catalunya.

18. A tall d'exemple, i encara que no es tracta de població més gran de seixanta-cinc anys, les pautes d'ús del transport privat per tal de fer els trajectes de mobilitat quotidiana entre el lloc de residència i el lloc de treball, contradient el que habitualment es creu, no disminueixen amb l'edat, sinó que augmenten. La disminució que s'observa amb l'edat és, en realitat, una pauta generacional: "l'ús del transport privat des de la perspectiva de les generacions mostra l'increment ocorregut en totes, tant en els desplaçaments interns com, i sobretot, en els externs. En aquests darrers, l'increment és molt important per a totes les generacions, sent fins i tot més espectacular en les generacions més antigues que en les més actuals" (Ajenjo, 2005: 352).

El procés d'urbanització de Catalunya i Espanya, encara que més tardà que en altres països europeus del voltant, ha estat molt ràpid. Tot i que el punt àlgid d'aquest procés va ser en els anys seixanta i primers setanta del segle xx, les migracions cap a les ciutats encara condicionen enormement la distribució per edats de les petites poblacions (García Coll, 2005).

Amb tota raó, els responsables polítics veuen amb preocupació la piràmide de petits municipis que fa temps estan “perdent” joves i presenten un envelliment demogràfic accentuatíssim. Aquest fet, òbviament, té molt a veure amb la despoblació que causen l'obsolescència de l'entramat productiu i la manca d'oportunitats per als que estan en edat d'iniciar les transicions formatives, laborals o familiars. De fet, el mateix envelliment poblacional retroalimenta aquesta conjuntura, i justifica que es prenguin “polítiques de població” que no són més que intents d'evitar el despoblament.

Però aquest problema és molt diferent del que tenen algunes localitats costaneres amb l'afluència de jubilats amb un estatus econòmic mitjà i generadors d'importants demandes de béns i serveis. Convé insistir, doncs, en la necessitat de no confondre l'envelliment “per emigració” de joves, lligat al despoblament i a la pèrdua de dinamisme social i econòmic, amb el canvi general de la piràmide poblacional experimentat per la humanitat sencera.

Lloc de naixement (l'extraordinària aportació immigratòria)

Convé molt breument detallar una característica de la gent gran a Catalunya que s'acaba d'assenyalar. L'actual vellesa es caracteritza per un marcat passat migratori, molt vinculat a les característiques generacionals, que el PaD permet quantificar mitjançant la pregunta sobre l'origen o lloc de naixement. Les respostes confirmen aquest fort component immigratori, integrat fonamentalment per nascuts fora de Catalunya però dins de l'Estat espanyol: en efecte, els nascuts a l'estranger són molt pocs entre la gent gran i resulten, per tant, difícils d'observar amb una enquesta com el PaD.

Mitjançant aquesta font de dades, en el gràfic següent es pot percebre que la gent gran estrangera és encara escassa, tot i que no negligible. De ben segur aquest component augmentarà en el futur si es manté la immigració de jubilats europeus, ja molt present en altres costes mediterrànies com la de Llevant, Múrcia o Andalusia.

En canvi, la distinció entre els nascuts a Catalunya o a la resta de l'Estat espanyol proporciona dades prou significatives: en el conjunt de les persones amb més de cinquanta anys els nascuts a la resta d'Espanya tenen pràcticament el mateix pes que els nascuts a Catalunya. Es tracta de les generacions nascudes abans de 1951, i entre elles la component immigratòria és encara més important precisament en les generacions més joves, immigrades a finals dels anys seixanta i primers anys setanta, abans de la brusca interrupció dels fluxos migratoris que tradicionalment havien estat presents en la dinàmica demogràfica catalana. En definitiva, entre la població de cinquanta i seixanta-quatre anys els no nascuts a Catalunya són majoritaris (52,2% nascuts a la resta d'Espanya), de manera que a mesura que vagin arribant a l'inici de la vellesa encara s'accentuarà més aquest tret generacional característic de la gent gran catalana.

Taula 6.

Població resident a Catalunya més gran de 50 anys, segons lloc de naixement i grups d'edat (distribució en %)

Lloc de naixement	50-64 anys	65-79 anys	80 anys i més	Total
Catalunya	45,42	52,45	53,93	49,17
Espanya	52,20	46,39	44,29	48,99
Altre país	2,38	1,15	1,78	1,84
Total	100,00	100,00	100,00	100,00
n	931	759	248	1938

Font: Elaboració a partir de la primera onada del PaD, 2001-2002.

Els canvis posteriors són fàcilment anticipables. Les generacions nascudes en els últims anys setanta i a partir dels anys vuitanta tenen un component immigratori molt reduït, cosa que significa que cap a la segona i tercera dècades del segle XXI aquesta característica

s'anirà transmetent al grup de persones més grans de seixanta-quatre anys, i començarà a extingir-se aquest tret acusadíssim de la població actual de Catalunya.

El “sobreenvelliment”

La gent gran a Catalunya (i a tot el món desenvolupat) no només creix en nombre i en pes relatiu, sinó que també inclou cada vegada més persones d'edat avançada o molt avançada, les que integren allò que alguns han anomenat la “quarta edat”.

En el cas concret de Catalunya aquesta tendència es manté fins i tot en els últims anys; mentre la proporció del conjunt de la gent gran sembla estabilitzada, la seva composició interna ha mantingut i accelerat aquest “sobre-envelliment”. En aquesta evolució s'ajunten dos efectes combinats:

- a) els volums generacionals dels vells que acaben d'entrar en aquest grup, els “més joves” (nascuts als anys trenta i quaranta) són menors que els de les generacions immediatament anteriors, els “més vells”;
- b) la supervivència dels que arriben vius al seixanta-cinquè aniversari ha millorat i continua millorant molt.

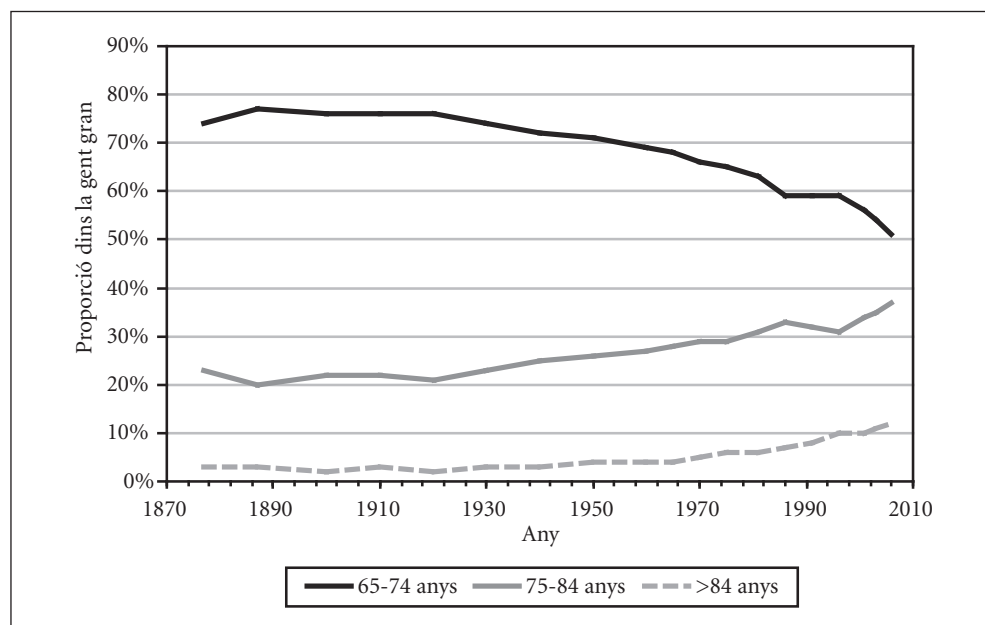
D'aquests dos factors, el primer és només transitori; quan comencin a arribar als seixanta-cinc anys les generacions nascudes als anys cinquanta i seixanta tindran l'efecte contrari, atenuaran temporalment el procés de sobreenvelliment.

En canvi, el segon factor és el principal i perdurarà. Fins fa poc més de mig segle, als seixanta-cinc anys no arribaven vius ni tan sols la meitat dels efectius generacionals, i encara era molt més escassa la supervivència fins a edats molt avançades. En la part de la piràmide ocupada per les persones més grans de seixanta-cinc anys, els més grans de setanta-quatre anys havien estat sempre menys d'una quarta part del total, de manera que l'altre 75% eren les persones compreses en l'estreta franja de deu anys que anava dels seixanta-cinc als setanta-quatre.

En el gràfic següent es pot observar com les persones d'edats més avançades han anat guanyant pes relatiu en el conjunt de la gent gran.

Gràfic 8.

Distribució de les persones més grans de 64 anys en tres grans intervals d'edat. Catalunya, 1860-2006

Font: Censos, padrons i padró continu.

El procés s'accelera en les últimes dècades, i fa que en l'actualitat les persones més grans de setanta-quatre anys tinguin ja un pes proper al 50%. Encara més, les edats que més han vist incrementat el seu pes són les més grans, de manera que les persones més grans de vuitanta-quatre anys, abans limitats a un pes al voltant del 2-3%, passen avui del 12% del conjunt de persones grans.

No és d'estranyar que en els últims anys hagi crescut l'interès per les persones centenàries. El que fa poc resultava una raresa comença a irrompre com una realitat més

enllà dels mites. Els cent catorze anys que Joan Riudavets va viure,¹⁹ els dos últims com l'home amb més edat de tot el món, han contribuït a despertar l'interès social i dels mitjans de comunicació al voltant seu, però el cert és que fins i tot avui és pràcticament desconegut el nombre de persones que depassen els cent anys a Espanya i a Catalunya, i que l'escàs nombre i supervivència que han tingut en el passat fan que pràcticament no hi hagi coneixement fiable, estadísticament significatiu, sobre les seves característiques i comportaments.²⁰

Si l'envelliment demogràfic ja és una font d'alarmes sobre la sostenibilitat de les pensions o la sanitat, aquest sobreenvelliment es pot percebre com realment catastròfic. Tanmateix, com s'ha argumentat en altres llocs, no solament ha estat compatible amb una millora molt substancial del benestar de les persones més grans (Pérez Díaz, 2003c), sinó que ha tingut conseqüències socials molt menys desastroses del que s'insisteix a predir, algunes de les quals són obertament positives (Pérez Díaz, 2005).

D'entrada, els sistemes sanitari i de protecció social no han fet més que consolidar-se i millorar. Es podria dir que, en tenir per primera vegada un col·lectiu realment sig-

19. Havia nascut al 1889, va viure el segle XX sencer, i encara l'inici del segle XXI. Es pot trobar informació sobre ell i sobre la investigació de les persones molt longeves a <http://www.ced.uab.es/jperez/pags/Temas/centenarios.htm>.

20. Les xifres oficials de població per edats acostumen a publicar-se per edats simples fins a les edats més avançades. Arribades certes edats les persones són tan escasses i la seva vida s'allarga tan poc més que no tindrien cap significació estadística per separat i és per això que els subministradors de dades les proporcionen totes juntes en un únic nombre (l'anomenat "grup obert"). És molt significatiu com aquest "grup obert" ha anat limitant-se cada vegada a edats més grans: en les publicacions del passat podia ser "60 i més" però, a mesura que el nombre de persones en aquestes edats creixia, el límit s'ha anat desplaçant fins a edats més avançades i, en l'actualitat, es poden trobar taules acabades en "95 i més" i, fins i tot "99 i més". Malhauradament, això impedeix el preciat titular "el nombre de persones centenàries és...", que fins avui sempre ha resultat d'especulacions o estimacions. Les dades més recent, segons les "Estimacions de població postcensals" de l'Institut d'Estadística de Catalunya, l'any 2005 hauria acabat amb una població de 95 anys i més de 7.885 persones (<http://www.idescat.net/cat/poblacio/ep.html> consultat el 21 de juny de 2007). En canvi, les dades del Cens de 2001, publicades pel mateix IDESCAT (<http://www.idescat.net/cat/poblacio/poblrecomptes.html>, consultat el 21 de juny de 2007), proporcionen un nombre de "99 i més" sensiblement superior, de 1.086 persones. Com es pot comprobar, fins i tot les dades oficials resulten escassament concordants quan s'arriba a aquests extrems de la piràmide poblacional.

nificatiu de gent molt gran com a “banc de proves”, l’eficiència d’aquests sistemes es posa a prova i es reajusta constantment. Fins i tot se’n ha beneficiat la recerca mèdica i farmacològica, que en les darreres dues dècades no para d’avançar en el coneixement i tractament de les malalties degeneratives dels sistemes nerviós i circulatori (precisament les més característiques de la gent molt gran). Altres efectes es poden trobar en la preocupació creixent per l’ergonomia i l’adaptació de l’entorn, o en la implantació recent d’una llei “d’autonomia personal” que pràcticament afegeix la protecció dels dependents entre els anteriors grans pilars de l’estat del benestar.

En termes abstractes, i com que aquest sobreenvelliment només és possible com a resultat de la pràctica universalització de la supervivència al llarg de totes les edats prèvies a la vellesa, es podria dir que s’han vist afavorides totes les institucions i relacions humanes per a les quals la llarga supervivència és un avantatge (des de la parella fins a les empreses o els mateixos estats).

A tot això s’ha d’afegir un avantatge molt més abstracte, però omnipresent: les persones molt grans ens fan joves a tots. El cicle de vida s’ha allargat i avui es poden tenir nets sense ser el membre més gran de la família. Els centenaris proliferen i els seus fills, molt vells amb els patrons tradicionals, se senten encara joves. I no solament ells; tothom se sent més jove amb la seva edat del que s’hauria sentit fa només mig segle. En realitat, tant la infantesa com la joventut s’han allargat en els cicles vitals fins a edats abans impensables. En definitiva, l’envelliment demogràfic, paradoxalment, s’està traduint en més anys de joventut, no de vellesa.

La gent gran segons el sexe: la feminització de la vellesa

Malgrat que a Catalunya neixen més nens que nenes (de cada 100 nascuts, 51’2 són masculins, una constant biològica amb escasses variacions històriques o geogràfiques), normalment el nombre de dones supera el d’homes en el conjunt de la població, a causa de la sobremortalitat masculina.

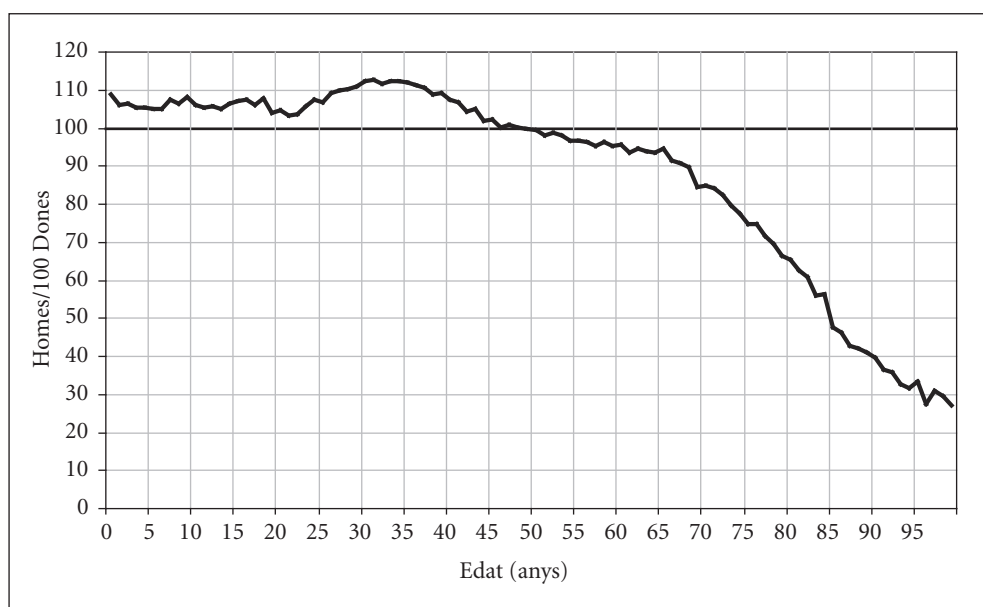
En efecte, a la Catalunya de 2006 hi ha 98,6 homes per cada 100 dones. Aquesta relació “de masculinitat” és, de fet, lleugerament més alta del que caldria esperar (a la Unió

Europea es mou entorn del 95 a 100), probablement a causa de la proporció més gran d'immigració masculina en les edats adultes joves.

Però si la relació es calcula en cada una de les edats singulars, i després s'observa la sèrie de valors en forma de gràfic, a més de comprovar aquesta hipòtesi immigratòria, es pot constatar una pauta molt antiga: la feminització de la vellesa.

Gràfic 9.

Relació de masculinitat. Catalunya, 2006

Font: Padró continu de població 2006 i IDESCAT (10 de juliol de 2007).

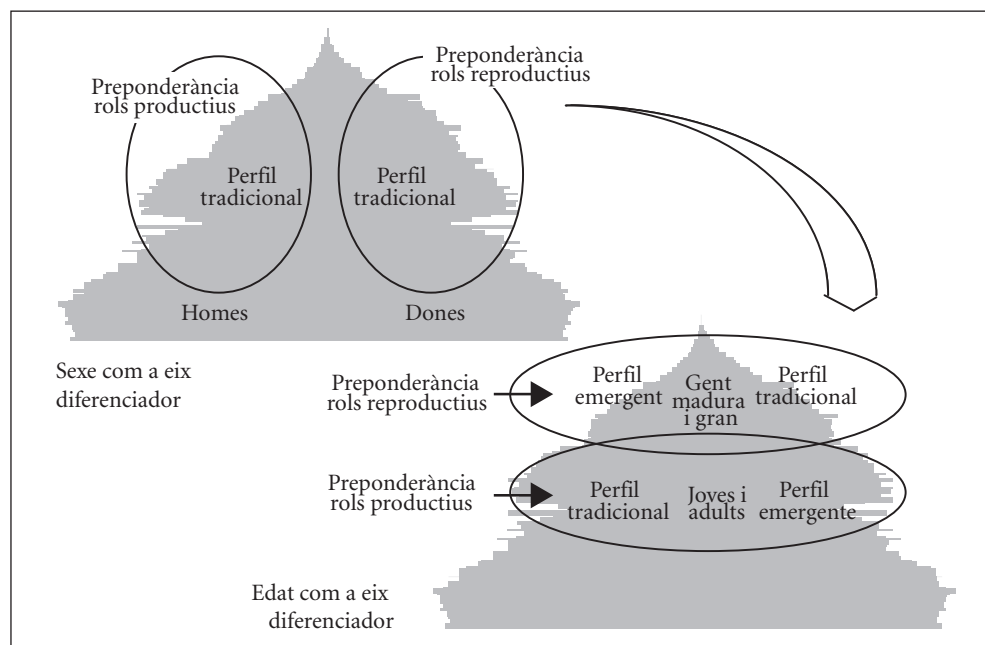
La lleugera sobremortalitat masculina a pràcticament totes les edats fa que aquest gràfic tingui una forma típica: inicialment els valors són superiors a 100 (neixen més de 100 nens per cada 100 nenes), però després comença quasi imperceptiblement a baixar, fins a igualar la relació al voltant dels quaranta anys, i s'accentua el descens de manera accelerada a mesura que els efectes de tota la sobremortalitat anterior

es van acumulant en les edats successives. Precisament per la forma típica i gradual d'aquesta baixada en la corba, podem constatar que, en efecte, hi ha una anomalia a partir dels vint anys i fins a edats madures, ja que la masculinitat es manté per sobre de cent, sense dubte per la incorporació recent de la immigració diferencial d'homes joves i adults.

No obstant això, res no canvia el fet fonamental: a partir de les edats madures la relació de masculinitat s'inverteix i el caràcter majoritari de les dones no deixa d'accentuar-se com més s'avança en edat. La vellesa a Catalunya, com arreu, és femenina, i molt. Les dones són al voltant de sis de cada deu persones més grans de seixanta-quatre anys,

Figura 2.

Esquema ideal del possible canvi en la distribució de rols, associat al procés d'envelliment demogràfic, per sexe i edat

Nota: Es fa ús de l'expressió "rols reproductius" en un sentit ample, no limitat a la mera reproducció biològica.

però entre les que tenen uns vuitanta anys comencen a doblar als homes i en les edats més avançades fins i tot els quadrupliquen.

Aquestes diferències podrien no haver tingut gaires repercussions socials fa un segle, quan la gent gran era només una petita part de la població. Avui, però, el seu pes creixent arrossega també un altre fenomen de gran transcendència: les dones grans són ja un 10% de la població de Catalunya, i aquest percentatge encara ha d'augmentar.

Encara més, aquesta feminització que podríem dir “numèrica” no és queda aquí, i és possible que també s'estigui produint una feminització “social” en els rols de la gent gran. Aquesta idea, que s'ha desenvolupat amb més detall en altres treballs (Pérez Díaz, 2003b), es fonamenta en la nova distribució de funcions productives-reproductives que l'envelliment demogràfic fa possible. En efecte, dins les línies de filiació, la generalització de la presència d'avis i besavis permet que una bona part de les funcions “femenines” tradicionals sigui assumida per gent gran, de tal manera que les dones joves queden en molt bona part “alliberades” per assumir funcions principalment productives, cada vegada més similars a les dels homes de la mateixa edat.

Grau d'instrucció

Entre la gent gran, hi ha aspectes associats amb l'edat (allò que es diria normalment “coses de l'edat”) i factors deguts als canvis històrics: una de les funcions de l'analista és destriar per a cada variable quins són els efectes de l'edat i quins són els que anomenem efectes de la generació, és a dir, característiques individuals fruit de l'any en què va néixer un individu i, en conseqüència, de la història que li ha tocat de viure. Un clar efecte de la generació és el grau d'instrucció entre la gent gran a Catalunya en relació amb els adults i els joves. Això que es coneix com “els estudis” és una de les formes que tenen les societats d'invertir recursos en les persones, i marca de manera substancial les seves possibilitats i característiques posteriors. Es tracta d'una variable explicativa de primer ordre, no tan sols d'altres més o menys evidents, com podria ser la categoria professional o la renda, sinó fins i tot d'aspectes tan aparentment allunyats

com són l'estat de salut i, fins i tot, la mateixa supervivència.²¹ Com revelen les dades del PaD, en aquest tema la gent gran pateix un desavantatge molt considerable per raons històriques evidents.

Taula 7.

Escolarització, grau d'instrucció i edat de finalització dels estudis, per grups d'edat

	n	% estudia	Han acabat els estudis		
			n	% superior primària	Edat mitjana de finalització
16-24 anys	700	51,51	314	51,94	17,5
25-34 anys	785	11,91	688	63,54	19,3
35-49 anys	1221	4,94	1164	54,56	20,1
50-64 anys	902	1,49	886	26,38	17,5
65 i + anys	927	0,73	914	12,37	15,3

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

Lògicament, com més jove és l'edat, més gran és el nombre de persones que encara no han acabat els estudis. Així, encara estaven estudiant la majoria dels joves de setze a vint-i-quatre anys, i eren molts menys entre els més grans de vint-i-cinc anys, malgrat que una proporció substancial del 12% dels joves de vint-i-cinc a trenta-quatre anys encara estava estudiant, així com el 5% dels de trenta-cinc a quaranta-nou anys, i un 1,5 dels de cinquanta a seixanta-quatre anys. Tot i que aquestes dades reflecteixen que l'educació formal (la que ofereixen escoles, instituts i universitats) trenca cada cop més les fronteres d'edat en què fins ara havia estat reduïda, i en conseqüència és previsible que la gent gran del futur continuï estudiant (podríem dir "reciclant-se") com una pauta interioritzada en la seva etapa vital de joves i adults, la veritat és que ara per ara

.....
21. Les diferències de mortalitat en funció del nivell d'estudis estan condicionades, lògicament, per altres variables intermèdies i estretament relacionades, com el nivell de renda, però el cert és que fins i tot a nivells iguals de renda el nivell d'estudis continua marcant diferències. Disposar de les dades adequades per estudiar aquest impacte és difícil, però a Catalunya disposem de confirmacions d'aquestes diferències, com la que proporciona un estudi recent comparatiu dels diferents impactes d'aquest factor sobre l'esperança de vida a Madrid i a Barcelona (Martínez-Sánchez, Gutiérrez-Fisac, Gispert i Regidor. 2001).

es continua mantenint la pauta tradicional per la qual el nivell d'estudis es desenvolupa en la joventut i queda majoritàriament consolidat una vegada acabada aquesta etapa. Lògicament, la població catalana més gran de seixanta-quatre anys (i, en conseqüència podem pensar que jubilada en una immensa majoria) estava inclosa en el sistema educatiu formal en una proporció molt reduïda, que no arribava a l'1%.²²

Entre les persones més grans de vint-i-cinc anys que ja no estan estudiant, el percentatge de població amb una educació superior a la primària es redueix a mesura que el grup d'edat observat és més gran, de manera que passa d'un 63% per al grup de vint-i-cinc a trenta-quatre anys a un 12% per als més grans de seixanta-quatre anys. Podem dir que entre els grups d'edat construïts, a partir del de trenta-cinc a trenta-nou anys, observar un grup d'edat més antic suposa veure reduït a la meitat el percentatge de població que havia assolit una educació per sobre de la primària, i així, mentre que entre els cinquanta i seixanta-quatre anys aquest indicador era del 26%, per als més grans de seixanta-quatre anys era només del 12%. Òbviament, no es pot donar a aquestes dades una explicació d'edat (és a dir, afirmar que a mesura que es té més anys, s'oblida que s'havia acabat l'educació primària en la joventut), i cal explicar-les com un efecte de la generació: la gent gran a l'actualitat a Catalunya té un baix grau d'instrucció perquè visqueren uns temps en què l'escolarització era minsa i també, molt més que ara, una marca de classe social. Però identificar un caràcter generacional en aquestes diferències implica, en definitiva, preveure que les generacions futures arribaran a aquestes edats amb uns graus d'instrucció cada cop més elevats, en especial en allò referent a l'educació primària, ja que a partir de la Llei general d'educació de 1970 passà a ser obligatòria per a tothom.

Si, finalment, s'observa l'edat mitjana a la qual s'ha sortit del sistema educatiu (entre els que han acabat d'estudiar), la percepció és complementària i la conclusió idèntica:

22. És obligat comentar que aquestes dades es limiten a les persones que cursen estudis "reglats", i no donen fe del creixent component "informal" de l'educació per a gent gran que s'ha desenvolpat en les últimes dècades. Tampoc no s'hi veuen reflectides les iniciatives ja antigues de portar la universitat a les persones més grans (les "Aules d'Extensió Universitària") ni les encara més recents de portar la gent gran a les universitats (com el programa pioner "Universitat a l'Abast", engegat per Mercé Pérez Salanova a la UAB).

com més edat es té, més aviat s'ha deixat d'estudiar, i mentre que les persones menors de cinquanta anys han acabat com a mitjana al voltant dels vint anys, la població d'entre els cinquanta i seixanta-quatre anys va deixar els estudis amb una mitjana de 17,5 anys i es més grans de seixanta-quatre anys amb una mitjana de 15,3 anys. Es fa estrany en una època com l'actual, però convé recordar que hi són presents, encarnats en les nostres persones grans, uns temps en els quals la contribució econòmica dels fills a les llars d'origen era fonamental, i la trajectòria laboral s'iniciava de manera molt precoç.

També és possible esbrinar amb les dades del PaD si hi ha diferències significatives en l'accés a l'educació segons el sexe, el lloc d'origen i la classe social de l'individu, a més de la distància segons cohort de naixement que s'acaba de posar de manifest. Per tal de determinar el pes respectiu de tots aquests factors, s'han inclòs en un model que indaga sobre la probabilitat de tenir estudis per sobre de la primària (és a dir, tenir estudis mitjans o superiors, és aquest l'objecte d'anàlisi). Totes aquestes variables independents resulten estadísticament significatives, tal com s'aprecia a la taula que es presenta després amb els components i resultats del model.

En primer lloc, com ja s'havia comprovat, la probabilitat de tenir estudis per sobre de l'educació primària té una relació clarament inversa amb l'edat. Si es pren la població de cinquanta a seixanta-quatre anys com a referència (per aquest motiu a la taula se li assigna una probabilitat relativa estàndard d'1), s'observa que les edats de seixanta-cinc a setanta-nou anys tenen la meitat de probabilitat d'haver assolit estudis per sobre de la primària (és a dir, una probabilitat relativa de 0,49 amb referència a la població amb cinquanta a seixanta-quatre anys), i les edats superiors als vuitanta anys encara molt més reduïda, una probabilitat de només un 35% en relació amb la de referència.

A més, a aquest efecte de la generació de pertinença s'hi ha d'afegir un efecte de gènere, ja que entre la gent gran ser dona suposa haver tingut un accés molt menor a l'educació, pràcticament de la meitat, tal com presenta la seva probabilitat relativa als homes de 0,45 (com canvien les tornes en aquest aspecte, ja que entre les generacions més joves l'accés a l'educació postobligatòria és ja més elevat entre les dones que entre

els homes). Aquesta diferència ja es manifestava en l'anàlisi purament descriptiva, ja que entre les persones més grans de cinquanta anys, mentre que els homes tenien una educació secundària o superior en un 27%, aquest percentatge entre les dones era la meitat, en concret, d'un 13%, i la distància era més gran com més avançat era el grup d'edat considerat (vegeu el gràfic 9), i així mentre que pràcticament no hi havia dones amb aquest grau d'instrucció entre les més grans de vuitanta anys, entre els homes del mateix grup d'edat quasi un de cada cinc tenia educació secundària o superior. En definitiva, es tracta d'una diferència de gènere que, com ja s'ha comentat, és deguda completament a la discriminació històrica que han patit les dones respecte de la seva incorporació al món educatiu, una discriminació que s'ha anat erosionant amb el pas del temps: un altre aspecte de la gent gran en l'actualitat que és de preveure que desaparegui amb les noves generacions.

Taula 8.

Probabilitat de tenir estudis per sobre de primària segons edat, sexe, lloc de naixement i classe social (anàlisi bivariàble i multivariàble)

		n	% Bivariable % amb més primària	Anàlisi multivariable		
				Coefficient	valor p	Probabilitat relativa
Grup d'edat	50-64 anys	810	27,09	0,00	ref.	1,00
	65-79 anys	640	13,37	-0,72	0,00	0,49
	80+ anys	139	8,27	-1,05	0,01	0,35
Sexe	Home	706	27,09	0,00	ref.	1,00
	Dona	883	13,37	-0,80	0,00	0,45
Lloc de naixement	Catalunya	1035	21,40	0,00	ref.	1,00
	Resta d'Espanya	513	16,57	-0,17	0,53	0,84
	Estranger	41	58,53	1,81	0,00	6,14
Classe social	Mitjana propietària	322	18,80	0,00	ref.	1,00
	Mitjana assalariada	286	60,92	1,98	0,00	7,27
	Treballadora	768	8,80	-0,70	0,02	0,50
	Altres	213	6,70	-0,50	0,48	0,61
Total		1589	19,70	-0,88	0,00	
-2 logaritme de la versemblança					1143	
Xi quadrat					373	

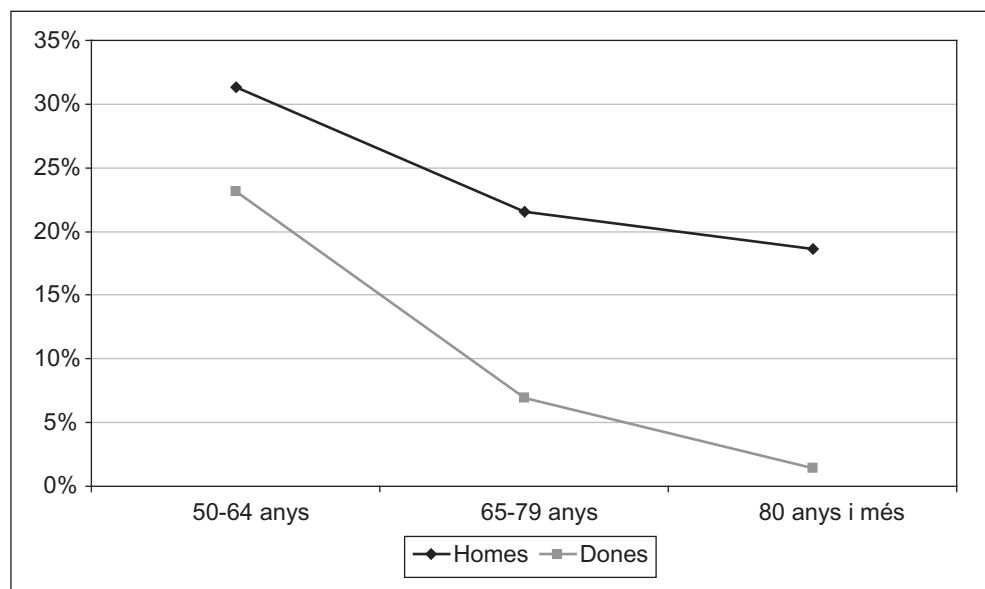
Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

D'altra banda, i sempre referint-nos a les persones més grans de cinquanta anys, **no s'han trobat diferències estadísticament significatives entre els nascuts a Catalunya i els nascuts a la resta d'Espanya** pel que fa al percentatge de població amb un grau d'instrucció per sobre de la primària. En contrast, sí que es manifesta un grau d'instrucció entre els nascuts a l'estranger, tot i que òbviament no ens estem referint a la nova migració, principalment d'àrees extracomunitàries, que són majoritàriament joves, sinó molt probablement a la gent gran que ve a passar gran part o la totalitat del seu temps com a pensionista a Catalunya. Tornarem a aquesta variable més endavant.

A més, hi ha un altre factor de discriminació educativa entre els més grans de cinquanta anys, tal com ja s'havia apuntat, la classe social a què pertanyen, ja que l'educació està

Gràfic 10.

Població amb estudis més enllà de la primària, segons grups d'edat i sexe

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

a Catalunya molt directament relacionada amb aquesta variable. En aquest sentit, el grup amb un grau educatiu substancialment per sobre dels altres és el compost per professionals i tècnics: no és estrany, ja que aquest grup obté precisament de les seves credencials educatives la seva posició de classe. El segueixen la classe mitjana propietària, que barreja autònoms amb empresaris i és, en conseqüència, difícil d'identificar amb propietat. Finalment, la de menor grau educatiu és la classe treballadora. En general, som conscients que relacionar la classe social amb el grau educatiu és un xic redundant, ja que el grau d'instrucció justifica sovint la posició en el mercat de treball ja sigui present o passada i, de retruc, la posició de classe.

Els canvis en la supervivència dels més grans. La nova revolució de l'esperança de vida

Fa anys que la població de Catalunya té una de les esperances de vida més elevades de tot Espanya, i la de la població d'Espanya és de les més altes del món. Segons les dades d'IDESCAT, els nascuts el 2005 poden esperar viure una mitjana de 80,55 anys (83,8 si són dones, i 77,3 si són homes) en cas que les condicions de mortalitat per edats d'aquest any quedin inalterables, i molts anys més si, com és d'esperar, es produeixen millores de la supervivència al llarg dels anys que visquin.²³ El més sorprenent és que fa més de dues dècades, quan l'indicador depassava els setanta anys, es pensava que ja s'havia arribat el sostre teòric.

Durant molt de temps s'havia pensat que l'esperança de vida només podia créixer si es reduïen les defuncions "prematures", és a dir, les dels més joves i, en menor mesura, les dels adults. Es donava per suposat que la supervivència de la gent gran poc havia de millorar. D'una banda, tota espècie animal, inclosa la humana, té uns límits biològics a la seva longevitat. De l'altra, la mateixa tècnica per construir l'indicador "esperança de

23. L'esperança de vida al naixement és, de fet, una ficció instrumental, no una predicció. S'obté construint una generació hipotètica que, al llarg de tota la seva vida, va tenint a cada edat les probabilitats de supervivència dels diferents grups d'edat que componen la població actual. En altres paraules, el que fa és resumir les condicions actuals de supervivència, però no diu res realment sobre el que pot esperar viure una generació real nascuda aquest any.

vida al naixement” fa que les morts evitades dels infants es tradueixin en guanys molt superiors d’esperança de vida que si la mort evitada és la d’una persona gran.²⁴

S’entén, així, que la reducció de la mortalitat infantil, tradicionalment superior al 200%, hagi estat arreu el principal motor del creixement de l’esperança de vida. Però en les poblacions més avançades i amb més supervivència, com és el cas de Catalunya, les morts dels menors d’un any són ja molt escasses (al voltant del 4%) i molt difícils de reduir encara més. De fet, a mesura que s’arribava a aquests mínims, el ràpid augment de l’esperança de vida característic del tercer quart del segle xx s’anava alentint, cosa que feia pensar a tots els especialistes que, efectivament, era pròxima la fi d’aquesta inusual etapa de creixement de la mitjana d’anys viscuts.

Als anys vuitanta aquesta convicció, a més, es va veure recolzada per la conveniència política que fos encertada. Després de la crisi industrial i d’ocupació, i amb l’arribada de les receptes neoliberals per superar-la (Reagan i Thatcher van marcar el camí), la reducció de la despesa pública es va convertir en un objectiu polític arreu. I la despesa en gent gran (sanitària, social, en pensions) era una de les partides més gran i més evidents, de manera que es va convertir en objectiu clar de reformes.

Es va interpretar en aquells anys que qualsevol guany addicional d’esperança de vida, que ja no s’aconseguiria reduint mortalitat infantil o juvenil sinó en les edats avançades, seria un guany artificial, un guany contraproductiu, una victòria pírrica sobre la mort aconseguida a costa d’una despesa creixent i de l’ampliació dels anys viscuts en mala salut. Fins i tot es va qüestionar la moralitat d’aquest objectiu, ja que desviava proporcions creixents de la despesa sanitària total, i empitjorava, en conseqüència, els serveis i les prestacions per a la resta d’edats (Callahan, 1987) a canvi d’uns resultats socialment “poc interessants”.

24. L’esperança de vida no és més que la mitjana dels anys viscuts per una generació (anys reals o esperables). Un neonat que no mor pot representar setanta o vuitanta anys addicionals al total d’anys a repartir quan es calcula la mitjana, mentre que la mort evitada d’una persona gran a penes es tradueix en un increment substancial del nombre total d’anys viscuts pel conjunt de la generació. Per aquest motiu, l’indicador és molt més sensible a les millores de la mortalitat infantil, sempre que aquesta mortalitat sigui elevada.

La suma d'aquesta conjuntura econòmica i demogràfica, més el context polític i ideològic, va derivar en un cert consens: l'esperança de vida ja no es podia augmentar gaire més, i ni tan sols era convenient fer-ho. La mateixa Organització Mundial de la Salut se'n va fer ressò i va canviar radicalment el paradigma sobre la mortalitat i la salut: si durant moltes dècades la disminució de la mortalitat i l'augment de l'esperança de vida es consideraven objectius prioritaris, indicadors comparatius internacionals de progrés i desenvolupament, ara es tractava de millorar la “qualitat”, no la “quantitat” d'anys viscuts. “Vida als anys” va ser el lema del dia mundial de la salut de 1982. Sota aquesta directriu les estratègies en matèria de salut pública van canviar, i Catalunya va ser una de les regions de la Unió Europea que abans s'hi va implicar.

La “sorpresa” posterior ha estat comprovar que l'esperança de vida sí que podia continuar creixent, i de manera sensible. De fet, no ha deixat de créixer.

Taula 9.

Esperança de vida a diferents edats. Catalunya, 1983-1998

	En néixer	15	25	40
1983	77,1	62,9	53,3	38,8
1984	77,5	63,2	53,5	39,1
1985	77,3	63,0	53,4	38,9
1986	77,4	63,3	53,6	39,3
1987	77,4	63,4	53,8	39,4
1988	77,4	63,2	53,7	39,4
1989	77,3	63,1	53,6	39,4
1990	77,3	63,1	53,6	39,5
1991	77,4	63,1	53,6	39,6
1992	77,7	63,4	53,9	39,9
1993	78,0	63,6	54,0	40,0
1994	78,4	64,0	54,4	40,4
1995	78,5	64,0	54,3	40,8
1996	78,8	64,3	54,6	40,7
1997	79,1	64,6	54,9	40,7
1998	79,3	64,8	55,1	40,8

Font: Departament de Sanitat i Seguretat Social (2001).

Aquest augment no és solament una sorpresa per als estadistes catalans.²⁵ En realitat, s’ha observat el mateix a pràcticament tots els països que ja tenien una esperança de vida “alta” en els anys vuitanta. La convicció que ja no es podia millorar gaire en l’esperança de vida ha estat per tant un motiu d’error reiterat en les projeccions de població arreu, fins i tot en les projeccions que periòdicament fan les Nacions Unides.

Taula 10.

Esperança de vida als seixanta i setanta anys, segons el sexe. Catalunya, 1992-2005

Esperança de vida als seixanta anys			
	Homes	Dones	Total
1960	16,1	19,0	17,7
1965	16,4	19,5	18,1
1970	16,5	19,7	18,2
1975	17,2	20,7	19,1
1980	18,0	21,8	20,1
1985	19,1	23,1	21,3
1990	19,3	23,8	21,7
1995	20,1	24,7	22,6
2000	20,9	25,4	23,3
2005	21,0	26,0	23,5
Esperança de vida als setanta anys			
	Homes	Dones	Total
1960	9,8	11,6	10,9
1965	10,0	12,0	11,1
1970	10,1	12,1	11,2
1975	10,6	12,8	11,8
1980	11,2	13,7	12,6
1985	12,1	14,8	13,7
1990	12,3	15,4	14,1
1995	12,9	16,1	14,7
2000	13,5	16,6	15,3
2005	13,5	16,9	15,4

Font: Fins l’any 1990, Blanes i Spijker (en premsa); de 1995 en endavant, Generalitat de Catalunya. Departament de Sanitat i Seguretat Social. *Anàlisi de la mortalitat a Catalunya*, diversos anys.

25. Amb el títol “Les projeccions de població a Catalunya i Espaya. Anàlisi i avaluació”, Blanes, Pérez i Menacho (2005) presenten una recapitulació exhaustiva de les projeccions de població fetes a Catalunya

La sorpresa que una i altra vegada troben els especialistes és, sobretot, que el factor que explica aquesta millora sostinguda són les millores en la supervivència de la gent gran.

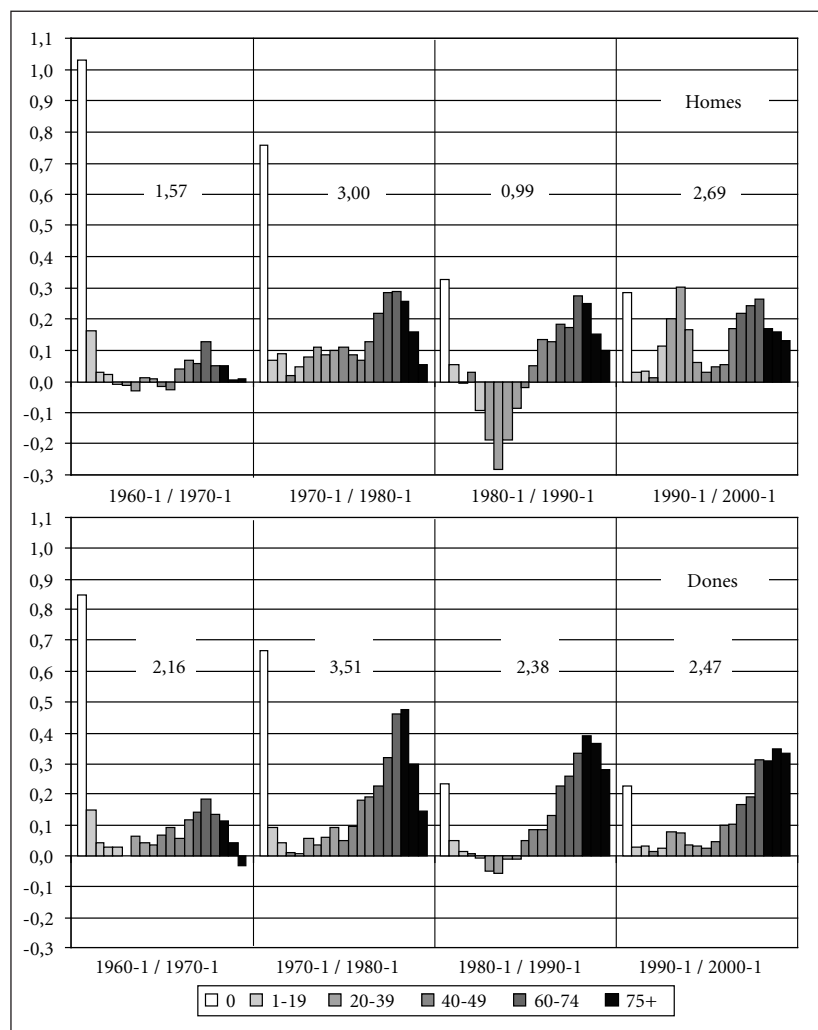
Tècnicament, hi ha la possibilitat de descompondre amb detall quina ha estat l'aportació de cada edat al canvi general de l'esperança de vida en conjunt. En l'estudi *Impacte de l'edat i les causes de mort en el canvi de l'esperança de vida en néixer. Catalunya, 1987-2002*, el Departament de Sanitat ha fet aquest exercici de descomposició, que ja es podia trobar en els treballs de M. Rué (1992). Encara més recent i temporalment més ampli és l'anàlisi feta per Blanes i Spijker, que arriba al resultat següent:

Com es pot comprovar en tots dos sexes, el guany d'esperança de vida total entre 1960-1961 i 1970-1971 encara s'aconseguia en bona part per la millora en la mortalitat infantil, tot i ser ja força baixa. Fins i tot en aquest interval era visible que també les millores de les persones més grans hi tenien algun paper. La manera d'evolucionar d'aquestes contribucions respectives de cada edat, malgrat tot, ha estat sorprenent: en els dos decennis següents les aportacions de les edats infantils van tocant sostre, però les aportacions de les persones més grans no s'esgoten. En particular, en els anys vuitanta les edats juvenils, sobretot les masculines, no solament no van millorar gens la seva mortalitat sinó que van experimentar un empitjorament força visible (la conjuntura del moment va ser desfavorable als joves, amb els problemes relacionats amb les drogoaddiccions, la sida i la sinistralitat de trànsit), que s'hagués traduït en un descens de l'esperança de vida general si no arriba a ser perquè va quedar compensat per les millores que es van obtenir en les altres edats. L'últim decenni, amb la fi d'aquests problemes, fa que les millores juvenils tornin a aportar anys al conjunt però, sobretot, es confirma que cada vegada més els guanys d'esperança de vida en néixer s'aconsegueixen per les millores, substancials, sostingudes i de magnitud força considerable, entre la gent gran.

i a Espanya. També fan l'anàlisi del seu ajustament posterior a l'evolució realment observada; els tècnics catalans i espanyols participen plenament en la tendència quasi universal a no creure en millores importants de la mortalitat de la gent gran. Aquestes millores es produeixen malgrat tot, i són la principal explicació de la falta d'encert de les projeccions, juntament amb els grans i imprevistos fluxos d'immigració exterior.

Gràfic 11.

Contribució dels grans grups d'edat a l'evolució de l'esperança de vida, per decennis. Catalunya

Nota: En cada subgràfic, amb un número situat al centre, s'assenyala el guany total d'esperança de vida, i cada columna indica quina part del guany correspon a les millores experimentades pels intervals d'edat respectius.

Font: Extret de Blanes i Spijker (en premsa).

Salut i discapacitat

Així les coses, arribem a una aparent contradicció: la supervivència de les persones ha millorat de manera molt ràpida i intensa, però aquesta mateixa evolució ens porta a societats amb un pes molt superior de la gent gran i, per tant, a una freqüència igualment més gran de persones afectades per problemes de salut.

La morbiditat i les causes de mort pròpies de la gent gran s'han convertit en les més freqüents, de la mateixa manera que s'han reduït els tipus de mortalitat i de morbiditat característics de les edats més joves.

La “teoria de la transició epidemiològica”, llançada per Omran i altres a partir dels anys setanta (Bernabeu, 1998), pretén precisament teoritzar les diferents fases d'aquest canvi de la salut col·lectiva.

Sintetitzant molt, es distingeix una etapa històrica inicial de reducció de les plagues i les fams, una segona etapa de reducció de les malalties infeccioses i les epidèmies (especialment en edats infantils, que comporta una millora molt ràpida en l'esperança de vida) i una tercera etapa en què les causes de defunció més tradicionals deixen pas a les malalties cròniques i degeneratives.

Tant és així que, novament en els anys vuitanta i en mig del canvi d'estratègies, alguns autors van afegir al quadre teòric de la “transició epidemiològica” una quarta fase, la de les “malalties degeneratives en edats avançades”. Catalunya en compleix perfectament els trets característics:

- ràpid descens de la mortalitat en la gent gran de tots dos sexes,
- desplaçament de les causes de mort degeneratives cap a edats encara més avançades,
- progressiva concentració dels guanys de l'esperança de vida en els intervals d'edat més alts.

Aquesta millora imprevista en la supervivència de la gent gran va accentuar les pors a l'extensió de les vides artificialment allargades, que portaria a una mena d'“epidèmia”

de malalties i dependències pròpies de la vellesa. Es temia la prevalença futura de persones amb mala salut o discapacitat i, fins i tot, es qüestionava la moralitat dels recursos sanitaris creixents dedicats a la gent gran. Van ser anys de revisió i reformes sanitàries i de posada en marxa de “plans de salut”.²⁶ Es feia urgent, per tant, mesurar d’una manera fiable els efectes de la supervivència creixent.

En els mateixos anys en què l’Organització Mundial de la Salut (OMS) llançava el lema “Vida als anys” començava també aquest intent de mesurar la part de la vida total que queda afectada per la “mala salut”, i mesurar-ho amb un indicador que permetés comparar països i anys diferents.

El resultat va ser l’adopció d’un indicador comú anomenat “esperança de vida en salut” o “esperança de vida sense discapacitat”,²⁷ a més d’un impuls considerable en la posada en marxa d’estadístiques nacionals sobre salut i discapacitat del conjunt de la població. El que es pretenia era, doncs, descompondre l’indicador tradicional de l’esperança de vida en 1) anys viscuts patint els efectes de certs problemes de salut i 2) anys lliures d’aquests problemes.

Calien dades, i l’any 1986 es va fer la primera enquesta sobre discapacitats en el conjunt de l’Estat espanyol (INE 1987). El càlcul de l’indicador es va fer aviat a Catalunya (Gispert i Forés, 1991), però aquella primera enquesta plantejava problemes comparatius i l’edició següent, de 1999, va modificar el qüestionari de tal manera que els resultats no eren comparables i no permetien establir l’evolució temporal de les dades.

26. El Govern de la Generalitat havia rebut les competències en matèria de salut pública el setembre de l’any 1979, i pràcticament des del principi va adoptar les noves estratègies recomenades per l’OMS, en la línia instaurada als Estats Units en aquella mateixa dècada. Als anys vuitanta va ser dels primers, juntament amb el Regne Unit i el Canadà, a plantejar-se la planificació sanitària per objectius. El 1991 es publicà finalment el document marc per a l’elaboració del Pla de salut de Catalunya, en què s’explicava el procés seguit en l’elecció dels problemes i les intervencions prioritàries, i en la formulació dels objectius generals de salut i de disminució de risc per a l’any 2000.

27. Vegeu les dades i la metodologia de l’Organització Mundial de la Salut a la seva pàgina web (04 d’agost de 2006): <http://www3.who.int/whosis/hale/hale.cfm?path=whosis,burden_statistics,hale&language=english>.

Taula 11.

Esperança de vida, esperança de vida lliure d'incapacitat i esperança de vida en bona salut, al naixement, als 65 i als 85 anys, per sexe i edat. Catalunya, 1994 i 2000*

	Edat	EV		EVLI		Proporció %	(EVLI/EV)
		1994	2000	1994	2000	1994	2000
Homes	0	74,84	76,49	66,67	66,78	89,08	87,31
	65	16,35	17,00	10,52	10,76	64,36	63,28
	85	5,23	5,42	1,65	1,79	31,53	33,02
Dones	0	81,95	83,24	68,54	69,00	83,63	82,90
	65	20,22	20,91	10,17	11,14	50,28	53,27
	85	6,07	6,25	1,19	1,80	19,62	28,79
Total	0	78,41	79,87	67,55	67,89	86,15	84,99
	65	18,46	19,11	10,31	10,96	55,83	57,32
	85	5,79	5,98	1,36	1,78	23,57	29,78

Notes: (EV): esperança de vida; (EVLI): esperança de vida lliure d'incapacitat.

* Els autors fan ús de les dades de mortalitat de l'any 2000, i posen en relació amb aquestes dades les de l'enquesta de 2002, i mantenen el 2000 com l'any de referència dels indicadors calculats.

Font: Gispert, Puig, Puigdefàbregas, Tresserras i Busquets, 2003.

A Catalunya aquesta comparabilitat bàsica entre dos moments diferents s'aconsegueix amb la informació sobre discapacitat i percepció de la salut recollida en les dues enquestes de salut realitzades en els anys 1994 i 2002, amb un qüestionari estandarditzat que va ser el mateix, pel que fa a les dades que ens ocupen, en ambdues enquestes.

Aquestes dades semblen confirmar notícies bones, però també dolentes, l'augment en l'esperança de vida (general i dels que compleixen seixanta-cinc i vuitanta-cinc anys), en tots dos sexes, està acompanyat també d'un creixement dels anys esperables sense incapacitats, però en alguns casos sembla empitjorar la proporció que representen en relació amb el total (és a dir, augmenta més la vida que la vida amb salut). Així, els homes, des del naixement, viuen el 89,08% de la seva vida sense incapacitats amb les dades de 1994, però la proporció disminueix al 87,31% amb les del 2000. Les dones passen d'un 83,63% a un 82,90%.

Abans, però, de veure confirmats els pitjors presagis, convé observar que amb les persones més grans passa tot el contrari: en tots dos sexes ha augmentat l'esperança de vida als vuitanta-cinc anys, però encara ha augmentat més l'esperança de vida sense incapacitat, de tal manera que el percentatge que representa aquesta última també creix. En conjunt, els que compleixen vuitanta-cinc anys l'any 2000 viuen un 29,78% dels seus anys posteriors sense incapacitats, mentre que els que complien aquesta edat el 1994 només havien de viure en aquestes condicions el 23,57%.

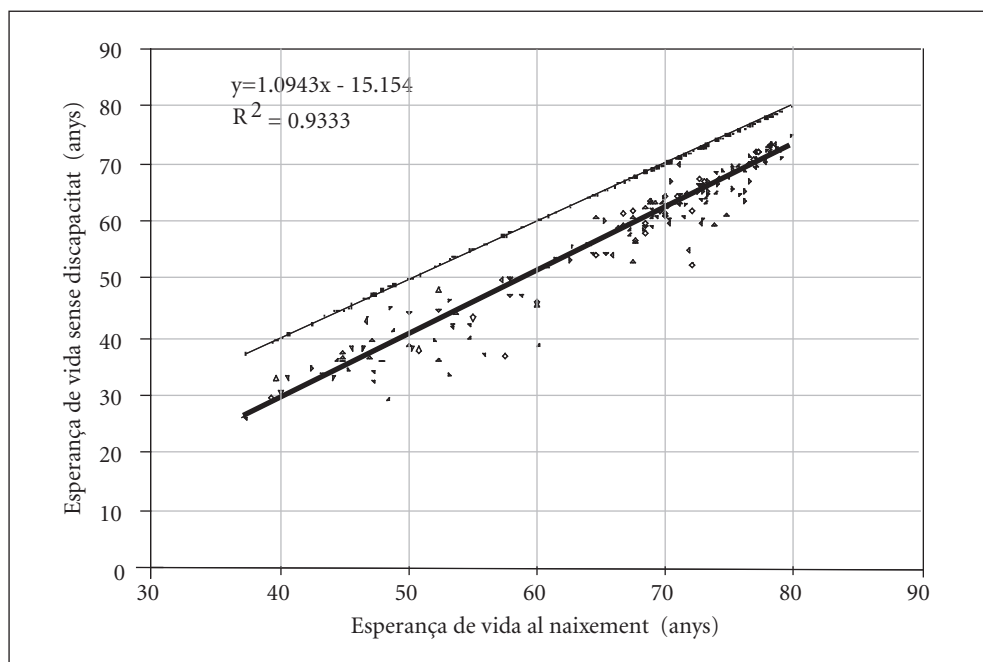
Al llarg de pràcticament l'últim quart de segle les dades han estat poc definitives i encara avui es manté la creença que a partir dels anys setanta i vuitanta hi va haver un creixement relatiu dels anys de discapacitat en les vides de les persones. Però les dades sobre la gent gran de Catalunya no són una excepció estranya. En l'última dècada del segle xx, els indicadors i la informació desenvolupats i recopilats per l'OMS han proporcionat informació internacional abundant.

El gràfic es compon de punts corresponents a diferents països, i els punts reflecteixen d'una banda l'esperança de vida total (eix horitzontal) i l'esperança de vida lliure de discapacitats (EVLD, a l'eix vertical). Si totes dues fossin iguals a tots els països, es dibuixaria una línia diagonal perfecta (en el gràfic la línia més prima). Com que això no succeeix mai i sempre hi ha una EVLD menor que l'esperança de vida total, tots els punts se situen per sota de la línia prima. Malgrat això, el núvol de punts que dibuixen és força lineal, de manera que buscant la recta que més s'ajusta (la línia grossa) podem observar a simple vista quina relació es va produint a mesura que observem països amb esperances de vida més altes. Quan es fa això arriba la sorpresa: no és cert que a més esperança de vida més gran sigui la part viscuda amb discapacitat (en aquest cas les línies serien divergents cap a d'alt i a la dreta), ans al contrari, com més elevada és l'esperança de vida, menys són els anys afectats per discapacitats (les línies convergeixen).

Aquestes dades internacionals són força imprevistes, i alimenten una incògnita de gran transcendència: fins a quins límits es pot mantenir el creixement de l'esperança de vida i la millora simultània de la bona salut? (el que ja es coneix com "compressió de la morbiditat" en els moments finals de la vida).

Gràfic 12.

Relació entre l'esperança de vida i l'esperança de vida sense discapacitat a diferents països

Nota: En l'eix vertical se situen les EVLD (esperança de vida lliure de discapacitat). La línia grossa representa l'equació que millor s'ajusta al conjunt de punts representats, i la línia prima representa una hipotètica absència d'anys de discapacitat, de manera que la distància vertical entre totes dues línies és el nombre d'anys afectats per alguna discapacitat.

Font: Murray i López (1996).

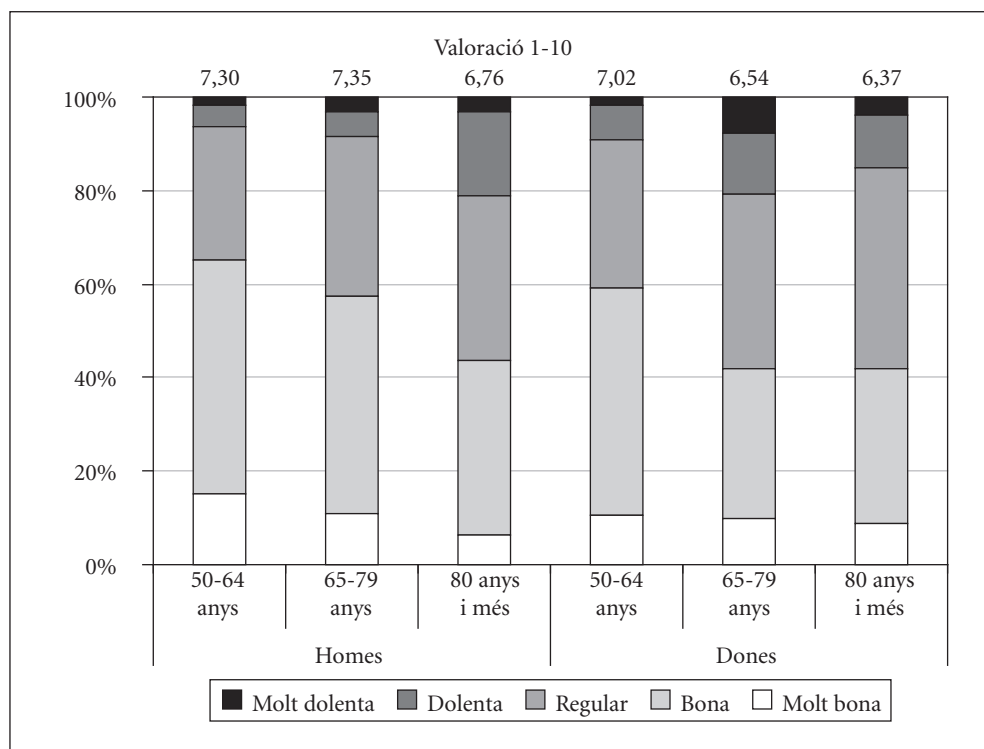
Al marge de com i de quan es resolgui aquesta incògnita, la irrupció poblacional de les edats més avançades és imparable i té conseqüències en la mateixa salut i capacitat de les persones per mantenir activitats bàsiques en edats realment avançades. Segurament, en el passat la situació de la gent gran era sensiblement pitjor, però provocava escassa preocupació social, minvada i poc influent com era. Avui, en canvi, la visibilitat i representació social que té condueix a iniciatives polítiques i

socials que en milloren la situació fins i tot quan les funcions físiques o psíquiques estan afectades.

L'objectiu és ara, més enllà de l'estricta millora sanitària, evitar o atenuar la dependència. Resultat de la discapacitat, a la qual s'afegeixen components socioeconòmics (disposició de recursos, condicions de l'entorn, serveis disponibles, convivència i cuidadors, etc.), la dependència s'ha convertit en el tema central de la política social dels últims anys (Síndic de Greuges, 2004), fins al punt que ha acabat generant un nou

Gràfic 13.

Qualificació subjectiva de la salut entre les persones de més de 65 anys

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

“pilar” de l'estat del benestar, amb l'educació, la salut i les pensions. Va ser la Fundació Institut Català de l'Envel·liment (UAB) qui va desenvolupar l'escala de medició dels diferents graus de dependència que finalment ha començat a aplicar el nou sistema de protecció aprovat amb la Llei de promoció de l'autonomia personal i l'atenció a les persones en situació de dependència a finals de 2006.

En aquest context d'intensa activitat al voltant dels canvis en la salut, les discapacitats i les dependències, el PaD pot tenir un paper propi, per la seva exclusiva característica de “panel” i pel fet que inclou informació relacionada amb això. Es tracta d'una sèrie de qüestions subjectives sobre la percepció de la salut pròpia, amb una qualificació en una escala de l'1 al 10, i si té alguna discapacitat i de quina mena és la principal. Tot i no fer ara una explotació de les edicions successives del PaD, els resultats de la primera onada són rellevants en si mateixos, concorden amb dades anteriors de fonts diverses i donen idea de les possibilitats que ofereix.

En general, com més avançada és l'edat, menor és la puntuació que es dona a la salut i, d'altra banda, la valoració femenina és inferior a la masculina en tots i cadascun dels grups d'edat: podem dir que mentre que en els homes la valoració de la salut sempre arriba al notable, fins i tot en els homes més grans de vuitanta anys, entre les dones aquesta valoració només s'obté fins als seixanta-cinc anys, ja que la salut pròpia és considerada poc més que bé entre les més grans d'aquesta edat.

En efecte, entre les persones més grans de cinquanta anys, les que consideren la seva salut com a molt bona o simplement bona disminueixen a favor de les que afirmen que és regular o dolenta. Curiosament, la proporció de dones que consideren la seva salut com a excel·lent pràcticament no canvia amb l'edat i les que la consideren bona tampoc entre les de seixanta-cinc a setanta-nou anys i les de més de vuitanta anys. Es tracta, sense dubte, de l'efecte de la sortida d'observació de les persones de més edat quan la seva salut es degrada, però tampoc és negligible la coneguda readaptació de les expectatives de salut a mesura que es compleixen aquestes edats, que fa que persones amb una salut més fràgil expressin la mateixa valoració i satisfacció que altres persones més joves amb millor estat objectiu de salut.

Taula 12.

Discapacitats principals manifestades per la població de més de 50 anys, segons el sexe i tres grans intervals d'edat

	Homes			Dones		
	50-64 anys	65-79 anys	80 anys i més	50-64 anys	65-79 anys	80 anys i més
% amb alguna discapacitat	4,70	5,31	14,43	3,95	4,77	21,19
Tipus principal de discapacitat:						
Discapacitat física sensorial	23,81	27,78	7,14	5,26	10,00	18,75
Discapacitat física motriu	47,62	50,00	57,14	52,63	60,00	40,63
Discapacitat psíquica	9,52	0,00	0,00	5,26	5,00	18,75
Malaltia mental				26,32	20,00	3,13
Altres tipus de discapacitat	19,05	22,22	35,71	10,53	5,00	18,75

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

Òbviament, la pèrdua de salut s'acompanya de l'augment de les discapacitats. Tanmateix, com es pot comprovar en la taula anterior, les diferències són escasses entre els cinquanta a seixanta-quatre anys i els seixanta-cinc a setanta-nou anys, i només creixen més enllà dels vuitanta anys: és aquí també on s'observen diferències importants entre gèneres, les dones de més de vuitanta anys tenen alguna discapacitat en un 21%, mentre que els homes de la mateixa edat en tenen en un 14%; no obstant això, cal tenir en compte que a causa de la major supervivència de les dones respecte dels homes, les dones més grans de vuitanta anys tenen una estructura per edat més envellida que els homes més grans de vuitanta anys.

També els tipus principal de la discapacitat varien segons l'edat considerada, tot i que sempre la que més importància té és la de tipus motriu i sovint, la segona, és la sensorial. Tanmateix, la mostra en el PaD quan es redueix a les persones grans i amb discapacitat resulta petita i la significació estadística de les dades no permet comentar a penes aquests resultats.²⁸

.....
28. Per acabar aquest apartat caldria comentar que en el PaD una sèrie d'ítems pregunten sobre les dificultats concretes per fer sis activitats quotidianes: menjar sol, caminar cent metres, pujar escales, moure's, vestir-se i netejar-se. Tanmateix, només setanta persones més grans de cinquanta anys responen a aquest mòdul i no es poden extreure, per tant, conclusions estadísticament significatives.

Aquestes dades presenten una imatge força positiva de la gent gran respecte de la seva salut i, tot i que com és lògic fer anys comporta quasi sempre un augment progressiu dels problemes de salut, no es percep amb les dades del PaD una situació d'extrem dramatisme. És clar que, com pràcticament totes les enquestes fetes exclusivament a llars familiars, quan el focus es concentra en les edats més avançades hi ha un problema de representació. La sortida d'observació que impliquen les residències col·lectives es torna molt alta entre les persones de més edat amb problemes greus de salut.

Per això convé contrastar aquestes primeres impressions, com permet la literatura actual sobre el tema a Catalunya. La Fundació Viure i Conviure de Caixa Catalunya acaba de presentar els resultats de l'estudi sobre "Qualitat de vida de les persones grans a Catalunya", dirigit per l'Institut Català de l'Envel·liment (Lucas i Salvà, 2007), els grans trets que dibuixa sobre l'estat de salut encaixen prou bé amb els obtinguts amb el PaD. Es confirma que és poca la població que considera molt dolenta la seva qualitat de vida (un 7%), i que resulta majoritària la que es declara satisfeta (més del 45% afirmen tenir una "molt bona" qualitat de vida). A més, coincideix també en el fet que els homes tenen en general millor qualitat de vida que les dones en totes les àrees: física, psicològica, relacions socials i entorn.

També a escala internacional són cada vegada més els estudis que coincideixen en el fet que la reducció de la morbiditat als països més desenvolupats és de més magnitud que la reducció de la mortalitat, tal com constata el *Llibre Blanc de la gent gran amb dependència* (Generalitat de Catalunya 2002, pàg. 38 i següents). S'esmenten estudis com els de Manton i altres a finals dels anys noranta (que quantifica la reducció dels graus de dependència als EUA entre el 1982 i el 1994 com una significativa caiguda a un ritme de decreixement de l'1,3% anual) o el de Jacobzone per a diversos països europeus (també protagonistes d'un descens d'un 0,75% anual).

La discapacitat no és un problema unidimensional ni implica exclusivament la persona afectada. La gent gran pot haver millorat la situació, comparada amb la que podien viure persones d'aquestes edats en el passat, però el seu augment numèric ha donat visibilitat social als seus problemes característics i als de les persones que els envolten, cosa que ha fet que el protagonisme i l'interès d'aquests problemes sigui creixent

per al conjunt de la nostra societat. L'augment de la supervivència és generalitzat i recentment arriba fins al punt de beneficiar també les persones que pateixen discapacitats des de les primeres edats, de manera que els permet envellir com qualsevol altra persona. Aquesta nova presència de la discapacitat, no la vinculada a la vellesa sinó la sobreviscuda fins a la vellesa, és encara força desconeguda i poc estudiada.²⁹ Però la major visibilitat social la comporta la necessitat de recórrer a ajuts personals per tal de poder desenvolupar activitats bàsiques de la vida quotidiana.

Aquesta “dependència” és el que pretén pal·liar la nova Llei de dependència (Llei de promoció de la autonomia personal i atenció a persones en situació de dependència), aprovada el novembre de 2006, el desplegament de la qual es fa a Catalunya mitjançant una llei de maig de 2007. Assistim, per tant, a un canvi fonamental i absolutament contemporani en l'organització i les cobertures de l'anomenat estat del benestar, gràcies precisament al pes creixent de la gent gran en les nostres societats. Prèviament ha estat necessària la creació de dades epidemiològiques³⁰ i d'eines de valoració o quantificació del grau de dependència de cada persona afectada, però ja és obert el termini per sol·licitar les noves prestacions. Aquestes prestacions començaran per beneficiar als “grans dependents o als que tenen un grau III de dependència” segons el Barem de Valoració de la Dependència (BVD) desenvolupat per a tot Espanya per l'Institut de l'Envel·liment de la Fundació UAB i convertit en oficial per una llei de desembre de 2006. A Catalunya s'estima que aquest desplegament inicial de la Llei beneficiarà entre 30.000 i 35.000 persones. En una segona fase s'inclouran també els considerats dependents “moderats” i els “severs”.

La Llei de dependència vol donar resposta, alguns diran que amb massa retard, al clamor social creixent que aixeca la fins ara quasi exclusiva responsabilitat de la fa-

29. Amb notables excepcions, com l'Estudi Seneca, Senilitat i Discapacitat intel·lectual a Catalunya. 2002-2006. Es tracta d'un estudi longitudinal prospectiu, de cinc anys de durada, amb una mostra de 300 persones amb endarreriment mental lleu i moderat. Edat: més grans de quaranta anys. Fet per l'AEECRM (Asociación Española para el Estudio Científico del Retraso Mental), promogut per la Federació APPS (Federació Catalana pro Persones amb Retard Mental). Web de l'estudi: <http://appsseneca.com/>.

30. Vegeu respecte d'això l'explotació específica per a Catalunya que va fer Idescat de l'“Encuesta de Deficiencias, Discapacidades y Estado de Salud, 1999”, duta a terme per l'INE (IDESCAT, 2004).

mília en l'atenció personal a les persones amb dependència. En especial és de sobres conegut que el pes més gran recau en les dones i que hi ha una preocupació creixent sobre la sostenibilitat futura d'aquest ordre de coses. Cada vegada és més gran el pes de la gent gran i les dones joves pretenen tenir una continuïtat en la seva trajectòria laboral que sovint es veu molt dificultada per altres responsabilitats familiars. La seva desconfiança davant el futur de les seves responsabilitats ha estat ben descrita a Catalunya (Bofill, 2006), i l'impacte que efectivament té la funció cuidadora sobre els nivells i la qualitat de l'ocupació femenina es pot comprovar a Sarasa (2006). En definitiva, són les condicions de vida a les llars, per al conjunt dels seus components, on millor es poden determinar els efectes dels canvis de la supervivència, la salut i la qualitat de vida. El PaD proporciona excel·lents possibilitats en aquest sentit, i són algunes d'aquestes variables les que es tracten a continuació.

La renda individual i les mancances percebudes

En les múltiples variables que el PaD ofereix com a primícia estadística destaca la renda individual. És quasi una tautologia afirmar que la gent gran té una renda individual pitjor que la que tenen la resta dels adults, i aquest tòpic se sustenta en abundants proves empíriques i antecedents històrics que demostren fins i tot l'elevat grau de pobresa que hi ha en aquestes edats. També l'explicació d'aquestes diferències sembla evident: el nivell d'ingressos és inferior una vegada s'acaba la vida laboral i deixen de provenir de rendes del treball. De fet, aquesta proverbial pobresa que provoca el final de la vida activa va ser en el seu dia el motiu de posar en marxa els sistemes de previsió social i de pensions.

No obstant això, en aquest tema intervé també un fort component generacional, que encaixa difícilment amb les teories econòmiques que atribueixen la pitjor situació de la gent gran a un automàtic resultat del cicle de vida en si mateix. En realitat, la situació relativa de la gent gran ha millorat sensiblement als països més desenvolupats, al mateix temps que les edats infantils i juvenils han empitjorat.

Les dades del PaD han estat ja prou explotades en aquest tema, fins al punt que han generat un complet estudi sobre la pobresa monetària i la privació a Catalunya (Ayllón,

Mercader i Ramos, 2005), en què es detecta clarament la major pobresa de les persones més grans pel que fa a ingressos i altres indicadors monetaris. Un altre tema són les seves condicions de vida a les llars o el seu patrimoni acumulat, que es tractaran més endavant, quan s'analitzin les llars i les formes de convivència, així com el pes que té realment la sortida de l'activitat laboral i la mateixa edat per explicar aquesta situació, cosa que es fa a continuació.

La creença general subjacent en la relació entre renda i edat és que, d'una banda, complir seixanta-cinc anys i, en conseqüència, majoritàriament esdevenir pensionista, suposa una pèrdua considerable d'ingressos i, d'altra banda, que les pensions no contributives —percebudes normalment per les dones grans que s'han dedicat en exclusiva en gran part o en la totalitat de la seva vida a l'economia domèstica— suposen comparativament molt menys ingressos que les contributives.

El que es fa a continuació és un intent de testar aquestes dues opinions corrents i de fer-ho convertint-les en hipòtesis d'un model estadístic que les posi a prova.

El lector haurà de disculpar que les dades de renda es proporcionin en pessetes, però és sabut que la gent gran encara estem acostumats a tractar amb aquesta moneda. Com sempre passa amb les preguntes sobre la renda, sempre es dona un alt percentatge de no respostes. Això en el PaD no és una excepció, a més, com era d'esperar, es pot dir que és una dificultat estretament relacionada amb les edats; com més gran és el grup d'edat, més elevat és el percentatge de persones que no tenen associat un nivell de renda. Així, aquesta proporció arriba al 20% en els cinquanta a seixanta-quatre anys, és del 25% en els seixanta-cinc a seixanta-nou anys i assoleix un considerable 50% per als més grans de vuitanta anys. Els intervals de renda presentats a la taula següent són els que agreguen suficient entitat numèrica per ser considerats en l'anàlisi.

S'han fet dues proves estadístiques per a cada sexe, la primera per comprovar si les diferències observades en la renda entre els grups d'edat cinquanta a seixanta-quatre i seixanta-cinc a setanta-nou anys podien considerar-se estadísticament significatives, i el mateix procediment s'ha aplicat per avaluar la diferència entre els grups de seixanta-cinc a setanta-nou i vuitanta anys i més. Per això s'ofereixen a la taula (entre

parèntesi) els valors dels estadístics que indiquen si la distància entre proporcions poden ser considerades significatives (els residus tipificats corregits), en aquest sentit, ho són en un 95% tots aquells en què els valors citats són més grans d'1,96.

Taula 13.

Renda individual, segons grup d'edat i sexe

Homes	50-64 anys	Vàlids	(Residu)	65-79 anys	Vàlids	(Residu)	80 anys i més	Vàlids
0-50.000 ptes.	2,18	2,87	(-1,16)	1,09	1,42	(-0,77)	0,00	0,00
50.001-600.000	5,88	7,73	(-1,35)	5,80	7,52	(-1,32)	2,20	4,10
600.001-800.000	59,71	78,48	(2,29)	65,22	84,49	(-0,98)	46,49	86,50
Més de 800.000	8,31	10,92	(-1,31)	5,08	6,58	(-0,34)	5,05	9,40
Total	76,08	100,00		77,20	100,00		53,75	100,00
Dones	50-64 anys	Vàlids	(Residu)	65-79 anys	Vàlids	(Residu)	80 anys i més	vàlids
0-50.000 ptes.	18,12	22,46	(-2,55)	14,72	19,55	(-2,84)	2,22	4,43
50.001-700.000	7,77	9,63	(-1,27)	4,78	6,35	(1,54)	6,37	12,73
600.001-800.000	52,68	65,29	(3,28)	55,23	73,38	(1,49)	41,42	82,84
Més de 800.000	2,12	2,62	(-0,96)	0,54	0,72	(-1,06)	0,00	0,00
Total	80,69	100,00		75,27	100,00		50,01	100,00

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

Així, entre els homes els únics percentatges comparables són els dels que cobraven entre 600.000 i 800.000 pessetes, ja que res s'oposa a acceptar que eren més entre els cinquanta i cinquanta-quatre anys que entre els seixanta-cinc i els setanta-nou anys; complementàriament, eren més en els primers els que tenien una renda de més de 800.000 pessetes, però també els de menys de 50.000 pessetes. En definitiva, la hipòtesi que complir seixanta-cinc anys suposa un descens en la renda individual entre els homes no queda definitivament comprovada amb aquestes dades, tot i que tampoc no queda clarament refutada.

La comparació dels mateixos grups d'edat (cinquanta a seixanta-quatre anys i seixanta-cinc a setanta-nou anys) en les dones sembla indicar, contràriament, que hi ha un augment de la renda individual femenina amb la frontera dels seixanta-cinc anys, ja que disminueix significativament, tot i que de manera molt lleugera, la proporció de

dones que obtenen una renda menor a 50.000 pessetes i augmenten d'igual manera aquelles amb una renda d'entre 600.000 i 800.000. Les diferències, però, continuen sent molt reduïdes, i l'opinió general que la jubilació suposa a Catalunya un cert empobriment queda desmentida a escala femenina, i les dades suggereixen fins i tot una certa millora, tot i que pràcticament imperceptible. La mateixa conclusió s'extreu en comparar les dones de seixanta-cinc a 69 anys amb les de més de vuitanta anys: cada cop hi ha menys dones que cobrin menys de 50.000 pessetes. En definitiva, entre la població femenina a escala individual, avui en dia a Catalunya una edat més avançada no sembla implicar una pitjor renda individual. És possible que el sistema de pensions i altres ajuts monetaris tinguin algun paper en aquest resultat, però també deu estar relacionat amb la probabilitat més gran que les dones més grans acabin tenint pensions de viduitat que les dones grans més joves no tenen si encara són casades. Com que les quanties més baixes són més freqüents entre les dones que entre els homes, i la variable considerada és només la renda individual, no la del conjunt de la llar, tenim un altre indici que la situació real de la gent gran depèn molt de l'entorn humà i residencial, a més dels recursos propis que es declarin.

Una altra aproximació feta pel PaD a la situació de benestar a la llar són diverses preguntes sobre el desig de millorar en relació amb l'habitatge, la xarxa social i familiar, la feina, l'economia en general, la qualitat de vida o altres aspectes vitals. Les respostes que es recullen serveixen també per copsar quines són les mancances que percep la gent gran a Catalunya, una aproximació a les dificultats que es tenen, aquest cop a escala més de tot el grup domèstic.

Novament amb aquestes variables sembla que les edats més avançades provoquen l'acceptació de les condicions de vida, ja que els que tenen més de seixanta-cinc anys, en tots dos sexes, consideren en major mesura que no hi ha res per millorar en la seva vida que les persones que tenen entre cinquanta i seixanta-quatre anys: mentre que entre aquest últim grup un 25% dels homes i un 20% de les dones consideren que tot està bé, aquest percentatge s'eleva a un 30% entre les persones més grans de seixanta-quatre anys (taula 14). Queda pendent d'esbrinar, però, si realment som davant d'un efecte de la edat (i per tant, es mantindrà així amb la futura gent gran) o si es tracta d'una característica de les generacions que actualment tenen aquestes edats. És una

conjectura molt plausible que aquestes generacions, amb un passat col·lectiu certament difícil, tinguessin expectatives poc optimistes sobre la seva vellesa.

Entre qui pensava que en la seva vida hi havia alguna cosa per millorar es donaven importants efectes d'edat i de gènere, els quals ofereixen una explicació de les diferències trobades. Així, una qüestió que provoca més insatisfacció com més avançada és l'edat és la relacionada amb la "qualitat de vida", que entre els homes passà de ser considerat en un 30% entre els cinquanta a seixanta-quatre anys a un 40% entre els seixanta-cinc a setanta-nou anys i a un 70% amb més de vuitanta anys; en les dones aquests percentatges són respectivament del 30, 50 i 60%. Es tracta d'un àmbit inextricablement connectat amb la salut i la discapacitat (tema que es tractarà més endavant) i no tant amb la renda.

Taula 14.

Condicions que es voldrien millorar, segons grups d'edat i sexe

	50-64 anys	65-79 anys	80 anys i més
Homes			
Res per millorar	24,79	30,31	31,03
Alguna cosa per millorar:			
Habitatge	29,84	24,07	0,92
Xarxa social i familiar	7,00	12,83	21,76
Millor feina	6,45	0,00	0,00
Millora econòmica	33,09	33,72	6,63
Millora de qualitat vida	30,48	40,41	70,74
Altres	2,99	1,77	5,22
Dones			
Res per millorar	18,53	29,19	27,78
Alguna cosa per millorar:			
Habitatge	32,48	23,95	17,73
Xarxa social i familiar	20,93	10,27	10,16
Millor feina	5,70	0,14	0,00
Millora econòmica	20,28	25,95	23,01
Millora de qualitat vida	32,14	52,32	61,37
Altres	1,20	0,83	0,73

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

Altres dos ítems que precisen de forta millora segons la gent gran a Catalunya tenen a veure amb l'economia i l'habitatge. Respecte a l'economia, el gènere és molt més important que l'edat, ja que assenyalen que desitjarien una millora econòmica un 33% dels homes d'entre cinquanta i setanta-nou anys i entre un 20 i un 25% de les dones més grans de cinquanta anys, independentment del grup d'edat considerat. En contrast, respecte a l'habitatge, les diferències disminueixen amb l'edat, sense que importi el gènere considerat: voldrien una millora al voltant del 30% entre els cinquanta i seixanta-quatre anys i un 24% entre els seixanta-cinc i setanta-nou anys.

Finalment, respecte a la xarxa social i familiar, les pautes per edat es manifesten de manera idiosincràtica per homes i per dones, ja que mentre que ells voldrien millorar-la en major mesura com més grans són, passant d'un 7% entre els cinquanta i seixanta-quatre anys, a un 13% entre els seixanta-cinc i setanta-nou anys i a un 22% amb més de vuitanta anys; elles consideren aquest factor cada cop menys important com més avançada és l'edat, de manera que es passa d'un 21% entre els cinquanta i seixanta-quatre anys a un 10% amb més de seixanta-cinc anys.

Amb tot, és fa imprescindible saltar de l'anàlisi individual al de llars per completar aquesta panoràmica de les condicions de vida de la gent gran a Catalunya.

Situació convivencial

Certament, les relacions personals són un dels components principals del benestar i la qualitat de vida de tothom, però especialment de la gent gran. El lloc privilegiat d'aquestes relacions és la llar pròpia, i la coresidència més freqüent és la dels familiars propis, tot i que entre les persones de més edat és més freqüent la convivència en residències col·lectives i, fins i tot, en llars on conviuen amb altres persones sense relació de parentiu.

La rellevància de la “companyia” no és només d'ordre emocional o afectiva, aspectes sovint idealitzats, malgrat que poden conduir a relacions certament problemàtiques. La convivència té una importància fonamental també en aspectes més tangibles, com

els recursos econòmics o l'intercanvi de serveis de tota mena, com els que es presten quan la salut s'ha vist afectada. El PaD, una de les característiques bàsiques del qual és tenir les llars com a objectiu principal d'informació, proporciona claus rellevants sobre aquesta dimensió de la vida de les persones més grans.

L'ESTAT CIVIL

Un dels indicadors més antics i elementals en aquest sentit és l'estat civil, ja que les categories que emmarquen aquest concepte tenen un clar significat en l'espai de vida de l'individu. Per motius que tenen més a veure amb les característiques generacionals que amb la pròpia edat, entre la gent gran, un solter o soltera és normalment qui mai no ha conviscut en parella (no haver estat mai casat és un indicador molt proper a no haver estat mai en parella), un casat o casada porta molt probablement un llarg camí matrimonial a l'esquena, sovint amb la mateixa persona des de fa molt anys, i un vidu o vídua ha patit la pèrdua de la persona amb qui ha compartir llargament l'existència. També han anat apareixent noves figures, com la de divorciat, en què de manera voluntària s'ha posat fi a una relació de convivència en un moment donat. Totes aquestes situacions dibuixades per l'estat civil permeten imaginar el passat més o menys immediat davant d'una informació que no hem d'oblidar que és transversal o de moment (gràfic 14).

Històricament el mercat matrimonial ha estat desfavorable a les dones, fonamentalment a causa dels desequilibris provocats per la mortalitat diferencial masculina durant la Guerra Civil, tot i no ser pas l'única causa (Cabré, 1997); per aquest motiu entre les persones més grans de seixanta-quatre anys hi ha una solteria femenina superior a la masculina, i mentre que aquesta última és pràcticament nul·la, la femenina és al voltant del 10%. Cal afegir, a més, que els homes solters han tingut sempre una supervivència més curta que la dels homes un cop casats (Miret, 1993), fet que ha afavorit també que pràcticament no hi hagi solters entre els homes grans a Catalunya en l'actualitat.

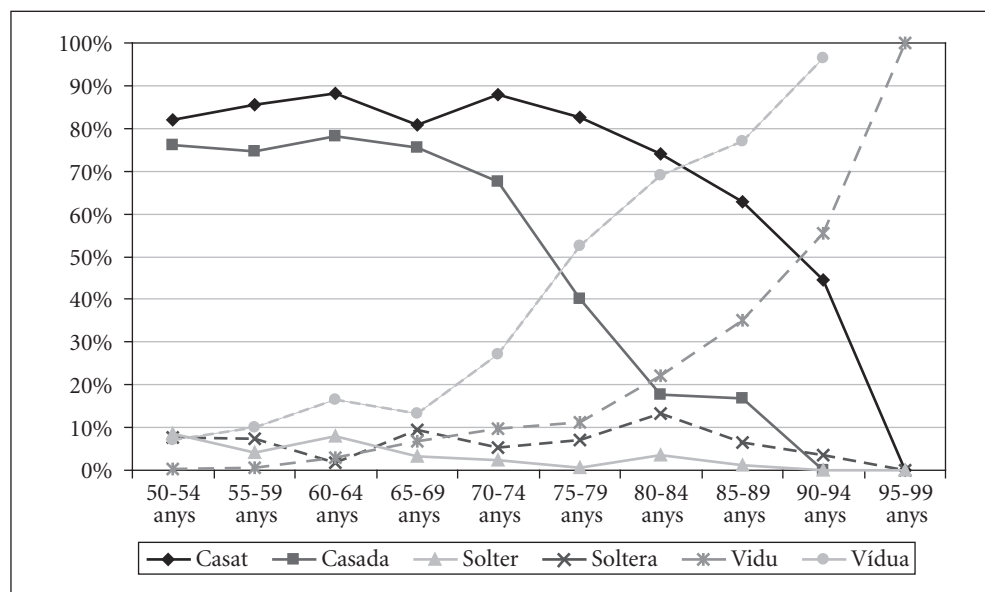
Tampoc les separacions i els divorcis apareixen de manera significativa entre la població més gran de seixanta-quatre anys a Catalunya, potser perquè els components d'aquestes generacions mai no van accedir al divorci (ja fos per manca de desig de separar-se o per la impossibilitat legal de fer-ho en el seu temps). Per aquest motiu, de manera quasi

complementària, entre les persones més grans de seixanta-quatre anys qui no estava casat era vidu. El grau més elevat de supervivència de les dones respecte als homes (clarament manifesta en les piràmides amb les quals s'ha iniciat aquest treball) feia que la disminució de les proporcions de casats i el conseqüent augment dels vidus fos a una edat més avançada que l'observada entre les dones (les quals sovint sobreviuen el seu marit força anys); així, per exemple, mentre que la corba de distribució de casats i la de vidus es tallaven als noranta/noranta-quatre anys, la de casades i la de vídues ho feia als setanta-cinc/setanta-nou anys. De fet, mentre que les proporcions de casats començaven a disminuir significativament a partir dels setanta-cinc anys, les de les dones ho feien ja a partir del setanta anys.

En definitiva, les dones grans presenten, per causes històriques, una major solteria, i també són molt més freqüents les vídues que els vidus, com a resultat del grau més

Gràfic 14.

Població segons estat civil, per grups d'edat i sexe

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

elevat de supervivència femenina, afegit a la pauta tradicional d'una major joventut en el moment del casament.

Tanmateix, entre les persones més grans de seixanta-quatre anys, l'estat civil manifestat no es correspon exactament amb la situació de parella: les dades del PaD ens diuen que hi ha una proporció significativa de casats que no conviuen en parella, un 13% dels homes i un 17% de les dones. Per la seva banda, els solters conviuen en parella (amb una condició “de fet” contradictòria amb la condició “de dret”) en un 27% ells i en un 10% elles; en contrast, entre els vidus i vídues sí que el seu estat civil coincideix per a una immensa majoria amb qui no conviu en parella, malgrat que sí que hi conviuen un 6% dels vidus i un 1% de les vídues.

GRANDÀRIA DE LA LLAR I VINCLE AMB ELS CONVIVENTS

En el PaD (primera onada) hi ha 1.007 persones més grans de seixanta-quatre anys que resideixen en 465 llars diferents (taula 15). Naturalment, la composició segons el parentiu de la persona és molt diversa, malgrat que la immensa majoria constitueixen l'informant principal (46%) o la seva esposa o parella (31%) o formen part de la generació ascendent com a pares (13%) o sogres (5%), tal com es pot veure a la taula 16.

Les llars unipersonals són una de cada tres llars on resideix si més no una persona més gran de seixanta-quatre anys. A escala individual això implica un 15% del total d'aquestes persones, tot i que hi ha una molt gran diferència segons el sexe: un 7% del homes d'aquesta edat resideixen sols, davant un 21% de les dones, una de cada cinc.

Les llars de dues persones són quasi la meitat de les llars a Catalunya amb, si més no, un component amb més de seixanta-quatre anys, i en un 81% d'aquestes llars es tracta de persones que constitueixen un nucli conjugal. A escala individual, en llars de dues persones hi viuen un 53% del homes i un 43% de les dones de més de seixanta-quatre anys; en aquests casos es tracta d'un nucli conjugal en un 91% del casos per als homes i en un 73% del casos per a les dones. Una altra situació que també es dona molt, tot i que molt menys que l'anterior, es la convivència d'un pare o una mare amb el seu fill o filla (nucli monoparental): es tracta d'un 11% de les llars bipersonals, que inclou un

11% de les persones més grans de seixanta-quatre anys, un 6% en el cas dels homes i un 15% entre les dones.

Taula 15.

Grandària de les llars de les persones més grans de 64 anys

	Persones	Homes	Dones	Llars
1	15,14	6,85	21,17	32,77
2	47,57	53,30	43,42	47,51
3	20,79	24,69	17,79	15,76
4	7,41	7,58	7,30	3,67
5 i més	9,09	7,58	10,32	0,28
Total	100,00	100,00	100,00	100,00
n	1007	437	570	465

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

Taula 16.

Relació amb la persona principal de les persones més grans de 64 anys

	Relació informant principal	Homes	Dones
Informant principal	46,15	41,03	49,91
Espòs/osa o parella	31,48	43,24	23,17
Pare/mare	12,71	10,57	14,26
Sogre/sogra	5,17	2,70	6,95
Avi/Àvia	0,99	0,00	1,60
Cunyat/ada	0,85	0,00	1,43
Altres	0,79	0,74	0,71
Oncle/tia	0,63	0,25	1,07
Germà/ana	0,58	0,00	0,89
Amic/ga	0,27	0,74	0,00
Cosí/ina	0,27	0,74	0,00
Company/a pis	0,05	0,00	0,00
Gendre/Nora	0,03	0,00	0,00
Fill/a	0,02	0,00	0,00

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

A més de la constitució de nucli conjugal amb algun dels convivents, resulta especialment rellevant identificar l'existència de nuclis familiars constituïts per dues generacions amb relació parento-filial, i diferenciar aquestes dues relacions de la resta. Això és el que s'ha obtingut a la taula 17, on es distingeix entre el nombre de llars de cada tipus (considerant només aquelles on si més no un component és més gran de seixanta-quatre anys) i el nombre d'homes i dones més grans d'aquesta edat que viuen en cada tipus de llar.

S'observa així que la llar més comú és la composta per només un nucli conjugal (un 39% de les llars) i és també on viuen més persones més grans de seixanta-quatre anys, tant en el cas dels homes (49%) com en el cas de les dones (32%). Si afegim els nuclis conjugal on també conviuen altres persones que no són fills o filles de les persones més grans de seixanta-quatre anys, els valors que acabem de descriure augmenten fins a un 41% de les llars, un 55% dels homes grans i un 33% de les dones grans.

Taula 17.

Llars i individus més grans de 64 anys. Distribució segons tipus de llars (%)

Nucli conjugal?	Fills?	Altres?	Denominació de la llar	Llars	Homes	Dones
NO	NO	NO	Solitaris	32,77	6,93	21,10
NO	NO	SÍ	Grup no emparentat	9,65	3,47	11,88
NO	SÍ	NO	Monoparental	0,00	2,23	3,19
NO	SÍ	SÍ	Monoparental + altres	0,46	2,72	13,48
SÍ	NO	NO	Nucli conjugal	38,73	48,76	31,56
SÍ	NO	SÍ	Nucli conjugal + altres	2,68	5,94	1,77
SÍ	SÍ	NO	Nucli conjugal + fills	14,60	23,76	13,65
SÍ	SÍ	SÍ	Nucli conjugal, fills i altres	1,10	6,19	3,37

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

La segona posició, en canvi, depèn de si el que s'avalua és el tipus de llar o el nombre d'homes o dones que hi viuen. Quan es considera la distribució de les llars, el segon tipus més freqüent són les unipersonals (33%), com també succeeix a escala individual amb les dones més grans de seixanta-quatre anys que viuen soles (un 21%), però el segon tipus de llar més freqüent entre els homes d'aquestes edats és el d'un nucli con-

jugal més fills sense altres persones, amb un 24%. En efecte, la tercera llar més comú en què viu alguna persona més gran de seixanta-quatre anys és la d'un nucli conjugal amb fills, de manera que, si hi sumem a més aquelles on resideixen altres persones, comprèn un 16% de les llars, i hi conviuen un 30% dels homes grans i un 17% de les dones grans.

Finalment, en quart lloc, un 10% de les llars on resideix gent gran estan formades per un grup de persones sense relació de parella o filiació amb aquesta persona, aquest tipus de llar és el d'un 12% de les dones grans i un 3% dels homes.

L'observació conjunta de les dades sobre estat civil i sobre grandària i composició de les llars evidencia que la vida en parella, amb fills o sense, és la forma majoritària de convivència. Aquest és un resultat esperable en generacions que van generalitzar i portar a la seva màxima expressió un model de trajectòria vital que passava de manera quasi universal pel casament i la distribució complementària de papers familiars i socials entre els homes i les dones. Per a les persones d'aquestes edats la solteria rarament era una opció vital desitjada i voluntària, especialment per a les dones, entre les quals va ser més freqüent. La "tietà" que Serrat tan bé va retratar era sobretot el resultat de l'"excés" de dones provocat per la sobremortalitat masculina i per les diferències d'edat en el casament. Es tracta d'una pauta que anirà desapareixent a mesura que vagin complint seixanta-cinc anys les generacions nascudes en la segona meitat dels anys trenta, entre les quals comença a ser superior la solteria masculina, com succeeix en general als països més avançats en alta supervivència i baixa fecunditat.

Ara, en què la vida va sent més llarga i els fills han marxat de casa, el que posa fi a aquesta vida en parella és sobretot la viduïtat, viscuda majoritàriament per les dones i que genera de manera quasi automàtica una elevada proporció de llars unipersonals. Però també es tracta d'una situació en procés de canvi imminent: d'una banda, els catalans adults i a las portes de la primera vellesa pertanyen a generacions que protagonitzen la inflexió cap a un model conjugal "igualitari", amb trajectòries femenines conseqüents pel que fa al nivell i anys d'estudis, i a la relació entre vida familiar i laboral, i amb la possibilitat legal que obre l'aprovació de la llei del divorci des dels anys vuitanta. Aquesta major diversitat d'opcions convivencials, d'altra banda, coexistirà amb el

notable endarreriment de la viduïtat que està experimentant la població catalana a mesura que la supervivència dels més grans millora, cosa que permet als matrimonis mantenir un pes elevat en les formes de convivència.

Aproximació a la situació econòmica de la llar

La composició de les llars és un factor rellevant no solament per motius afectius o per les diferents formes de convivència que poden generar, sinó també perquè afecten les condicions materials i econòmiques de vida. Més enllà dels recursos individuals, els recursos conjunts de la llar són el context real de vida quotidiana.

L'anàlisi que a continuació s'exposa es basa en la categorització anterior de les llars segons la seva composició (vegeu taula 17) i se centra en tres preguntes: la primera sobre la facilitat o dificultat per arribar a fi de mes, la segona sobre l'esforç que suposen les despeses domèstiques i la tercera sobre la tinença de l'habitatge on es resideix. Com ja s'havia detectat anteriorment amb el PaD (Ayllón, Mercader i Ramos, 2005), la pobresa monetària individual de la gent gran es veu molt matisada quan l'anàlisi dels simples ingressos es veu complementat amb el de les despeses, el patrimoni o les dades del conjunt de coresidents a la llar.

És molt estesa una certa tendència a situar-se al voltant d'un punt mitjà quan ens pregunten difusament si passem el mes amb dificultats financeres o ho fem més o menys plàcidament; els pols s'eviten, tant el que indica que el mes es passa amb moltes dificultats com el que afirma que es passa amb facilitat extrema. En un 7% de les llars on viu si més no una persona més gran de seixanta-quatre anys afirmen que el mes passa amb penúries i en un 2% que ho fa amb molta facilitat, les llars que ho fan amb alguna dificultat representen un 31%, un 26% les que ho fan amb facilitat i un 30% les que no aprecien ni facilitats ni dificultats; és a dir, en aquesta zona central se situen al voltant d'un 30% a cada costat de l'espectre i un altre 30% al bell mig (taula 18).

Taula 18.

Com s'arriba a fi de mes: llars on si més no una persona té més de 65 anys en funció del tipus de llar

	n	Molta dificultat	Amb dificultat	Ni dificultat ni facilitat	Amb facilitat	Molta facilitat	Total
Solitaris	201	8,00	39,50	31,50	19,50	1,50	100,00
Grup no emparentat	44	2,27	11,36	36,36	50,00	0,00	100,00
Nucli conjugal	148	10,14	30,41	27,70	27,70	4,05	100,00
Nucli conjugal + fills	48	2,08	39,58	39,58	16,67	2,08	100,00
Total	459	7,42	34,28	30,35	25,76	2,18	100,00

Nota: Només es presenten els tipus de llars que estaven suficientment representades en la mostra del PaD.

Font: Elaboració pròpia a partir de la primera onada del PaD, 2001-2002.

Sobre aquestes dades de referència es reflecteixen els diferents tipus de llars creades. En les llars en què només viu una persona gran els que arriben a fi de mes amb dificulta suposen un percentatge deu punts percentual per sobre que en el conjunt i deu punts menors entre els que hi arriben amb facilitat. Viure en solitari no és, doncs, l'opció més benestant per a la gent gran, i pot semblar que és la convivència amb altres la que fa més amable la situació. Així sembla que es confirma en observar que la situació millora molt si es viu en un grup sense relació de parella o de filiació; disminueixen considerablement els qui passen dificultats, augmenten lleugerament els que ho fan sense dificultats ni facilitats i augmenten força els que passen el mes amb facilitat. Molt probablement aquests grups convivencials, no gaire freqüents, integren persones que poden coresidir precisament per tenir els recursos que permeten una relació de benefici mutu entre els membres de la llar, tan diferent dels vincles d'obligació entre familiars fins i tot quan són asimètriques.

La idea que la gent gran es veu beneficiada si conviu amb altres, però, no es compleix quan es tracta dels joves de la família. Si la llar és un nucli conjugal sense ningú més, la situació és molt similar a la general, però si hi ha fills, les llars que passen el mes amb facilitat disminueixen de manera important: sens dubte per als adults joves la presència de fills petits a la llar suposa la necessitat d'estrènyer el cinturó, però quan

el nucli conjugal està compost per persones jubilades es pot pensar que els fills són adults i, tanmateix, la situació no solament no es veu facilitada sinó que passa tot el contrari. Tot apunta al fet que és la gent gran qui empara i acull els seus descendents adults amb dificultats econòmiques i no a l'inrevés.

Centrant l'anàlisi en l'esforç econòmic que suposen les despeses domèstiques (taula 19) es dibuixen dos pols en l'escala (molt d'esforç i gens d'esforç) prou representatius, ja que cada un comprèn un 12%; a més, la zona central no està tan ben distribuïda com en la taula anterior, sinó esbiaixada cap al pol negatiu, ja que suposa força esforç en un 38%, ni molt ni poc en un 22% i poc esforç en un 15%. En aquest cas, són les llars de solitaris i les compostes per un nucli conjugal més fills les que mostren un model similar al general. En contrast, les llars amb un grup sense parella ni relació de filiació pateix més pressió en l'esforç econòmic de les despeses totals de l'habitatge i quan es tracta d'un nucli conjugal el percentatge més diferent a la pauta general és el d'aquelles llars en què les despeses domèstiques no suposen un esforç ni gros ni petit.

Taula 19.

Esforç econòmic per a les despeses totals de la llar: llars on si més no una persona té més de 65 anys per tipus de llar

	n	Molt	Bastant	Ni molt ni poc	Poc	Gens	Total
Solitaris	201	15,00	36,50	18,50	15,50	14,50	100
Grup no emparentat	43	13,95	44,19	16,28	9,30	16,28	100
Nucli conjugal	146	9,03	36,11	28,47	16,67	9,72	100
Nucli conjugal + fills	48	14,58	39,58	25,00	16,67	4,17	100
Nucli conjugal + altres	17	0,00	47,06	17,65	5,88	29,41	100
Total	458	12,31	38,02	21,98	14,95	12,75	100

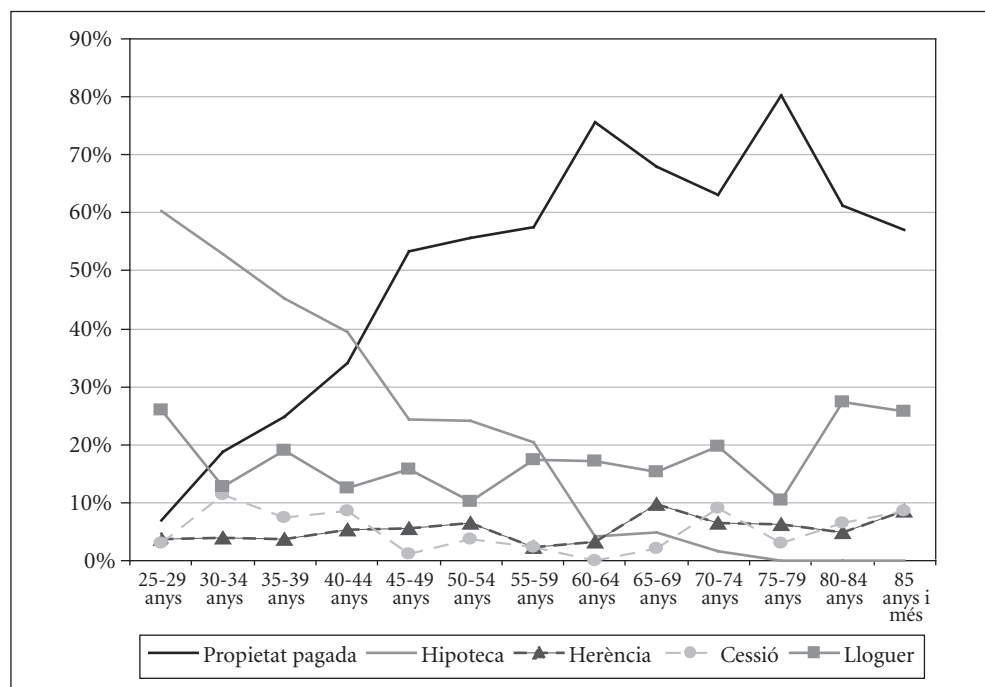
Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

Òbviament, les despeses domèstiques estan molt relacionades amb el règim de tinença de l'habitatge; en aquest sentit, la mostra de llars amb si més no un component més gran de seixanta-quatre anys està composta majoritàriament per llars on l'habitatge és de propietat i completament pagat (67%), tot i que també és substancial l'habitatge

de lloguer (18%); les altres situacions afecten de manera molt reduïda aquestes llars; així l'habitatge és una herència en un 8%, és cedida en un 5% i de propietat, però amb hipoteca pendent, en un 2%.

Gràfic 15.

Tinença de l'habitatge, segons l'edat de la persona de referència

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

En relació amb la tinença de l'habitatge allò important no és el tipus de llar sinó l'edat de la persona de referència. En efecte, tot i que cal recordar novament que es tracta de dades de moment, no longitudinals, es pot percebre una relació directa entre l'edat i el percentatge de llars que ja havien acabat de pagar l'habitatge, així com la complementària menor proporció de qui encara l'estava pagant. És en el grup d'edat 60-seixanta-quatre on per als primers es registra la màxima proporció de llars acabades de

pagar (76%) i el mínim de les que estan pendents d'acabar de pagar (4%). A més, el lloguer comprèn quasi un 20% de les persones grans, però aquí no sembla que hi hagi diferències significatives segons el grup d'edat observat. Les altres situacions (habitatge cedit i heretat) semblen comprendre al voltant del 5% de la població gran, i tampoc no es poden establir associacions significatives amb l'edat.

No és creïble que entre els de més edat sigui el pas del temps el que produeix una disminució de la propietat ja pagada. Estem novament davant un efecte de generació pel qual els que ara estan arribant als seixanta-cinc anys tenen proporcions de propietaris superiors a les que van tenir les generacions precedents. La propensió a la propietat de l'habitatge com a forma d'inversió, considerable a tot el conjunt social català, té la seva màxima expressió en els nous grups de persones grans, i augura proporcions encara més elevades en els jubilats futurs. Es tracta de generacions nascudes als anys quaranta i cinquanta, tan diferents dels que van patir ja adults la Guerra Civil o la immediata postguerra. Urbans, quasi universalment escolaritzats, protagonistes del ressorgir econòmic dels anys seixanta i setanta, primers adults del consum de masses (el sis-cents, la televisió, el pis, les vacances pagades...) són persones que van començar joves a treballar, a formar parella i a tenir fills, i que es beneficien de ser les primeres generacions del país que han pogut desenvolupar en pau la seva vida.

CONCLUSIONS

L'envelliment demogràfic a Catalunya forma part d'un procés de canvi més general, que afecta tota la població mundial. Catalunya pot no haver estat entre les poblacions més precoces a l'hora d'experimentar-lo, però sí que forma part plenament d'aquest procés des de fa més d'un segle. Tal com passa a tot Espanya i, en general, a les poblacions del sud d'Europa, el procés ha estat molt accelerat l'últim quart de segle, i ens ha situat ja en indicadors molt similars als dels països més primerencs en aquest procés de canvi.

En aquest moment, però, hi ha un breu parèntesi en el creixement del pes de la gent gran, a causa de l'arribada als seixanta-cinc anys de generacions d'escàs volum inicial

generades per la baixa natalitat en temps de la Guerra Civil. Tanmateix, els anys vidents seran d'envelliment accelerat fins a arribar als màxims amb la jubilació de les generacions del *baby-boom*.

El fenomen és presenta quasi sempre amb colors negres i previsió de tota mena de desastres, però la realitat és que la vida social, econòmica i institucional a Catalunya no ha fet altra cosa que progressar de manera paral·lela a aquest canvi en l'estructura per edats.

Som davant d'una autèntica revolució de les estructures no solament demogràfiques, sinó socials, revolució que implica especialment una remodelació de gran envergadura en la significació social de les diferents edats i etapes del cicle vital. Ser gran ja no significa el que significava, però el mateix es podria dir de totes les etapes de la vida.

Els canvis futurs de la gent gran es poden anticipar atenent a les característiques generacionals dels que encara no han arribat a aquestes edats. De moment, les generacions que s'acaben de jubilar ja han transformat considerablement les pautes anteriors, i han subvertit la imatge tradicional de la vellesa. La seva supervivència i salut ha millorat substancialment, contra tot pronòstic, ha augmentat la seva mobilitat espacial i residencial, la tradicional mala situació dels més grans millora vertiginosament en els vells més joves i aquesta nova vellesa en general ha adquirit funcions fonamentals en el benestar dels seus ascendents i descendents. Canvis com aquest acaben de començar a produir-se, i s'accentuaran encara més a mesura que el pes i el paper de la gent gran en el conjunt de la societat catalana augmentin. L'envelliment demogràfic de Catalunya, doncs, no és solament un resultat dels seus canvis sociodemogràfics; sinó que s'ha convertit ell mateix en un fenomenal agent de canvis.

INTERNET

El coordinador d'aquest informe edita un portal temàtic d'Internet sobre "demografia i vellesa"; vegeu <http://www.ced.uab.es/jperez/>, on es poden trobar lliurement descarregables gran quantitat de treballs d'arreu del món sobre la gent gran, la pràctica totalitat de les seves pròpies publicacions i algunes de les citades en aquesta bibliografia.

L'Institut de l'Envelliment de la UAB (IE-UAB), creat l'any 2004, ha encetat també la publicació de diverses publicacions i informes sobre la gent gran a Catalunya, de lliure accés a la seva web. Vegeu: <http://www.envelliment.org>.

Al Portal Mayores, desenvolupat pel CSIC per l'IMSERSO, es pot trobar una quantitat senzillament impressionant de documentació i publicacions lliurement accessibles sobre la gent gran. Vegeu: <http://www.imsersomayores.csic.es>.

L'obra social de les diferents caixes d'estalvis genera des de fa temps a Catalunya un volum considerable d'iniciatives i serveis al voltant de la gent gran, però també d'informació i d'estudis sobre les seves característiques i situació. Moltes d'aquestes entitats, si més no, les més importants, proporcionen lliurement aquest material a les seves pàgines web, la visita de les quals recomanem.

Bibliografia

ABELLÁN GARCÍA, A. i altres (1990). "El envejecimiento de la población española y sus características sociosanitarias", a *Estudios Geográficos*, LI (199-200), p. 241-247.

ABELLÁN GARCÍA, A. i altres (1996). *Envejecer en España. Manual estadístico sobre el envejecimiento de la población*. Madrid: Fundación Caja de Madrid.

ADELANTADO, J. i GOMÀ, R. (2000). "El contexto: La reestructuración de los regímenes de bienestar europeos", a J. ADELANTADO (ed.). *Cambios en el Estado del Bienestar*. Barcelona: Icaria, p. 63-96.

AJENJO COSP, Marc. (2005). *Evolució i característiques de la mobilitat habitual per treball a Catalunya (1986-2001). L'accessibilitat com a variable intermèdia*. Tesi Doctoral, Departament de Geografia de la UAB. [En línia] <http://www.tesisenxarxa.net/TDX-0130106-193316/> (Consulta: 2/05/2006).

AJENJO, M. i altres (1993). *La població de Catalunya, 1896-1991, estancament demogràfic i canvis en la distribució territorial de la població*. Barcelona: Centre d'Estudis Demogràfics.

AYLLÓN, S.; MERCADER, M. i RAMOS, X. (2005). "La Pobresa a Catalunya: Pobresa monetària i privació a Catalunya a principis del segle XXI", a *Estructura social i desigualtats a Catalunya. Volum II*. Barcelona: Editorial Mediterrània i Fundació Jaume Bofill, p. 9-158.

BARENYS, M.P. (1991). *Residencias de ancianos: Análisis sociológico*. Barcelona: Fundació Caixa de Pensions.

BERNABEU, J. (1998). “Transición sanitaria y evolución de la medicina (diagnóstico, profilaxis y terapéutica), 1885-1945”, a *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, 16, p. 15-38.

BERNABEU, J. (2004). “Epidèmies i globalització: nous i antics reptes en el control de les malalties transmissibles”, a *Llibre de ponències del XVII Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana*. València: Fundació Alsina i Bofill, p. 95-109.

BLANES, A. (1998). “El futur de la població catalana”, a S. GINER (dir.). *La societat catalana*. IDESCAT, p. 169-183.

BLANES, A.; PÉREZ, J. i MENACHO, T. (2005). “Les projeccions de població a Catalunya i Espanya. Anàlisi i avaluació”, a *Miscel·lània científica 2003-2004*. Barcelona: Fundación Abertis, p. 117-139.

BLANES, A. i SPIJKER, J. (en premsa). *La darrera fase de la transició epidemiològica a Catalunya*; comunicació presentada a les II Jornades de Població de Catalunya, organitzades pel Centre d'Estudis Demogràfics, abril de 2005.

BOFILL, S. (2006). “Cuidado formal e informal en Cataluña. Un análisis de la percepción de las mujeres mayores en relación a sus derechos y obligaciones en materia de cuidados y atención”, a *Etnográfica* (en línia), 2, p. 263-281.

BOSCH i MEDA, J. (2004). “El problema de l’habitatge en la vellesa a Catalunya”. Tesi doctoral. Universitat Politècnica de Catalunya.

CABRÉ i PLA, A. (1979). “Reflexions sobre l’evolució de la població a Catalunya fins a l’any 2000”, a *Catalunya cap a l’any 2000*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill i Editorial Blume, p. 11-36.

CABRÉ i PLA, A. (1989). “La reproducció de les generacions catalanes. 1856-1960”. Tesi doctoral. Departament de Geografia. Facultat de Lletres. Universitat Autònoma de Barcelona.

CABRÉ i PLA, A. (1997). “Volverán tórtolos y cigüeñas”, a L. GARRIDO i E. GIL CALVO (eds.). *Estrategias familiares*. Madrid: Alianza Editorial, p. 113-131.

CABRÉ i PLA, A. (1999). *El sistema català de reproducció. Cent anys de singularitat demogràfica*. Barcelona: Ed. Proa (col·lecció La mirada).

CALLAHAN, D. (1987). *Setting Limits. Medical goals in an aging society*. Nova York: Simon and Schuster. (hi ha edició en castellà: CALLAHAN, D. (2003). *Poner límites: los fines de la medicina en una sociedad que envejece*. Madrid: Triacastela).

CAPELLADES, J.; FARRÉ, M. i SÁNCHEZ, J.A. (1997). “Notes sobre la ponència tècnica inicial de l’Institut d’Estadística de Catalunya”, a *Jornades Tècniques sobre les Projeccions Demogràfiques de Catalunya, Barcelona, 26-27 maig*. Barcelona: IDESCAT, p. 37-73.

CASADO MARÍN, D. i LÓPEZ CASASNOVAS, G. (2001). *Vellesa, dependència i atencions de llarga durada: situació actual i perspectives de futur*. Barcelona: Fundació La Caixa.

DEPARTAMENT DE SANITAT I SEGURETAT SOCIAL (2001). *Evolució de la mortalitat a Catalunya, 1983-1998*. Barcelona: Generalitat de Catalunya [En línia] <<http://www.gencat.es/sanitat/portal/cat/mortapubli1.pdf>> (Consulta: 08/2007).

DEPARTAMENT DE SANITAT I SEGURETAT SOCIAL (2006). *Impacte de l’edat i les causes de mort en el canvis de l’esperança de vida en néixer. Catalunya, 1987-2002*. Barcelona: Generalitat de Catalunya [En línia] <<http://www.gencat.net/salut/depsan/units/sanitat/pdf/imcauses2006.pdf>> (Consulta: 07/2007).

FARRÉ, M.; NAVARRO, M. i SÁNCHEZ, J.A. (1999). “Escenaris d’evolució de la població de Catalunya durant el primer terç del segle XXI”, a *Nota d’Economia*, 63, p. 125-146.

FARRÉ, M. (1986). “Factors demogràfics de l’envelliment a Catalunya”, a *Papers de Demografia*, 24.

FERICGLA, J.M. (1991). *El món dels vells i la cultura de l’ancianitat*. Barcelona: Fundació La Caixa (col·lecció Gerontologia i Societat, 7).

FICE (FUNDACIÓ INSTITUT CATALÀ DE L’ENVELLIMENT, UAB) (2004). *Anuari de l’envelliment a Catalunya 2004*. Barcelona: Editorial Glosa.

GARCÍA COLL, A. (2005). “Migraciones interiores y transformaciones territoriales”, a *Papeles de Economía*, 104, p. 210-226.

GARRIDO MEDINA, L. (1996). “La revolución reproductiva”, a C. CASTAÑO i S. PALACIOS. *Salud, dinero y amor. Cómo viven las mujeres españolas de hoy*. Madrid: Ed. Alianza, p. 205-238.

GENERALITAT DE CATALUNYA (2002). *Llibre blanc de la gent gran amb dependència. Repensar l’atenció a la gent gran amb dependència: 45 propostes de millora i 10 recomanacions*. Barcelona: Departament de Benestar Social.

GISPERT, R. i FORÉS, M. (1991). “L’esperança de vida sense incapacitat a Catalunya, 1986”, a *Salut Catalunya*, 5, p. 53-8.

GISPERT, R.; PUIG, X. PUIGDEFÀBREGAS, A.; TRESSERRAS, R. i BUSQUETS, E. (2003). “L’esperança de vida lliure de discapacitat i en bona salut a Catalunya, 1994-2000”, a L. SALLERAS i R. TRESSERRAS. *Avaluació dels objectius per a l’any 2000 del Pla de Salut de Catalunya*. Barcelona: Doyma, Departament de Sanitat i Seguretat Social. Generalitat de Catalunya, p. 271-281.

GOMÀ, R. i SUBIRATS, J. (2002). “Noves tendències en la formació i posada en pràctica de polítiques socials per a les persones grans a Europa”, a *Barcelona Societat*, 11, p. 38-48.

GUTIÉRREZ DE TUYA, C.; LITAGO RUIZ, C. i BARENYS PÉREZ, M.P. (2002). “Històries de vídues”, a *Revista Catalana de Sociologia*, 16, p. 165-210.

HERCE, J. A. i PÉREZ, V. [dir.] (1996). *La reforma del sistema públic de pensions a Espanya*. Barcelona: Caixa d’Estalvis i Pensions de Barcelona (col·lecció Estudis i Informes, 4).

IDESCAT (INSTITUT D’ESTADÍSTICA DE CATALUNYA) (1998). *Projeccions de població de Catalunya 2010-2030*, Barcelona: Generalitat de Catalunya [En línia] <<http://www.idescat.net/Catleg/?tc=c&idp=62>>.

IDESCAT (INSTITUT D’ESTADÍSTICA DE CATALUNYA) (2004). *Estadística de discapacitats i deficiències. 1999. Ampliació de resultats de l’Enquesta de discapacitats, deficiències i estat de salut a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

INE (INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA) (1987). *Encuesta sobre discapacidades, deficiencias y minusvalías, 1986*. Madrid, 2 volums.

LÓPEZ, J. (2005). “Repercusiones urbanas del envejecimiento de la población”, a P. VIDAL-NAQUET. *Répercussions urbaines du vieillissement de la population*. Projecte finançat pel Ministère de l’Équipement, Plan Urbanisme Construction et Architecture (França) i el Centre d’Estudis Demogràfics (UAB).

LUCAS, R. i SALVÀ, A. (eds) (2007). *Qualitat de vida de les persones grans a Catalunya*. Barcelona: Fundació Viure i Conviure. Caixa de Catalunya.

MACINNES, J. i PÉREZ DÍAZ, J. (2005). “Reproductive revolution and sociology of reproduction”, a *XXV Congrès International de la Population, IUSSP*. Tours, France.

MACINNES, J. (1998). *The End of Masculinity*. Buckingham: Open University Press.

MARTÍNEZ-SÁNCHEZ, E.; GUTIÉRREZ-FISAC, J.; GISPERT, R. i REGIDOR, E. (2001). “Educational differences in health expectancy in Madrid and Barcelona”, a *Health Policy*, 55, p. 227-231.

MIRET GAMUNDI, P. (1993). “Casarse: cuestión de vida o muerte”, a *Funeralia*, n. 7, desembre 92 - gener 93. Girona: Fira de Girona.

MIRET GAMUNDI, P. (2004a). “Una visió de la joventut a Catalunya”, a *Estructura social i desigualtats a Catalunya, Volum II*. Barcelona: Editorial Mediterrània i Fundació Jaume Bofill, p. 183-246.

MIRET GAMUNDI, P. (2004b). *Emancipació domiciliària, laboral i familiar dels joves a Catalunya*. Barcelona: Observatori Català de la Juventut (col·lecció Aportacions, 25).

MIRKIN, B. i WEINBERGER, B. (2001). “The demography of population ageing”, a *Population Bulletin of the United Nations*, 42/43, p. 37-53.

MUÑOZ, F. (2004). *UrBANALització. La producció residencial de baixa densitat a la província de Barcelona, 1985-2001*. Tesis doctoral. Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona.

MURRAY, J.L. i LÓPEZ, A.D. (1996). *The Global Burden of Disease*. Harvard University Press.

PARDO MIQUELA, A.M. (2002). “Recull bibliogràfic per a l'estudi de la vellesa (1990-2000)”, a *Revista catalana de sociologia*, 16, p. 211-236.

PÉREZ DÍAZ, J. (1992). “El envejecimiento demográfico en Cataluña. Características y distribución geográfica (1986-2006)”, a *Papers de Demografia*, 70. Centre d'Estudis Demogràfics.

PÉREZ DÍAZ, J. (2002). “La feminització de la vellesa”, a *Revista Catalana de Sociologia*, 16, p. 27-54.

PÉREZ DÍAZ, J. (2003a). *La madurez de masas*. Madrid: IMSERSO.

PÉREZ DÍAZ, J. (2003b). “Feminización de la vejez y Estado del Bienestar en España”, a *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 104, p. 91-121.

PÉREZ DÍAZ, J. (2003c). “¿Cómo ha mejorado tanto la vejez en España?”, a *II Jornadas sobre Políticas Demográficas y de Población*. CEDDAR. Zaragoza: Gobierno de Aragón, p. 81-107.

PÉREZ DÍAZ, J. (2005). “Consecuencias sociales del envejecimiento demográfico”, a *Papeles de Economía*, 104, p. 210-226.

PÉREZ SALANOVA, M. (1993). “La imagen de la vejez a través de los planteamientos gerontológicos”, a *Papers, Revista de sociologia*, 40, p. 89-97.

PUGA GONZÁLEZ, D. (2000). “Pautas migratorias de los mayores en España: intensidad y calendario”, a *Revista Internacional de Sociología*, 27, p. 23-40.

PUJADAS, I. (1990). “El envejecimiento de la población de Cataluña: factores demográficos y geográficos”, a *Papers de Demografia*, 40.

RECAÑO, J. (2004). “Migraciones internas y distribución espacial de la población española”, a J. LEAL. *Informe sobre la situación demográfica en España, 2004*. Madrid: Fundación Fernando Abril Martorell i ICO, p. 187-228.

RIPOLL, A.G. (1998). *Elecció del marc familiar i estalvi durant la vellesa*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona.

RODRÍGUEZ PRIETO, D. i COSTAFREDA, A. (1999). “L’any internacional de la gent gran: una bona excusa per a reflexionar sobre l’envelliment”, a *Àmbits*, 11, p. 44-56.

RODRÍGUEZ, V.; EGEA, C. i NIETO, J.A. (2002). “Return migration in Andalusia, Spain”, a *International Journal of Population Geography*, 8, p. 233-254.

RUÉ, M.; ALEGRE, A. i PÉREZ, G. (1995). “La mortalitat a Catalunya: descripció i comparació per edat i sexe”, a *Gac. Sanit*, 46, p. 11-27.

RUÉ, M. (1992). *Les lleis de mortalitat: Un ajust paramètric per a Catalunya i Espanya*. Tesis doctoral.

SARASA, S. (2006). “Do welfare benefits affect women’s choices of adult care giving?”, a *DemoSoc Working Paper*, 15, 25 p.

SÍNDIC DE GREUGES DE CATALUNYA (2004). *L’Atenció a la Gent Gran Dependent a Catalunya. Informe extraordinari*. Barcelona.

SPENGLER, O. (1923). *La decadencia de Occidente*. Espasa Calpe.

TEITELBAUM, M. S. i WINTER, J. M. (1985). *The Fear of Population Decline*. San Diego: Academic Press.

VANDELLÓS I SOLÀ, J. A. (1985 -1935-). *Catalunya, poble decadent*. Barcelona: Edicions 62.

VILAR, P. (1962). “La Catalogne dans l’Espagne moderne”, a *Recherches sur les fondements économiques des structures nationales*, tom 1. París: SEVPEN, 1962.

10 Vellesa i dependència a Catalunya: el paper de l'habitatge en el seu finançament*

Joan Costa i Font, Joan Gil i Trasfí i Oscar Mascarilla i
Miró

* Els autors estem agraïts a la Fundació Jaume Bofill per l'ajuda financera i la base de dades prestada, així com als caps de planificació comercial de les diferents entitats financeres, especialment de Caixa Terrassa, per l'ajut prestat en la prospecció empírica envers la preferència revelada de llurs clients.

RESUM

L'article examina el paper que pren l'habitatge en propietat en el finançament de la vellesa i dependència a Catalunya, d'actualitat en el marc d'aplicació de la nova Llei de dependència, i analitza els determinants personals i institucionals que expliquen les decisions de finançament i d'assignació d'actius immobiliaris en edats avançades. En particular, es fa ús dels resultats de la tercera onada del Panel de Desigualtats Socials a Catalunya, PaD, per fer una anàlisi descriptiva i multivariant de les preferències de la població més gran de cinquanta anys i es completa amb l'obtenció d'informació de preferència revelada envers la comercialització de la hipoteca inversa a Catalunya.

Els resultats principals indiquen que aproximadament tres de cada quatre catalans més grans de cinquanta anys manifesten preferència per envellir a casa i un de cada tres pensa que pot tenir dificultats econòmiques durant la seva vellesa. Més del 80% de la població gran viu en habitatges de propietat i la seva riquesa és aproximadament sis cops més elevada que la de la resta en termes mitjans. D'aquests, més de la meitat vendria el seu habitatge en cas de necessitat, fet que situa l'habitatge com un "coixí de seguretat econòmica" força generalitzat. Aquest percentatge de catalans que es vendrien l'habitatge en cas de necessitat, varia inversament amb l'edat i positivament amb la riquesa i nivell d'estudis. Malgrat això, en l'actualitat més del 30% de la població gran mor rica en patrimoni i en canvi passa la vellesa amb cert problemes econòmics. En aquest context el paper que va adquirint l'habitatge, a més de bé de consum i bé d'inversió, és d'assegurança de vellesa i dependència. Aquest fet, en binomi amb la generalització potencial d'instruments com ara la hipoteca inversa, permet relaxar el tradicional *trade-off* entre necessitat econòmica i l'arrelada cultura de l'herència.

INTRODUCCIÓ

A països com Catalunya, es produeix un augment significatiu del percentatge de la població en edats avançades, especialment dels més grans, que són els que tenen més necessitat d'ajuda derivada d'un risc elevat de patir alguna limitació de la vida diària (vestir-se o llevar-se sols, etc.) o bé una limitació instrumental (per exemple, agafar el telèfon o cuinar, etc.). Juntament amb un augment esperat de gent amb dependència, aquest fenomen està acompanyat d'un canvi social cap a un model de família menys funcional en què progressivament tots els membres desenvolupen activitats econòmiques remunerades fora de la llar (Pacolet, Bouten, Lanoye, Versieck, 2000). Per tant, es van substituint els serveis d'atenció informals dins la llar per una demanda de serveis d'atenció domiciliària o de centres de dia, i quan el grau de dependència és important, de serveis residencials (Costa-Font i Font-Vilalta, 2006). Tot plegat origina la necessitat més elevada de serveis d'atenció a la vellesa i dependència que sovint no està coberta públicament en la seva totalitat. Tanmateix, els individus poden complementar l'ajuda pública amb els seus propis recursos per accedir a prestacions complementàries de manera privada. Per tant, l'augment de la població dependent representa l'expansió de la despesa pública i privada per fer front al pagament dels serveis.

Entre les principals fonts de riquesa disponible en mans dels catalans hi ha l'habitatge en propietat, que representa entre el 80 i el 90% dels seus actius i, a més d'estar

força generalitzat per a tota la població gran, ha experimentat un augment de preus significatiu, de manera que avui es pot afirmar que l'estrat econòmic està més determinat per la propietat d'habitatge que pel nivell de renda. De fet, en termes mitjans, els propietaris d'habitatge disposen d'una riquesa aproximadament cinc cops més elevada que els no propietaris. Aquest fet origina un ventall de possibilitats per fer ús de la riquesa immobiliària per finançar prestacions de dependència o altres despeses associades a la vellesa.

El Panel de Desigualtats Socials de Catalunya (PaD), en la tercera onada, recull per primer cop un apartat on s'analitzen dades de dependència i habitatge que permeten analitzar aquesta qüestió i establir relacions transversals que enriqueixen els aspectes econòmics i de percepció subjectiva. Tant per la quantitat com per la qualitat de la informació que ha proporcionat la tercera onada es pot fer una aproximació a les condicions de riquesa i finançament de la vellesa de la població catalana que complementa les dades de què es disposa fins avui. En concret, en aquest treball ens centrarem en el conjunt de preguntes relacionades amb la dependència i l'habitatge, que els autors varem suggerir incorporar, complementades per una prospecció empírica de preferència revelada a diferents entitats financeres envers l'experiència en la contractació d'hipoteques inverses com a instrument que permet liquar el patrimoni immobiliari per als propòsits assenyalats.

Així, aquest treball constitueix un primer estudi exploratori en l'àmbit català de les preferències de la població en relació amb la utilització de l'habitatge com a actiu per finançar les prestacions associades a la dependència i la vellesa.

El segon apartat versa sobre el finançament de la vellesa i l'atenció de la dependència a Catalunya i fa una anàlisi de la riquesa dels catalans en forma d'habitatge. El tercer apartat presenta l'evidència empírica envers aspectes relacionats amb el finançament de la vellesa i la dependència a partir de les dades proporcionades pel PaD en la tercera onada. El quart s'ocupa d'estudiar els determinants de la probabilitat de la gent gran a Catalunya a vendre's l'habitatge per obtenir finançament en cas de necessitat. L'apartat cinquè analitza els instruments per disposar d'estalvi generat mitjançant l'habitatge i posa l'èmfasi en el funcionament de la hipoteca inversa a Catalunya, fonamental-

ment de la mà de Caixa Terrassa. Es mostra l'evidència empírica de les preferències d'aquests instruments a partir d'una prospecció en diferents entitats financeres que ja fa temps que comercialitzen aquest producte en el nostre país i es fa una comparativa amb el món anglosaxó. Finalment, l'apartat sisè presenta les conclusions i un seguit de recomanacions de política social.

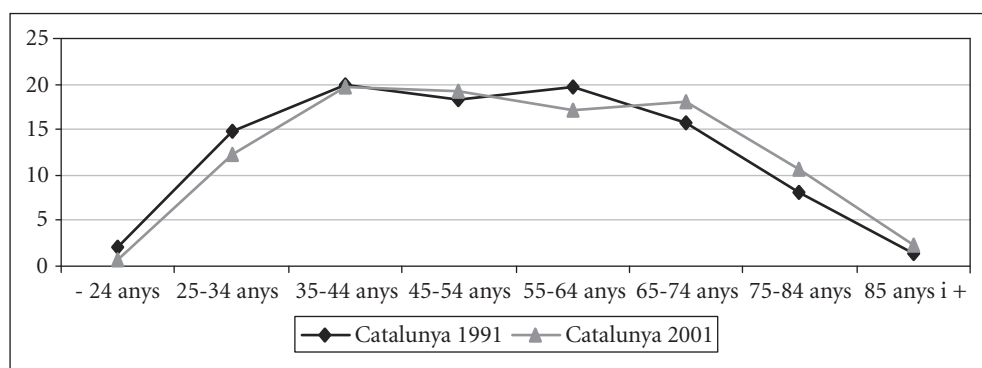
EL FINANÇAMENT DE LA VELLESA I L'ATENCIÓ DE LA DEPENDÈNCIA A CATALUNYA

L'envelliment de la població catalana

En la línia d'altres països europeus a Catalunya s'observa com progressivament les cohorts de població de més edat (superior als seixanta-cinc anys) representen ja l'any 2001 un 18% de la població. D'aquests, els “més grans” —d'edats superiors a vuitanta anys—, amb un risc hipotèticament alt de patir alguna dependència —és a dir, de no ser capaços de dur a terme activitats bàsiques (llevar-se, vestir-se, menjar sols, etc.) o instrumentals (respondre al telèfon, cuinar, etc.) de la vida diària (Comas i altres, 2006)— passen progressivament a ocupar un pes cada cop més elevat en la població (gràfic 1).

Gràfic 1.

Distribució demogràfica de la població a Catalunya, 1991-2001 (%)

Font: Idescat (2005). <http://www.idescat.net/>.

Alhora, l'estudi *Indicadores Básicos de las Personas mayores en España* (2003) evidencia clarament que el fenomen de l'envelliment es concentra en gran mesura al voltant de zones urbanes, aspecte que cal tenir en compte a l'hora de dissenyar polítiques socials i de planificar els serveis. Així, per exemple, a la ciutat de Barcelona l'any 2005 hi vivien més de 329.000 persones de seixanta-cinc anys i més gran que, sobre un total d'1.593.075 habitants, representaven un percentatge del 20,66%¹ (més població gran que, per exemple, en tota Castella-Lleó sense comptar les seves capitals).

Tanmateix, en aquest marc la societat catalana està essent particip de canvis en les pautes socials envers la família que modifiquen les responsabilitats intergeneracionals i que qüestionen, alhora, la viabilitat dels models tradicionals de finançament de la vellesa i la dependència i, especialment, l'atenció informal. Els efectes de diferents esquemes de finançament amb graus de responsabilitat individual i/o pública diferents és encara avui prou desconegut i constitueix cada cop més una de les preocupacions financeres principals de les famílies, tant per raons de suficiència econòmica com per l'impacte que tenen sobre l'eficiència intergeneracional.² En aquest sentit, López-Casasnovas (2005) estima que el cost mitjà d'atenció a un home més gran de seixanta-cinc anys dependent durant la resta de la seva vida és d'aproximadament 56.000 euros (i el cost s'incrementa en un 60% en el cas de les dones, derivat de la longevitat més elevada que presenten).

Renda, estalvi i hàbits financers de la gent gran a Catalunya

Si analitzem les dades del PaD, tercera onada, i fem una estimació de la renda de la llar de les famílies catalanes de seixanta-cinc anys i més (taula 1) s'observa que la mitjana de renda anual de la gent gran a Catalunya era de 12.397 euros l'any 2003.

1. *Anuari Estadístic de la Ciutat de Barcelona 2006*: <http://www.bcn.es>.

2. La pensió mitjana que abona la Seguretat Social ronda els 656 euros al mes en dades de 2006, xifra que no arriba a cobrir totes les necessitats de la gent gran dependents, especialment les cures per part de personal especialitzat.

Taula 1.**Estimació de la renda de la llar per grups d'edat***

Renda anual neta de la llar 2003 (en euros)		
Edat	Mitjana	Mediana
65 i + anys	12.397	10.818
65-69 anys	14.284	12.600
70-74 anys	11.867	11.000
75-79 anys	11.631	9.600
80-84 anys	12.636	10.265
85 i + anys	10.872	5.890

Nota: (*) Estimació amb factors de ponderació de llar mostrals.

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

Aquests imports que assenyalen les dades del PaD, tercera onada, corresponen a la pensió mitjana contributiva que es pagava a Catalunya l'any 2003 (taula 2). Així, si agafem la pensió contributiva mitjana de 2003 de la taula 2 de 560 euros per dos perceptors i catorze pagues, i pensant que se n'han de pagar impostos del 15%, equival a un import que s'assembla al dels càlculs del PaD (tot suposant que els nostres individus del PaD més grans de seixanta-cinc anys viuen en llars de dos individus i tots dos cobren pensions contributives mitjanes).

Taula 2.**Import de la pensió mitjana contributiva a Catalunya (euros/mes)**

Any	Incapacitat permanent	Jubilació	Viduïtat	Orfenesa	A favor de familiars	Total
2003	637,13	628,00	397,60	237,52	292,52	559,44
2004	673,89	657,90	438,00	251,44	314,59	592,20
2005	716,99	696,72	461,79	267,77	335,38	626,82
2006	744,33	728,25	479,69	285,32	360,64	655,59

Nota: Les xifres es refereixen a pensions en vigor a 1 de gener.

Font: *Anexo al Informe Económico Financiero a los Presupuestos de la Seguridad Social 2006* (quadres II.21.3 a II.21.6). Les xifres relatives al 2006 provenen de les adreces <http://www.seg-social.es> i <http://www.idescat.net/cat/societat/socprotec.html>.

La pensió mitjana de jubilació a Catalunya el gener del 2006 era de 728 euros bruts mensuals, un 11% superior a la pensió mitjana total (656 euros) o un 29% més alta si es compara amb l'SMI del mateix any. Lleugerament més elevades són, però, les quanties corresponents a les pensions d'incapacitat permanent, 744 euros. En canvi, les pensions causades com a derivades: viduïtat (480 euros) o orfenesa (285 euros) i en favor de familiars (361 euros) són força menys oneroses. Addicionalment, s'ha d'esmentar que la quantia de la pensió de jubilació al nostre país ha crescut en els darrers anys, de mitjana, un 5,2%, per damunt del creixement dels preus, degut, fonamentalment, al joc de "l'efecte substitució" de les pensions, la revalorització anual segons l'IPC i les millores addicionals en les pensions mínimes.³ No obstant això, l'increment més gran s'ha vist en les pensions de viduïtat (prop d'un 7%), en bona mesura per l'augment del percentatge aplicable a la base reguladora per determinar la quantia de la prestació.⁴

D'altra banda, la taula 3 mostra els diferents instruments d'estalvi financer de les persones més grans de seixanta-cinc anys a partir de dades obtingudes del Baròmetre VidaCaixa (2003) i de la *Encuesta de Presupuestos Familiares* del 2005. S'observa que la població més gran de seixanta-cinc anys manifesta que mantenen els seus estalvis en

Taula 3.

Instruments d'estalvi financer del més grans de 65 anys

Compte corrent - llibretes d'estalvi	69,1%
Dipòsits a termini fix	15,7%
Fons d'inversió	7,2%
Accions - borsa	3,1%
Plans de pensió	3,3%
Assegurances de vida	1,3%
Altres	0,3%

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'INE (2005) i VidaCaixa (2003).

3. L'anomenat efecte substitució es produeix bàsicament com a conseqüència de la renovació gradual dels censos de pensionistes, ja que els que causen baixa ho fan amb pensions mitjanes d'import menor que les altes dels nous perceptors.

4. Aquest percentatge primer va passar del 45 al 46%, després al 48% i, finalment, des de desembre de 2003 al 52% actual.

un 69,1% en compte corrent o llibreta d'estalvi en una entitat financera i un 15,7% en dipòsits a termini fix, mentre que la contractació d'altres productes d'estalvi financer és molt inferior.

El finançament públic de la vellesa a Catalunya

La sostenibilitat del sistema públic de pensions està en debat com a conseqüència de l'envelliment progressiu de la població, de l'increment que estan experimentant les pensions mitjanes i del seu inadequat sistema de finançament. La majoria dels països del nostre entorn tenen problemes similars i ja s'han pres mesures per fer-lo viable. En aquest sentit, per exemple, el Pacte de Toledo apunta promoure i fomentar els sistemes privats de previsió social complementaris al sistema públic de pensions.

El gener del 2006 hi havia a Catalunya un total d'1.442.666 pensions contributives. Per classes, el gran gruix correspon a les pensions de jubilació, amb 884.848 pensions o un 61,3% del total (vegeu la taula 4). Malgrat l'efecte combinat de l'envelliment i l'augment de l'esperança de vida de la població catalana, el pes de les pensions de jubilació s'ha mantingut estable en els darrers anys, des que el 1998 es va produir el transvasament de les pensions d'invalidesa a les de jubilació.⁵ La segona categoria en importància, i les que més han crescut en termes absoluts i relatius al llarg d'aquest període, són les pensions de viduïtat, que representen 368.352 unitats o un 25,5% del total. A continuació, i amb molta menor presència, cal esmentar les pensions d'incapacitat o invalidesa permanent, 153.619 (10,6%) i les pensions d'orfenesa i a favor de familiars, 35.847 (2,5%).

Pel que fa al nombre de pensions no contributives, val a dir que a Catalunya s'han reduït des de l'any 2003, encara que molt lleugerament, fins a assolir l'any passat un volum de 59.833 beneficiaris, quasi mil persones menys que dos anys enrere (vegeu

5. En virtut de l'article 7 del Reial Decret 1647/1997, de 31 d'octubre, mitjançant el qual les pensions d'incapacitat permanent quan els beneficiaris compleixen seixanta-cinc anys d'edat passen a denominar-se de jubilació.

Taula 4.**Nombre de pensions contributives en vigor a Catalunya**

Any	Incapacitat permanent	Jubilació	Viduitat	Orfenesa i a favor de familiars	Total
2003	142.708	839.756	351.989	36.705	1.371.158
2004	143.714	845.710	357.368	36.176	1.382.968
2005	148.187	848.914	363.052	36.002	1.396.155
2006	153.619	884.848	368.352	35.847	1.442.666

Nota: Les xifres es refereixen a pensions en vigor a 1 de gener.

Font: *Anexo al Informe Económico Financiero a los Presupuestos de la Seguridad Social 2006* (quadres II.20.3 a II.20.6). Les xifres relatives al 2006 provenen de l'adreça <http://www.seg-social.es>. (Alternativament, es pot consultar l'adreça <http://www.idescat.net/cat/societat/socprotec.html>.)

la taula 5).⁶ Es tracta d'unes prestacions, creades a l'empara de la Llei 26/1990, de 20 de desembre, finançades amb impostos generals i amb uns imports determinats anualment pel Govern i que tenen la virtut d'estendre la protecció social a col·lectius de ciutadans amb necessitats de recursos que estan fora del sistema contributiu.⁷ Aquest descens s'ha produït, però, en ambdós tipus de prestacions. El 2005 se'n beneficiaven a Catalunya 34.084 jubilats (un 57%) i 25.750 disminuïts (un 43%).

El gràfic 2 presenta un rànquing de les comunitats autònomes d'acord amb una comparativa regional dels imports mitjans de les pensions contributives mensuals, un cop ajustades per un índex de preus que mesura el cost de la vida en cada comunitat.⁸

6. Les pensions assistencials del Fons d'Assistència Social i el Subsidi de Garantia d'Ingressos Mínims, que són prestacions en retrocés, no s'han considerat en aquest estudi. De fet, estan sent reemplaçades per les pensions no contributives de la Seguretat Social que s'implantaren com s'ha dit l'any 1991.

7. Aquestes prestacions són gestionades pels òrgans competents de cada comunitat autònoma. D'ençà de l'entrada en vigor el juliol passat de la Llei 8/2005, de 6 de juny, és possible compatibilitzar les pensions d'invalidesa no contributives amb una feina remunerada subjecta a límits d'ingressos.

8. Hem emprat l'índex regional de preus relatius (IRPR) calculat anualment per l'Idescat. La finalitat d'aquest índex és valorar el poder adquisitiu dels residents a cada comunitat autònoma a partir de comparar el cost monetari d'un mateix cistell de consum.

Taula 5.

Nombre de pensions no contributives a Catalunya

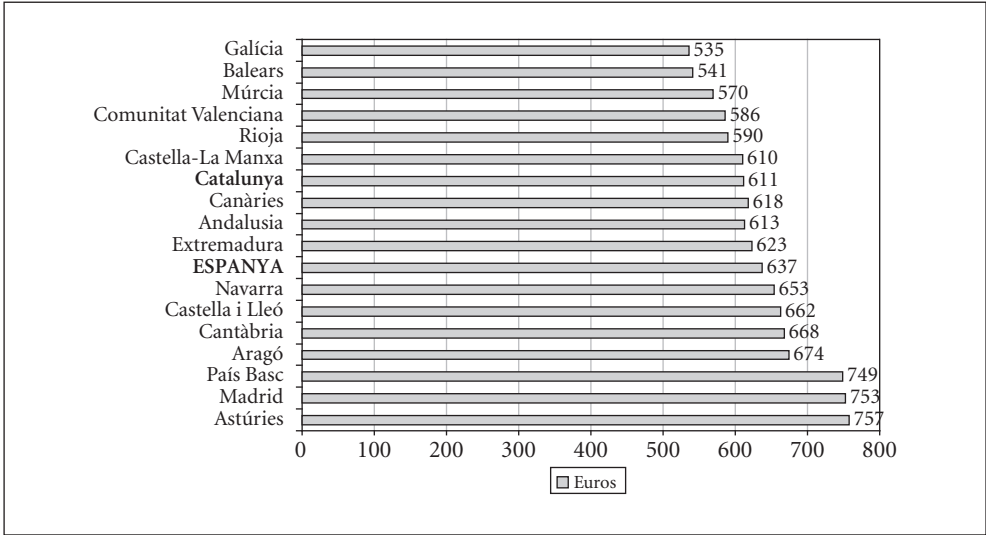
Any	Invalidesa	Jubilació	Total
2003	25.905	34.918	60.822
2004	25.796	34.388	60.183
2005	25.750	34.084	59.833

Nota: En aquest quadre no s'han considerat les pensions assistencials del Fons d'Assistència Social ni tampoc el Subsidi de Garantia d'Ingressos Mínims. Les dades estan referides a mitjanes anuals.

Font: *Boletín de Estadísticas Laborales*, MTAS (quadre PNC-6,7,8). Consulteu l'adreça <http://www.seg-social.es>. (Alternativament es pot consultar l'adreça <http://www.idescat.net/cat/societat/socprotec.html>.)

Gràfic 2.

Import de les pensions mitjanes contributives, per comunitats autònomes, ajustades al cost de la vida regional. Espanya, 2006 (euros/mes)

Nota: Les quanties mitjanes es refereixen a pensions en vigor a 1 de gener de 2006. Els imports s'han ajustat segons els valors de l'Índex Regional de Preus Relatius de l'Idescat.

Font: Elaboració pròpia a partir de la distribució dels imports mitjans del total del sistema (accessible a l'adreça <http://www.seg-social.es>).

Es constata que la quantia mitjana d'una pensió contributiva a Catalunya és de 611 euros mensuals en termes de PPA, un 4% menor que la mitjana de l'Estat.

Astúries, amb 757 euros/mes, juntament amb Madrid (753 euros/mes), seguida del País Basc (749 euros/mes), són les comunitats autònomes que tenen les pensions contributives mitjanes més altes (a gener del 2006) o en què el sistema és més generós: quasi un 20% superior a la mitjana nacional. A l'altre extrem hi ha la comunitat gallega (535 euros/mes), o un 16% inferior a la mitjana, les Balears (541 euros/mes) i Múrcia (570 euros/mes).

Les disparitats del sistema són notables, però encara són molt més evidents si els imports els calculem com a despesa per càpita, com reflecteix el fet que una pensió mitjana contributiva, ajustada segons preus regionals, a Astúries és un 41% superior a la que rep un ciutadà espanyol que resideix a Galícia. Un resultat que s'obté d'aquesta anàlisi és que el sistema de pensions a Espanya dista de ser territorialment proporcional (en contra d'un dels seus principis rectors), sinó que tendeix a produir un cert efecte redistributiu de la renda en favor de comunitats autònomes més pobres.

El finançament públic de les prestacions associades a la dependència

A Catalunya el finançament públic de les prestacions associades a la dependència —també anomenades prestacions de llarga durada⁹— és escàs en relació amb altres prestacions socials universalitzades (per exemple, sanitat o educació). De fet, l'Administració espanyola es fa càrrec d'aproximadament el 30% de la despesa total,¹⁰ que tan sols representa un 0,65% del PIB espanyol, la meitat que a la resta de països Europeus (Costa-Font i Font-Vilalta, 2005). Aquest fet va motivar la reforma legislativa iniciada el desembre de

9. Malgrat tot, hi ha encara una incertesa important sobre si l'envelliment comporta una expansió de la morbiditat (vegeu Manton, 1991) o bé una contracció de la mateixa morbiditat (vegeu Fries, 1983).

10. A Catalunya els serveis socials per a gent gran representen un 0,23% del PIB català (IMSERSO, 2005).

2005 sobre el finançament de la dependència a l'Estat amb l'objectiu de crear un sistema quasi universal —és a dir, generalitzat, tot i que l'usuari participa activament en el cost dels serveis en funció de la seva capacitat— amb la qual cosa se supera l'enfocament purament “assistencialista” anterior (Casado i López-Casasnovas, 2001).¹¹

De fet no és fins l'any 2007 que es comença a implantar la Llei de promoció de l'autonomia personal i atenció a les persones dependents, cobrint les dependències més greus (nivell 1) i que ha de culminar l'any 2015 finançant prop d'un milió i mig de persones dependents a Espanya amb un cost estimat de l'1% del PIB anual (vegeu la taula 6). De moment, ofereix uns recursos estatals (12,638 milions d'euros) que cal complementin en un 50% les comunitats autònomes i es defineix com el Sistema Nacional de Dependència, emulant el cas de la sanitat (Costa-Font i Garcia, 2007).

Taula 6.

Projeccions del nombre de persones dependents a Espanya

	2005	2010	2015	2020
Nivell 1 (Gran dependència)	194.508	223.457	252.345	277.884
Nivell 2 (Dependència severa)	370.603	420.336	472.461	521.065
Nivell 3 (Dependència lleu)	560.080	602.636	648.442	697.277
Total	1.125.190	1.246.429	1.373.248	1.496.226

Font: Ministeri de Treball i Assumptes Socials (2005) i INE (2006).

Pel que fa a Catalunya, aquest sistema preveu que el finançament sigui compartit entre l'Estat i la Generalitat. El document de base per a la Llei de Serveis Socials de Catalunya (Generalitat de Catalunya, 2005) defineix com a criteri l'accés universal per a les prestacions tècniques individuals de caràcter bàsic (informació, assessorament, valoració i intervenció social) descomptant les percepcions que ja rep d'altres administracions, i estableix la participació de l'usuari en el finançament dels mòduls complementaris,

.....
11. Amb aquest model es completa un dels buits principals del desenvolupament i la consolidació dels estats del benestar europeus, malgrat que no és formalment operatiu fins el 2007, i la seva total implantació no està prevista fins el 2015.

d'acord amb el seu nivell de renda, així com el dret a escollir centre. Aquests criteris són en el procés actual d'expansió d'aquestes prestacions.

La taula 7 descriu com la cobertura de l'atenció a domicili el 2003 arribava al 3% de la població de més de seixanta-cinc anys a Espanya i de quasi el 3,5% a Catalunya. A aquesta xifra s'hi ha d'afegir la cobertura pública residencial de quasi un 1,6% a Catalunya —1,5% a l'Estat espanyol—, malgrat que el cost anual és superior a 19.000 euros, cosa que suposa un cost superior per usuari d'un 17% a Catalunya en relació amb la mitjana de l'Estat espanyol. Pel que fa als centres de dia, l'índex de cobertura indica un desenvolupament superior a Catalunya (0,22%) en comparació amb l'Estat espanyol amb un cost anual per a l'usuari també superior, malgrat que la participació d'aquest és aproximadament d'un 24%. Finalment, el servei de teleassistència sembla haver-se desenvolupat abans a l'Estat espanyol (1,8%) en relació amb Catalunya (0,65%), malgrat que el cost també és superior.

Taula 7.

Envelliment i cobertura dels serveis socials a Espanya i Catalunya

	Espanya	Catalunya
Atenció residencial pública		
Cobertura el 1999	1,15	1,40
Cobertura el 2003	1,46	1,61
Cost anual mitjà per usuari (€)	16,441	19,195
Atenció al domicili		
Cobertura el 1999	1,67	1,14
Cobertura el 2003	2,99	3,42
Cost mitjà per hora (€)	10,66	10
Centre de dia		
Cobertura el 1999	0,11	0,2
Cobertura el 2003	0,20	0,6
Cost anual mitjà per usuari (€)	5,153 (17-40% copagament)	5,875 (24% copagament)
Teleassistència		
Cobertura el 1999	0,2	0,6
Cobertura el 2003	1,8	0,5
Cost anual mitjà per usuari (€)	259,	231,

Nota: La cobertura es defineix com usuaris per cada 100 persones més grans de seixanta-cinc anys.

Font: Ministeri de Treball i Assumptes Socials (2004).

Les formes de finançament dels programes de protecció a la dependència presenten diferències importants segons els països: es distingeixen els que tenen establert un sistema de finançament obligatori (per exemple, assegurament social i/o privat contributiu a Alemanya), sistemes de gestió assistencial amb tests de mitjans (per exemple, Anglaterra o Espanya) o allí on l'assegurament és voluntari i la responsabilitat pública apareix amb la manca de recursos privats. Així, la diferència principal entre els diferents sistemes de finançament de la dependència resten en la participació o quota dels possibles finançadors, principalment el mateix usuari a través de copagaments o de contractar assegurances substitutives o complementàries a la pública, les instàncies públiques o socials competents, i el mercat financer i assegurador que permet l'assignació intertemporal dels recursos.

A diferència d'altres formes de finançament, l'assegurament voluntari de les prestacions de llarga durada als països (per exemple, Estats Units) mostra un desenvolupament inferior al 6% i representa menys d'un 1% de la despesa en dependència (Chen, 2001, Norton, 2000). Aquest fenomen s'explica entre altre raons per l'existència de fallades d'informació (Sloan i Norton, 1997), els incentius perversos per esgotar la riquesa per rebre ajuda pública (Pauly, 1990) i la manca d'incentius per dotar una assegurança pels efectes que això pot comportar en l'actitud de la família i per la voluntat de deixar recursos en herència (Zweifel i Struwe, 1996). Altres raons responen a la manca de percepció del risc i el benefici (Costa-Font i Rovira, 2004, Finkelstein i McGarry 2003), i l'existència d'altres mecanismes d'auto- finançament substituïts, com ara l'habitatge.

L'informe de l'OCDE, *Ageing, Housing and Urban Development*, del 2003 posa de manifest la necessitat de dur a terme reformes en aquest sentit, com a resultat de l'envelliment poblacional.¹² Tot plegat, comporta importants aspectes que cal tenir en compte en el disseny de les prestacions de llarga durada, entre els quals hi ha la capacitat de finançament públic de la dependència, l'existència i la necessitat d'establir incentius a l'estalvi, i el disseny dels requisits financers per accedir al finançament públic d'aquests serveis.

12. Accessible a l'adreça <http://www2.vrom.nl/Docs/internationaal/housingStats2002.pdf>.

Capacitat de l'habitatge en propietat com a instrument de finançament de la vellesa i dependència a Catalunya

La gent gran a Catalunya acostuma a tenir en agregat rendes baixes (per exemple, pensions) i nivell de riquesa superior a la mitjana, en gran part en forma d'actius immobiliaris, com són l'habitatge principal i la possessió de segona residència.

La cultura de la propietat a Catalunya, l'evolució dels preus dels actius immobiliaris i, en general, la composició relativament ben distribuïda dels balanços patrimonials de les llars catalanes conformen un coixí de seguretat molt important per a la gent gran i permet apropar la riquesa de la gent gran a Catalunya a la mitjana europea.

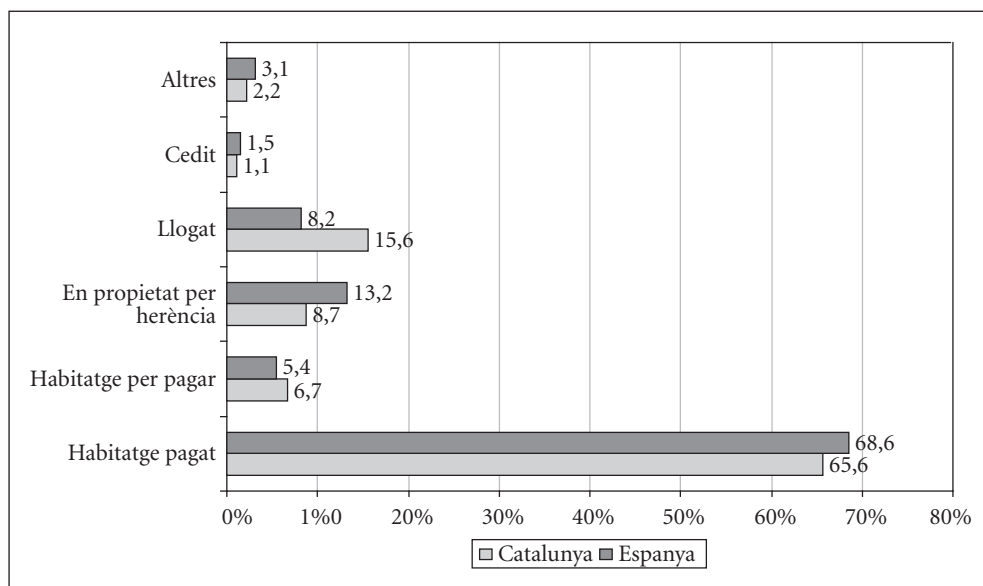
El gràfic 3 mostra com actualment la immensa majoria de la població catalana més gran de seixanta-cinc anys és propietària d'un habitatge, que a més ja té pagat. De fet, mentre que l'any 1950 més de la meitat dels habitatges a Catalunya estaven ocupats en lloguer, actualment el percentatge d'habitatges en lloguer ratlla el mínim històric, un 11%.¹³

Tanmateix, segons el Panel de Desigualtats Socials a Catalunya (PaD) en la seva tercera onada, aproximadament, el 17% de les llars catalanes disposa d'una segona residència en propietat i, d'aquestes, un 10% en té més d'una. La disposició d'una segona residència en propietat augmenta segons la classe social, des del 9% de la classe treballadora, fins al 20% en la classe mitjana propietària. També varia el grau de disposició de segona residència entre les diverses edats, de manera que se situa en el punt màxim en els trams per sobre de cinquanta anys, en què arriba a ser d'entre el 20% i el 25%. En una distribució per zones, les diferències en disposició de segona residència, en canvi, són escasses: 14,9% entre les llars de la província de Barcelona; 13,8% entre les de Girona; 15,0% entre les de Lleida, i 16,7% entre les de Tarragona.

13. Així mateix, destaquen que el mercat immobiliari espanyol té el menor percentatge d'habitatges en lloguer de tota la Unió Europea (França, 39,6%; Itàlia, 32,0%; Finlàndia, 31,9%; Bèlgica, 29,1%; Portugal, 20,8%; Grècia, 20,3%, etc.). A més, a Espanya l'any 2004 es va iniciar la construcció de 757.507 habitatges, que superen els que es van començar a construir a Alemanya (349.765) i França (239.941), conjuntament.

Gràfic 3.

Règim de tinença de l'habitatge de les persones més grans de 65 anys. Catalunya, 2004-2005

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'Idescat (2005); PaD, tercera onada; i Ministeri de Treball i Assumptes Socials (2004).

En aquest sentit, l'habitatge en propietat es constitueix com el principal actiu de la gent gran a Catalunya i, alhora, és molt generalitzat, gran part de les famílies més pobres en renda també són propietàries almenys d'un habitatge (Carreras, Mascarilla, Yegorov, 2004).¹⁴

14. En la majoria dels països en què hi ha una opció real d'accés a l'habitatge, la població prefereix la propietat i les autoritats públiques normalment ofereixen incentius a aquesta opció. Les raons econòmiques tenen, al costat d'unes altres de caràcter social i psicològic, un paper fonamental. L'habitatge en propietat és més rendible que el de lloguer si els propietaris no canvien d'habitatge amb gaire freqüència, cosa que es deu principalment al fet que la propietat gaudeix d'importants avantatges fiscals, ja que la renda imputada no està subjecta a impostos i solament un elevat grau d'impostos en la transferència de la propietat reduiria aquest avantatge a zero en el cas d'una gran mobilitat.

La mitjana d'ingressos bruts mensuals per llar a Catalunya l'any 2004 és de 1.900 euros, és menor en les llars de lloguer, de 1.230 euros, en relació amb les llars amb habitatge en propietat, de 2.270 euros, o en relació amb les llars amb hipoteca, de 2.458 euros. I si tan sols es consideren les llars amb hipoteca amb nuclis d'individus de menys de cinquanta anys, el 82% del total, la quantitat dels ingressos mensuals bruts s'incrementa fins als 2.835 euros.

En aquest punt val la pena destacar la informació que ens aporta l'Enquesta Financera de les Famílies que realitzà el Banc d'Espanya l'any 2004, en què es destaca que les llars que no gaudeixen d'habitatge en propietat tenen nivells de riquesa mitjana sis vegades inferiors (taula 8).¹⁵

Taula 8.

Renda i riquesa, mediana i mitjana, segons règim de tinença de l'habitatge

Règim de tinença de l'habitatge	% llars	Renda mediana	Renda mitjana	Riquesa mediana	Riquesa mitjana
Propietat	81,9	23,4	23,4	116,4	180,2
Altres	18,1	17,3	17,3	1,8	31,7

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Banc d'Espanya (2004).

L'Enquesta Financera de les Famílies (Banc d'Espanya, 2004) també assenyala, en el mateix sentit, que els immobles representen el 90,6% dels actius no financers de les famílies i el 79,2% dels seus actius totals, i que prop del 89% dels individus que actualment tenen entre cinquanta-cinc i seixanta-quatre són propietaris d'almenys un habitatge, i que entre els que tenen edats compreses entre seixanta-cinc i setanta-cinc

15. Cal tenir en compte que la riquesa mostra diseconomies d'escala amb la mida de la família, és a dir, com més gran és el nombre de membres de la família menor és la riquesa per membre. D'altra banda, la riquesa també creix amb l'educació, i és més gran per a les llars el cap de família de les quals treballa per compte propi. Fins i tot per als nivells relativament més elevats de renda, els actius reals continuen representant una part elevada del valor total dels actius de les famílies (80,4%). Per nivells de riquesa neta, els actius reals són relativament menys importants en els dos extrems de la distribució, encara que superen el 82% en ambdós casos.

anys, ho són el 92% (tot i que una part correspon a les anomenades amb “molta casa i pocs diners”).

A més, des de l'any 1999 fins el 2006 el mercat de l'habitatge a Catalunya ha experimentat una dinàmica expansiva en increment del nombre d'habitatges i en capacitat de mantenir creixements de preus del metre quadrat de nova construcció per sobre del 15% anual, tot i que amb diferències substancials de preus per província (taula 9).

Taula 9.

Preu de l'habitatge lliure l'any 2006 (euros/m²)

Capitals de província	Fins a dos anys d'antiguitat	Més de dos anys d'antiguitat
Barcelona	4.468,6	3.402,3
Girona	3.090,9	2.245,2
Lleida	2.052,8	1.586,6
Tarragona	2.277,3	1.861,9

Font: Ministeri d'Habitatge.

L'increment en el nombre de llars en l'última dècada ha tingut un paper especialment rellevant a l'hora d'explicar l'expansió del parc d'habitatges i el seu preu a Catalunya. En efecte, l'impacte dels canvis demogràfics sobre el mercat immobiliari català n'explica l'evolució (no sols els efectes del *baby boom* de finals de 1960 i principis de 1970, sinó també el xoc demogràfic lligat a l'emigració del període 2000-2006). Tal consideració permet no solament copsar comportaments en el mercat de treball o en la demanda del primer habitatge, sinó, posteriorment, en la demanda de segones residències o, més enllà encara, en el retard en la transmissió a les noves generacions de la seva riquesa immobiliària, en el cas que continuï el procés actual d'allargament de l'esperança de vida de les cohorts més envellides.

Així, de l'ampli conjunt de factors que afecten la riquesa en forma d'habitatge, s'aprofundeix el paper que han tingut les notables transformacions demogràfiques, de les quals es desconeix el paper específic singular que han desenvolupat. Un llistat, tot i

que no exhaustiu, d'aquests factors dóna una idea de la complexitat de l'impacte sobre el mercat d'habitatge, que depèn, a més dels factors purament demogràfics, d'altres com els socials (creació de noves llars arran de la disminució tendencial del nombre de persones per família —augment de separacions i divorcis, creixement de les llars unipersonals entre els joves, etc.—) i de fets com la immigració (taula 10).

Taula 10.

Factors de creixement del nombre de llars. Catalunya i Espanya, 1991-2001

	Factors demogràfics	Factors socials	Immigrants	Total
Catalunya	141.869	148.105	86.385	376.359
Espanya	1.272.525	578.340	484.197	2.335.063

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'Idescat.

En aquest sentit, la riquesa en forma d'habitatge és important, tanmateix, com a mecanisme d'autoassegurament de la vellesa, en tant que permet no solament finançar el mateix individu directament sinó també discriminar entre usuaris en relació amb la seva capacitat de finançament públic. Així, diferents estudis posen de manifest que la sostenibilitat financera del sistema de finançament públic de la vellesa i la dependència està altament lligada al mecanisme de participació de l'individu en el cost dels serveis d'atenció a la dependència (Costa-Font i Patxot, 2004) i, per tant, la riquesa acumulada resulta clau per garantir la viabilitat del sistema.

En aquest context, la prestació pública social generalment preveu mecanismes de participació en el cost per part de l'usuari, tot i que difereixen per comunitat autònoma, ja sigui amb caràcter general o només per a les prestacions que són substitutòries de la llar. A més, les aportacions econòmiques dels usuaris i dels seus familiars han estat les que s'han incrementat més proporcionalment aquests darrers anys. Actualment, a Catalunya el filtre d'entrada al circuit d'ajudes econòmiques valora tant ítems socials com econòmics. Tan és així que en el sistema de puntuació es té en compte la situació sociofamiliar, l'estat psicofísic de la persona, els seus ingressos, l'edat i el valor de l'habitatge i, quan és possible, el patrimoni en general. No obstant això, a les persones

que no poden sufragar aquest cost se'ls aplica un percentatge (al voltant del 75%-80% segons comunitats autònomes) sobre els seus ingressos, normalment la pensió, i en algunes comunitats autònomes, directament sobre el patrimoni immobiliari.

La taula 11 resumeix els resultats de diferents entrevistes fetes als responsables de Serveis Socials dels diferents ajuntaments de les diferents comunitats autònomes, en què es pot observar com la majoria de comunitats autònomes es fan càrrec de la diferència que cal aportar en cas que el percentatge de la renda aplicat no arribi a cobrir aquest màxim estipulat, mentre que en unes altres aquesta diferència va generant un deute que caldrà liquidar quan arribi el final de l'estada en el centre a partir d'unes garanties reals sobre els béns de l'usuari. S'observa també que diferents comunitats autònomes incorporen el patrimoni immobiliari com a filtre per accedir als ajuts públics.

Taula 11.
Habitatge, finançament i accés a centres residencials, per comunitats autònomes

	La comunitat autònoma se'n fa càrrec	Valora el valor de l'habitatge i/o del patrimoni com a filtre
Andalusia	Sí	No
Balears	Sí	Sí
Múrcia	Sí	No
Madrid	Sí	Sí
Navarra	Sí, però amb reconeixement de deute	Sí
Aragó	Sí	Sí
País Basc	Sí, però amb reconeixement de deute	Sí
Catalunya	Sí	Sí
País Valencià	Sí	No
Astúries	Sí, però amb reconeixement de deute	No
Extremadura	Sí	Sí
Rioja	Sí, però amb reconeixement de deute	Sí
Castella i Lleó	Sí, però amb reconeixement de deute	2a residència
Castella-La Manxa	Sí	No
Galícia	Sí	No
Canàries	Sí, però amb reconeixement de deute	No

Font: Elaboració pròpia a partir d'entrevistes als representants de diferents comunitats autònomes, 2005.

En resum, podem concloure que l'expansió de l'habitatge en propietat dels darrers anys a Catalunya i la seva revalorització conforma un "coixí de seguretat econòmica" força generalitzat entre la població catalana que, conjuntament amb la generalització potencial d'instruments com la hipoteca inversa i variants com la pensió hipotecaria, que s'analitzen en els apartats següents, esdevenen un conjunt d'alternatives de finançament de la vellesa complementàries a les tradicionals.

Així, si tradicionalment s'ha analitzat l'habitatge com a bé de consum i bé d'inversió (Hancock, 1998), en aquest treball volem constatar que és a més un actiu de reserva que compleix les funcions d'estalvi per a la jubilació/dependència. És a dir, com a bé de consum produeix serveis residencials d'allotjament, com a actiu pot aportar al propietari una rendibilitat (l'estalvi d'haver de pagar un lloguer cada mes i un guany de capital en cas de revenda posterior a l'adquisició) i com a actiu de reserva és vist per moltes famílies catalanes com un estalvi davant incontinències futures, imprevistos com ara malalties, situacions de dependència o dificultats econòmiques en el període de jubilació, fins al punt que en aquest sentit, per a una gran part de la població, és "la millor pensió addicional possible".¹⁶

VELLESA I DEPENDÈNCIA A CATALUNYA: UNA RADIOGRAFIA COMPLEMENTÀRIA MITJANÇANT L'ANÀLISI DE LES DADES DEL PAD, TERCERA ONADA

Amb l'objectiu d'aprofundir en l'estudi del finançament de la vellesa i la dependència a Catalunya els autors vam suggerir l'any 2003 a la Fundació Jaume Bofill incloure en el Panel de Desigualtats Socials de Catalunya (PaD), a la tercera onada (referida a l'any 2004), un apartat especial dedicat a la vellesa i la dependència (preguntes 273 a 278) que no s'havien considerat en les onades anteriors.¹⁷

16. Segons dades de l'IMSERSO (2002) de la riquesa de la gent gran, el 82% està constituïda pel valor del seu habitatge i tradicionalment ha esdevingut un mecanisme de transferència intergeneracional de recursos entre individus (herència).

17. Tot i que una enquesta panel incorpora la possibilitat d'una visió longitudinal de la realitat, en aquest punt sobre la vellesa, la dependència i l'habitatge la fotografia no sol modificar-se cada any i, en aquest sentit, la visió es pot copsar cada cert nombre d'anys.

Les dades obtingudes, a més de proporcionar informació nova envers la capacitat de l'habitatge en propietat com a instrument de finançament de la vellesa a Catalunya, permeten obtenir informació de moments especialment crucials en la vida dels individus, com és el procés de transició treball-jubilació, i lligar-la amb la situació financera i de riquesa d'aquest tram d'edat de la població catalana, que és, sota qualsevol consideració, el pas previ per poder fer recomanacions de política social.

La tercera onada del PaD

El Panel de Desigualtats Socials a Catalunya (PaD) té com a univers el conjunt de llars privades de Catalunya. Es tracta d'una enquesta panel, la qual cosa significa fer un seguiment, al llarg del temps, d'una mostra original de llars i individus.¹⁸ El mètode de realització de l'enquesta consisteix a entrevistar tots els membres de setze anys i més de les llars de la mostra original. Es fan entrevistes personals als domicilis particulars mitjançant el mètode CAPI (assistides per ordinador). S'administren tres tipus de qüestionaris per llar: a) un qüestionari de llar que recull informació referent al conjunt de la llar i que ha de respondre un sol membre (l'informant principal); b) un qüestionari individual que recull informació referent a cada membre de setze anys i més que ha de respondre cadascun d'aquests membres, i c) un qüestionari *proxy*, que és una versió reduïda del qüestionari individual i que ha de respondre un informant indirecte, en cas que algun membre no pugui o no vulgui participar.

El tipus de mostreig és de distribució a proporcional a escala provincial i proporcional, pel que fa a la grandària del municipi, del nombre de llars a entrevistar. La selecció és aleatòria, sistemàtica i polietàpica de les primeres unitats mostrals (seccions censals), segons variables d'estratificació territorial i social (àrea geogràfica, grandària del municipi, estructura social i situació ocupacional); i la selecció aleatòria simple es reserva a les unitats mostrals finals (domicilis de les llars que cal entrevistar en les primeres

18. La mostra original consta de 2.000 llars catalanes amb un marge d'error del $\pm 2,78\%$ (per a resultats globals de llars i un IC del 95,5%) i del $\pm 1,67\%$ (per a resultats globals individuals amb un IC del 95,5%).

unitats mostrals). Concretament, la mostra de la tercera onada, que data de l'any 2004, l'ha componen 4.819 individus membres de llars que pertanyen a 1.693 llars vàlides entrevistades (1.576 llars originals i 57 llars noves). Ara bé, hem de constatar que les preguntes referents a qüestions relatives a la dependència se centren al voltant d'una submostra específica de persones amb les característiques següents: *i*) tenir cinquanta

Taula 12.

Descripció de la mostra d'individus de referència del PaD

Variables	Freqüència	Percentatge (%)
Sexe:		
Home	568	44,8
Dona	701	55,2
Edat:		
De 50 a 59 anys	505	39,8
De 60 a 69 anys	349	27,5
De 70 a 79 anys	279	21,9
De 80 anys o més	136	10,8
Estat civil:		
Casat/ada	969	76,4
Solter/a	63	4,9
Separat/ada legalment	33	2,6
Divorciat/ada	32	2,5
Vidu/Vídua	172	13,6
Nivell d'estudis:		
Sense estudis/analfabet	424	33,4
Estudis primaris	485	38,3
Estudis secundaris	195	15,4
Estudis universitaris	158	12,5
Altres estudis	5	0,4
Estatut laboral:		
Empleat	403	31,8
Aturat	25	2,0
Pensionista	541	42,6
Inactiu	300	23,6

(N = 1.269)

Nota: Estadístics calculats utilitzant els pesos mostrals transversals de les persones entrevistades de la mostra.

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

anys o més, *ii*) ser persona entrevistada i *iii*) ser individu de referència de la llar i el cònjuge. Així doncs, la nostra mostra d'interès es redueix a 1.269 individus i 827 llars (un 25% i un 52%, respectivament) que representen un univers d'1.582.803 persones.

La taula 12 ens ofereix una breu descripció de les persones de referència del nostre estudi que són presents a la tercera onada del PaD. La proporció de dones és més gran (55%) que la d'homes (45%) i el grup relativament més nombrós és el de menys edat (un 40% per a la cohort de cinquanta a cinquanta-nou anys), per bé que la seva representativitat va, lògicament, minvant amb l'envelliment de la població. Com es podia esperar una gran majoria són persones casades (76%) i amb estudis entre primaris i de grau inferior (72%), i pel que fa a l'activitat laboral, una bona part (43%) són pensionistes i un (32%) romanen encara empleats.

D'altra banda, com evidencia la taula 13, el 85% de les llars del nostre interès l'any 2004 vivien en habitatges de propietat mentre que el 15% residien de lloguer. Aquest resultat coincideix, gairebé, amb les estimacions del darrer cens d'habitatges de 2001 (INE, 2004) que situa la taxa de propietat en el 83,3% i la de lloguer, en el 16,4%.

Taula 13.

Descripció de la mostra de llars de referència del PaD

Variables	Freqüència	Percentatge (%)
Regim de tinença de l'habitatge:		
Propietari	707	85,45
Lloguer	120	14,55
Preu de venda de l'habitatge:		
Menys de 100.000 euros	60	7,22
De 100.000 a 200.000 euros	298	35,99
De 200.000 a 300.000 euros	126	15,22
De 300.000 a 400.000 euros	57	6,86
Més de 400.000 euros	66	7,93
NS/NC	221	26,79

(N = 827)

Nota: Estadístics calculats utilitzant els pesos mostrals transversals de les llars entrevistades de la mostra.

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

A més, la gran majoria de la població més gran de cinquanta anys vivia en habitatges de propietat totalment pagats¹⁹ i el valor d'aquests immobles oscil·lava entre 100.000 i 300.000 euros. Com hem comentat anteriorment, aquest tram d'edat és alhora en proporció relativa el que més posseeix en propietat segones residències.

La taula 14 presenta una estimació del nivell de la renda de les llars de referència. Seguint les recomanacions de Ramos i Ayllón (2007), la mesura de renda emprada són els ingressos anual nets de la llar referits a l'any 2003. D'altra banda, com és usual en moltes enquestes, la persona entrevistat pot optar per revelar aquesta informació de manera puntual (en euros o en pessetes) o bé en intervals de renda. Aquest fet ens ha dut a imputar una renda a cada llar utilitzant, senzillament, la renda mitjana de l'interval per a les llars que declaren un rang d'ingressos.²⁰ Amb el propòsit de derivar una mesura d'ingressos individual, els ingressos de la llar s'han transformat en termes equivalents per la via d'emprar el nombre de membres de la llar elevat a 0,5. Així

Taula 14.

Estimació de la renda neta de la llar (euros/any)

	Any 2003 (en euros)
Renda neta mitjana de la llar	20.880,50 (19.103,30)
Renda neta mediana de la llar	15.050,00
Renda neta equivalent mitjana	13.732,82 (10.726,8)
Renda neta equivalent mediana	10.624,50

(N = 827)

Nota: Entre parèntesi es presenta la desviació estàndard. L'estimació s'ha fet utilitzant els pesos mostrals transversals de les llars entrevistades de la mostra. La imputació de la renda ha seguit els criteris de Ramos i Ayllón (2007). El terme *equivalent* es defineix com els membres de la llar elevats a 0,5.

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

19. Pel que fa a la compra d'habitatges, el nombre de llars que estaven pagant préstecs o hipoteques pels seus habitatges se situava prop de les 700.000 a Catalunya el 2004. El pagament per la compra de l'habitatge es concentrava marcadament en els trams d'edats compresos entre vint-i-cinc i cinquanta anys. L'import mitjà del pagament mensual de les hipoteques era de 490 euros mensuals.

20. Per a l'interval obert (60.000 euros i més) s'ha imputat arbitràriament un valor de 66.000 euros.

doncs, s'estima una renda mitjana anual de les llars (de referència d'aquest estudi) de justament 20.880,50 euros l'any 2003 (desviació estàndard: 19.103,30 euros), i una renda mediana de 15.050,00 euros. Val a dir que la distribució dels ingressos de la llar per a tota la mostra és molt similar, com no podia ser d'altra manera, a l'estimada per Ramos i Ayllón (2007). Un cop es té en compte que les llars analitzades poden diferir en la seva composició, tant pel que fa al nombre de membres com a les edats que tenen, s'estima una renda mitjana (mediana) neta anual equivalent de 13.732,82 euros (10.624,50 euros).

Preferències residencials dels catalans en situació de dependència

El primer bloc de preguntes plantejades en relació amb la vellesa i la dependència, incloses en el PaD, tercera onada, pretenen informar sobre les preferències individuals envers l'atenció personal en situació de dependència. Concretament, la primera pregunta persegueix conèixer com li agradaria a la persona entrevistada afrontar la seva vellesa en cas que no pogués valdre's per ella mateixa.

Com caldria imaginar, una àmplia majoria de la població de 50 anys i més de Catalunya (69%) declaren que els agradaria passar l'etapa final de la vida en situació de dependència en l'habitatge o llar propi, ja sigui en companyia de les seves famílies o amb assistència externa. Davant aquesta realitat, contrasta el fet que un percentatge més petit, al voltant del 18%, declaren que els agradaria passar la vellesa (en cas de requerir ajuda) en una residència (taula 15).

La taula 15 també ens mostra que si bé no hi ha pràcticament diferències de gènere quant a la preferència per envellir a la llar pròpia, sí que n'hi ha quan es materialitza amb l'atenció rebuda. Així, mentre que els homes expressen una major preferència relativa per envellir a casa amb la cura d'un familiar (55% dels homes davant 40% de les dones), les dones mostren un major desig relatiu per contractar una tercera persona (30% de les dones davant 12% dels homes). Es podria argumentar que aquest resultat té a veure, entre altres raons potser econòmiques, amb el menor grau d'autonomia en

Taula 15.

Com li agradaria afrontar la vellesa suposant que no pogués valdre's per si mateix/a?

	Percentatge (Total)	Percentatge (Homes)	Percentatge (Dones)
A casa meva amb assistència familiar	46,69	54,79	40,11
A casa meva amb assistència d'algú contractat	21,89	12,01	29,91
A casa dels fills o filles	7,30	8,40	6,42
En una residència	17,99	17,05	18,76
Altres	3,10	4,01	2,36
NS/NC	3,02	3,74	2,58
Total	100	100	100
Nombre d'observacions mostrals	1.269	562	707

Nota: L'estimació s'ha fet utilitzant els pesos mostrals transversals de les persones entrevistades de la mostra.

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

l'exercici de les activitats domèstiques que, en general, posseeixen els homes davant les dones. Aquest resultat és compatible amb les preferències manifestades en altres estudis com el de Costa-Font, Elvira i Mascarilla (2006) o Costa-Font, Gil i Mascarilla (2007) per al cas espanyol.

Certament, una realitat molt distinta a les preferències dels catalans analitzada prèviament és la informació que aporta la segona pregunta respecte a com creuen que afrontaran la seva vellesa, en cas de no valdre's per ells mateixos. La taula 16 és summa-ment concloent. Les dades indiquen que un 26% pensen que passaran la seva vellesa a casa amb l'assistència d'algun familiar (davant el 47% que ho desitjarien) i un 16% creuen que la passaran a casa, però amb l'ajuda de personal extern contractat (quan ho desitgen el 22%). D'altra banda, augmenta el percentatge que creu que envellirà en una residència (el 21% davant un desig del 18%).

Encara que d'una altra magnitud, la taula 16 torna a palesar les diferències de gènere abans apuntades: els homes, molt més que no pas les dones, creuen que passaran la seva vellesa a casa amb l'ajut de familiars en cas de tenir dificultats de mobilitat (33%

Taula 16.

Com creu que afrontarà la vellesa suposant que no pugui valdre's per si mateix/a?

	Percentatge (Total)	Percentatge (Homes)	Percentatge (Dones)
Sol a casa meva sense assistència	2,58	2,24	2,86
A casa meva amb assistència familiar	26,03	33,09	20,30
A casa meva amb assistència d'algú contractat	16,26	13,77	18,28
A casa dels fills o filles	6,81	5,13	8,18
En una residència	21,38	21,02	21,50
Altres	2,37	2,66	2,14
No pertinent (actualment no pot valdre's per si mateix/a)	0,04	0,00	0,07
NS/NC	24,63	22,10	26,68
Total	100	100	100
Nombre d'observacions mostrals	1.269	562	707

(N = 1.269)

Nota: L'estimació s'ha fet utilitzant els pesos mostrals transversals de les persones entrevistades de la mostra. Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

dels homes davant 20% de les dones). Per la seva part, les dones es veuen, en un percentatge més elevat, residint a casa però amb algú contractat (18% de les dones davant 14% dels homes). És revelador constatar com quasi un 25% de la mostra no sap/no contesta quan se l'interroga sobre com afrontarà la seva vellesa.

Venda de l'habitatge i rebuda d'atenció

Amb estreta connexió amb les qüestions analitzades sobre les preferències individuals i l'atenció personal, el PaD, tercera onada, es proposa investigar, d'una banda, la situació financera que pronostiquen les persones entrevistades que tindran en un futur no llunyà i, d'altra banda, si estarien disposats a despendre's de patrimoni perquè amb els diners obtinguts tinguessin cura d'ells en cas de necessitat.

La taula 17 mostra els resultats de la primera d'aquestes preguntes: aproximadament un de cada tres catalans més grans de cinquanta anys pensava el 2004 que podrien arribar

a tenir dificultats econòmiques durant la seva vellesa, davant un 54% que considerava que no en tindrien. Les diferències per sexe, més que no pas per edats, són altra vegada considerables: una àmplia majoria d'homes, 62%, opinava que no tindrien escassetats durant la seva vellesa, davant una visió més pessimista de les dones, ja que sols un 48% participava d'aquesta opinió.

Taula 17.

Pensa que pot tenir dificultats econòmiques durant la seva vellesa?

	Percentatge (Total)	Percentatge (Homes)	Percentatge (Dones)
Si	30,33%	25,20%	34,49%
No	54,08%	62,09%	47,58%
NS/NC	15,60%	12,71%	17,93%
Total	100%	100%	100%
Nombre d'observacions mostrals	1.269	562	707

Nota: L'estimació s'ha fet utilitzant els pesos mostrals transversals de les persones entrevistades de la mostra.

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

A continuació la taula 18 presenta l'evidència empírica respecte de la disposició de la gent gran a intercanviar patrimoni per liquiditat com a mecanisme per finançar l'atenció derivada de situacions de dependència. Doncs bé, segons estimacions basades en el PaD, tercera onada, un percentatge tant alt com el 60% de catalans més grans de cinquanta anys estarien disposats a vendre el seu habitatge en cas de necessitat, col·lectiu que augmenta fins als dos terços en el cas de ser propietaris.²¹ En canvi, un 20% declaraven que no vendrien el seu habitatge perquè tinguessin cura d'ells.

Val la pena subratllar que aquesta pregunta es podria també interpretar com una *proxy* d'altres mecanismes alternatius de finançament, com ara la disposició a contractar una *hipoteca inversa* que, com s'analitza en l'apartat següent, permet envellir a casa

21. Esmentar que el valor del 2,36% de la taula 18 fa referència a persones a les quals se'ls ha cedit l'habitatge de manera gratuïta.

tot conservant la propietat i anar rebent uns diners mensuals a càrrec d'un hipoteca envers l'actiu subjacent de garantia que és el mateix habitatge.

Taula 18.

Si tinguéssis dificultats econòmiques de vell/a es vendria el seu habitatge perquè amb els diners de la venda tinguessin cura de vostè?

	Percentatge (Total)	Percentatge (Propietaris)
Sí	59,64	66,44
No	19,78	22,36
No pertinent (el seu habitatge no és de propietat)	12,31	2,36
NS/NC	8,27	8,83
Total	100	100
Nombre d'observacions mostrals	1.269	1142

Nota: L'estimació s'ha fet utilitzant els pesos mostrals transversals de les persones entrevistades de la mostra.

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

Segons aquestes dades, una interpretació suggeriria, encara que indirectament, que a Catalunya hi ha sens dubte una profunda i arrelada cultura en favor de l'herència, ja que si els individus no es veuen sotmesos a circumstàncies greus o excepcionals que els obliguin a optar per altres alternatives, en general, es prefereix mantenir el patrimoni per cedir-lo als descendents. Curiosament, quasi bé no hi ha diferències apreciables en relació amb la disposició de vendre l'habitatge quan separem els col·lectius entre els que declaren que tindran dificultats econòmiques dels que pensen que no, un cop tots ells declaren ser propietaris del seu habitatge. En altres paraules, si es relaxa la condició de propietari el que trobem és que el col·lectiu que afirma que no passarà dificultats econòmiques està relativament més disposat a vendre la seva propietat, 62%, en front del 52% entre els que sí que veuen que tindran dificultats financeres. Aquest fet es pot explicar, en part, pel paper de seguretat i de coixí que compleix l'habitatge per a les famílies menys adinerades d'una societat.

Per la taula 19 sabem que el percentatge de catalans propietaris que vendrien l'habitatge, en cas de necessitat, varia inversament amb l'edat: un 73% entre el grup relativament

més jove (cinquanta i cinquanta-nou anys), un 68% entre el grup de seixanta a seixanta-nou anys i, aproximadament, un 55% entre el grup de més grans de setanta anys. Així doncs, com més jove és l'individu més s'opta, proporcionalment, per la venda de l'habitatge, aspecte emparentat amb la cultura més forta de l'herència, o a no desinvertir si no és extremadament necessari, entre la gent més gran.

Taula 19.

Distribució per edats de la disposició a vendre l'habitatge en cas de ser propietari

	Percentatge (Total)	Percentatge (50-59)	Percentatge (60-69)	Percentatge (70-79)	Percentatge (80 +)
Si	66,44	73,68	68,34	54,79	55,48
No	22,36	13,02	22,40	33,26	38,51
No pertinent (el seu habitatge no és de propietat)	2,36	3,86	1,06	1,59	1,29
NS/NC	8,83	9,44	8,20	10,36	4,72
Total	100	100	100	100	100
Nombre d'observacions mostrals	1142	480	304	258	100

Nota: L'estimació s'ha fet utilitzant els pesos mostrals transversals de les persones entrevistades de la mostra.

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

Finalment, les nostres estimacions palesen l'existència d'una relació positiva encara que no lineal entre la tendència a vendre la casa per finançar les despeses d'atenció personal i el grau de formació. Efectivament, la taula 20 evidencia que el percentatge de catalans propietaris més grans de cinquanta anys que vendrien l'habitatge és menor entre els qui no tenen estudis (59%), aquest col·lectiu va creixent fins a assolir un màxim entre els que tenen educació secundària (82%) i partir d'aleshores decreix entre els que afirmen tenir estudis universitaris (67%).

Taula 20.

Distribució per nivell d'estudis de la disposició a vendre l'habitatge en cas de ser propietari

	Percentatge (Total)	Percentatge (Sense estu- dis)	Percentatge (Primaris)	Percentatge (Secundaris)	Percentatge (Universitaris)
Sí	66,44%	58,81%	66,88%	82,08%	67,18%
No	22,36%	29,62%	21,15%	8,99%	22,15%
No pertinent (el seu habitatge no és de propietat)	2,36%	2,74%	3,59%	--	0,6%
NS/NC	8,83%	8,84%	8,28%	8,94%	10,07%
Total	100%	100%	100%	100%	100%
Nombre d'observacions mostrals	1142	330	510	155	141

Nota: L'estimació s'ha fet utilitzant els pesos mostrals transversals de les persones entrevistades de la mostra.

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

DETERMINANTS DE LA PREDISPOSICIÓ A VENDRE L'HABITATGE EN CAS DE NECESSITAT

Arran de l'anàlisi descriptiva de la secció precedent, a continuació es vol estudiar des d'un vessant totalment empíric quin és l'impacte que una sèrie de determinants de tipus socioeconòmic tendeixen a exercir sobre la predisposició individual a vendre l'habitatge perquè amb els diners obtinguts, i en cas de necessitat, tinguessin cura d'un mateix.

L'enfocament estadístic més adient per analitzar models on la variable dependent és de tipus dicotòmica són els anomenats models de regressió binaris o models de probabilitat no lineals, com ara els models *Probit* o *Logit*.²² La base de dades en què es recolza aquesta anàlisi és la nostra mostra de referència derivada del PaD, tercera onada.

22. Una variable dicotòmica o binària típicament pren un valor igual a 1 (resultat positiu o que succeeix) i 0 (negatiu o no succeeix).

El nostre interès és calcular la probabilitat que una persona propietària del seu habitatge de més de cinquanta anys es decideixi a vendre'l per finançar-se, amb el recursos obtinguts, l'atenció de dependència (y_i^*), variable d'altra banda de *tipus latent* o no observable per part de l'analista, i que s'aproxima per un conjunt de variables independents observables donades per l'equació

$$y_i^* = X_i\beta + \varepsilon_i$$

on i indica l'observació, X el vector de regressors, β els paràmetres associats i ε és el terme d'error [$\varepsilon_i \approx N(0, \sigma^2)$]. No obstant això, com que no podem observar la variable latent el que observem és, en lloc seu, una variable binària y que s'expressa com:

$$y_i = \begin{cases} 1 & \text{si } y_i^* > 0 \\ 0 & \text{si } y_i^* \leq 0 \end{cases}$$

de manera que casos amb valors positius de y^* s'observen en l'enquesta com a $y = 1$ (resposta afirmativa a la qüestió analitzada), mentre que casos amb valors negatius de y^* són observats en l'enquesta com a $y = 0$ (resposta oposada). De manera que és cert que per al conjunt de regressors X ,

$$\Pr(y = 1 \mid X) = \Pr(y^* > 0 \mid X) = \Pr(\varepsilon > -[X\beta] \mid X)$$

i aquesta equació mostra que la probabilitat analitzada depèn de la distribució del terme d'error, ε . Si s'assumeix que la distribució d' ε segueix una normal amb $\text{Var}(\varepsilon) = 1$, aleshores tenim un model de probabilitat anomenat *Probit*.²³ El model *Probit* s'estima a través del mètode de la màxima versemblança (ML).

La taula 21 documenta la relació de variables independents que s'han ajustat per estimar el model. Un primer grup de determinants de la decisió de vendre l'habitatge que incorporem en l'anàlisi són el gènere, l'edat i l'estat civil. Quant a l'edat s'ha optat per modelar-la via variables *dummy* definint grups d'edat. El mateix procediment s'ha emprat per transformar una variable multinomial com és l'estat civil en quatre variables *dummy* (solter/a, casat/ada, separat/ada o divorciat/ada i vidu/vídua). A continuació,

23. Si, en canvi, s'assumeix que segueix una $\text{Var}(\varepsilon) = \pi^2/3$, aleshores tenim un model de probabilitat *Logit*.

Taula 21.
Definicions de les variables, mitjana i desviació estàndard

Variable	Definició	Mitjana	Desv. St.
Dependent:			
Venda habit.	Variable <i>dummy</i> : 1 si disposat a vendre l'habitatge; 0 altre	0,6644	0,4722
Independents:			
Home	Variable <i>dummy</i> : 1 home; 0 dona	0,4535	0,4978
Edat 50-59	Variable <i>dummy</i> : 1 edat 50-59; 0 altre	0,4175	0,4931
Edat 60-69	Variable <i>dummy</i> : 1 edat 60-69; 0 altre	0,2726	0,4453
Edat 70-79	Variable <i>dummy</i> : 1 edat 70-79; 0 altre	0,2121	0,4088
Edat 80 i +	Variable <i>dummy</i> : 1 edat 80 i +; 0 altre	0,0978	0,2971
Solter/a	Variable <i>dummy</i> : 1 solter/a; 0 altre	0,0474	0,2126
Casat/ada	Variable <i>dummy</i> : 1 casat/ada; 0 altre	0,7854	0,4105
Separat/ divorciat	Variable <i>dummy</i> : 1 separat/ada o divorciat/ada; 0 altre	0,0442	0,2056
Vidu/Vídua	Variable <i>dummy</i> : 1 vidu/vídua; 0 altre	0,1230	0,3284
Logaritme de riquesa	Logaritme de la riquesa equivalent	11,736	0,6025
Logaritme de renda	Logaritme de la renda anual neta equivalent	9,3613	0,6433
No estudis	Variable <i>dummy</i> : 1 sense estudis; 0 altre	0,3260	0,4687
Estudis primaris	Variable <i>dummy</i> : 1 estudis primaris; 0 altre	0,3758	0,4843
Estudis secundaris	Variable <i>dummy</i> : 1 estudis secundaris; 0 altre	0,1554	0,3623
Estudis universitaris	Variable <i>dummy</i> : 1 estudis universitaris; 0 altre	0,1387	0,3456
Altres estudis	Variable <i>dummy</i> : 1 altres estudis; 0 altre	0,0040	0,0634

Nota: L'estimació s'ha fet utilitzant els pesos mostrals transversals de les persones entrevistades de la mostra.

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

s'han definit dues variables contínues, que són la renda i la riquesa: la renda es refereix als ingressos anuals nets de l'any 2003 en termes equivalents i expressada en logaritmes, i la riquesa —també en termes equivalents i en logaritmes— s'ha aproximat per la variable interval del PaD, tercera onada, que interroga sobre el preu de venda que cada entrevistat creu que pot obtenir del seu habitatge.²⁴ Finalment, el model considera

24. Aquí simplement s'ha imputat la mitjana de l'interval per derivar una estimació puntual del preu de venda.

diverses variables binàries sobre el nivell d'estudis assolits (sense estudis, primaris, secundaris, universitaris i altres).

En principi, caldria esperar que el model mostrés una relació inversa entre edat i disposició a vendre l'habitatge, que posaria de manifest segurament, com s'ha comentat prèviament, un fet generacional en la favorable inclinació en la liquidació del patrimoni per finançar l'atenció de dependència. No està clar, en canvi, quina és la influència que poden exercir variables com la renda, la riquesa i el nivell d'estudis. D'una banda, es pot esperar un efecte positiu evidenciant que com més renda (riquesa) i educació, més elevat és el valor de l'immoble i més són els recursos que se'n poden obtenir del traspàs. D'altra banda, se'n pot deduir una repercussió negativa, ja que com més elevats són els valors d'aquestes variables per a una persona menys necessari pot ser vendre l'habitatge per procurar-se fons addicionals de finançament. També cal esmentar que per evitar problemes de multicolinealitat s'ha omès una categoria dins de cada variable explicativa binària. Concretament, les categories de referència són: dona, més grans de vuitanta anys, vídua i sense estudis.

La taula 22 ofereix els resultats de l'estimació estadística d'un model *Probit* per a tres diferents especificacions economètriques: la primera inclou particularment la variable renda, la segona, les variables educatives i la tercera, totes dues. El test de Wald ens assegura la significació estadística conjunta del model i el valor de l'estadístic Pseudo R^2 dona valors (5,1% a 6,4%) que en l'àmbit microeconomètric no són menyspreables.

El primer que cal constatar és que segons les nostres dades del PaD, tercera onada, ni el gènere ni l'estat civil del col·lectiu de referència, catalans més grans de cinquanta anys i propietaris, tenen una incidència sobre la predisposició a vendre l'habitatge en cas de necessitat per recaptar fons extres. Quant a l'edat, com podria esperar-se, només els individus relativament més joves (cinquanta a cinquanta-nou anys) mostren una probabilitat estadísticament significativa a liquidar l'habitatge per generar nous recursos, com també el grup d'edat de seixanta a seixanta-nou anys en el model 2.

Per tant, com ja se subratllava al tercer apartat del treball, donada l'elevada edat del col·lectiu analitzat, podem concloure que a Catalunya hi ha un efecte generacional

respecte de la cultura de l'herència i/o de transformar el patrimoni en líquid que és menys (o més) intensa en les cohorts relativament més joves (o grans).²⁵

Taula 22.
Resultats de l'estimació Probit

	Model 1	Model 2	Model 3
	Coefficients	Coefficients	Coefficients
Constant	-2,5654*** (0,8976)	-0,6807 (0,7874)	-1,8572* (0,9671)
Home	-0,0070 (0,0908)	-0,0449 (0,0895)	-0,0586 (0,0920)
Edat 50-59 anys	0,4171** (0,1735)	0,5060*** (0,1671)	0,2900* (0,1766)
Edat 60-69 anys	0,2701 (0,1739)	0,3582** (0,1678)	0,2419 (0,1759)
Edat 70-79 anys	-0,0685 (0,1748)	0,0548 (0,1697)	-0,0742 (0,1771)
Solter/a	0,3352 (0,2647)	0,3124 (0,2559)	0,3604 (0,2650)
Casat/ada	0,0295 (0,1445)	0,0888 (0,1409)	0,0531 (0,1470)
Separat/ada o divorciat/ada	-0,1437 (0,2644)	-0,1753 (0,2583)	-0,1706* (0,2650)
Logaritme de riquesa equivalent	-0,0183 (0,0704)	0,0405 (0,0659)	-0,0380 (0,0718)
Logaritme de renda equivalent	0,3206*** (0,0792)	-----	0,2495*** (0,0864)
Estudis primaris		0,3733*** (0,1057)	0,3129*** (0,1087)
Estudis secundaris		0,5859*** (0,1546)	0,5753*** (0,1679)
Estudis universitaris		0,4765*** (0,1568)	0,3390* (0,1749)
Altres estudis		-0,6039 (0,7234)	-----
N	928	970	926
Test de Wald	57.26	65.02	68.93
Pseudo R ²	0,0515	0,0549	0,0639

Nota: Entre parèntesis tenim els errors estàndards estimats robustament. Categories de referència: dona, més grans de vuitanta anys, vídua i sense estudis. Significació estadística: (*) 10%, (**) 5% i (***) 1%.
Font: Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

25. Un resultat similar, però referit a Espanya, és el que arriben els autors en el seu estudi de la hipoteca inversa (Costa-Font, Gil i Mascarilla, 2007).

Un altre resultat interessant de les estimacions és el paràmetre positiu i estadísticament significatiu de la renda equivalent, la qual cosa indicaria que a mesura que augmenta la renda de la població catalana de referència (recordem-ho de més grans de 50 anys i propietaris) més gran és la probabilitat que s'opti per vendre l'habitatge per finançar l'atenció de llarga durada. En aquest sentit, sembla que domina l'efecte que associa un nivell adquisitiu més elevat a un valor més elevat de l'immoble i a més possibilitats d'obtenir recursos via la seva transmissió, i això es tradueix en una inclinació més gran a vendre aquest patrimoni. Val a dir que és plausible pensar que en la mesura en què al llarg del temps arribin cohorts amb més recursos a aquestes edats i, ahora, la cultura de l'herència vagi perdent arrelament, es pot entreveure un recurs de la població més gran a usar el patrimoni, mitjançant fórmules com la hipoteca inversa, per tal de finançar-se nivells de consum més elevats o l'atenció de la salut i la dependència.

Per part seva, la variable riquesa, aproximada pel valor autodeclarat de venda de l'habitatge propi, no és estadísticament significativa i no exerceix cap impacte sobre la venda de l'habitatge. Aquest resultat, que fins a cert punt és sorprenent, es podria justificar després d'observar que la majoria de les persones entrevistades declaren valors d'immobles relativament baixos, per bé que estan referits a l'any 2004.²⁶

Finalment, el nivell d'estudis té una influència positiva i estadísticament significativa (excepte per a la categoria "altres estudis") en la probabilitat de vendre l'habitatge. En particular, trobem que aquest efecte no és lineal, sinó que creix amb la formació de l'individu i assoleix un màxim per als estudis secundaris.

LA HIPOTECA INVERSA A CATALUNYA: EVIDÈNCIA EMPÍRICA

La propietat d'un habitatge per part d'una llar està estretament vinculada a la seva capacitat de compra i, per tant, a la dinàmica d'obtenció d'ingressos o de generació

26. De fet, es podria interpretar que opera un cert biaix informatiu, en el sentit d'un relatiu desconeixement sobre els preus del mercat immobiliari per part d'una població no habituada, d'altra banda, a les transaccions en aquests mercats.

d'estalvi, tant actual com futura, així com a la capacitat d'endeutament contra aquests ingressos futurs. En aquest sentit, i tal com hem assenyalat en el segon apartat d'aquest treball, la generalització de la propietat a Catalunya en combinació amb l'evolució dels preus dels actius immobiliaris i en general la transformació dels balanços patrimonials de les llars catalanes poden arribar a ser un coixí en un marc d'envelliment de la població amb implicacions directes sobre els factors determinants del consum i la inversió, i el finançament de les famílies.

D'altra banda, en l'anàlisi dels instruments per disposar d'estalvi generat mitjançant l'habitatge, cal tenir en compte la cultura d'estalvi i herència d'una societat. En aquest marc, moltes causes i raons han estat argumentades, en gran mesura, sota el recer intel·lectual de la teoria del cicle vital de Franco Modigliani, en què es planteja com tot l'estalvi que l'individu racional acumula durant la seva vida activa el dedica a consumir durant la seva època de jubilació, ja que l'agent no planeja deixar herències. No obstant això, l'evidència empírica assenjala que els individus deixen herències. En aquest sentit, el debat rau a analitzar si la motivació és per solidaritat amb les generacions futures, base del model multigeneracional, dinàstic o altruista (principal teoria alternativa a la del cicle vital i desenvolupada per Robert J. Barrow) o són no desitjades o no planejades, cosa que permet plantejar una tercera via relacionada amb la precaució o disposició d'uns fons o d'un habitatge per fer front a emergències o imprevistos. Òbviament, aquestes motivacions no s'exclouen i els motius poden variar segons els individus i amb el temps.

Per modelitzar la idea suposem que un individu sap amb certesa que la seva vida laboral durarà N anys. Així mateix, sap que viurà un total de L anys, cosa que implica que viurà jubilat o retirat durant $L - N$ anys. Podem representar una funció agregada de consum (o d'estalvi) sumant les funcions de consum (o d'estalvi) de tots els individus. Si estan repartits de manera uniforme en cohorts d'edat, de manera que el nombre d'individus en cada cohort d'edat és el mateix, llavors, l'expressió del consum de l'economia té aquesta forma:

$$C = a (Y + Y^e) \quad (1)$$

On Y és la riquesa acumulada per tots els individus; Y^e , les rendes esperades en els anys futurs pel total d'individus d'aquesta societat, i a , els coeficients d'ambdues variables.

Aquesta perspectiva teòrica admet l'existència de riquesa heretada i del desig de deixar herència en certs supòsits. No obstant això, és possible incloure la riquesa heretada que ha pogut rebre el subjecte, podem incloure-la en la riquesa acumulada (W), de manera que no inclouria solament la riquesa acumulada pels estalvis dels subjectes vius (W^{CV}), sinó també la que van rebre de generacions anteriors. Suposem que la relació de riquesa heretada (W^H) respecte a la renda (ingressos) és constant i independent dels ingressos per càpita.

$$W = W^{CV} + W^H = (1 + \beta) W^{CV} \quad (2)$$

Altrament, si la riquesa és dependent dels estalvis, llavors la relació riquesa menys la renda és igual a la riquesa del cicle de vida i l'herència desitjada, però si aquesta és constant respecte d'aquella, llavors tenim l'expressió següent:

$$W / Y = (1 + \beta) \frac{W^{CV}}{Y} \quad (3)$$

La proporció entre riquesa heretada i riquesa del cicle de vida no es necessàriament constant.

Així, la hipòtesi que es planteja és si aquesta β pot caure per una raó que pocs economistes han sabut assenyalar: que els lligams familiars s'han afeblit per una sèrie de factors com ara: la taxa més elevada de divorcis, el fet que els pares no convisquin amb els fills quan aquests es casen, la incorporació de la dona al món laboral, la gran mobilitat i l'aparició d'instruments com la introducció de la hipoteca inversa.²⁷

27. Amb una generalització d'instruments com la introducció de la hipoteca inversa els problemes de liquiditat desapareixen i així s'afebleix l'estalvi per motiu de precaució i un dels motius de l'herència involuntària. Tanmateix, si els nexes d'unió de les famílies s'afebleixen, llavors l'estalvi per motiu d'herència voluntària, el desig de deixar riquesa als descendents també disminueix.

La hipoteca inversa

La propietat de l'habitatge i els augments de preus en els darrers anys no són independents de la capacitat de (co)finançament de les prestacions socials (Costa-Font, Elvira i Mascarilla, 2006). No obstant això, les alternatives de liquiditat que tradicionalment ha ofert el mercat immobiliari són limitades (lloguer, assegurances vitalícies, divisió de la propietat) i no han estat prou atractives. Un dels problemes principals dels vitalicis tradicionals, a més de la desconfiança general que generaven en la gent gran, era que la propietat de la població gran que envellia a casa passava a mans de l'entitat financera o asseguradora. En canvi, amb la hipoteca inversa se'n conserva la titularitat (fet molt valorat per Elvira, Rodríguez i Yomàs, 2005).

En l'actualitat està emergint una solució alternativa que rep el nom d'hipoteca inversa (*reverse mortgage*).

La hipoteca inversa es un préstec concedit per una entitat de crèdit a un individu que posseeix un immoble²⁸ i que li confereix la garantia, que no és reembossable fins que el propietari mori. No és fins l'agost de 2005 que es comencen a fer els primers contractes d'una modalitat d'aquest tipus a Catalunya, coneguda com a pensió hipotecaria.²⁹

El capital prestat pot ser disposat de tres formes diferents, que a més es poden combinar: una sola suma de diners, una línia de crèdit i mitjançant pagaments periòdics durant un període limitat de temps, o fins i tot durant tota la vida (pagant una assegurança de renda vitalícia). El préstec solament pot ser amortitzat a final del termini, una vegada el propietari hagi mort, tret que aquest últim decideixi mudar-se o incompleixi les seves obligacions. Els hereus del propietari poden decidir si volen mantenir la propietat o vendre-la. En qualsevol dels casos, el deute pendent es limita al valor de la propietat

28. Per a això, és necessari que es produeixi el registre de la hipoteca i el prestatari ha de comprometre's a utilitzar la propietat com a residència principal, mantenir-la en perfectes condicions, assegurar-la (contra incendi, etc.) i complir totes les obligacions fiscals que comporta.

29. Amb una mitjana de quatre o cinc operacions per dia d'agost de 2005, Caixa Terrassa és l'entitat que més contractes ha fet. La Caixa i Ibercaja comercialitzen també el producte, però la contractació ha estat relativament mins.

garantit mitjançant la hipoteca, el que és, sens dubte, l'element clau d'aquesta classe de préstecs. Al final del préstec, la quantitat deguda pel propietari o els seus hereus no pot excedir el valor de la propietat i el préstec no pot arribar a ser amortitzat si hi ha un patrimoni negatiu (*negative equity*).³⁰

La funció de la hipoteca inversa vitalícia es pot avaluar en funció de les necessitats que cobreix: dotar de liquiditat el valor de l'habitatge per poder finançar les despeses associades a l'atenció al domicili o la institucionalització d'un dels membres de la família, tot conservant la possessió de l'habitatge.³¹ Tanmateix, la importància d'aquest instrument no és inseparable dels canvis socials que indiquen que la majoria de la població a Catalunya vol viure a la seva llar, tal com hem comentat anteriorment amb les dades que ens aporta el PaD, i que hi ha un percentatge significatiu de població catalana disposada a vendre el seu habitatge per finançar la dependència.

L'edat mitjana del prestatari s'estima al voltant dels setanta anys, malgrat que varia des d'un llindar teòric als Estats Units de seixanta-dos anys, mentre que al Regne Unit se situa en els seixanta anys. Paral·lelament, els estats han pres mesures legislatives per evitar els abusos, i altres de fiscals per afavorir aquestes operacions. A l'Estat espanyol s'ha inclòs aquesta qüestió per primer cop en els vitalicis, en la Llei 41/2003, de protecció patrimonial de les persones amb discapacitat, que regula a l'article 12 els contractes aleatoris referents als aliments convencionals, és a dir, no obligats legalment,³² i més recentment dins la Llei hipotecaria de 2007, en què la hipoteca inversa queda exempta de pagar l'impost d'actes jurídics documentats quan es constitueix i de pagar impostos

30. Així, l'existència d'un patrimoni negatiu constitueix un nou tipus de risc, i per tant a més del risc de longevitat gestionat i el de tipus d'interès, hi ha el risc associat al valor de la propietat una vegada el préstec queda amortitzat, que és probablement el menys identificat i entès —i més en un horitzó de bombolla immobiliària— a l'Estat espanyol.

31. Si la finalitat és, sense altres restriccions, alliberar el valor acumulat en l'habitatge principal, una solució millor és vendre-la i comprar una altra de més barata i si es busca viure en una residència, vendre-la directament i amb els diners pagar la mensualitat.

32. Com assenyala l'exposició de motius, "la regulació d'aquest contracte [...] amplia les possibilitats que actualment ofereix el contracte de renda vitalícia per atendre les necessitats econòmiques de les persones amb discapacitat i en general de les persones amb dependència, com els ancians..."

per les rendes cobrades. La taula 23 ofereix un quadre comparatiu dels diferents tipus d'instruments substitutius.

Taula 23.
Alternatives per dotar de liquiditat el patrimoni immobiliari

Hipoteca inversa (amb diferents noms comercials segons l'entitat financera: hipoteca pensió, pensió hipotecaria...)	És un crèdit amb garantia hipotecària pensat per la gent més gran de 65 o 70 anys. Permet la modalitat de disposició mensual d'un import determinat durant un període de temps determinat o per tota la vida. L'operació la liquiden el hereus que n'obtenen la propietat per herència. En aquest cas els hereus paguen el deute o venent l'habitatge, o fent ús de llurs estalvis o poden constituir una nova hipoteca.
Habitatge pensió (pensió vitalícia)	Operació financera on es ven l'habitatge i es contracta una pensió vitalícia amb una entitat de crèdit o asseguradora, destinant la renda al pagament d'un lloguer per poder continuar vivint en l'habitatge que es cedeix i a més es rep una pensió complementària. Es tracta d'una assegurança de vida i estalvi que permet a l'assegurat obtenir una renda mensual mentre visqui.
Cessió en lloguer	El propietari abandona l'habitatge i el cedeix a una societat tercera que s'encarrega d'explotar-lo en el mercat de lloguer, i que li garanteix el pagament d'un producte residencial adequat a les seves necessitats.

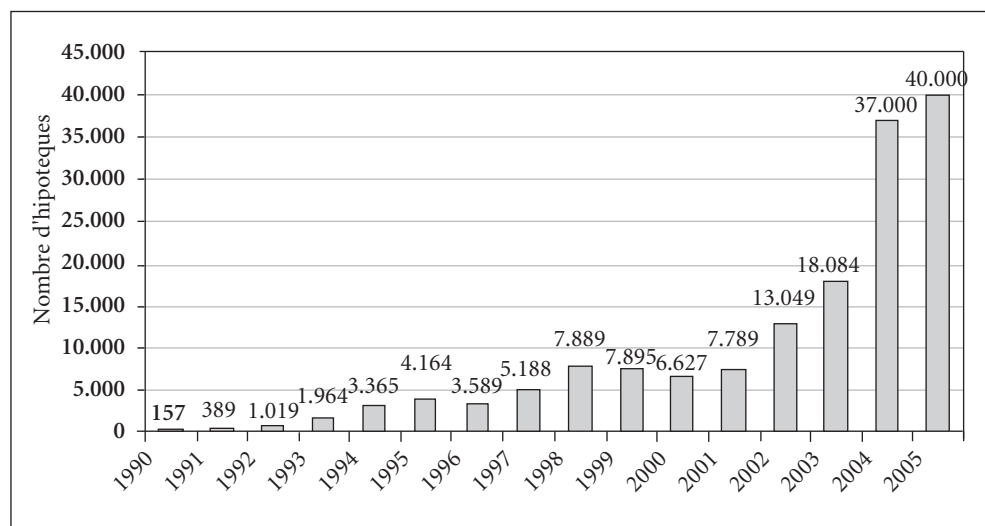
Font: Elaboració pròpia.

On la hipoteca inversa està més estesa és al món anglosaxó. Al Regne Unit no va ser fins la dècada dels noranta del segle xx que la comercialització esdevé generalitzada gràcies a la combinació augment de preus de l'habitatge i baixos tipus d'interès. També hi incideix el codi de bones pràctiques i el fet que totes les entitats de crèdit garanteixen el risc de patrimoni negatiu. Els hereus tenen llavors l'opció de vendre el bé i quedar-se amb el seu valor residual, si n'hi ha, o retornar el préstec i conservar l'immoble. Als Estats Units el desenvolupament de les hipoteques inverses es remunta a l'any 1989, en què es va introduir la garantia federal. Inicialment, el seu creixement va ser summament lent i no va començar a créixer fins el 2002 (gràfic 4). Avui el mercat d'hipoteques inverses està dominat pel programa federal HECM (Hipoteca de Conversió del Patrimoni d'Habitatge), amb una quota de mercat superior al 90%. Aquest gràfic es caracteritza per la intervenció de l'Administració pública. És un producte estandarditzat, amb límit en els costos i en què l'FHA (*Federal Housing Administration*,

que forma part del Departament d'Habitatge i Desenvolupament Urbà dels EUA) estableix una assegurança de garantia contra el risc de patrimoni negatiu, finançat pels prestataris (2% del valor de l'immoble i 0,5% del tipus d'interès).

Gràfic 4.

Desenvolupament de la hipoteca inversa als EUA

Font: Federación Hipotecaria Europea (2004).

Hi ha nombrosos obstacles culturals que expliquen, en part, perquè instruments com la hipoteca inversa no s'han desenvolupat a l'Europa continental. Les llars europees mostren graus de propensió a l'endeutament en la seva majoria inferior al dels britànics i nord-americans, i les pensions són encara relativament confortables en comparació amb les equivalents nord-americanes i britàniques, així com més estables, atès que no depenen tant de l'evolució dels mercats financers.

A l'Estat espanyol la hipoteca inversa suposa una 'volta de rosca' més en la utilització de l'habitatge com a garantia del pagament d'una renda, una idea que les asseguradores van implantar fa dècades sota la forma de productes de "renda vitalícia", de limitat

èxit (en part per una por a la pèrdua de l'habitatge i a l'engany). No és fins l'agost de 2005 quan a Catalunya Caixa Terrassa fa una aposta decidida i es comercialitzen les primeres hipoteques inverses amb el nom de pensió hipotecària.

La hipoteca inversa a Catalunya

Amb la finalitat d'obtenir evidència empírica envers el funcionament de la hipoteca inversa a Catalunya s'ha optat per fer una prospecció del seu funcionament fonamentalment dins l'entitat financera que encapçala el rànquing de comercialització del producte a tot l'Estat espanyol el maig de 2007, que és Caixa Terrassa,³³ tot i que també s'han fet entrevistes a altres entitats financeres amb un volum d'operacions inferior.

La informació l'hem obtingut mitjançant un qüestionari (que es detalla a l'annex) per veure les característiques dels clients que ja han contractat aquest producte i per analitzar la visió dels comercials de les diferents oficines que les han atorgat.

Aquestes són les conclusions més remarcables de l'anàlisi de preferència revelada que s'ha recollit:

- En general, les persones que han contractat una hipoteca inversa (pensió hipotecària en denominació de Caixa Terrassa) a Catalunya passen majoritàriament la vellesa a casa sols o amb l'assistència d'algun extern contractat. La major part dels clients l'han contractat perquè volen complementar una pensió de jubilació modesta i augmentar la seva qualitat de vida (més consum) i en un segon lloc,

33. Caixa Terrassa és qui ha entrat de ple en la comercialització d'aquest producte, encara que des de l'any 2001 altres entitats com Ibercaja el tenen ja dissenyat. El gener de 2006 comença a comercialitzar el producte La Caixa amb una política de precaució. Caixa Terrassa ha fet una mitjana de cinc contractes de pensió hipotecària diàries d'agost de 2005 a maig de 2007 a una població més gran de setanta anys. Part d'aquests contractes han estat amb pagament garantit de manera vitalícia —fins i tot en el cas que mori un dels cònjuges—. No es perd la propietat i atorga als hereus un termini de sis mesos per reemborsar els diners abonats als seus progenitors o bé els ofereix la possibilitat de subscriure una hipoteca i conservar l'habitatge.

han estat persones que tenen dificultats econòmiques o bé que no tenen fills a qui deixar herència.

- Les persones que han contractat el producte tenen més de setanta anys. Derivat d'un efecte actuarial, contractar el producte en edats compreses entre els seixanta-cinc i els setanta anys comporta una pensió mensual minsa, cosa que provoca un efecte de desil·lusió en el producte, en tant que l'individu percep que el seu habitatge val molt més que el que li dona l'entitat financera cada mes.
- Tanmateix, la falta d'informació, la tradició —que determina la transmissió cultural de preferències— i la valoració de deixar herència als fills incideix en el fet que el producte no estigui generalitzat a Catalunya en comparació amb el món anglosaxó. El seu potencial dependrà de la publicitat informativa, de si més entitats l'ofereixen, d'un canvi sociològic del concepte de família en un marc en què ja no es valori tant l'herència. I públicament, el paper rau a suavitzar algunes dificultats legals, administratives i fiscals, eliminar el risc dels instruments als oferents i l'avversió a la pèrdua definitiva d'actius als demandants, amb garantia pública.
- Els oferents comenten que la seva experiència els indica que “la gent no fa previsió ni planifica, pensen que mai no es moriran, i que entre tres i cinc de cada deu clients es moren rics de patrimoni i en canvi passen la vellesa amb certs problemes econòmics”. No obstant això, s'intueix un canvi estructural: manifesten que en els pròxims anys es poden arribar a contractar més hipoteques inverses (pensions hipotecàries) perquè hi haurà més informació sobre els beneficis del producte, més entitats que l'oferiran, per un canvi sociològic del concepte de família, una major necessitat econòmica i perquè ja no hi haurà tanta cultura d'herència.
- Els habitatges objecte d'hipoteca inversa han estat en la major part en finques urbanes i lliures de càrregues, en règim de propietat i a nom del titular o cònjuge que figura en el contracte de la hipoteca inversa (en cas de posseir-la en usdefruit, molt tradicional a Catalunya, no és possible contractar-la, tret que hi hagi un pacte contractual amb els propietaris). S'aposta per un producte a la mida del client, analitzant cas per cas. El preu a què s'han valorat els habitatges que han servit de garantia en la pensió hipotecària ha estat majoritàriament l'interval de 200.001 a 400.000 euros.

- La iniciativa en la decisió de contractar la pensió hipotecària es compartida entre fills i pares, i es creu que de generalitzar-se la pensió hipotecària la relació entre pares i fills pot millorar, ja que evitarà els típics problemes d'herència, i perquè els fills no hauran de finançar la dependència dels pares.
- Es manifesta que l'edat de defunció és avui suficientment elevada per restar valor al benefici de la transmissió física de l'immoble a uns hereus directes que ja posseeixen un habitatge i els motius pels quals la gent deixa en herència la propietat a Catalunya als seus fills són per un motiu altruista, per un motiu de precaució³⁴ i sobretot per una conducta gens reflexionada o irracional motivada per la tradició i la cultura.
- S'assenyala que un gran percentatge de la població deixa herència involuntària, atès que mentre es viu la riquesa és una protecció per si es necessita algun dia (emergències o imprevistos). Donar l'herència en vida tendeix a més (pagar els estudis als fills, ajudar-los en el que es pugui en vida) i, en canvi, deixar herència esperant que els fills s'ocupin dels pares durant la vellesa tendirà a disminuir.
- Segons les persones entrevistades, entre els principals punts negatius que indiquen les persones que han contractat una hipoteca inversa, destaca la poca incentivació fiscal de l'Estat, a diferència dels plans de pensions, i els costos que s'han d'assumir —interessos, comissions, impostos AJD, despeses notariais i registrals—³⁵ i el més car és contractar l'assegurança de rendes vitalícies, que sovint representa un gran fre per als clients potencials. El punt més positiu assenyalat és no perdre la propietat, i que esdevé clarament un bon complement als ingressos.

Finalment, cal comentar que l'oficina que més contractes d'hipoteca inversa ha fet fins al moment està localitzada al Mercat de Sant Antoni, al centre de Barcelona, amb una de les poblacions més envellides de Catalunya i amb la característica que es tracta de famílies que posseeixen propietats immobiliàries antigues però d'alt valor per la

34. Herències involuntàries, fruit d'una excessiva acumulació d'estalvis durant la vida, per disposar d'un patrimoni per si es necessita i un excés d'optimisme envers el moment de la mort.

35. Aquestes operacions impliquen uns impostos d'entre 6.000 i 10.000 euros en concepte d'actes jurídics documentals (AJD). En aquest sentit s'ha impulsat, l'any 2007, la Llei hipotecària que regula la hipoteca inversa i que preveu l'"exempció de la tributació" per AJD i "la bonificació del 95% en els drets aranzelaris notariais i registrals" derivats d'aquestes operacions.

seva situació i dimensió. En concret, en aquesta part de l'Eixample, aproximadament un 25% de la població té més de seixanta-cinc anys i molts tenen “molta casa i pocs diners”. Possiblement és al centre de les grans ciutats on l'atenció informal basada en la família és menor i per tant més gran és la problemàtica entorn de la vellesa i la dependència. A més, en termes culturals i socials és a les grans ciutats on la població comparativament es mou menys per inèrcies culturals com l'herència en un context més acusat de desmembrament de la unitat familiar.

CONCLUSIONS

- La gent gran a Catalunya té en agregat rendes baixes (pensions) i nivell de riquesa superior a la mitjana en gran part en forma d'actius immobiliaris. La riquesa de les llars catalanes ha augmentat un 50% en els últims cinc anys, explicat en bona part pel fort augment del preu de l'habitatge.
- L'envelliment de la població, els canvis en el model de família i el fet que l'habitatge sigui el principal actiu de la riquesa dels catalans fa que aquest patrimoni tingui un paper important en el finançament de la vellesa i les prestacions de dependència.
- En l'actualitat les pensions de jubilació, al costat dels estalvis privats en forma de rendes, fons de pensions i actius mobiliaris en general, són la font de finançament de la vellesa a Catalunya i, en molt pocs casos, s'utilitza l'habitatge en propietat per complementar aquests ingressos. De fet, tres de cada quatre catalans més grans de seixanta-cinc anys tenen com a font principal (en alguns casos pràcticament única) la pensió de la Seguretat Social. La quantia mitjana d'una pensió contributiva a Catalunya és de 611 euros mensuals l'any 2006, un cop ajustat pel cost de la vida, un 4% menor que la mitjana de l'Estat.
- Aproximadament el 80% de les persones grans a Catalunya són propietàries d'almenys un habitatge i aproximadament un 20% en aquest tram d'edat té una segona residència en propietat. La renda mitjana d'una llar catalana era l'any

2004 de 20.880,5 euros i les llars que no gaudeixen d'habitatge en propietat tenen nivell de riquesa mitjana sis vegades inferior.

- A partir de les dades del PaD es constata la preferència dels catalans per envellir a casa respecte de fer-ho a una residència o a casa dels familiars. Aproximadament, un 70% dels catalans més grans de cinquanta anys manifesta que els agradaria passar l'etapa final de la vida a l'habitatge propi, en companyia dels seus familiars o amb assistència externa en cas de necessitat, i un 18% mostra preferència per envellir en una residència. No obstant això, davant aquest desig augmenta el percentatge que creu que acabarà envellint en una residència.
- Aproximadament un de cada tres catalans més grans de cinquanta anys pensa que pot tenir dificultats econòmiques durant la vel·lesa, davant un 54% que considera que no en tindrà. Aquestes dades poden estar condicionades a les múltiples prestacions associades a l'atenció a la dependència i a la substitució d'atenció informal per atenció formal en els anys vinents. Així, per exemple, els sous dels cuidadors poden estar més subjectes a les regles d'escassetat del mercat, fet que pot originar que les necessitats financeres de les famílies amb dependents augmentin progressivament. Malgrat la cobertura pública de les prestacions iniciada per part dels governs central i autonòmic arran de la Llei de Dependència de gener de 2007, és previsible que una majoria de la població hagi de fer front a les prestacions de dependència amb els seus propis recursos.
- Per tal de fer front a les despeses de vel·lesa i dependència amb els recursos propis, un 60% de catalans més grans de cinquanta anys estarien disposats a vendre el seu habitatge en cas de necessitat; aquest col·lectiu augmenta fins als dos terços en el cas de ser propietaris. Aquesta predisposició es pot interpretar com una *proxy* del potencial d'altres mecanismes alternatius de finançament, com ara la denominada hipoteca inversa.
- A Catalunya hi ha, sens dubte, una profunda i arrelada cultura a favor de l'herència, ja que si els individus no es veuen sotmesos a circumstàncies greus o excepcionals que els obliguin a optar per altres alternatives, en general, es pre-

fereix mantenir el patrimoni per cedir-lo als descendents. Tanmateix, aquest fet es pot explicar pel paper de seguretat i de coixí que compleix l'habitatge. No obstant això, hi ha un efecte generacional respecte de la cultura de l'herència i/o de transformar el patrimoni en líquid que és menys intensa en les cohorts relativament més joves. De fet, el percentatge de catalans propietaris que vendrien l'habitatge, en cas de necessitat, varia inversament amb l'edat i positivament amb la riquesa i nivell d'estudis.

- És plausible pensar que en la mesura en què al llarg del temps arribin cohorts amb més recursos a aquestes edats i, alhora, la cultura de l'herència vagi perdent arrelament, es pot entreveure un recurs més gran de la població a usar el patrimoni, mitjançant fórmules com la hipoteca inversa, per tal de finançar-se l'atenció de la salut i la dependència. Alhora pot tenir un paper important en la potenciació del consum en la vellesa.
- D'altra banda, amb la generalització d'instruments com la introducció de la hipoteca inversa els problemes de liquiditat es redueixen i així s'afebleix l'estalvi per motiu de precaució i un dels motius de l'herència involuntària.
- Atès que l'habitatge és, a banda d'un bé de consum i d'inversió, una assegurança pot estar incidint en la demanda de productes substituïts que també ofereixen un coixí de seguretat, tal com les assegurances i pensions vitalícies o l'assegurança de dependència.
- De la prospecció empírica en diferents entitats financeres en relació amb la comercialització i el potencial de la hipoteca inversa es pot concloure que més d'un 30% de la població a Catalunya mor rica de patrimoni i en canvi passa la vellesa amb certs problemes econòmics. Els que l'han contractat és perquè volen complementar una pensió de jubilació modesta i augmentar la seva qualitat de vida o bé perquè no tenien fills a qui deixar herència.
- En l'actualitat, la falta d'informació, la tradició —que determina la transmissió cultural de preferències— i la valoració de deixar herència als fills incideix en

el fet que el producte no estigui generalitzat a Catalunya en comparació amb el món anglosaxó. El paper que prengui l'habitatge com a mecanisme d'acumulació de riquesa i autoassegurament de les despeses associades a l'envelliment i la dependència dependrà, en aquest sentit, de com assimili la població catalana els instrument que com la hipoteca inversa permeten fer líquida la propietat immobiliària, de la publicitat informativa que se'n faci, de si més entitats financeres l'ofereixen i d'un canvi sociològic del concepte de família en un marc en què ja no es valori tant l'herència. I públicament, el paper de l'estat rau a suavitzar algunes dificultats legals, administratives i fiscals, eliminar el risc dels instruments als oferents i l'avversió a la pèrdua definitiva d'actius als demandants, amb garantia pública.

- La riquesa immobiliària a Catalunya i els instruments per fer-la líquida s'haurien de preveure en el disseny de futures polítiques socials a Catalunya (especialment les que pertoquen als departaments de Benestar i Habitatge), i més tenint en compte les implicacions en termes d'estalvi en el pressupost públic.

Bibliografia

BANCO DE ESPAÑA (2004). "Encuesta Financiera de las Familias (EFF)", a *Boletín Económico*, 82, novembre.

Barómetro VidaCaixa (2003). *Hábitos financieros de personas mayores de 65 años*. Ipsos-Eco Consulting.

CASADO, D. i LÓPEZ-CASASNOVAS, G. (2001). *Vejez, dependencia y cuidados de larga duración*. Barcelona: Fundació La Caixa (col·lecció Estudios Sociales, 6).

CARRERAS, M.; MASCARILLA, O. i YEGOROV, Y. (2004). "The evolution and the relationship of housing price and rental price in Barcelona 1970-2002", a *European Journal of Housing Policy*.

CHEN, Y.P (2001). "Funding Long-term Care in the United States: the role of Private Insurance", a *Geneva Papers of Risk and Insurance*, núm. 26(4), p. 656-666.

COMAS-HERRERA, A. WITTENBERG, R.; COSTA-FONT, J.; GORI, C.; DI MAIO, A.; PATXOT, C.; PICKARD, L.; POZZI, A. i ROTHGANG, H. (2006). "Future long-term care expenditure in Germany, Spain, Italy and the United Kingdom", a *Ageing & Society*, núm. 26, p. 285-302.

COSTA-FONT, J. i PATXOT, C. (2004). "The intergenerational impact of long-term care financing alternatives in Spain", a *The Geneva Papers of Risk and Insurance*, núm. 29(4), p. 599-620.

COSTA-FONT, J. i ROVIRA, J. (2004). "Willingness to pay for Long-Term Care coverage: the role of private information and self-insurance", a *Working Paper*, Universitat de Barcelona.

COSTA-FONT, J. i PATXOT, C. (2005). "The design of the long-term care system in Spain: policy and financial constraints", a *Social Policy & Society*, núm. 4(1), p. 11-20.

COSTA-FONT, J. i FONT-VILALTA, M. (2005). "The limits on the design of Long-Term Care. Insurance Schemes in Spain", a *Estudios sobre la Economía española*. FEDEA.

COSTA-FONT, J.; ELVIRA, D. i MASCARILLA, O. (2006). "Means Testing and the Heterogeneity of Housing Assets: Funding Long-Term Care in Spain", a *Social Policy & Administration* (en premsa).

COSTA-FONT, J.; GARCÍA, J. (2007). "Demand for private health insurance: is there a quality gap? LSE Working Paper.

COSTA-FONT, J.; GIL, J. i MASCARILLA, O. (2007). *Capacidad de la Vivienda en Propiedad como Instrumento de Financiación de las Personas Mayores en España*. Madrid: Edad & Vida.

THE COUNCIL OF MORTGAGE LENDERS (2005). *Annual Report*. Londres: Council of Mortgage Lenders.

DEATON, A.; GOURINCHAS P. i PAXSON C. (2002). "Social Security and Inequality over the Life Cycle", a M. FELDSTEIN i J. LEIBMAN (eds.). *The Distributional Effects of Social Security Reform*, p. 115-148. Chicago University Press for NBER.

EDAD&VIDA (novembre 2005). *Conversión de activos inmobiliarios en renta*. Madrid: Edad&Vida.

ELVIRA, D.; RODRÍGUEZ, P. i YOMAS, Z. (2005). *Dónde y cómo prefieren vivir los mayores de hoy y mañana en España*. Madrid: Edat & Vida.

FEDERACIÓN HIPOTECARIA EUROPEA (2004). *Boletín Económico de la FHE*. Federación Hipotecaria Europea, Hypostat.

FINKELSTEIN, A. i MCGARRY, K. (2003). "Private information and its effect on market equilibrium: new evidence from long-term care insurance", NBER WP 9957.

GENERALITAT DE CATALUNYA (novembre 2005). *Bases per a una nova Llei de serveis socials de Catalunya. Un document per al debat*. Barcelona: Departament de Benestar i Família.

HANCOCK, R. (1998). "Housing wealth, income and financial wealth of older people in Britain", a *Ageing and Society*, núm. 18, p. 5-33.

INSTITUTO DE MAYORES Y SERVICIOS SOCIALES (2005). *Cuidados a las Personas Mayores en los Hogares Espanyoles*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, Secretaría de Estado de Servicios Sociales, Familias y Discapacidad, Instituto de Mayores y Servicios Sociales.

INSTITUTO DE MIGRACIONES Y SERVICIOS SOCIALES (IMERSO), CONSEJO DE INVESTIGACIONES CIENTÍFICAS (CSIC) (2002). *Las personas mayores en España. Informe 2002*.

INSTITUTO DE MIGRACIONES Y SERVICIOS SOCIALES (IMERSO), CONSEJO DE INVESTIGACIONES CIENTÍFICAS (CSIC), UAM (UNIVERSITAT AUTÓNOMA DE MADRID) (2003). *Indicadores básicos de las personas mayores en España 2003*.

INSTITUT NACIONAL D'ESTADÍSTICA (INE). *Encuesta de Presupuestos Familiares 2005*. <http://www.ine.es>.

LÓPEZ-CASASNOVAS (2005). *Envejecimiento y dependencia. Situación actual y retos de futuro*. Barcelona: Caixa Catalunya.

MANTON, K. G. (1991). "The dynamics of population aging: demography and policy Analysis", a *The Milbank Quarterly*, núm. 69(2), p. 309-338.

MINISTERI DE TREBALL I ASSUMPTES SOCIALS (2004). *Las personas mayores en España. Informe 2004*.

MINISTERI DE TREBALL I ASSUMPTES SOCIALS (2005). *Atención a las personas en situación de dependencia en España. Libro Blanco*. Madrid: Ministeri de Treball i Assumptes Socials. Secretaria de Estado de Servicios Sociales, Familias i Discapacidad.

NORTON, E.C. (2000). "Long Term Care", a A.J. Culyer i J.P. Newhouse (ed). *Handbook of Health Economics*, vol. 1B. Àmsterdam: Elseiver Science B.V, NAIC.

PACOLET, J.; BOUTEN, R.; LANOYE, H. i VERSIECK, K. (2000). *Social Protection for Dependency in Old Age. A Study of the Fifteen EU Member States and Norway*. Aldershot: Ashgate.

PAULY, M. (1990). "The rational nonpurchase of long-term care insurance", a *Journal of Political Economy*, vol. 98, p. 153-168.

RAMOS, X. i AYLLÓN, S. (2007). *Anàlisi de les distribucions d'ingressos al Panel de Desigualtats Socials de Catalunya, PaD (2a onada — 4a onada)*. Barcelona: Departament d'Economia Aplicada, UAB.

SANCHO CASTIELLO, M. (coord.) (2005). *Informe 2004. Las personas mayores en Espanya*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, Secretaría de Estado de Servicios Sociales, Familias y Discapacidad, Instituto de Mayores y Servicios Sociales.

SLOAN, F. i NORTON, E.C. (1997). "Adverse Selection, bequests, crowding out and private demand for insurance: evidence from the long-term care insurance market", a *Journal of Risk and Uncertainty*, vol. 15, p. 201-219.

TAFFIN, C. (2005). *La hipoteca Inversa o Vitalicia*. Madrid: Asociación Hipotecaria Española (informes externs).

ZWEIFEL, P. i STRUWE, W. (1996). "Long-term care insurance and bequests as instruments for sharing intergenerational relationships", a *Journal of Risk and Uncertainty*, vol. 12(1), p. 65-76.

ANNEX. QÜESTIONARI DE PREFERÈNCIA REVELADA (CAIXA TERRASSA)

Amb el suport de la Fundació Jaume Bofill, un equip del grup de recerca CAEPS de la Universitat de Barcelona estem realitzant un estudi sobre la capacitat de l'habitatge en propietat per finançar la vel·lesa a Catalunya. Pel costat de l'oferta ens interessa fer una anàlisi de com està funcionant la comercialització de la pensió hipotecària dins la vostra entitat, ja que és la que més experiència té al nostre país i més hipoteques inverses ha comercialitzat.

Valoració mitja de 0 a 10 punts de les respostes de les diferents oficines en funció de l'experiència de l'entitat i comentari dels clients.

P.1. Com afronten la vel·lesa els que han contractat una pensió hipotecària?

A casa sols	9	1
A casa amb l'assistència d'algun extern contractat	6	2
A casa amb l'assistència d'algun familiar	3	3
En una residència	6	4
A casa del fills o filles	--	5
Altres:	--	6

P.2. Per què (creieu) que han contractat una pensió hipotecària?

Perquè tenien dificultats econòmiques per pagar les cures personals (per exemple: una persona que els atengui, els faci el menjar, etc.) durant la vel·lesa	6	1
Perquè volen complementar una pensió de jubilació modesta i augmentar la seva qualitat de vida i consum	10	2
Perquè ofereix la possibilitat de prestar ajuda econòmica als fills, néts i altres.	1	3
Perquè no tenen fills	4	4
Altres:	--	5

P.3. Per què (creieu) que a Espanya la contractació de pensions hipotecàries —hipoteques inverses— no està tan generalitzada com al Regne Unit o als USA?

Perquè la gent a Espanya valora l'herència	10	1
Per desconeixement, falta de cultura o falta d'informació	10	2
Perquè la gent no està tan necessitada econòmicament	0	3
Altres:	--	4

P.4. Per quins motius en els pròxims anys es poden arribar a contractar més pensions hipotecàries a Espanya?

Perquè en un futur la gent a Espanya no valorarà tant l'herència	5	1
Perquè hi haurà més informació sobre els beneficis de les pensions hipotecàries (hipoteca inversa) i més entitats que les ofereixin	10	2
Per un canvi sociològic del concepte de família	8	3
Perquè la gent estarà més necessitada	8	4
Perquè els pares valoraran ajudar econòmicament els fills en vida	1	5
Altres:	--	6

P 5. Aproximadament a quin preu es valoren els habitatges que us han servit de garantia en la pensió hipotecària?

Menys de 100.000 €	0	1
de 100.000 a 200.000 €	4	2
de 200.001 a 300.000 €	10	3
de 300.001 a 400.000 €	10	4
Més de 400.000 €	6	5
No sap/No contesta	--	6

P.6. Qui pren la iniciativa en la decisió de contractar una pensió hipotecària?

Majoritàriament els pares	0	1
Majoritàriament els fills	0	2
Altres: compartida, pares i fills	10	3

P.7. Com penseu que serà la relació entre pares i fills de generalitzar-se la pensió hipotecària?

Empitjorarà en no rebre els fills el 100% de l'herència	0	1
Millorarà, ja que evitarà els típics problemes d'herència	10	2
Millorarà, ja que els fills no hauran de finançar la dependència dels pares	10	3
Altres:	--	4

P.8. Podeu indicar els principals punts negatius i positius que esmenten les persones que han contractat una pensió hipotecària?

Negatiu: haver de pagar impostos —ITP.

Negatiu: despeses notariales i registrals

Positiu: no perdre la propietat

Positiu: bon complement als ingressos

P.9. L'edat de defunció és avui suficientment elevada per restar valor al benefici de la transmissió física de l'immoble a uns hereus directes que ja posseeixen un habitatge?

Molt d'acord	0	1
En desacord	0	2
Altres: parcialment els dos punts anteriors	10	3

P.10. Els motius pels quals a Espanya la gent deixa en herència la propietat als seus fills són:

Per un motiu altruista	4	1
Per un motiu de precaució: són herències involuntàries, fruit d'una excessiva acumulació d'estalvis durant la vida, per disposar d'un patrimoni per si es necessita i un excés d'optimisme sobre el moment de la mort	0	2
Per un motiu d'intercanvi: els fills s'ocupen de les despeses dels pares durant la jubilació a canvi de l'herència	1	3
Altres: cultural	9	4

Aquesta publicació recull diversos treballs que analitzen, des de disciplines complementàries en el camp de les ciències socials, l'evolució a Catalunya de les desigualtats socials als inicis del segle XXI. Es tracta d'una obra plural pel que fa a les mirades i als temes que tracta, entre els quals hi ha l'evolució de la pobresa, les desigualtats en el món del treball, la conciliació amb la vida familiar, les condicions de l'habitatge o la gent gran.

Aquests informes s'han fet sobre la base de l'enquesta Panel de Desigualtats Socials a Catalunya (PaD), una enquesta realitzada, any rere any, a una mateixa mostra de llars representatives del conjunt de la població catalana. L'actualitat de les dades, el rigor dels treballs i la visió general que aporta sobre les condicions de vida a Catalunya en fan una eina indispensable per a totes aquelles persones que, des de la seva posició professional, el seu compromís social o, simplement, el seu interès acadèmic, volen conèixer les dinàmiques que es produeixen en el camp de les desigualtats socials.

Amb aquesta publicació s'adjunta un annex sobre els aspectes metodològics i tècnics del PaD, que ajudarà a contextualitzar correctament les característiques de les dades utilitzades.

El PaD té el suport de

CAIXA CATALUNYA
OBRA SOCIAL

Editorial
Mediterrània

